

TİSK

AKADEMİ

Türkiye’de Kadın İstihdamı: Hukuki Düzenlemeler ve Sosyal Politikalar
Nurhan Süral

İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB15, AB27, OECD ve G8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi
Mehmet Mercan
Ziya Çağlar Yurttañçıkma
Fatih Çakmak

Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz
Gökhan Erkal
Merter Akıncı
Ömer Yılmaz

Ölüm Sigortasında Koşullu Ölüm Yardımlarının Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Aktüeryal Analizi
Ayça Altındal

İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme
Yavuz Demirel
B.Dilek Özbezek

Piyasa Büyüklüğüne Göre İşlem Hacmi-Fiyat Nedensellik İlişkisi
Murat Çinko

Seçmenlerin Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörler İçinde Verginin Yeri: Trabzon Örneği
Mehmet Tunçer
Yasemin Arıman

Küresel Finansal Krizin Almanya’daki Türk Etnik Girişimler Üzerindeki Etkileri: Sosyal Sermayenin Rolü
Tülay İlhan Nas
Engin Tosun

TİSK AKADEMİ

CİLT: 10 SAYI: 19

Sahibi

Türkiye İşveren Sendikaları
Konfederasyonu Adına
Yağız EYÜBOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Bülent PİRLER

Editör

Prof. Dr. Ömer Faruk ÇOLAK

Yayın Kurulu Sekreterleri

Emel ÇOPUR
Sibel TUĞ

İdare Yeri

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Hoşdere Caddesi Reşat Nuri Sokak
No : 108 06540 Çankaya - ANKARA
Tel : (+90 312) 439 77 17 (pbx)
Faks :(+90 312) 439 75 92-93-94
Web : www.tisk.org.tr
E-posta : tisk@tisk.org.tr

Baskı Tarihi

31 Mart 2015

Tasarım ve Baskı

AJANS-TÜRK GAZETECİLİK MATBAACILIK İNŞ. SAN. A.Ş.
İstanbul Yolu 7. km. Necdet Evliyagil Sok. No: 24
Batıkent - ANKARA
Tel : (+90 312) 278 08 24 • Faks : (+90 312) 278 18 95

ISSN:1306-6757

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

TİSK AKADEMİ, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, EBSCO Veri Tabanı ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

TİSK AKADEMİ, Basın Meslek İlkelerine uymayı taahhüt eder.

Yayın İlkeleri

TİSK AKADEMİ, yılda iki kez Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin yayın hakkı Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na aittir ve yayıncının izni olmadan hiçbir şekilde yeniden çoğaltılamaz.

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Asaf Savaş	AKAT	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Teoman	AKÜNAL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf	ALPER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul	ARAT	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir	ARICI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman	AYDOĞUŐ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Tankut	CENTEL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Emin	ÇARIKCI	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk	ÇOLAK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Prof. Dr. Münir	EKONOMİ	
Prof. Dr. Hüsnü	ERKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz	ESEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. William B.	GOULD IV	Stanford Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel	İNAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Muhteőem	KAYNAK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan	KIŐLAL	Saint Leo Üniversitesi
Prof. Dr. Őükrü	KIZILOT	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan	MORGİL	
Yrd. Doç. Dr. Murat	MUNGAN	Florida State Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer	MÜFTÜOĐLU	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Muna Baron	NDULO	Cornell Üniversitesi
Prof. Dr. Selami	SARGUT	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Nur	SERTER	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Polat	SOYER	Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan	SÜRAL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sarper	SÜZEK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fevzi	ŐAHLANAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Vefa	TARHAN	Loyola University Chicago
Prof. Dr. Sübidey	TOGAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Nahit	TÖRE	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. İlter	TURAN	Bilgi Üniversitesi
Dr. Mehmet	UĐUR	Greenwich Üniversitesi
Prof. Dr. Sadi	UZUNOĐLU	Trakya Üniversitesi

Alfabetik olarak soyadı sırasına göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER

- **Türkiye’de Kadın İstihdamı: Hukuki Düzenlemeler ve Sosyal Politikalar** 6
Prof. Dr. Nurhan Süral
ODTÜ İİBF AB Cinsiyet Eşitliği ve Ayrımcılıkla Mücadele Alanında Hukuk Uzmanları Ağı Üyesi
- **İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB15, AB27, OECD ve G8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi** 44
Doç. Dr. Mehmet Mercan
Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Finans Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ziya Çağlar Yurttañıkıma
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Araş. Gör. Fatih Çakmak
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
- **Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz** 66
Araş. Gör. Dr. Gökhan Erkal
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
Araş. Gör. Dr. Merter Akıncı
Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Prof. Dr. Ömer Yılmaz
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
- **Ölüm Sigortasında Koşullu Ölüm Yardımlarının Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Aktüeryal Analizi** 88
Ayça Altındal
Sosyal Güvenlik Kurumu Aktüerya ve Fon Yönetimi Daire Başkanlığı
- **İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme** 112
Doç. Dr. Yavuz Demirel
Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
B. Dilek Özbezek
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
- **Piyasa Büyüklüğüne Göre İşlem Hacmi-Fiyat Nedensellik İlişkisi** 136
Doç. Dr. Murat Çinko
Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi
- **Seçmenlerin Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörler İçinde Verginin Yeri: Trabzon Örneği** 154
Doç. Dr. Mehmet Tunçer
Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
Araş. Gör. Yasemin Arıman
Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
- **Küresel Finansal Krizin Almanya’daki Türk Etnik Girişimler Üzerindeki Etkileri: Sosyal Sermayenin Rolü** 176
Doç. Dr. Tülay İlhan Nas
Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
Öğr. Gör. Engin Tosun
Cumhuriyet Üniversitesi Suşehri Timur Karabal Meslek Yüksek Okulu

CONTENTS

- **Women’s Employment in Turkey: Regulations and Social Policies**.....6
Prof. Dr. Nurhan Süral
Middle East Technical University (METU) Faculty of Economics and Administrative Sciences
- **Unemployment Hysteresis Hypothesis Testing For Turkey, EU-15, EU-27, OECD and G-8 Countries Under Cross-Sectional Dependency And Structural Breaks: Panel Data Analysis**.....44
Associate Prof. Dr. Mehmet Mercan
Hakkari University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Ass. Prof. Dr. Ziya Çağlar Yurttançıkılmaz
Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Res. Asst. Fatih Çakmak
Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences
- **Poverty, Income Inequality and Economic Growth Relationship: An Empirical Analysis for Selected Eastern European and Latin American Countries**.....66
Research Asst. Dr. Gökhan Erkal
Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Research Asst. Dr. Merter Akıncı
Ordu University Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Ömer Yılmaz
Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences
- **Applicability and Actuarial Analysis of Conditional Survivor Benefit in Survivor Insurance**.....88
Ayça Altındal
Social Security Institution
- **A Conceptual Study on the Relationship Between Intrapreneurship and Innovation in the Enterprises**.....112
Associate Prof. Dr. Yavuz Demirel
Aksaray University Faculty of Economics and Administrative Sciences
B. Dilek Özbezek
Aksaray University Institute of Social Sciences
- **Price-Volume Causality Relationship with respect to Public Market Value**136
Associate Prof. Dr. Murat Çinko
Marmara University Faculty of Business
- **The Place of Taxes in Factors that Affect the Political Preferences of the Voters: The Case of Trabzon**154
Associate Prof. Dr. Mehmet Tunçer
Karadeniz Technical University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Research Asst. Yasemin Arıman
Karadeniz Technical University Faculty of Economics and Administrative Sciences
- **The Effects of the Global Financial Crisis on Turk Ethnic Enterprises in Germany: The Role of the Social Capital**176
Associate Prof. Dr. Tülay İlhan Nas
Karadeniz Technical University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Lecturer Engin Tosun
Cumhuriyet University Suşehri Timur Karabal Vocational School

ÖZET

Türkiye’de Kadın İstihdamı: Hukuki Düzenlemeler ve Sosyal Politikalar

Makale, çalışma yaşamında cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesine, iş ve aile hayatının bağdaştırılmasına ve nüfus artışı sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeleri ve sosyal politikaları incelemektedir. Türk işgücü piyasasının önemli bir gerçeği de kadınların işgücüne katılma oranının düşüklüğüdür. Kadınların işgücüne katılma oranı ile erkeklerin işgücüne katılma oranı arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Türkiye, istihdam oranı ve özellikle kadın istihdam oranı açısından OECD ülkeleri arasında son sıralardadır. Hükümet, kadın istihdam oranını artırma amaçlı düzenlemeler yapmakta, politikalar geliştirmektedir. Tedricen yaşlanan bir nüfus, çalışan kesimin daralması, çalışan-çalışmayan oranının bozulması, dolayısıyla sosyal güvenlik sisteminin zorlanması demektir. Yaşlanan nüfus ve global rekabet ile daha etkin mücadele için Türkiye’nin işgücü potansiyelinin tamamından yararlanması gerekir. İstihdamı artırmaya ve dolayısıyla büyüme ve sosyal içermeye yönelik cinsiyet eşitliği politikaları geliştirilmektedir. Bu çerçevede, çocuk /yakın bakım hizmetleri, güvenceli esneklik politikaları önem kazanmaktadır.

JEL Sınıflaması: K31, J21, J71

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Kadının İşgücüne Katılımı, Çalışma Yaşamında Kadın – Erkek Eşitliği, İş ve Aile Hayatının Bağdaştırılması, Nüfus Politikaları

ABSTRACT

Women’s Employment in Turkey: Regulations and Social Policies

This article tries to address and examine concrete legislative and social initiatives which push gender equality at work, promotion of new forms of work-life balance and active ageing policies. An important stylized fact about the urban Turkish labor market is the low labor market participation rate of women. There is a large and persistent gap in labor market participation between men and women. Turkey has one of the lowest overall employment rates, particularly for women, in the OECD. Low labor market participation rate of women has resulted in government taking action to promote women’s employment. Turkey’s most recent employment policy initiatives go in this direction. Demographic ageing is accelerating and the active population will start to shrink placing additional strains on our welfare system. Turkey tries to make full use of its labor potential to face the challenges of an ageing population and rising global competition. Policies are designed to promote gender equality to increase labor force participation thus adding to growth and social cohesion. Access to childcare facilities and care for other dependents and implementing flexicurity principles will be important in this respect.

JEL Classification: K31, J21, J71

Keywords: Women’s Employment, Female Labor, Labor Market Participation of Women, Gender Equality at Work, Work-Life Balance, Active Ageing Policies

Türkiye’de Kadın İstihdamı: Hukuki Düzenlemeler ve Sosyal Politikalar

Prof. Dr. Nurhan Süral *

GİRİŞ
Avrupa Birliğinin (AB) 3 Mart 2010 tarihli Avrupa 2020 İstihdam Stratejisi,¹ ekonomik krizin olumsuz etkilerini vurgulayarak, 20-64 yaş arası nüfusun %69’unun istihdam olduğunu; istihdam oranının kadınlarda %63, erkeklerde %76, 55-64 yaş grubunda %46 olduğunu belirtmektedir. %75’lik istihdam oranının yakalanması, Stratejinin 20-64 yaş arası nüfus için 2020 yılı hedefidir. AB’nin yeni büyüme ve istihdam stratejisinde kadın ve erkek için hedeflenen istihdam oranlarının farklı değil, aynı olması (%75) görüşü benimsenmiştir. Avrupa 2020 İstihdam Stratejisi, nüfus artışının teşvik edilmesini de öngörmektedir. Nüfus artışı sağlanamazsa, 2013-

14’den itibaren aktif nüfus daralacaktır zira 60 yaş üstü nüfus 2007’den itibaren her yıl 2007 öncesine göre iki kat (2 milyon kişi/yıl) artmaktadır ve bu sorun, sosyal güvenlik sistemlerini tehdit eder niteliktedir. Avrupa Parlamentosu, 22 Mayıs 2012 tarihli Türkiye’de Kadın 2020 Perspektifi Kararında, Türkiye’deki kadın istihdam oranının düşüklüğünü vurgulayarak kadının işgücü piyasasına katılımını artırmayı hedefleyen bir ulusal eylem planının hazırlanmasını istemiştir.² Türkiye İlerleme Raporu 2014, %69.5 olan erkek istihdam oranının AB ile

¹ Communication from the Commission, Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020 final, Brussels, 03.03.2010.

² European Parliament resolution of 22 May 2012 on a 2020 Perspective for Women in Turkey (2011/2066 (INI)) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0212+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

* ODTÜ, İİBF AB Cinsiyet Eşitliği ve Ayrımcılıkla Mücadele Alanında Hukuk Uzmanları Ağı Üyesi
sural@metu.edu.tr

kıyaslanabilir düzeyde olduğunu fakat kadın istihdam oranının (%29.6) AB düzeyinin çok altında olduğunu vurgulamaktadır.³

Ülkemizde, istihdam ve kadın istihdamı gerek AB gerek OECD ülkeleri ile kıyaslandığında çok düşük düzeydedir. 2007-2014 arası artış göstermesine karşın %50 olan istihdam ortalaması %65,6 olan OECD ortalamasının çok altındadır. Kadın istihdam oranı, 2007-2014 arası %7,3 artış göstermiş olsa da istihdam olunan kadınların, aynı yaş grubundaki kadın nüfusa oranı (istihdam oranı), %35'dir.⁴ Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013)⁵ kadınların işgücüne katılma oranınının 2013 sonu itibarıyla %29,6 olması hedeflenmişti. Bu oran, 2012 yılı itibarıyla gerçekleşmiştir (2013'de %30,8).⁶ Aralık 2013 itibarıyla, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu⁷ 4/a (SSK) maddesi kapsamındaki 12.484.113 işçiden 9.297.209'u (%74,5) erkek, 3.186.904'ü (%25,5) kadındır.⁸ 2013 yılı itibarıyla, toplam memur sayısının (2.134.638), %58,14'ü (1.241.130) erkek, %41,86'sı (893.508) kadındır.⁹

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018),¹⁰ istihdam ve çalışma hayatı politikalarından biri olarak, bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecek, işgücüne ve istihdama katılımın artırılması amacıyla iş ve aile yaşamını bağdaştırma politikaları hayata geçirilecek ve istihdam teşvikleri etkinleştirilecektir demektedir.¹¹ Tüm plan, program ve projelerde iş ve aile yaşamının bağdaştırılmasının vurgulanmasının temel nedeni, nüfus artış hızındaki yavaşlamanın AB'de olduğu gibi ülkemizde de uzun vadede sosyal güvenlik sistemini tehdit edecek nitelikte olmasıdır.

TÜİK tarafından 2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları baz alınarak 2013 yılında yapılan uzun dönem nüfus projeksiyonlarına göre,¹² toplam nüfusun 2023, 2050 ve 2075 yıllarında sırasıyla 84,2 milyon, 93,5 milyon ve 89,2 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Türkiye nüfusunun ortanca yaşı 2012'de 30,1 iken 2023'te ise 34'e çıkacaktır. 2012 yılında erkeklerde 29,5 olan ortanca yaş, 2023 yılında 33,3'e ulaşacaktır. Kadınlarda ise 2012 yılında 30,6 olan ortanca yaş, 2023'te 34,6 olacaktır. Türkiye nüfusunun ortanca yaşı 2050'de 42,9 ve 2075'te 47,4 olacaktır. Erkeklerde 2050'de 41,8 olacak olan ortanca yaş 2075'te 46'ya ulaşacaktır. Kadınlarda 2050'de 44'e ve 2075'te 48,7'ye ulaşacaktır. 2023'te 8,6 milyon olan yaşlı nüfus (65 ve üzeri yaşta) 2050'de 19,5 milyona, 2075'te ise 24,7 milyona çıkacaktır. Demografik göstergelerdeki mevcut eğilimler devam ettiği takdirde Türkiye nüfusu yaşlanmaya devam edecektir. 2012 yılında

³ Turkey 2014 Progress Report, s. 41, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf

⁴ OECD Employment Outlook 2014, Eylül 2014, <http://www.oecd.org/turkey/EMO-TUR-EN.pdf>

⁵ Resmi Gazete 01.07.2006, S. 26215 mükerrer.

⁶ Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2015), 106 no.lu paragraf. Ayrıca bkz.: ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri 2013, Ankara, Ekim 2014, s. 16.

⁷ Resmi Gazete 16.06.2006, S. 26200.

⁸ ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri 2013, s. 45.

⁹ ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri 2013, s. 139.

¹⁰ Resmi Gazete 06.07.2013, S. 28699.

¹¹ Onuncu Kalkınma Planı, s. 51

¹² <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>; Onuncu Kalkınma Planı, s. 54-55.

yaşlı nüfus olarak tabir edilen 65 yaş ve üzerindeki nüfus 5,7 milyon kişi, bunların toplam nüfusa oranı %7,5’tir. 2023 yılına gelindiğinde bu nüfus 8,6 milyon kişiye, oranı ise %10,2’ye yükselecektir. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı, 2050’de %20,8’e, 2075’te %27,7’ye yükselecektir. Bebek ölüm hızının gerilemesi ve doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. Yaşlı nüfusun artmasıyla çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) bakmakla yükümlü olduğu nüfus gelecekte artacak ve üretken nüfusun payı azalacaktır. 2038 yılından itibaren çalışma çağı nüfusunun, 2050 yılından sonra ise toplam nüfusun azalmaya başlayacağı tahmin edilmektedir. Nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının artırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenledir ki hükümetin kadın istihdamını teşvik politikasının yanısıra nüfus artışını teşvik politikası da mevcuttur ve bu iki politikanın bağdaştırılması kadın istihdamının güncel tartışma konusudur. Çocuk sahibi olmanın kadın istihdamını olumsuz etkilememesi için iş ve aile yaşamının bağdaştırılması üzerinde çalışılmaktadır.

Genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ve doğurganlıktaki hızlı düşüşün önüne geçilebilmesi için nüfus artışının teşviki gerekmektedir. Fakat bu durumun kadın istihdamını olumsuz etkilememesi de gerekmektedir. İş ve aile yaşamının bağdaştırılması, bu nedenle büyük önem kazanmıştır. Kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar ile çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar geliştirilecek, kreşler teşvik edilecek, esnek çalışma imkânları sağlanacaktır.

Onuncu Kalkınma Planı döneminde, yıllık ortalama %2,9 oranında istihdam artışıyla toplamda 4 milyon yeni iş yaratılması öngörülmektedir. İstihdam artışının sanayi ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşması sonucunda, tarım istihdamının toplam içerisindeki payı %21,9’a gerileyecek ve istihdam daha verimli alanlara kaymış olacaktır. Hızlı istihdam artışı yanında işgücü piyasasına yönelik politikalar yoluyla özellikle kadınların iş hayatına katılımının artırılması sayesinde toplam işgücüne katılma oranının 2,7 puan artışla %53,8 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda, işsizlik oranı tedrici bir düşüşle 2013 yılı için beklenen %9,2 seviyesinden Plan dönemi sonunda %7,2 seviyesine indirilecektir.¹³

Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2016),¹⁴ kadınların işgücüne katılma oranının 2023 yılına kadar %41 düzeyine çıkarılmasını, kadınların 2012 yılı itibarıyla %54,2 düzeyinde gerçekleşen kayıt dışı çalışma oranının 2023 yılında %30’a düşürülmesini, hedefler arasında sayılmaktadır.¹⁵ Eylem Planları (2014-2016) bölümünde de kadının işgücüne katılma oranı ve istihdamının artırılması, kayıtdışı istihdam ile mücadele başlığı altında onüç tedbir ve bu tedbirlerin uygulanmasına/gerçekleştirilmesine yönelik açıklamalar yapılmaktadır.¹⁶ Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları

¹³ *Onuncu Kalkınma Planı*, s. 70.

¹⁴ *Resmî Gazete* 30.05.2014, S. 29015, <http://www.uis.gov.tr/Media/Books/UIS-tr.pdf>

¹⁵ *Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2016)*, 117 no.lu paragraf.

¹⁶ *Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2016)*, s. 79-80.

(2014-2016), OECD'deki 'iyi uygulamalar' ile uyum göstermektedir.¹⁷

62. Hükümet Programında,¹⁸ kadınların hakları, refahı, sosyal hayatta karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılmasının güçlü toplum hedefi için vazgeçilmez olduğu, aile ve iş yaşamının dengesini artıracak düzenlemeler yapılacağı, kadınların çalışma hayatına katılımını artırmak amacıyla çocuk bakımevleri ve kreş hizmetleri için teşvik uygulamalarının güçlendirileceği, gençler, kadınlar ve mesleki eğitim alan işsizlerin istihdamı halinde ellidört aya kadar işveren prim payının devletçe karşılanması uygulanmasının sürdürüleceği belirtilmektedir.

2. HUKUKİ DÜZENLEMELER

Ülkemizde kadın-erkek eşitliği ve kadın istihdamı alanlarında önemli ve kapsamlı gelişmeler yaşanmaktadır. Kadının statüsünde reform niteliğinde önemli değişikliklerin ilki 1920'li yıllar, ikincisi ise 2001 sonrası dönemde gerçekleştirilmiştir.¹⁹ 2001 sonrasında Anayasa, Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve İş Kanununda yapılan değişiklikler, aile mahkemelerinin kurulması, aile içi şiddetin önlenmesine ve kız çocukların daha iyi eğitim almalarına yönelik düzenlemeler ve önlemler ile ülkemiz modern toplum mevzuatını haiz bir konuma gelmiştir.²⁰

2.1. 1982 Anayasasında kanun önünde eşitlik ilkesi

1982 Anayasasının²¹ kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinin ilk fıkrasına göre, 'Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.' 5170 sayılı Kanun²² ile 2004 yılında 10. maddeye bu ilk fıkradan sonra gelmek üzere yeni bir fıkra eklenmiştir: 'Kadınlar ve erkekler eşit

haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.' Bu ek fıkraya, diğer Anayasa değişiklikleri ile birlikte halkoylamasına sunulmak üzere 5982 sayılı Kanun²³ ile ek cümle getirilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu (YSK), 5982 sayılı Kanuna ilişkin halkoylamasının 12 Eylül 2010 tarihinde yapılmasına karar vermiş ve bu Kanun halkoylaması sonuçlarına dair Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararının 23 Eylül 2010 tarih ve 27708 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Anılan ek cümle pozitif ayrımcılığa cevaz vermektedir: "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."

Lizbon Antlaşmasının (Lisbon Treaty) 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmesiyle birlikte AB, Avrupa Topluluğunun (AT) yerine geçmiştir. AB, iki antlaşmaya dayanmaktadır: AB Antlaşması (Treaty on European Union – TEU) ve AB'nin İşleyişine Dair Antlaşma (Treaty on the Functioning of the

¹⁷ OECD (2014). OECD Economic Economic Surveys: Turkey 2014, s. 32, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-turkey-2014_eco_surveys-tur-2014-en

¹⁸ Bakanlar Kurulu Hakkında Yapılan Güvenoylamasına İlişkin Karar ve eki 62. Hükümet Programı, Resmi Gazete, 07.09.2014, S. 29112, s. 63, 113, 158.

¹⁹ European Stability Initiative (ESI), *Sex and Power in Turkey – Feminism, Islam and the Maturing of Turkish Democracy*, Berlin – İstanbul 2 Haziran 2007, s. 2, 32-33 (<http://www.esiweb.org>).

²⁰ Aynı yer; ayrıca bkz.: G. Marshall, *Authenticating Gender Policies through Sustained-Pressure: The Strategy Behind the Success of Turkish Feminists, Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, C. 11, S. 1, Oxford University Press 2004, s. 57-85.

²¹ Kanun no. 2709, Resmi Gazete 09.11.1982, S. 17863.

²² Resmi Gazete 22.05.2004, S. 25469.

²³ Resmi Gazete 13.05.2010, S. 27580 mükerrer.

European Union – TFEU). AB Temel Haklar Şartı da (Charter of Fundamental Rights of the European Union) Lizbon Antlaşmasıyla birlikte bağlayıcılık kazanmıştır.²⁴ Topluluk Antlaşmasının 119. maddesi, 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile kapsamı genişletilerek 141. madde olmuştur. AB’nin İşleyişine Dair Antlaşmadaki karşılığı ise 157. maddedir. 1982 Anayasasının 10. maddesinin aldığı ek cümle, Lizbon Antlaşmasıyla Topluluk Antlaşmasının yerine geçen AB’nin İşleyişine Dair Antlaşmanın 157. maddesi ile uyumludur. Nitekim pozitif ayrımcılığın anayasa düzeyinde kabulü, AB’nin Ekim 2009 – Ekim 2010 dönemini kapsayan 9 Kasım 2010 tarihli Türkiye İlerleme Raporunda da ifadesini bulmuş,²⁵ anayasa değişiklikleri olumlu yönde atılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir.

2.2. İş mevzuatımızda konuya dair düzenlemeler

2.2.1. Eşit davranma ilkesi: İş Kanunumuz²⁶ iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep, renk, engellilik ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılmamasını amirdir (İK, m. 5/1).²⁷ İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz (m. 5/3-5).

Cinsiyet temelinde ayrımcılığın ispatında ispat yükü hangi tarafa ait olacaktır? Hukuk

davalarında ispat açısından genel kural, davacının iddiasını ispat etmesidir. Ayrımcılığın ispatında davacı işçi, bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda (ilk görüş kanıtları), işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olacaktır (m. 5/7). Bir diğer deyişle, (davacı) işçi, cinsiyet temelinde ayrımcılık iddiasını güçlü emarelere dayandırdığında, (aksini) ispat yükü (davalı) işverene geçecektir. Bu açık hüküm olmasa idi, davacının (işçinin) ayrımcılığı kanıtlaması gerekecekti.

İş ilişkisinde veya sona ermesinde cinsiyet temelinde ayrımcılık yapıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir. 2821 sayılı Sendikalar Kanununun 31. maddesi hükümleri saklıdır (m. 5/6).

Türk Ceza Kanunu (TCK),²⁸ ayrımcılığı yaptırıma bağlamıştır: Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, fel-

²⁴ Antlaşmaların ve AB Temel Haklar Şartının metinleri için bkz.: OJ C 83, 30.03.2010.

²⁵ Turkey 2010 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011 (COM(2010) 660), s. 8, 25, 71, 79.

²⁶ Kanun no. 4857, Resmi Gazete 10.06.2003, S. 25134.

²⁷ ‘Renk’ ve ‘engellilik’, 6518 sayılı Kanun ile eklenmiştir (Resmi Gazete 19.02.2014, S. 28918). 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun (Resmi Gazete 07.07.2005, S. 25868) 6518 sayılı Kanun (Resmi Gazete 19.02.2014, S. 28918) ile değişik 3 ve 4. maddeleri de engelliliğe dayalı doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı tanımlayarak yasaklamakta, ayrıca, engelli olan kadın ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmalarının önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanmasını öngörmektedir. ‘Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık’ kavramları, ilk kez bu Kanunda tanımlanmıştır.

²⁸ Kanun no. 5237, Resmi Gazete 12.10.2004, S. 25611. Kanununun 122. maddesi, 6529 sayılı Kanun (Resmi Gazete 13.03.2014, S. 28940) ile değiştirilmiş ve ceza artışı yapılmıştır.

sefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle bir kişinin işe alınmasını engelleyen kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (m. 122).

İş Kanununun eşit davranma ilkesi başlığı altında belirtilen hususlar, 5 Temmuz 2006 tarih ve 2006/54/EC sayılı İstihdam ve İşe Dair Hususlarda Kadın ve Erkeğe Eşit Fırsat ve Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifinin (Çatı Direktif)²⁹ ilgili hükümleri ile karşılaştırıldığında şu eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir:

- Yaş ve cinsel yönelim temelinde de ayrımcılığın yasaklanması;
- Eşit muamele ilkesine yalnızca iş ilişkisinde değil, işe ve mesleki eğitime başvuru, terfi, çalışma koşulları, mesleki rehberliğin her çeşidi ve düzeyi, staj dahil olmak üzere meslek eğitimi ve yeniden eğitim alanlarında da yer verilmesi;
- Doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın tanımlanması;³⁰
- Ayrımcılığa uğrayan kişinin yanısıra onu savunan veya onun lehine tanıklık edenlerin de aynı korumadan yararlanması;
- Daha etkin bir koruma sağlamak amacıyla derneklerin, organizasyonların ve diğer tüzel kişilerin ilişkin idari ve yargısal usullerin uygulanması sürecine dahil edilmesi;
- Sosyal ortakların işyerinde cinsiyet temelinde ayrımcılık biçimlerini belirleyerek ayrımcılıkla mücadele konusunda sosyal diyalog geliştirmelerinin teşvik edilmesi;³¹
- Eşit muamele ilkesini destekleme, gözetleme, analiz etme, teşvik etmekle görevli kurum veya kurumların oluşturulması.

2010 yılının Mart ayında Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu kanun tasarısı taslağı tartışmaya açılmıştır. Taslak, ayrımcılıkla ilgili diğer mevzuatla verilecek görevleri yerine getirmek üzere kamu tüzel kişiliğine, idari ve mali özerkliğe sahip 'Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu' oluşturulmasını öngörmektedir.

25 Mayıs 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2010/14 sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Başbakanlık Genelgesi,³² kadın-erkek fırsat eşitliğinin ve eşitliğin dahi politika-

²⁹ Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 05 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast) (OJ L 204, 26.07.2006, s. 23–36). Çatı Direktif, eşit ücrete (Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women, OJ L 45, 19.02.1975, s. 19–20), eşit muamele (Directive 2002/73/EC of the European Parliament and of the Council of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions, OJ L 269, 05.10.2002, s. 15–20), işletme sosyal güvenlik planlarına (Council Directive 96/97/EC of 20 December 1996 amending Directive 86/378/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes, OJ L 46, 17.02.1997, s. 20–24) ve ispat yüküne (Council Directive 97/80/EC of 15 December 1997 on the burden of proof in cases of discrimination based on sex, OJ L 14, 20.01.1998, s. 6–8) dair önceki direktifleri yürürlükten kaldırmış ve tek direktif altında toplamıştır.

³⁰ 'Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık' kavramları, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda (Resmi Gazete 07.07.2005, S. 25868) engellilik temelinde tanımlanmıştır (m. 3).

³¹ Zaten 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun (Resmi Gazete 07.11.2012, S. 28460) 26/3 maddesi, 'Kuruluşlar, faaliyetlerinden yararlanmada üyeleri arasında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasaklarına uymakla yükümlüdür. Kuruluşlar, faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetir' demektedir.

³² Resmi Gazete 25.05.2010, S. 27591.

sının (gender mainstreaming) sağlanmasına yönelik bir dizi etkin önlem getirmektedir. Genelgede yer alan önlemler, İş Kanunumuzun 5. maddesinde hükme bağlanan eşit davranma ilkesini ve bu ilkenin uygulanmasını yakından ilgilendirmektedir.

2.2.2. Yer ve su altında çalıştırma yasağı: İş Kanununun 72. maddesi uyarınca, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır.

26.5.1987 tarihli Avrupa Topluluğu Üyesi Devletlerde Kadınlar İçin Koruyucu Mevzuat Konseyi Sonuç Bildirisi, koruyucu mevzuatın kadınlar için fırsat eşitliğinin geliştirilmesine zarar verdiği hallerde mutlaka düzeltilmesini öngörmektedir. Ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletlerin Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi de kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemlerin alınmasını öngörmektedir (m. 2f). Bu nedenle, ülkemizde kadınlara yasak olan işlerin devrevi olarak değerlendirilerek yasakların kaldırılıp kaldırılmamasının ele alınması gerekmektedir.

2.2.3. Kadınların gece çalışması: 1475 sayılı İş Kanunumuz sanayie ait işlerde kadınlar için gece çalışması yasağı (m. 69) getirmekteydi. Bu yasak, 4857 sayılı İş Kanunumuz tarafından kaldırılmıştır (İK m. 73). Sonradan Çatı Direktif kapsamına alınarak yürürlükten kaldırılan, doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı yasaklayan 23 Eylül 2002 tarih ve 2002/73/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi ile değişik İşe Başvu-

ruda, Mesleki Eğitim ve İşte Yükselmeye ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkek İçin Eşit Muamele İlkesinin Yürürlüğe Konulmasına Dair Direktif (76/207/EEC) çerçevesinde verilmiş olan Adalet Divanı kararları uyarınca, gece çalışmasının kadınlara yasaklanması dolaylı ayrımcılığı oluşturur.

Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik,³³ on sekiz yaşını doldurmuş kadın çalışanların gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Kadın çalışanlar, gece postasında 7.5 saatten fazla çalıştırılmazlar (m. 5). Kadın çalışanlar, gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar, emziren kadın çalışanlar ise doğum tarihinden başlamak üzere *kendi mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla* bir yıl süre ile gece postalarında çalıştırılmazlar. Ancak emziren kadın çalışanlarda bu süre, anne veya çocuğun sağlığı açısından gerekli olduğunun işyerinde görevli işyeri hekiminden alınan raporla belgelenmesi halinde altı ay daha uzatılır (m. 9).

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik³⁴ uyarınca, kadın çalışanlar, gebe olduklarının sağlık raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar geçen sürede gece çalışmaya zorlanamazlar. Yeni doğum yapmış çalışanın doğumu izleyen bir yıl boyunca gece çalıştırılması yasaktır. Bu sürenin sonunda sağlık ve güvenlik açısından sakıncalı olduğunun sağlık raporu ile belirlendiği dönem boyunca gece çalıştırılmaz (m. 8).

³³ Resmi Gazete 09.07.2013, S. 28717.

³⁴ Resmi Gazete 16.08.2013, S. 28737.

6111³⁵ ve 6495³⁶ sayılı kanunlar ile değişik 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun³⁷ 101. maddesi uyarınca, ‘Günün yirmidört saatinde devamlılık gösteren hizmetlerde çalışan Devlet memurlarının çalışma saat ve şekilleri kurumlarınca düzenlenir. Ancak, kadın memurlara; tabip raporunda belirtilmesi halinde gebeliğin yirmidördüncü haftasından önce ve her halde gebeliğin yirmidördüncü haftasından itibaren ve doğumdan sonraki iki yıl süreyle gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez. Engelli memurlara da isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez’. Görülüyor ki madde uyarınca, kadın memurlar, doktor raporunda belirtilmesi halinde, gebeliğin yirmidördüncü haftasından önce gece çalışması yapmayacaklardır. Gebeliğin yirmidördüncü haftasından itibaren ve doğumdan sonraki iki yıl süreyle ise mutlak bir gece çalışma yasağı vardır.

Mutlak bir gece çalışma yasağı, AB müktesebatıyla bağdaşmamaktadır. AB Komisyonu, gebe, loğusa veya emzikli çalışanlar için peşinen mutlak bir gece çalışması yasağının getirilmesine karşıdır, önemli olan bu durumdaki bir çalışanın gece çalışması yapmaya zorlanamamasıdır.

Gebe çalışanın gece çalışma yasağı

Kadın işçi: Gebe olduklarının sağlık raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar geçen sürede gece çalışmaya zorlanamazlar. Doğumu izleyen bir yıl boyunca gece çalıştırılması yasaktır.

Kadın memur: Gebeliğin yirmidördüncü haftasından itibaren ve doğumdan sonraki iki yıl süreyle gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemez.

2.2.4. Gebe çalışanın hakları: Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik,³⁸ 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun³⁹ 30. maddesine dayanılarak çıkarılmıştır. Yönetmelik, aynı adı taşıyan önceki yönetmelik⁴⁰ gibi Gebe, Loğusa veya Emzikli Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi Direktifini de (92/85/EEC) temel almıştır.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin amacı, gebe, yeni doğum yapmış veya emziren çalışanın işyerlerindeki sağlık ve güvenliğinin sağlanması ve geliştirilmesini destekleyecek önlemlerin alınması ve bu çalışanların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğunu, çalıştırılabileceği işlerde hangi şart ve usullere uyulacağını, emzirme odalarının veya çocuk bakım yurtlarının nasıl kurulacağını ve hangi şartları taşıyacağını belirlemektir (m. 1). Yönetmelik, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamındaki kadın çalışan çalıştıran işyerlerine uygulanır (m. 2). İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, kimi istisnalar dışında, kamu

³⁵ Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete 25.02.2011, S. 27857, 1. mükerrer.

³⁶ Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 02.08.2013, S. 28726.

³⁷ Resmi Gazete 23.07.1965, S. 12056.

³⁸ Resmi Gazete 16.08.2013, S. 28737.

³⁹ Resmi Gazete 30.06.2012, S. 28339.

⁴⁰ Resmi Gazete 14.07.2004, S. 25522.

ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır (m. 2). Bunun anlamı, Yönetmeliğin kamu ve özel sektör işyerlerine uygulanacak olmasıdır. Bunun önemli bir istisnası vardır: Çalışanın kendi özel mevzuatında bulunmaması. Örneğin, kadın çalışan memur ise ve memur mevzuatında o konuyla ilgili özel düzenleme varsa, o düzenleme uygulanacaktır. Örneğin, kadınların gece çalışması başlığı altında değinildiği üzere, gebe memurun gece çalışma yasağına dair özel hüküm vardır; bu nedenle Yönetmeliğin ilgili hükmü, memur statüsündekilere değil, işçi statüsünde çalışanlara uygulanacaktır. Özel düzenleme olmaması durumunda hem işçi hem memur statüsünde çalışanlara bu Yönetmelik uygulanacaktır. Yönetmelik, bu nedenle ‘çalışan’ tabirini kullanmaktadır.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, ‘gebe çalışan’ı, ‘herhangi bir sağlık kuruluşundan alınan belge ile gebeliği hakkında işvereni bilgilendiren çalışan’ olarak tanımlamaktadır (m. 4/1a). Bu tanım uyarınca, gebe çalışan olarak tanımlanmak için, işverenin gebelikten belge ile haberdar edilmesi gerekmektedir.

Çalışan, gebelik ve emzirmeye başlama halinde işvereni bilgilendirir. İşveren, gebe veya emziren çalışanın sağlık ve güvenliği için tehlikeli sayılan kimyasal, fiziksel, biyolojik etkenlerin ve çalışma süreçlerinin çalışanlar üzerindeki etkilerini değerlendirir. Bu değerlendirme sonucuna göre Yönetmelik ekinde (EK-I)⁴¹ belirtilen genel ve özel önlemleri alır. İşveren, işyerindeki maruziyetin şeklini,

düzeyini ve süresini Yönetmelik ekindeki (EK-II⁴² ve EK-III⁴³) etkenler, süreçler, çalışma koşulları veya özel bir riske maruz kalma olasılığı bulunan işleri de; sağlık ve güvenlik risklerinin, gebe veya emziren çalışanlar üzerindeki etkilerini belirlemek ve alınacak önlemleri kararlaştırmak üzere değerlendirir. Bu değerlendirmede kişisel olarak çalışanı etkileyen psikososyal ve tıbbi faktörleri de dikkate alır. Gebe veya emziren çalışan, işyerinde yapılan değerlendirmenin sonuçları ile sağlık ve güvenlik amacıyla alınması gereken önlemler hakkında bilgilendirilir (m. 6).

Bilgilendirme ve değerlendirme sürecini aşağıdaki eylem/önlemler izleyebilecektir (m. 7):

- *Çalışma koşulları ve/veya çalışma saatlerinde geçici değişiklik:* Değerlendirme sonuçları, gebe veya emziren çalışan için sağlık ve güvenlik riskini veya çalışanın gebeliği veya emzirmesi üzerindeki bir etkiyi ortaya çıkardığında, işveren, ilgili çalışanın çalışma koşullarını ve/veya çalışma saatlerini, çalışanın bu risklere maruz kalmasını önleyecek bir biçimde geçici olarak değiştirir.
- *Başka işe aktarma:* Çalışma koşullarının ve/veya çalışma saatlerinin uyarlanması mümkün değilse, işveren, ilgili çalışmanı başka bir işe aktarmak için gerekli önlemleri alır.

⁴¹ Ek I’de gebe, yeni doğum yapmış veya emziren çalışanın sağlık ve güvenliği için tehlikeli sayılan faktörlere yönelik alınacak önlemler listesi bulunmaktadır.

⁴² Ek II’de gebe, yeni doğum yapmış veya emziren çalışanların özellikle çalıştırılmayacağı işler ve işyerleri ile burada bulunabilecek önemli risk faktörlerini belirten tablo bulunmaktadır.

⁴³ Ek III’de gebe çalışanın sağlığını izleme formu bulunmaktadır.

- *Hafif işlerde çalıştırma veya ücretsiz izinli sayma:* Sağlık raporu ile gerekli görüldüğü takdirde gebe çalışan, sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılır. Bu halde çalışanın ücretinde bir kesinti yapılmaz. Başka bir işe aktarılması mümkün değilse, çalışanın sağlık ve güvenliğinin korunması için gerekli süre içinde, isteği halinde çalışanın tabi olduğu mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla ücretsiz izinli sayılması sağlanır. Bu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmaz.

Gebe çalışan, günde 71/2 saatten fazla çalıştırılmaz (m. 9). Gebe çalışanlara, gebelikleri süresince periyodik kontrolleri için ücretli izin verilir (m. 11).

2.2.5. Doğum (analık) izni: İş Kanununun 74. maddesi uyarınca, kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz olmak üzere toplam onaltı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta daha eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir. Bu süreler, işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse hekim raporu ile artırılabilir. Görüldüğü üzere, kadın işçi kendi isteği ve doktor onayı ile doğum öncesi izninin yalnızca üç haftasını kullanabilir. Bu tercihin kullanılması halinde, doğum öncesi izinden kalan süre (beş, çoğul gebelik halinde yedi hafta), doğum sonrası izne eklenecektir. 6111 sayılı Kanundan önce, doğum öncesi iznin bir bölümünün veya tamamının erken doğum nedeniyle kullanılmaması ha-

linde, kullanılmayan kısım yanmakta, doğum sonrası izne eklenememekteydi. 6111 sayılı Kanunun 76. maddesi ile İş Kanununun 74/1 maddesine şu cümle eklenmiştir: ‘Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanmadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenmek suretiyle kullanılır.’

6111 sayılı Kanun, İş Kanununa getirilen bu değişikliğe paralel olarak, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun⁴⁴ 18/1(d) maddesinde yer alan ‘sigortalı kadının isteği ve hekimin onayı ile doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışması halinde,’ ibaresini ‘sigortalı kadının, erken doğum yapması halinde doğumdan önce kullanmadığı çalıştırılmayacak süreler ile isteği ve hekimin onayıyla doğuma üç hafta kalıncaya kadar çalışması halinde,’ şeklinde değiştirmiştir (m. 29). Böylece, erken doğum nedeniyle doğum sonrası izin sürelerine eklenen bu sürelerde de geçici işgöremezlik ödeneği alınabilecektir.

6111 sayılı Kanun, erken doğum nedeniyle kullanılmayan doğum öncesi iznin doğum sonrası izne eklenmesini kadın memurlar için de öngörmektedir. 6111 sayılı Kanunun 106. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 104/A maddesi, şu şekilde değiştirilmiştir: ‘Kadın memura; doğumdan önce sekiz, doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam onaltı hafta süreyle analık izni verilir. Çoğul gebelik durumunda, doğum öncesi sekiz haftalık analık izni süresine iki hafta eklenir. Ancak beklenen doğum tarihinden sekiz hafta öncesine kadar sağlık durumunun çalışmaya uygun olduğunu tabip raporuyla belgeleyen kadın memur, isteği halinde doğumdan ön-

⁴⁴ Resmi Gazete 16.06.2006, S. 26200.

ceki üç haftaya kadar kurumunda çalışabilir. Bu durumda, doğum öncesinde bu rapora dayanarak fiilen çalıştığı süreler doğum sonrası analık izni süresine eklenir. Doğumun erken gerçekleşmesi sebebiyle, doğum öncesi analık izninin kullanılmayan bölümü de doğum sonrası analık izni süresine ilave edilir. Doğumda veya doğum sonrasında analık izni kullanılırken annenin ölümü halinde, isteği üzerine memur olan babaya anne için öngörülen süre kadar izin verilir.’ Bu hüküm, erken doğum nedeniyle kullanılmayan doğum öncesi iznin doğum sonrası izne eklenmesinin yanısıra, hem anne hem de babanın memur statüsünde olmaları ve analık izninin kullanılması sırasında ananın ölümü halinde, anne için öngörülen süre kadar iznin, talebi halinde babaya tanınacağını amirdir.

Doğum izni

Doğum öncesi 8 hafta + doğum sonrası 8 hafta = 16 hafta
Çoğul gebelikte: Doğum öncesi 10 hafta + doğum sonrası 8 hafta = 18 hafta
Sağlık raporuyla: Doğum öncesi 3 hafta + doğumdan sonrası 13 (çoğul gebelikte 15) hafta
Erken doğum: Kullanılmayan doğum öncesi analık izni, doğum sonrası analık iznine eklenir
Doğumda veya analık izninde (memur) kadının ölümü: İsteği halinde (memur) babaya, öngörülen süre kadar izin

19 Ekim 1992 tarihli Gebe, Loğusa veya Emzikli Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi Konsey Direktifi (92/85/EEC),⁴⁵ Avrupa Konseyinin 1 Temmuz 1999 tari-

hinde yürürlüğe giren Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı⁴⁶ ve ILO’nun 7 Şubat 2002’de yürürlüğe giren 2000 tarih ve 183 sayılı Analığın Korunması Sözleşmesi, doğum iznini ondört hafta olarak belirlemektedir. AB Direktifi uyarınca doğum izninin tamamının kullanılması zorunlu değildir; ondört haftalık doğum izninin yalnızca iki haftalık kısmı zorunludur.

Gebe, Loğusa veya Emzikli Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi Konsey Direktifini değiştiren Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktif Teklifi (COM(2008) 637 final)⁴⁷ kabul edilirse, doğum izni ondört haftadan onsekiz haftaya çıkacaktır. Teklifte, doğum izninin ondört haftalık kısmının doğum öncesi ve sonrasına dağılım biçimi, kadın çalışana bırakılmıştır. Doğum izninin bir bölümünün doğum öncesi kullanılması zorunluluğu yoktur. Doğum izninin oniki haftalık kısmı ihtiyaridir, kullanıp kullanılmaması kadın çalışanın insiyatifindedir. Zorunlu olan altı haftalık kısım ise doğum sonrası kullanılması gerekmektedir. Geç doğum halinde doğum öncesi iznin uzaması, doğum sonrası izin süresini etkilemeyecek-

⁴⁵ Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC) (OJ L 348, 28.11.1992, s. 1–8).

⁴⁶ 27.09.2006 tarihli ve 5547 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartının onaylanması Bakanlar Kurulunca 22.03.2007 tarihinde kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete 09.04.2007, S. 26488).

⁴⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council of 3 October 2008 amending Council Directive 92/85/EEC on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or who are breastfeeding (COM(2008) 637 final).

tir. Prematüre doğum, doğan bebeğin hastaneye yatırılması, çoğul doğum, çocuğun özürlü doğması durumlarında doğum izni, üye devletlerin öngöreceği sürelerle uzatılacaktır.

İş Kanununda ve Devlet Memurları Kanununda yer alan doğum izni süreleri mutlak emredici niteliktedir, tamamının veya bir bölümünün kullanılmaması mümkün değildir. Doğum öncesi ve sonrası sürelerde kadın işçiyi çalıştırma veya ücretsiz izin vermeme durumunda idari para cezası, 2015 yılı için 1.578TL'dir (m. 74, 104). Mevzuatımız doğum izninin tamamının zorunlu olması açısından AB direktifinden farklılık göstermektedir. Çalışan kadını 'koruma' anlayışımızı ve bu anlayışımızın sonucu olan mevzuatımızı gözden geçirmeliyiz. Doğum izninin süresi ve tamamının zorunlu oluşu, ek izin ve emzirme izninin makul süreleri aşması, kreş kurma ve işletme veya kreş hizmeti alımının mali yükümlülüğünün tamamının işverene ait olması gibi 'koruma' amaçlı hükümler, kadın çalışanı erkek çalışana oranla daha pahalı bir işgücüne dönüştürerek, sonuçta kadının işgücü piyasasına girmesini zorlaştırmaktadır. Kamuoyunda 'İstihdam Paketi' olarak bilinen İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,⁴⁸ sosyal korumadan istihdamın teşvikine doğru atılan önemli bir adım olmuştur. İşverenlerin ana sınıfı kurma yükümlülükleri kaldırılmış, kreş hizmetinin ise hizmet alımı yoluyla da yapılabileceği hükme bağlanmıştır (m. 6, 37).

2.2.6. Ek doğum izni: İş Kanununa göre, isteği halinde kadın işçiye, doğum izninin tamamlanmasından sonra altı aya kadar ücretsiz izin verilir (İK m. 74).

6111 sayılı Kanununun 108. maddesi ile değişik 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 108/B maddesi uyarınca, doğum yapan memura, 104. madde uyarınca verilen doğum sonrası analık izni süresinin bitiminden itibaren isteği üzerine yirmidört aya kadar aylıksız izin verilir. 6111 sayılı Kanundan önce, aylıksız ek doğum izni süresi kadın memurlar için bir yıl idi.

Ek doğum izni

Kadın işçi: Doğum izninin tamamlanmasından sonra 6 ay ücretsiz izin

Kadın memur: Doğum izninin tamamlanmasından sonra 24 ay aylıksız izin

2.2.7. Babalık izni: İş Kanunumuzda doğum izni, yalnızca doğum yapan kadına tanınmıştır; eşi doğum yapan erkek işçiye tanınacak babalık izni, bireysel ve toplu iş sözleşmeleriyle belirlenecektir.

6111 sayılı Kanununun 106. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 104/B maddesi, şu şekilde değiştirilmiştir: 'Memura, eşinin doğum yapması halinde, isteği üzerine on gün babalık izni; kendisinin veya çocuğunun evlenmesi ya da eşinin, çocuğunun, kendisinin veya eşinin ana, baba ve kardeşinin ölümü hallerinde isteği üzerine yedi gün izin verilir.' 6111 sayılı Kanundan önce, memura isteği üzerine, kendisinin veya çocuğunun evlenmesi, anne, baba, eş, çocuk veya kardeşinin ölümünde beş gün, erkek memura karısının doğum yapması sebebiyle isteği üzerine üç gün izin verilmekteydi. 6111 sayılı Kanun, üç günlük izni on güne çıkarmakla kalmamış, ilk kez aylıksız babalık izni getirmiştir. 6111 sayılı Kanununun 108. maddesi ile değişik 657

⁴⁸ Kanun no. 5763, Resmi Gazete 26.05.2008, S. 26887.

sayılı Devlet Memurları Kanununun 108/B maddesi uyarınca, eşi doğum yapan memura, doğum tarihinden itibaren isteği üzerine yirmidört aya kadar aylıksız izin verilir. Eşlerin her ikisinin de memur olması halinde, doğum sebebiyle verilen aylıksız iznin yirmidört aylık süre içerisinde her iki eşe aynı dönemde veya birbirini takip edecek şekilde kullandırılması mümkündür.⁴⁹

29 Haziran 2000 tarihli Kadın ve erkeğin aile ve çalışma yaşamına dengeli katılımları Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan çalışma ve sosyal politika bakanları Sonuç Kararı,⁵⁰ babalık izni verilip verilmemesi hususunu üye devletlerin takdirine bırakmaktadır.

Babalık izni

Erkek işçi: Hizmet sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesiyle belirlenen süre

Erkek memur: 10 gün aylıklı izin; doğumdan itibaren istek üzerine 24 aya kadar aylıksız izin

2.2.8. Evlat edinme izni: Evlat edinme halinde izin, ilk kez 6111 sayılı Kanun ile getirilmektedir. 6111 sayılı Kanunun 108. maddesi ile değişik 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 108/C maddesi uyarınca, üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyle birlikte veya münferit olarak evlat edinen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi halinde memur olan eşlerine, çocuğun ana ve babasının rızasının kesinleştiği tarihten veya vesayet dairelerinin izin verme tarihinden itibaren, istekleri üzerine yirmidört aya kadar aylıksız izin verilir. Evlat edinen her iki eşin memur olması durumunda bu süre, eşlerin talebi üzerine toplam yirmidört aylık süreyi geçmeyecek şekilde, aynı zamanda veya birbirini izleyen iki bölüm halinde eşlere kullandırılabilir. İş

Kanunumuzda evlat edinmede izin düzenlenmiş değildir; konu, bireysel ve toplu iş sözleşmelerine bırakılmıştır.

Gebe, Loğusa veya Emzikli Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi Konsey Direktifi ile bu Direktifi değiştiren Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktif Teklifinde evlat edinmede izne dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Genel bir düzenleme olmaması nedeniyle, konunun düzenlenmesi üye devletlere bırakılmış durumdadır. Avrupa Adalet Divanı, üye devletin ulusal mevzuatında ek doğum izninin ve evlat edinme izninin yalnızca kadına tanınmış olmasını kadın-erkek eşitliği ilkesine aykırı bulmamıştır.⁵¹

Evlat edinme izni

İşçi açısından: Hizmet sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesiyle belirlenen süre

Memur açısından: İstek üzerine 24 aya kadar aylıksız izin

2.2.9. Emzirme (süt) izni: ‘Emziren çalışan,’ tabi olduğu mevzuat hükümleri uyarınca süt izni kullanmakta olan ve işverenini durum hakkında bilgilendiren çalışanı ifade eder (Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m. 4/1b).

⁴⁹ Devlet Personel Başkanlığı Kamu Personeli Genel Tebliği (Seri no: 2), m. A/III/d (Resmî Gazete 15.04.2011, S. 27906).

⁵⁰ Community Resolution of 29 June 2000 on the balanced participation of women and men in family and working life (OJ C 218, 31 Temmuz 2000, s. 5).

⁵¹ Bkz.: Avrupa Adalet Divanının Hofman (Case 184/83 Hofmann v Barmer Ersatzkasse [1984] ECR 3047), (European Commission, Compilation of Case Law on the Equality of Treatment between Women and Men and on Non-Discrimination in the European Union, 3. baskı, Lüksemburg 2010, s. 62-63) ve İtalya (Case 163/82 Commission v Italy [1983] ECR 3273) (aynı yer, s. 53-54) kararları.

Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam 1½ saat emzirme izni verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaçça bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler. Bu süre, günlük çalışma süresinden sayılır (İK m. 74/son fıkra).

6111 sayılı Kanun ile birlikte, kadın işçilere tanınan emzirme izni ile kadın memurlara tanınan emzirme izni, gerek başlama anı gerek günlük emzirme izni süresi açısından farklılık göstermektedir. 6111 sayılı Kanundan önce kadın memurun da bir yaşından küçük çocuklarını emzirmesi için günde toplam 1½ saat emzirme izni mevcuttu. 6111 sayılı Kanununun 106. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 104/D maddesi, şu şekilde değiştirilmiştir: Kadın memura, çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde 1½ saat süt izni verilir. Süt izninin hangi saatler arasında ve günde kaç kez kullanılacağı hususunda, kadın memurun tercihi esastır. Süt izninin, kadın memurun çocuğunu emzirmesi için günlük olarak kullanılması gereken bir izin hakkı olması sebebiyle bu iznin birleştirilerek sonraki günlerde kullanılması artık mümkün değildir.⁵²

Gebe, Loğusa veya Emzikli Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi Konsey Direktifi ile bu Direktifi değiştiren Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktif Teklifinde emzirme iznine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Genel bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle, konunun düzenlenmesi üye devletlerin ihtiyarına bırakılmış olmaktadır.

Emzirme izni

Kadın işçi: Doğumdan itibaren 1 yıl süreyle günde toplam 1½ saat

Kadın memur: Analık izninin bitiminden sora ilk altı ayda günde toplam 3 saat; 2. altı ayda günde toplam 1½ saat

2.2.10. Ebeveyn izni: 3 Haziran 1996 tarih ve 96/34/EC sayılı UNICE, CEEP ve ETUC tarafından akdolunan Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesine Dair Direktif,⁵³ Avrupa düzeyinde sosyal diyalog yoluyla varılan ilk sözleşmeyi içermiştir. Bu Direktif, 8 Mart 2010 tarihli yeni Ebeveyn İzni Direktifi⁵⁴ tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Üye devletlerin 8 Mart 2012 tarihine kadar iç hukuklarına aktarmış olmaları gereken yeni direktifte, kadın ve erkek çalışanlara, doğum veya evlat edinme nedeniyle çocuğa bakabilmeleri amacıyla üye devletler veya sosyal ortaklarca belirlenecek sekiz yaşa kadarki bir yaş döneminde en az dört (öncekinde üç) ay ebeveyn izni tanınmaktadır (Sözleşme, m. 2). Ebeveyn izninde dört ayın üç aylık kısmını eşler kendi aralarında devredebilirler, bir aylık kısmın devri ise yasaklanmıştır. Yasaktan amaç, kocanın ebeveyn izninin tamamını eşine devredememesi ve en azından bir aylık kısmını bizzat kullanmasını sağlamaktır.

Hukukumuzda ‘ebeveyn izni’ adıyla bir düzenleme bulunmamaktadır. İş Kanunu-

⁵² Devlet Personel Başkanlığı Kamu Personeli Genel Tebliği (Seri no: 2), m. A/III/e.

⁵³ Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC (OJ L 145, 19.06.1996, s. 4–9).

⁵⁴ Directive 2010/41/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC (OJ L 180, 15.07.2010, s. 1-6).

na tabi işçiler açısından iş sözleşmelerinde veya toplu iş sözleşmelerinde bulunan hükümler uygulanacaktır.

Devlet Memurları Kanununda, ‘ebeveyn izni’ adıyla bir düzenleme bulunmamakla birlikte, farklı adlar altında, fakat ebeveynler tarafından ebeveynlik nedeniyle kullanılacak izinler bulunmaktadır. 6111 sayılı Kanunun iyileştirdiği ‘mazeret’ ve ‘hastalık ve refakat izin’leri, ebeveynlikle bağlantılı geçerli nedenlerin varlığı halinde de kullanılabilir niteliktedir. Merkezde atamaya yetkili amir, ilde vali, ilçede kaymakam ve yurt dışında diplomatik misyon şefi tarafından, birim amirinin onayı ile bir yıl içinde toptan veya bölümler halinde, mazeretleri sebebiyle memurlara on gün izin (önceden de on) verilebilir. Zaruret halinde, öğretmenler hariç olmak üzere, aynı usulle on gün daha mazeret izni verilebilir. Bu takdirde, ikinci verilen bu izin, yıllık izinden düşülür. Mazeret izinleri sırasında mali haklar ile sosyal yardımlara dokunulamaz (6111 sayılı Kanun Kanun m. 106 ile değişik 657 sayılı Kanun m. 104/C, E). Hastalık ve refakat izni, 6111 sayılı Kanunun 107. maddesi ile değişik 657 sayılı Kanunun 105. maddesinde düzenlenmektedir. 105. maddenin son fıkrası uyarınca, ‘Memurun bakmakla yükümlü olduğu veya memur refakat etmediği takdirde hayatı tehlikeye girecek ana, baba, eş ve çocukları ile kardeşlerinden birinin ağır bir kaza geçirmesi veya tedavisi uzun süren bir hastalığının bulunması hallerinde, bu hallerin sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi şartıyla, aylık ve özlük hakları korunarak, üç aya kadar izin verilir. Gerektiğinde bu süre bir katına kadar uzatılır.’ Memura tanınan bu refakat izninin bitiminden itibaren, sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi şartıyla, isteği üzerine onsekiz aya kadar aylıksız izin

verilebilir (6111 sayılı Kanun m. 108 ile değişik 657 sayılı Kanun m. 108/A). Aylıksız izin süresinin bitiminden önce mazereti gerektiren sebebin ortadan kalkması halinde, on gün içinde göreve dönülmesi zorunludur. Aylıksız izin süresinin bitiminde veya mazeret sebebinin kalkmasını izleyen on gün içinde görevine dönmeyenler, memuriyetten çekilmiş sayılır (6111 sayılı Kanun m. 108 ile değişik 657 sayılı Kanun m.108/F).

Şubat 2014’de mazeret izninin kapsamı genişletilerek, engelli ya da süregelen hastalığı olan çocuğun ebeveynine özel izin hakkı getirilmiştir. 6525 sayılı Kanunla⁵⁵ 657 sayılı Kanunun 104 üncü maddesine eklenen (E) fıkrası uyarınca, ‘Memurlara; en az %70 oranında engelli ya da süregelen hastalığı olan çocuğunun (çocuğun evli olması durumunda eşinin de en az %70 oranında engelli olması kaydıyla) hastalanması halinde hastalık raporuna dayalı olarak ana veya babadan sadece biri tarafından kullanılması kaydıyla bir yıl içinde toptan veya bölümler halinde on güne kadar mazeret izni verilir.

Memura, yıllık izinde esas alınan süreler itibarıyla beş hizmet yılını tamamlamış olması ve isteği halinde memuriyeti boyunca ve en fazla iki defada kullanılmak üzere, toplam bir yıla kadar aylıksız izin verilebilir. Ancak, sıkıyönetim, olağanüstü hal veya genel hayata müessir afet hali ilan edilen bölgelere 72. madde gereğince belli bir süre görev yapmak üzere zorunlu olarak sürekli görevle atananlar hakkında bu bölgelerdeki görev süreleri içinde bu fıkra hükmü uygulanmaz (6111 sayılı Kanun m. 108 ile değişik 657 sayılı Kanun m. 108/E).

⁵⁵ Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 27.02.2014, S. 28926.

Kamu kurum ve kuruluşlarında sürekli işçi kadrosunda çalışan işçilere; bakmaya mecbur olduğu veya işçi refakat etmediği takdirde hayatı tehlikeye girecek ana, baba, eş ve çocukları ile kardeşlerinden birinin ağır kaza geçirmesi veya önemli bir hastalığa tutulmuş olması hallerinde, bu hallerin raporla belgelendirilmesi şartıyla, istekleri üzerine en çok altı aya kadar ücretsiz izin verilebilir. Aynı şartlarla bu süre bir katına kadar uzatılabilir. İşçilere, 10 hizmet yılını tamamlamış olmaları ve istekleri halinde işçilik süreleri boyunca ve bir defada kullanılmak üzere altı aya kadar ücretsiz izin verilebilir (6111 sayılı Kanun m. 207 ile değişik 4.4.2007 tarih ve 5620 sayılı Kamuda Geçici İş Pozisyonlarında Çalışanların Sürekli İşçi Kadrolarına veya Sözleşmeli Personel Statüsüne Geçirilmeleri, Geçici İşçi Çalıştırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanuna ek madde 1/1-2).

2.2.11. Çocuk bakım hizmetleri: Geleneksel rol ayrımının bir sonucu olarak, çocuk/yakın bakımı, kadının işgücüne katılımını, çalışan kadının çalışma süresini, işteki başarısını ve yükselmesini, emeklilik hakkını olumsuz etkileyebilmektedir.

Geleneksel rol ayrımının kadın için çalışma yaşamında fırsat eşitliğinin önünde önemli bir engel olduğu, halbuki ailevi sorumlulukların yalnızca kadına değil, hem kadına hem erkeğe ait olduğu, ailevi sorumluluklar ile çalışma yaşamının bağdaştırılmasına yönelik AB düzenlemelerinde dile getirilmiştir. Çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması ve bu hizmetlerin özellikle 0-3 yaş arası grubu da kapsamı, kaliteli ve parasal açıdan karşılanabilir olması, kadınların istihdamını önemli ölçüde etkilemektedir.⁵⁶ Bu çerçevede, Barselona Avrupa Konseyinde (2002) belirlenen hedefler arasında

üye devletlerin 2010 yılına kadar üç yaş ile zorunlu okul çağı arasındaki çocukların %90'ına,⁵⁷ üç yaşın altındaki çocukların ise %33'üne⁵⁸ bakım hizmetleri sağlanması bulunmaktaydı.⁵⁹ AB üyesi ülkelerin çoğunda zorunlu eğitime başlama yaşı beş veya altıdır.⁶⁰ Okul öncesi çocuklara yönelik okul öncesi eğitim ve çocuk bakım hizmetleri açısından ülkeler arasında büyük farklılıklar vardır. Ayrıca, AB üyesi ülkelerin eğitim bakanları 2009 yılında okul öncesi eğitim imkanından dört yaşındaki çocukların en az %95'inin yararlandırılması hedefinde anlaşmışlardır. AB ortalamasının %92.3 olması karşın, bu hizmetin haftalık süresi ve kalitesi çok farklıdır.⁶¹ AB Büyüme Stratejisi 2020 Hedefleri de çocuk ve bakıma muhtaç yakınlar için bakım hizmetlerinin kadınların istihdamı açısından önemine değinmektedir.

⁵⁶ Barbara Janta, *Caring for Children in Europe, How childcare, parental leave and flexible working arrangements interact in Europe*, 2014, <http://europa.eu/epic/studies-reports/docs/rr-554-dg-employment-childcare-brief-v-0-16-final.pdf>

⁵⁷ Onbir üye devlette %90 hedefi gerçekleştirilmiştir: Belçika, İspanya, Fransa, İsveç, Almanya, Estonya, Hollanda, Slovenya, İrlanda, Danimarka ve Birleşik Krallık (Barbara Janta, *age*, s. 5).

⁵⁸ %33 hedefini gerçekleştiren ülkeler şunlardır: Danimarka, İsveç, Hollanda, Fransa, İspanya, Portekiz, Slovenya, Belçika, Lüksemburg ve Birleşik Krallık (Barbara Janta, *age*, s. 3).

⁵⁹ *Barcelona objectives, The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth*, European Commission 2013, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf

⁶⁰ *Communication from the Commission, Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*, COM(2011) 66 final, Brussels, 17.2.2011.

⁶¹ <http://www.euractiv.com/social/europe/brussels-calls-universal-child-c-news-502271>

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, emzirme odalarının veya çocuk bakım yurtlarının (kreş) nasıl kurulacağını ve hangi şartları taşıyacağını belirlemektedir. Yönetmeliğin oda ve yurtlarla ilgili hükümlerinin memurlar için uygulanmasında Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkında Yönetmelik⁶² hükümleri saklıdır (m. 5/3).

‘Emzirme odaları,’ çalışanların bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için ayrılan odaları; ‘çocuk bakım yurdu (yurt; kreş),’ 0-60 aylık çocuklar ile velisinin isteği üzerine ilkokula kaydı yapılmayan 60-66 aylık çocukların bakım ve eğitimlerinin yapıldığı yerleri ifade eder (m. 4/1ç-d).

Oda ve yurt açma yükümlülüğü, çalışan sayısına bağlanmıştır (m. 13). Önceki yönetmelik salt kadın çalışan sayısını esas alırken yeni yönetmelik, çocuğunun annesi ölmüş veya çocuğun velayeti kendisine verilmiş erkek çalışanların, kadın çalışan hesabına dahil edileceğini belirtmektedir. Oda ve yurt açma yükümlülüğünün belirlenmesinde, işverenin belediye ve mücavir alan sınırları içinde bulunan tüm işyerlerindeki kadın çalışanların toplam sayısı dikkate alınır. İşverenler, ortaklaşa oda ve yurt kurabilecekleri gibi, oda ve yurt açma yükümlülüğünü, kamu kurumlarınca yetkilendirilmiş yurtlarla yapacakları anlaşmalarla da yerine getirebilirler.

Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 100-150 kadın (belirtilen koşullardan birini haiz erkek çalışanlar dahil) çalışmanı olan işyerlerinde, emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 met-

re uzaklıkta bir emzirme odasının kurulması ve bu odanın Yönetmeliğin 4 sayılı ekinde belirtilen şartları taşıması zorunludur. Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150’den çok kadın (belirtilen koşullardan birini haiz erkek çalışanlar dahil) çalışmanı olan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakımı ve emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın bir yurdun kurulması ve bu yurdun Yönetmeliğin 4 sayılı ekinde belirtilen şartları taşıması zorunludur. Yurt, işyerine 250 metreden daha uzaksa, işveren taşıt sağlamakla yükümlüdür.

Oda ve yurtlardan, kadın çalışanların çocukları ile erkek çalışanların annesi ölmüş veya velayeti babaya verilmiş çocukları faydalanırlar (m. 14). Odalara 0-1 yaşındaki, yurtlara velisinin isteği üzerine ilkokula kaydı yapılmayan 66 aylığa kadar çocuklar alınır. Oda ve yurtlarda, çocuklar ve görevliler dışında başkasının bulunması ve bunların amaç dışında kullanılması yasaktır. Yurtlarda 0-24 aylık, 25-48 aylık ve 49-66 aylık çocuklar birbirinden ayrı bulundurulur. Çocuklar, oda ve yurtlara işbaşı yapılmadan önce bırakılır, işin bitiminde alınır. Anne ve babalar, odaların ve yurtların disiplin ve yönetimine dair kurallara uymak şartıyla ara dinlenmesinde çocuklarını görüp bakımlarıyla ilgilenebilirler. Oda ve yurtların bina, kuruluş, döşeme, araç, gereç, taşıt, beslenme gibi giderlerinin tamamı işverenlerce karşılanır (m. 21).

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelikte belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyen

⁶² Resmi Gazete 08.12.1987, S. 19658.

işverene, uyulmayan her hüküm için tespit edildiği tarihten itibaren aylık olarak ödenecek idari para cezasının 2015 yılı tutarı 1.233TL'dir (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, m. 26/n, 30).

Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkında Yönetmelik, devlet memurlarının çocukları için açılacak olan bakımevlerinin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin esas ve usulleri belirlemektedir. Yönetmelik uyarınca, bakımevleri kurumun bağlı veya ilgili olduğu bakanın onayı alınmak suretiyle kurumca istihdam edilen memurların 0-6 yaş grubuna giren enaz 50 çocuğu için kurumun idari ve mali işlerle ilgili birimine bağlı olarak açılabilir (m. 2). Bakımevine kabul edilen çocuklar yaşları itibarıyla üç gruba ayrılır ve buna göre eğitim programı uygulanır. Yaş gruplarına uygun oyuncaklar ve eğitim faaliyetleri için gerekli araçlar çocuk velisi tarafından temin edilir (m. 10). Çocuk bakımevi hizmetleri ücretlidir. Her çocuk için alınacak aylık ücret, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü görüşü de alınmak suretiyle, her mali yıl başında Maliye Bakanlığınca belirlenir. Belirlenen ücreti gerektiğinde yıl içinde değiştirmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir. Ücretin tesbitinde çocukların beslenme ve eğitim giderleri gözönünde bulundurulur (m. 13).

Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Başbakanlık Genelgesi,⁶³ kamu ve özel işyerlerinde kreş ve gündüz bakımevi yükümlülüğünün yerine getirilmesinin sağlanmasını ve denetlenmesini öngörmektedir.

2.2.12. İşyerinde cinsel taciz: İşyerinde cinsel taciz,⁶⁴ 1475 sayılı eski İş Kanunumuzda bu ad altında mevcut değildi. Fakat

bu kavram dahilindeki davranışlar, bildirim-siz feshi (haklı nedenle fesih) düzenleyen 16 ve 17. maddelerde belirtilen 'ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri' başlıklı durumlar çerçevesinde değerlendirilmekteydi. Yeni İş Kanunumuz, bildirim-siz feshe dair düzenlemelerde, işyerinde cinsel taciz kavramına yer vermektedir. İşveren, işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söyler, davranışlarda bulunursa veya işçiye cinsel tacizde bulunursa, işçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı doğar (m. 24/IIb). İşçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda yine işçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı doğar (m. 24/IIc). İşçinin işverenin bir başka işçisine cinsel tacizde bulunması (m. 25/IIc) ve işçinin işverene yahut onun ailesi üyelerinden birine sataşması (m. 25/IIId) durumlarında ise işverenin haklı nedenle fesih hakkı doğar.

Türk Ceza Kanunu, 'Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar' başlığı altında, dört ayrı suçu hükme bağlamaktadır: Cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, reşit olmayanla cinsel ilişki ve cinsel taciz. TCK'da 'Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar' başlığı altında düzenlenen farklı suçların hepsi, Çatı Direktifdeki 'cinsel taciz' kapsamındadır. İşyerinde psikolojik taciz (mobbing), TCK'da yaptırıma bağlanmamıştır.

⁶³ Resmi Gazete 25.05.2010, S. 27591.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz.: Nurhan Süral ve Mustafa Kılıçoğlu, *Prohibiting Sexual Harassment in the Workplace in Turkey, Middle Eastern Studies, C. 47, S. 4, s. 655-662, Temmuz 2011.*

Cinsel taciz suçu TCK’nın 105. maddesinde hükme bağlanmaktadır. Bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikayeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezasına hükümlenir (m 105/1). Hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuz kötüye kullanılarak ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak bu suçun işlenmesi, ceza artırıcı nedendir: ‘Bu fiiller; hiyerarşi, hizmet veya eğitim veya öğretim ilişkisinden ya da aile içi ilişkiden kaynaklanan nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak işlendiği takdirde 1. fıkraya göre verilecek ceza, yarı oranında artırılır. Bu fiil nedeniyle mağdur; işi bırakmak, okuldan veya ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ise, verilecek ceza bir yıldan az olamaz’ (m. 105/2). Mağdur faille farklı cinsiyetten olabileceği gibi, aynı cinsiyetten de olabilir. Fail ve mağdurun evli veya bekar olması arasında da herhangi bir fark bulunmamaktadır.⁶⁵

5237 sayılı TCK’nın 105. maddesi, cinsel tacizi tanımlamamaktadır. Madde gerekçesinde cinsel tacizin, kişinin vücut dokunulmazlığının ihlali niteliği taşımayan cinsel davranışlarla gerçekleştirilebileceği ve kişinin cinsel yönden ahlak temizliğine aykırı olarak mağdurun rahatsız edilmesi olduğu belirtilmiş, ancak hangi tür hareket veya sözlerin bu madde kapsamında olduğu açık ve net bir biçimde açıklanmamıştır. Kırklareli Sulh Ceza Mahkemesi, madde 105/1’in Anayasanın 2. ve 38. maddelerine aykırılığı savıyla iptali isteminde bulunmuştur. Mahkeme, başvuru gerekçesinde, cinsel taciz suçunun tanımlanmamış olması nedeniyle hangi eylemleri suç olarak öngördüğü, hangi ey-

lemlerin bu madde kapsamında değerlendirilerek faillerine ceza verileceği hususunda, gerek öğretilerde ve gerekse de mahkemeler ile Yargıtay uygulamalarında farklılıklar bulunduğunu belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi ise, “İtiraz konusu kuralda hangi tür davranışların ‘cinsel taciz’ sayılacağı açıklanmamış ise de, 5237 sayılı TCK’nın ‘Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar’ başlıklı Altıncı Bölümünde yer alan 102. maddesinde cinsel saldırı, 103. maddesinde de çocukların cinsel istismarı düzenlenmiştir. Anılan maddeler ile birlikte 105. maddenin değerlendirilmesinden cinsel taciz suçunun, cinsel saldırı ve cinsel istismar boyutuna ulaşmayan, cinsel amaçlı rahatsız etme fiilleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca maddenin gerekçesi ve her olayın kendine özgü şartlarının mahkemece değerlendirileceği açık olduğundan itiraz konusu kuralın belirsizliğinden söz edilemez” diyerek anayasaya aykırılık itirazını reddetmiştir. Anayasa Mahkemesinin kararına göre, cinsel taciz kapsamındaki davranışların cinsel saldırı boyutuna ulaşmamış olması gereklidir.⁶⁶ Sözel veya sözel olmayan laf atma, cinsel teklifler, görünüm üzerine cinsel yorumlar, e-posta, telefon yoluyla rahatsız etme, ıslık çalma, teşhir gibi davranışlar, cinsel taciz oluşturur. Cinsel taciz suçunda fiziki temas yoktur. Fiziki temas halinde (765 sayılı önceki TCK anlamında fiili sarkıntılık veya ırza tasaddi) fail, cinsel tacizden değil, cinsel saldırı suçundan cezalandırılacaktır.

Çatı Direktif, işverenlerin işyerinde, iş başvurusunda, mesleki eğitimde ve terfide ta-

⁶⁵ Mehmet Emin Artuk, *Cinsel Taciz Suçu (TCK. m.105), Çalışma ve Toplum*, 2006/4, s. 29-44.

⁶⁶ *Anayasa Mahkemesi 25.02.2010, E. 2008/55, K. 2010/41 (Resmî Gazete 22.06.2010, S. 27619).*

cizi ve cinsel tacizi önlemeye yönelik tedbirler almaya teşvik olunmaları gereğini belirtmektedir (m. 26). Direktif, işverenler açısından hukuki bir yükümlülükten değil, teşvik olunmaktan bahsetmektedir: İşverenlerin onur kırıcı, aşağılayıcı, küçültücü, hasmane ve tehditkar ortamın oluşmasını önlemeleri teşvik olunmalıdır. İş Kanunumuzda önleyici tedbirlere dair bir hüküm bulunmamaktadır. 1 Temmuz 2012’de yürürlüğe giren yeni Borçlar Kanununun⁶⁷ 417/1 maddesinde, “İşveren, hizmet ilişkisinde işçinin kişiliğini korumak ve saygı göstermek, sağlığını gerektirdiği ölçüde gözetmek ve işyerinde ahlâka uygun bir düzeni sağlamakla, özellikle işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür” denilmektedir. Çatı Direktif ile karşılaştırıldığında madde kapsamı dardır. Madde kapsamının genişletilerek, işyerinin yanısıra işe başvuru, mesleki eğitim ve terfide de tacizin ve cinsel tacizin önlenmesine yönelik tedbirler alınması için işverenlerin teşvik olunması gereği eklenmelidir.

4857 sayılı İş Kanunumuz işyerinde psikolojik tacizden (mobbing; bezdiri) bahsetmemekteyse de teori ve uygulamada bu durum, işverenin ‘çalışanı koruma borcu’ veya ‘iş sağlığı ve güvenliği’ kapsamında değerlendirilmektedir.⁶⁸ İş Kanununun derhal feshi hakkı veren ‘ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri’ başlıklı 24/II ve 25/II maddelerinde sayılan haller sınırlı değildir; bu nedenle, işyerinde psikolojik taciz, ‘cinsel taciz’ veya ‘sataşma’ veya ‘şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler, davranışlar benzeri hal’ kapsamında da ele alınabilir.⁶⁹

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, işyerlerinde psikolojik taciz kavramına doğrudan yer vermemiş olmakla birlikte, ‘Davranış ve işbirliği’ başlıklı 8. maddesi, devlet memurlarının işbirliği içerisinde çalışmasının esas olduğunu, ‘Amir durumunda olan devlet memurlarının görev ve sorumlulukları’ başlıklı 10. maddesi ise amirlerin memurlarına hakkaniyet ve eşitlik esasına dayanarak davranmasını belirtmektedir.⁷⁰

İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi Genelgesine göre⁷¹ psikolojik taciz, kasıtlı ve sistematik olarak belirli bir süre çalışanın aşağılanması, küçümsenmesi, dışlanması, kişiliğinin veya saygınlığının zedelenmesi, kötü muameleye tabi tutulması, yıldırılması ve benzeri davranışlardır. İşyerinde psikolojik tacizle mücadele öncelikle işverenin sorumluluğunda olup işverenler çalışanların tacize maruz kalmamaları için gerekli bütün önlemleri alacaktır. Bütün çalışanlar psikolojik taciz olarak değerlendirilebilecek her türlü eylem ve davranıştan uzak duracaklardır. Toplu iş sözleşmelerine işyerinde

⁶⁷ Kanun no. 6098, Resmi Gazete 04.02.2011, S. 27836.

⁶⁸ A. Güzel ve E. Ertan, *İşyerinde Psikolojik Tacize Hukuksal Bakış: Avrupa Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukuk, Legal ISGHD 2007/14*, s. 509-549; H. Ergin, *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*, Ali Güzel’e Armağan, İstanbul 2010, s. 245-265.

⁶⁹ Yargıtay 9.HD 14.03.2008, Esas no. 2008/3122, Karar no. 2008/4922 (M. Kılıçoğlu ve K. Şenocak, *İş Kanunu Şerhi*, Cilt 2, İstanbul 2008).

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz.: Mine Kasapoğlu Turhan, *Kamu Görevlileri Bakımından İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Hukuki Korunma Yolları*, TBB Dergisi, s. 89-128, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-105-1258>

⁷¹ *İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi Başbakanlık Genelgesi (2011/2)*, Resmi Gazete 19.03.2011, S. 27879.

psikolojik taciz yaşanmaması için önleyici nitelikte hükümler konulmasına özen gösterilecektir.⁷²

Genelgenin psikolojik tacizin önlenmesi amacıyla öngördüğü önlemler arasında ‘Psikolojik Tacizle Mücadele Kurulu’ oluşturulması da vardır (m. 5). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) bünyesinde, sivil toplum kuruluşları ve ilgili tarafların katılımıyla ‘Psikolojik Tacizle Mücadele Kurulu’ 21 Mayıs 2012 tarihli Bakanlık Oluşuru ile oluşturulmuştur. Söz konusu Kurul, ‘İşyerlerinde Psikolojik Tacizin Önlenmesi Genelgesi Uygulama Eylem Planı (2012-2014)’ hazırlayarak çalışmalarına başlamıştır. Kurul, çalışanların uğradığı psikolojik taciz olaylarını izlemek, değerlendirmek ve önleyici politikalar üretmekle görevlendirilmiştir. Kurul, ÇSGB Çalışma Genel Müdürü başkanlığında, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Devlet Personel Başkanlığı, TİSK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, MEMUR-SEN, KAMU-SEN ve KESK’in Genel Sekreterlerinin katılımı ile yılda iki kere olağan, gerekli hallerde olağanüstü toplanmaktadır. Kurul, işyerlerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik olarak ülke çapında politikaların belirlenmesine katkı sağlama, eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerini koordine etme, ihtiyaç duyulan konularda araştırma ve inceleme yapma/yaptırma, rapor, rehber ve bilgilendirme dokümanları hazırlama ve kamuoyunu bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir.⁷³

Genelgenin psikolojik tacizle mücadeleyi güçlendirmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim Merkezi olan ALO 170 üzerinden psikologlar vasıtasıyla çalışanlara yardım ve destek sağlanacağına dair 4. maddesi çerçevesinde bu hizmet sağlanmış ve bu kapsamda 19.03.2011- 06.04.2014 tarihleri arasında ALO 170’e toplam 11.393

adet işyerinde psikolojik taciz başvurusu yapılmıştır.⁷⁴ İşyerlerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin çalışmaların artırılması, Bakanlığın stratejik hedefleri arasındadır.⁷⁵

26 Nisan 2007’de Avrupa sosyal ortakları⁷⁶ İşyerinde Taciz ve Şiddetle Mücadele Çerçeve Anlaşmasını⁷⁷ imzalamışlardır. Ülkemizde de TİSK, Psikolojik Taciz (Mobbing) ile Mücadelede İşletme Rehberini hazırlamıştır.⁷⁸

2.3. Sosyal güvenlik mevzuatımızda konuya dair düzenlemeler

Sosyal güvenlik hukuku alanında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu⁷⁹ ile getirilen kadına yönelik yeni düzenlemelerden doğum borçlanması imkanı, ağır engelli çocuğu olan kadınlar, yardımcı üreme yönteminden yararlanma,

⁷² AB Avrupa düzeyinde sosyal ortakların bu konudaki çerçeve sözleşmesi için bkz.: Framework Agreement on harassment and violence at work concluded by ETUC, Business Europe, UEAPME and CEEP, 26.04.2007.

⁷³ Geniş bilgi için bkz.: ÇSGB, İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi, 2. baskı, Mayıs 2014, Ankara, s. 7, [http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefel/docs/komisyon_rapor_no_6.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/kitap/kitap07_mobbing; TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, TBMM Basımevi, Ankara Nisan 2011, <a href=)

⁷⁴ ÇSGB, İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi, s. 36 vd.

⁷⁵ ÇSGB, 2014-2018 Dönemi Stratejik Planı, s. 18.

⁷⁶ BusinessEurope, UEAPME, CEEP ve ETUC (ve EURO-CADRES/CEC irtibat komitesi).

⁷⁷ <http://www.etuc.org/framework-agreement-harassment-and-violence-work>

⁷⁸ TİSK, Psikolojik Taciz (Mobbing) ile Mücadelede İşletme Rehberi, TİSK yayın no: 321, Ankara, 5 Mart 2012.

⁷⁹ Resmi Gazete 16.06.2006, S. 26200.

ev hizmetinde çalışanlar ve gelir vergisinden muaf el sanatlarında çalışan kadınların durumu incelenecektir.

2.3.1. Emeklilik yaşı: İlk kez 5510 sayılı Kanuna göre sigortalı sayılanlara, kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır. Ancak, madde 4/a (SSK) kapsamındaki sigortalılar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanır. Yaş şartı tedrici olarak artırılarak 1 Ocak 2048 tarihinden itibaren kadın ve erkek için 65 yaş olarak uygulanır (m. 28).

2.3.2. Doğum borçlanması: 5510 sayılı Kanunun 41. maddesi, kadınlara önemli haklar getirmektedir. Bu haklar, kadının yeniden çalışma hayatına kazandırılması ve/veya emekliliğe hak kazanması açısından önemlidir. Madde uyarınca, kanunları gereği verilen ücretsiz doğum ya da analık izni süreleri ile m. 4/a–b–c⁸⁰ kapsamındaki sigortalı kadının, üç⁸¹ defaya mahsus olmak üzere doğum tarihinden sonra iki yıllık süreyi geçmemek kaydıyla uzun vadeli sigorta kolları açısından sigortalı sayılmaması ve çocuğunun yaşaması şartlarıyla talepte bulunulan süreleri, kendilerinin veya hak sahiplerinin yazılı talepte bulunmaları ve talep tarihinde 82. maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt ve üst sınırları arasında olmak üzere, kendilerince belirlenecek günlük kazancın %32'si üzerinden hesaplanacak primlerini borcun tebliği tarihinden itibaren bir ay içinde ödemeleri şartı ile borçlandırılarak, borçlandırılan süreleri sigortalılıklarına sayılır.

5510 sayılı Kanunun 41. maddesi uyarınca, doğumdan önce m. 4a (SSK), 4b (Bağ-Kur), veya 4c (Emekli Sandığı) sigortalısı

olarak tescil olunan kadınlar şu hakları haizdir:

Doğum iznini ve ek doğum iznini borçlanabilme: Kadınlar, kanunları gereği verilen ücretsiz doğum ya da analık izni sürelerini borçlanarak bu süreleri emeklilik yönünden sigortalılıklarına saydırabilir.

Doğum tarihinden itibaren geçen en fazla iki yıllık süreyi borçlanabilme: Sigortalı olarak tescil olunan⁸² ama sonradan çalışma hayatından ayrılan kadın, üç defaya mahsus olmak üzere doğum borçlanması yapabilir ve bu süreleri emeklilik yönünden sigortalılıklarına saydırabilir. Sigortalı olarak tescil olunan tarihten önceki doğumlar için doğum borçlanmasından yararlanılamaz.⁸³ Normalde staj sigortası, emeklilik açısından

⁸⁰ Doğum borçlanması yalnızca SSK'lı anneye tanınmışken, 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanunun (Resmi Gazete 11.09.2014, S. 29116 mükerrer) 43. maddesi ile Tarım SSK, Bağ-Kur, Tarım Bağ-Kur, Emekli Sandığı, isteğe bağlı, özel banka-borsa sigortalısına da tanınmıştır.

⁸¹ 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanunun (Resmi Gazete 11.09.2014, S. 29116 mükerrer) 43. maddesi ile ikiden üç doğuma çıkarılmıştır.

⁸² Kanunun 4/1a-b-c bendi kapsamında doğum borçlanması talebinde bulunan kadın sigortalının borçlanma işleminin yapılabilmesi için doğumdan önce; (a-SSK) bendi kapsamında tescil edilmiş ve adına kısa veya uzun vadeli sigorta kollarına tabi prim bildirilmiş/tahakkuk etmiş olması, (b-Bağ-Kur) bendi kapsamında prim ödemesine bakılmaksızın tescil edilmiş/tahakkuk etmiş olması, (c-Emekli Sandığı) bendi kapsamında tescil edilmiş olması gerekmektedir (SGK Sigorta Primleri Genel Müdürlüğünün Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları ile Bazı İşlemlere Esas Tutarlar konulu 23.01.2015 tarih ve 2015-4 sayılı Genelgesi).

⁸³ SGK Başkanlığı Sosyal Sigortalar Genel Müdürlüğünün Hizmet Borçlanması İşlemleri konulu 16.09.2010 tarih ve 2010/106 sayılı Genelgesi ve SGK Sigorta Primleri Genel Müdürlüğünün Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları ile Bazı İşlemlere Esas Tutarlar konulu 23.01.2015 tarih ve 2015-4 sayılı Genelgesi.

başlangıç kabul edilmezken, doğum borçlanmasında kabul edilmektedir; staj sigortasından sonra doğum yapmış bayanlar da doğum borçlanması yapabilirler. Doğum borçlanmasından, doğum tarihinden sonraki iki yıllık süreyi geçmemek, bu sürede adlarına prim ödenmemiş olmak ve çocuğun yaşaması şartıyla yararlanır. Üç doğum için yararlanılabileceğinden toplam en fazla altı yıl (2.160 gün) için doğum borçlanması yapılabilir.

Borçlanılacak süreler için prim tutarı, sigortalıların veya hak sahiplerinin talepte buldukları tarihte yürürlükte olan asgari ücretle (2015’in ilk yarısı için 40.05TL/gün, 2. altı ayı için 42.45TL/gün) asgari ücretin 6.5 katı olan tavan tutarı (2015’in ilk yarısı için 260.33TL/gün, 2. altı ayı için 275.93TL/gün) arasında ilgilinin kendisi tarafından belirlenecek tutarın %32’si oranında hesaplanacaktır. Doğum borçlanması sigorta başlangıcını değiştirmedeği için, emeklilikte tabi olunan yaş ve prim günü şartını da değiştirmez.⁸⁴ Emeklilik için prim gününe ihtiyaç olduğunda borçlanma yapılarak prim günü artırılabilir fakat prim günü tamam ve yalnızca yaş koşulu bekleniyorsa, doğum borçlanması, emeklilik tarihini etkilemez. Birden fazla çocuğu için borçlanma talebinde bulunan sigortalıların tercih ettikleri doğumları ya da yine tercihleri doğrultusunda en fazla borçlanılacak süreye imkan veren doğumları borçlandırılacaktır.⁸⁵ Doğum borçlanması yapılan tarihte en son hangi statüden prim ödeniyorsa, borçlanma primleri de o statüden sayılacaktır. Örneğin, Bağ-Kur ve isteğe bağlı sigorta kapsamında prim öderken borçlanma yapıldığında doğum borçlanması primleri, 4/b (Bağ-Kur) kapsamında sayılacaktır.

SGK, doğum borçlanmasının kapsamını genişletmiştir: Kadın sigortalının 2 yaşını doldurmamış herhangi bir çocuğu (en fazla üç çocuk) eşiyile birlikte veya münferit olarak evlat edinmesi halinde evlat edinilen çocuklar için de doğum borçlanması yapılabilir.⁸⁶ ‘Borçlanma Talep Dilekçesi’nde ‘Çocuk evlat edinildi ise:’ alanındaki ‘Evet’ kutucuğunu işaretleyen ya da çocuğun evlat edinilmesi nedeniyle doğum borçlanması yapmak istediğini beyan edenlerden evlat edinmeye ilişkin kesinleşmiş mahkeme kararı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün ilgili birimleri tarafından düzenlenen ‘Evlat Edinme Öncesi Geçici Bakım Sözleşmesi’nin bir örneği istenecek, çocuğun evlat edinildiği tarih olarak sözleşme onay tarihi esas alınarak borçlanma işlemleri sonuçlandırılacaktır. Bu sigortalılar için doğum borçlanmasının başlangıç tarihi, sözleşme onay tarihinden itibaren başlayacak olup, doğum borçlanmasının başlangıcı sözleşme tarihinden önce olamayacaktır. Evlat edinilen çocuk için yapılacak borçlanmalarda çocuğun doğum tarihi esas alınarak iki yıllık süreyi aşmamak koşuluyla evlat edinilen tarihten sonraki süreler borçlandırılacaktır.

2.3.3. Engelli çocuğu olan kadınların emekliliği: Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu bulunanla-

⁸⁴ Doğum borçlanması, Bağ-Kur’lu ve memurlar için emeklilik yaşını şu koşullarda geriye çeker: Sigorta başlangıcının 8 Eylül 1999 tarihinden önce olması ve borçlanılacak doğumun 1 Haziran 2002 tarihinden önce gerçekleşmiş olması.

⁸⁵ SGK Sigorta Primleri Genel Müdürlüğünün Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları ile Bazı İşlemlere Esas Tutarlar konulu 23.01.2015 tarih ve 2015-4 sayılı Genelgesi.

⁸⁶ Aynı yer.

rın, 5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten (1 Ekim 2008) sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir.⁸⁷ Bu hükümden SSK, Tarım SSK, Bağ-Kur, Tarım Bağ-Kur, Emekli Sandığı kapsamında çalışanlar ve isteğe bağlı sigortalılar yararlanabilir. Burada 1 Ekim 2008 sonrası çalışmalar geçerlidir.

Maddenin ilk halinde yer alan ‘malul’ tabiri, 6552 sayılı Kanunun (Resmi Gazete 11.09.2014, S. 29116 mükerrer) 41. maddesi ile ‘ağır engelli’ olarak değiştirilmiştir.⁸⁸ 5510 sayılı Kanuna göre malul sayılmaya esas olan çalışma gücündeki kaybın çocuklar yönünden tespitinde yaşanan sorunlar yapılan düzenleme ile giderilmiştir. Çünkü ‘malullük’ ile ‘ağır engellilik’ ibareleri aynı anlamı taşımamakta ve bu durumların tespitinde farklı yönetmelik hükümleri esas alınmaktadır. Buna göre, Kanunun 28 inci maddesinin sekizinci fıkrasında belirtilen çocukların ağır engellilik durumu bundan böyle Özürlülük Ölçütü Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre tespit edilecektir.⁸⁹

2.3.4. Yardımcı üreme yönteminden (tüp bebek tedavisi) yararlanma: 5510 sayılı Kanunun 68/5 maddesi, genel sağlık sigortalısı kadının veya bakmakla yükümlü olunan kadının yardımcı üreme yönteminden iki kez yararlanacağını ve katılım payının ilk denemede %30, ikinci denemede %25 oranında uygulanacağını hükme bağlamaktaydı. 6552 sayılı Kanunla⁹⁰ maddede değişiklik yapılarak deneme sayısı üçe çıkarılmış, üçüncü deneme için katılım payının %20 olacağı belirtilmiştir. Katılım paylarında, maddede öngörülen üst limit (sağlık hizmetinin alın-

dığı tarihteki asgari ücretin %75’i) dikkate alınmaz.

2.3.5. Ev hizmetlerinde çalışanlar: 5510 sayılı Kanun, ücretli ve sürekli çalışanlar hariç, çocuk, hasta ve özürlü bakımı, ev temizliği, aşçılık, ütü yapma, çamaşır yıkama, bahçe bakımı gibi ev hizmetlerinde çalışanları sigorta kapsamı dışında tutmuştu. Ücretli ve sürekli çalışanların sigortalılığı, ev hizmetlerinde çalışanların genelde ev hanımları tarafından istihdamı ve işlemlerin zorluğu nedeniyle uygulamada istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. Ev hizmetlerinde çalışanlar, isteğe bağlı sigortalı olabiliyorlardı fakat isteğe bağlı sigortalılık madde 4/1b (Bağ-Kur) kapsamında olduğundan bu yolu tercih eden azdı. Ev hizmetlerinde çalışanlara yönelik yeni düzenleme ile sigortalılık işlemlerinde kolaylıklar sağlanması amaçlanmıştır. Bir evde on günden fazla çalışılıyorsa, çalıştıran, çalıştırdığı kişi veya kişileri sigortalı olarak göstermek zorundadır. On günden az çalışma halinde ise çalışanlar için sadece iş kazası ve meslek hastalıkları primi yatırılacaktır. Yeni düzenlemenin ev hizmetlerinde çalışanlar açısından en önemli getirisi, primlerin madde 4/1a (SSK) kapsamında değerlendirilmesidir. Yeni düzenleme, 1 Nisan 2015 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

⁸⁷ 17.04.2008 tarih ve 5754 sayılı Kanunun (Resmi Gazete 08.05.2008, S. 26870) 16. maddesi ile 5510 sayılı 28. maddesine getirilen ek fıkra.

⁸⁸ Resmi Gazete 11.09.2014, S. 29116 mükerrer.

⁸⁹ SGK Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 6552 sayılı Kanunla 4/1-(a) Sigortalılarına İlişkin Tahsis Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler konulu 28.10.2014 tarih ve 2014/29 sayılı Genelgesi.

⁹⁰ İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 11.09.2014, S. 2916 mükerrer.

6552 sayılı Kanunun⁹¹ 40. maddesiyle 5510 sayılı Kanunun 6/1c maddesindeki ‘*ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç*’ ibaresi, ‘*Kanunun ek m. 9/2 kapsamında sigortalı olanlar ile ücretle aynı kişi yanında ay içinde on gün ve daha fazla süreyle çalışanlar hariç*’ şeklinde değiştirilmiştir. 6552 sayılı Kanunun 55. maddesiyle de 5510 sayılı Kanuna ek madde 9 eklenmiştir. Ek madde 9, ev hizmetlerinde çalışanları, çalışma gün sayısı on ve daha fazla olanlar ve çalışma gün sayısı on günden az olanlar olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. İş Kanununa göre günlük olağan çalışma süresi 7^{1/2} saattir. Bu nedenle, ev hizmetinde kısmi süreli veya saat hesabıyla çalışanların hangi gruba girdiklerini saptamak için çalışılan sürelerin toplamının 7^{1/2}’a bölünerek, sigortalı için bildirilmesi gereken prim ödeme gün sayısı hesaplanacaktır. Bu şekilde yapılacak hesaplamalarda 7^{1/2} saatin altındaki çalışmalar bir güne tamamlanacaktır.

Çalışma gün sayısı 10 gün ve daha fazla olan sigortalılar: Ev hizmetlerinde bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı on gün ve daha fazla olan sigortalılar hakkında 5510 sayılı Kanunun 4/1a (SSK) maddesi kapsamındaki sigortalılara ilişkin hükümler uygulanır. Bu gruba giren sigortalılar, normal işyerlerinde çalışan sigortalılar gibi 4/1-a (SSK) kapsamında sigortalı, bunları çalıştıran kişiler de işveren sayılacaktır. Bir başka deyişle, sigortalılar, emeklilik ve sağlık yardımlarından yararlanma şartları başta olmak üzere işyerlerinden 4/1-a (SSK) kapsamında sigortalı gösterilenlerle aynı hak ve imkanlara sahip olacaklar. Çalıştıranlar, çalışanın iş kazası veya meslek hastalığı hallerinde, kasıt veya kusurları varsa işveren

olarak sorumlu olacaklardır. Bunların bildirişi, işverenler tarafından örneği SGK tarafından hazırlanan belgeyle en geç çalışmanın geçtiği ayın sonuna kadar yapılır. Çalıştıran, sigortalı bildirimini Kurumun düzenleyeceği belge üzerinden sağlayacaktır, işyeri bildirgesi düzenlemek zorunda değildir. Süresinde yapılmayan bildirim için işverene 102/a-1 hükmü (her bir sigortalı için asgari ücret tutarında idari para cezası) uygulanır. On günden fazla ev hizmetlerinde sigortalı çalışanlar, varsa, eksik kalan günlerini aynı kazanç üzerinden günlük asgari ücretin 30 katının % 32,5 oranında prim ödeyerek 4/a kapsamında kazanabilirler.

Çalışma gün sayısı on günden az olanlar: Ev hizmetlerinde ayda on günden az çalışanların işverenleri, çalışanlar adına sadece iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi ödeyecek, ancak 5510 sayılı Kanun uygulamasında işveren sayılmayacaklardır. Dolayısıyla bu şekilde çalıştırdıkları kişilerin iş kazası ve meslek hastalığı olaylarında işveren gibi sorumlu tutulmayacaklar. Ev hizmetlerinde bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı on günden az olanlar için, çalıştırıldıkları süreyle orantılı olarak çalıştıranlarca 82. maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırının (brüt asgari ücretin) (2015’in ilk yarısı için 40.05TL/gün, 2. altı ayı için 42.45TL/gün) %2’si oranında iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi ödenir. Bu şekilde çalışanların sigortalılık tescili, çalışan ve çalıştıran imzalarını da ihtiva eden ve en geç çalışmanın geçtiği ayın sonuna kadar Kuruma verilmesi gereken örneği Kurumca

⁹¹ Resmi Gazete 11.09.2014, S. 29116 mükerrer.

hazırlanacak belgenin Kuruma verilmesi ile sağlanır. Sigortalılık başlangıcında bu belge üzerinde çalışma başlangıcına dair kayıtlı en eski tarih esas alınır.

On günden az çalışanlar hakkında hastalık sigortası hükümleri uygulanmaz. Yalnız bu gruba girenler, adlarına ödenen priminin ait olduğu ayı takip eden ayın sonuna kadar aynı kazancın otuz katının %32,5 oranında prim ödeyebilir. Bunun %20'si malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları, %12,5'i genel sağlık sigortası primidir. Bu süre içinde ödenmeyen primin ödenme hakkı düşer. Ödenen primler, 4/1a (SSK) kapsamında sigortalılık sayılır. Çalışma gün sayısı on günden az olanlar 5510 sayılı Kanunun sağlık hizmetlerinden yararlanma şartlarına dair 67. maddenin 1a (sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihten önceki son bir yıl içinde toplam otuz gün genel sağlık sigortası prim ödeme gün sayısının olması) ve 1b (sağlık hizmeti sunucusuna başvurulduğu tarihte, tecil ve taksitlendirilenler hariç, altmış günden fazla prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması) hükümleri uygulanır.

Sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kollarından sağlanan yardımlardan yararlanabilmesi için iş kazasının olduğu tarihten en az on gün önce tescil edilmiş olması ve sigortalılığının sona ermemiş olması, 5510 sayılı Kanuna göre iş kazası veya meslek hastalığından dolayı geçici iş göremezlik ödeneği ödenmesi veya sürekli iş göremezlik geliri ya da malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından aylık bağlanabilmesi için prim ve prime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması şarttır. Çalışma gün sayısı on günden az olanları çalıştıranlar, 5510 sayılı Kanun uygulamasında işveren sayılmadıklarından, bu sigortalılar ile ilgili iş kazası ve meslek hastalığı olaylarında 5510 sayılı Kanunun iş

kazası ve meslek hastalığı ile hastalık bakımından işverenin sorumluluğuna dair 21/1 maddesi uygulanmaz.

Ek madde 9 kapsamındaki sigortalılarla ilgili olarak prim oranları ve uygulanacak sigorta kolları hariç olmak üzere, 5510 sayılı Kanundaki işveren yükümlülüklerini yeniden belirlemeye, Kuruma verilmesi gereken bildirme ve belgeleri birleştirmeye, yapılacak bildirimlerin ve primlerin ödenmesine ilişkin usul ve esasları tespite Kurum yetkilidir.

2.3.6. Gelir vergisinden muaf el sanatlarında çalışan kadınlar: 31.12.1960 tarih ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 9/1(6) maddesine göre, “Evlerde kullanılan dikiş, nakış, mutfak robotu, ütü ve benzeri makine ve aletler hariç olmak üzere, muharrik kuvvet kullanmamak ve dışarıdan işçi almamak şartıyla; oturdukları evlerde imal ettikleri havlu, örtü, çarşaf, çorap, halı, kilim, dokuma mamulleri, kırpıntı deriden üretilen mamuller, örgü, dantel, her nevi nakış işleri ve turistik eşya, hasır, sepet, süpürge, paspas, fırça, yapma çiçek, pul, payet, boncuk işleme, tığ örgü işleri, ip ve urganları, tarhana, erişte, mantı gibi ürünleri işyeri açmaksızın satanlar” gelir vergisinden muafırlar. Bu ürünlerin, pazar takibi suretiyle satılması ile ticari, zirai veya mesleki faaliyetleri dolayısıyla gelir ve kurumlar vergisi mükellefi olanların düzenledikleri hariç olmak üzere; düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması muafıktan faydalanmaya engel değildir. 5510 sayılı Kanunun geçici 16/3 maddesi, gelir vergisinden muaf el sanatlarında çalışan kadınların düşük primle isteğe bağlı sigortalı olmaları imkanını sağlamıştır: Maddenin yürürlüğe girdiği tarihten (1 Ekim 2008) önce, Gelir Vergisi Kanununun 9/1(6)'da belirtilen iş-

leri, iş sözleşmesiyle herhangi bir işverene tabi olmaksızın sürekli ve kazanç getirici nitelikte yapmakta olanların bu maddenin yürürlük tarihinden sonra aynı şartlarla bu işleri yaptıkları, Maliye Bakanlığının görüşü alınarak Sosyal Güvenlik Kurumunca belirlenen usul ve esaslara göre tespit edilen isteğe bağlı sigortalı kadınlar, bu maddenin yürürlüğe girdiği yıl için 82. maddeye göre belirlenen prime esas günlük kazanç alt sınırının onbeş katı üzerinden başlanılarak, takip eden her yıl için bir puan artırılmak suretiyle otuz katını geçmemek üzere malullük, yaşlılık, ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası primi ödeyeceklerdir. 5510 sayılı Kanununun geçici 16/3 maddesinde öngörülen, 1 Ekim 2008 öncesi de bu işleri yapıyor olma koşulu, 6111 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır (m. 50). Bu koşulun kalkmasıyla gelir vergisinden muaf işleri yapan ve düşük prim ödeyerek isteğe bağlı sigortalı olmak isteyen kadınların kapsamı genişletilmiş olmaktadır. Gelir vergisinden muaf tutulan bu kadınlar, isteğe bağlı sigortalı olmaları halinde indirimli prim öderler (2008’de 15, 2009’da 16, 2010’da 17, 2011’de 18, 2012’de 19 gün...); örneğin, 2015 yılı için 22 gün prim ödenecek ve 30 gün ödenmiş gibi değerlendirilecektir.⁹² Her yıl birer puan artırılabilecek ve 2023 yılı ve sonrasında prime esas günlük kazanç alt sınırının 30 katı olacaktır.

3. KADIN İSTİHDAMINI İLGİLENDİREN DİĞER HUKUKİ DÜZENLEMELER, PLAN, PROGRAM VE PROJELER

3.1. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu: Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi-

ni bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararname hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.⁹³

3.2. Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Başbakanlık Genelgesi: Personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasını öngören ‘Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Başbakanlık Genelgesi,’ 22 Ocak 2004 tarih ve 25347 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İŞKUR, 25 Mayıs 2006 tarih ve 9644 sayılı talimat ile, işe alım ilanlarında özel sektör işverenlerinin biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça cinsiyete dayalı ayrımcılık yapamayacaklarını duyurmuştur.

3.3. Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Başbakanlık Genelgesi: Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Başbakanlık Genelgesi,⁹⁴ ‘Kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için kadınların istihdamının artırılması ve eşit işe eşit ücret imkanının sağlanması şarttır’ demekte ve ‘Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu’ kurulması dahil olmak üzere bir dizi önlem getirmektedir. Ön-

⁹² Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliği, geçici md. 3(4), (Resmi Gazete 12.05.2010, S. 27579).

⁹³ Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, Kanun no. 5840, Resmi Gazete 24.03.2009, S. 27179.

⁹⁴ Resmi Gazete 25.05.2010, S. 27591.

lemler arasında, kamuda kadın istihdamına ilişkin fırsat eşitliğini ve bu konuda çıkarılan kanun, yönetmelik ve diğer düzenlemelerin uygulanmasını izlemek üzere tüm Bakanlıklarda müsteşar yardımcısı seviyesinde bir görevlendirme yapılması, ayrıca bir birime 'kadın-erkek fırsat eşitliği'ne ilişkin görev verilmesi; gerek kamu gerekse özel sektör işyerlerine yönelik yapılan her türlü denetimde İş Kanununun 5. maddesinde ifade edilen cinsiyet eşitliğine ilişkin hükümlere uyulup uyulmadığı hususlarına denetim raporunda yer verilmesi bulunmaktadır. Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş olup, 6 Temmuz 2010 da ilk toplantısını yapmıştır.

3.4. Kadınların şirket yönetim kurullarına katılımının teşviki: Kadın istihdamını ilgilendiren yeni bir düzenleme, Borsa Şirketlerinin esas alacakları 'Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne şirket yönetim kurullarında en az bir kadın üye bulundurma ilkesinin eklenmesidir. Sermaye Piyasası Kurulunun 'Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğde (Seri: IV, no: 56)⁹⁵ Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri: IV, no: 57)', 11 Şubat 2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Borsa Şirketlerinin bu ilkeye uymaması halinde, bu durum gerekçesiyle birlikte Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Raporu ile kamuya açıklanacaktır (56 no.lu Tebliğ, m. 5). Bağımsız global araştırma kuruluşu GMI Ratings'ın 45 ülkede 5977 şirketle yapılan Şirket Kurullarında Kadın Araştırması 2013,⁹⁶ Avrupa'da şirket kurullarındaki kadın sayısının Norveç (%36.1), İsveç (%27.0) ve Finlandiya'da (%26.8) en yüksek oranlarda olmaya devam ettiğini göstermektedir. Ülkemizle ilgili olarak 27 şirket bazında yapılan araştırmanın sonuç-

larına göre, bu şirketlerin %12.7'sinin kurullarında kadın üye bulunmaktadır. Kurullarında kadın bulunan şirketlerin %63'ünde en az bir; %14.8'inde en az üç kadın bulunmaktadır. Bu şirketlerin %11.1'inde şirket başkanı kadındır. Türkiye, baz alınan şirketlerin %12.7'sinin kurullarında kadın olması oranıyla, Norveç, İsveç, Finlandiya, Fransa (%18.3), Danimarka (%17.2), Hollanda (%17.0) ve Almanya'dan (%14.1) sonra; İngiltere (%12.6), Avusturya (%11.3), Belçika (%9.2), İrlanda (%8.7), İtalya (%8.2), Yunanistan (%7.3) ve Portekiz'den (%3.7) önce gelmektedir. Bu oranlar, Avustralya'da %14, Kanada'da 13.1, ABD'de %12.6 (2011 itibarıyla) ve Japonya'da %1.1'dir.

AB Komisyonu, 14 Kasım 2012 tarihinde, borsaya kayıtlı halka açık şirketlerin kurullarında cinsiyet dengesinin geliştirilmesini amaçlayan ve bu nedenle de kadın kotası öngören bir Taslak Direktif⁹⁷ kabul etmiştir. Bir şirketin yönetim ve denetim kurulu ayrı olabileceği (ikili sistem) gibi yönetici ve denetçilerden oluşan tek bir kurulu (tekli sistem) olabilir. Taslak Direktif, borsaya kayıtlı halka açık şirketlerdeki denetçilerin en az %40'ının 1 Ocak 2020 (kamu işletmeleri için 1 Ocak 2018) tarihine kadar kadınlardan oluşturulmasını tavsiye etmektedir. Direktif, 31 Aralık 2028'de kendiliğinden yürürlük-

⁹⁵ Resmi Gazete 30.12.2010, S. 28158.

⁹⁶ GMI Ratings' 2013 Women on Boards Survey, http://www.fortefoundation.org/site/DocServer/GMIRatings_WOB_042013.pdf?docID=19201

⁹⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on improving the gender balance among non-executive directors of companies listed on stock exchanges and related measures, COM(2012) 614 final, 2012/0299 (COD), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0614:FIN:en:PDF> Geniş bilgi için bkz.: Nurhan Süral, Şirketlere Kadın Kotası (mı?), SİCİL, S. 30, 2013, s. 193-200.

ten kalkacaktır. Görüldüğü üzere, zorunlu kota, yöneticilere değil, denetçilere yöneliktir. AB Parlamentosu ve Konseyinin kabulüyle direktife dönüşecek olan taslak, şirket denetçileri için %40’lık bir kota, şirket yöneticileri için ise ‘esnek’ (şirketin hedef olarak belirleyeceği) kota öngörmektedir. Yıllık cirosu 50 milyon veya yıllık bilançosu 43 milyon avroyu aşmayan, 250’den az çalışanı bulunan şirket olarak tanımlanan ‘küçük ve orta ölçekli işletmeler’ kapsam dışındadır. AB ölçeğinde toplam 5.000 şirketin Direktif kapsamında olduğu tahmin edilmektedir. Direktif, henüz taslak olmasına karşın Avrupa’daki yasal düzenleme ve uygulamaları etkilemeye başlamıştır. Şirket kurullarındaki kadın oranları artmıştır.

3.5. Prim kolaylığının sağlanmasıyla genç ve kadın istihdamının teşviki: İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (İstihdam Paketi)⁹⁸ istihdam zorunluluğunun değil, istihdamın teşviki anlayışının egemen olduğu bir düzenlemedir. İstihdam Paketi ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa⁹⁹ eklenen geçici 7. maddeye göre, 18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük erkekler ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınlardan işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin ilk yıl için %100’ü, ikinci yılı için %80’i, üçüncü yıl için %60’ı, dördüncü yıl için %40’ı ve beşinci yıl için %20’si, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır. 6111 sayılı Kanun, genç ve kadın istihdamı teşvik süresini uzatmaktadır (m. 74 ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa eklenen geçici m. 10). 31 Aralık 2015 tarihine kadar ilk kez işe alınacak 18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük erkekler ile yaş şartı aranmaksızın

18 yaşından büyük kadınlar için özel sektör işverenleri sigorta primi desteğinden yararlanacaklardır. Bakanlar Kurulu, bu desteğin uygulanma süresini 2015 yılından itibaren beş yıla kadar uzatmaya yetkilidir. 6111 sayılı Kanunun 74. maddesiyle getirilen önemli bir yenilik de sigorta primi desteği ile 5510 sayılı Kanunun 81/1(1) maddesinde yer alan beş puanlık prim indiriminin birlikte uygulanmasını engelleyen 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 7/5 maddesinin yürürlükten kaldırılmasıdır.

3.6. Çalışan kadın ve şiddet: Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin (İstanbul Sözleşmesi) oluşturulması ve kabulünde o dönem Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi başkanlığını yürüten Türkiye’nin önemli rolü olmuştur. Sözleşme, 11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzalanmış ve İstanbul Sözleşmesi olarak bilinmektedir. Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, 24 Kasım 2011’de kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Sözleşmenin onaylanması, Bakanlar Kurulunca 10.02.2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁰¹ Türkiye, Sözleşmenin ilk imzacısı olmuştur. Sözleşme, 11 Ağustos 2014’de yürürlüğe girmiştir. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmeleri ve özellikle İstanbul Sözleşmesini esas alınarak hazırlanmıştır (m. 1/2a).

⁹⁸ Kanun no. 5763, Resmi Gazete 26.05.2008, S. 26887.

⁹⁹ Resmi Gazete 08.09.1999, S. 23810.

¹⁰⁰ Kanun no. 6251, Resmi Gazete 29.11.2011, S. 28127.

¹⁰¹ Karar Sayısı : 2012/2816, Resmi Gazete 08.03.2012, S. 28227 mükerrer.

8 Mart 2012’de Mecliste oybirliğiyle kabul edilen Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun¹⁰² konuyu düzenlerken, şiddete uğrayan kadının çalışıyor olması veya çalışmak istemesi ihtimalini de dikkate almaktadır. Kanunun getirdiği koruyucu ve önleyici önlemler arasında, çalışan kadınları ilgilendiren önlemler de vardır. Gerekli olması halinde, şiddete karşı korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması halinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, onaltı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinden karşılanmak suretiyle kreş imkanının sağlanmasını, mülki amir tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları arasında belirtmektedir (m. 3/1d). İşyerinin değiştirilmesi, hakim tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları arasında (m. 4/1a); korunan kişiye, bu kişinin bulunduğu konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması da hakim tarafından verilecek önleyici tedbir kararları arasında belirtilmektedir (m. 5/1c). Kanunu takiben Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik¹⁰³ ile 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği¹⁰⁴ Ocak 2013’de çıkarılmıştır.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanununun 16. maddesi ise kadın, kadının insan hakları, kadın – erkek eşitliği, kadın istihdamı, kadına karşı şiddetin önlenmesi konularında kamuoyunda duyarlılık artırmayı amaçlamaktadır: ‘Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel te-

levizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorundadır. ...Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin bu Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar. ...İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur.’

TBMM’de kadına yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla meclis araştırma komisyonu kurulmuştur.¹⁰⁵

3.7. Çalışan kadın ve kıyafet: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik,¹⁰⁶ 16 Temmuz 1982 tarih ve 8/5105 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte kadın ve erkek memurlar için öngörülen ‘başı açık çalışma’ koşulunu kaldırmış, emniyet hizmetleri sınıfına

¹⁰² Kanun no. 6284, Resmi Gazete 20.03.2012, S. 28239.

¹⁰³ Resmi Gazete 05.01.2013, S. 28519.

¹⁰⁴ Resmi Gazete 18.01.2013, S. 28532.

¹⁰⁵ TBMM karar no. 1080, Resmi Gazete 21.01.2015, S. 29243.

¹⁰⁶ Resmi Gazete 08.10.2013, S. 28789.

mensup olanlar, hâkimler, savcılar ve Türk silâhlı kuvvetlerinde görev yapanları istisna tutmuştur. Paralel bir değişiklik de 6529 sayılı Kanunla¹⁰⁷ Türk Ceza Kanununun 122. maddesinde yapılmıştır. Madde uyarınca, dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini; bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını; bir kişinin işe alınmasını; veya bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

3.8. Esnek çalışma modelleri: Esnek (atipik) çalışma modelleri, kadın ve genç istihdamının teşvikinde büyük önemi haizdir. Çalışmak isteyen kadın, durumuna, ihtiyacına göre tam gün esasına göre çalışmayı veya esnek çalışma modelleriyle (kısmi süreli, belirli süreli, çağrı üzerine, geçici veya evden çalışma gibi) çalışmayı tercih edebilir. Esnek çalışma modelleri, iş ve ailevi yükümlülüklerinin bağdaştırılması amacıyla veya başka nedenlerle tercih olunabilir. AB’nin istihdam politikalarında esnekliği önemle vurgulamasının nedeni esneklik yoluyla,

- İstihdam yaratılması;
- İşletmelerin iç ve dış rekabet koşullarına hızla uyum sağlayabilmeleri;
- Sosyal içermenin sağlanması (kadınlar, genç işsizler, yaşlılar, engelliler gibi işgücü piyasasına girmede zorlukla karşılaşabilecek kesimlerin istihdamının sağlanması);
- Kayıtdışı ile mücadele edilmesidir.

OECD’nin üye devletler arasında yaptığı esneklik sıralamalarına baktığımızda

ülkemizin en ‘katı’ hukuk kurallarını haiz ülkelerden olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁸ Esnek çalışmanın geliştirilmesi, kadın istihdamını olumlu etkileyeceği gibi istihdam olunan kadının çeşitli zorluklar ve özellikle iş ve ailevi yükümlülüklerin bağdaştırılması için çalışma yaşamından ayrılmamasını sağlayacaktır. Esnek çalışanların emekliliğe hak kazanma konusunda da umutsuzluğa düşmemeleri gerekir. Bu nedenle, İş Kanununun 13 ve 14. maddelerine göre kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışanlar ile 5510 sayılı Kanuna göre ev hizmetlerinde ay içerisinde otuz günden az çalışan sigortalıların eksik günlerine ait genel sağlık sigortası primlerini otuz güne tamamlama yükümlülüğü, 1 Ocak 2012 tarihinde başlamıştır (6111 sayılı Kanun m. 49 ile değişik 5510 sayılı Kanun geçici m. 12/son fıkra). İsteğe bağlı sigortalılık süreleri 5510 sayılı Kanunun 4/1(b) (Bağ-Kur) kapsamında değil, 4/1(a) (SSK) kapsamında değerlendirilecek ve böylece iş sözleşmesiyle çalışanlar gibi 7.200 prim ödeme gün sayısına bağlı olarak emeklilik imkanından yararlanacaklardır (m. 51 ile 5510 sayılı Kanuna eklenen ek m. 6/5).

3.9. Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı: Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı,¹⁰⁹ 26 Ocak 2015 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuş

¹⁰⁷ Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 13.03.2014, S. 28940.

¹⁰⁸ OECD Economic Economic Surveys: Turkey 2014, s. 29, 105, 108.

¹⁰⁹ Esas no: 1/1013, dönemi ve yasama yılı 24/5, <http://www.tbmm.gov.tr/d24/1/1-1013.pdf>

fakat henüz kesinleşmemiştir. Tasarı, dinamik nüfus yapısının korunmasını ve kadın istihdamının nüfus teşviki nedeniyle azalmamasını, aksine artmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle, kadın çalışanların iş ve ailevi yükümlülüklerini bağdaştırabilmeleri temel eksen olarak alınmış; bir diğer deyişle, doğum yapan çalışan kadının çalışma yaşamından kopmamasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. 28 maddeden ibaret Tasarının TBMM’de aynen kabulü halinde konumuza ilişkin olarak gerçekleşecek başlıca değişiklikler şunlardır:

Kreş ve bakımevleri açılmasının teşviki: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının açılış izni ile faaliyet gösteren özel kreş ve gündüz bakımevlerinin faaliyete geçtiği vergilendirme döneminden itibaren Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında olduğu gibi, beş vergilendirme dönemi itibarıyla elde edilen kazançların gelir vergisinden istisna tutulacaktır (m. 1). Ayrıca, Tasarının 23. maddesi ile belediyelere kreş ve gündüz bakımevleri açma yükümlülüğü getirilecektir.

Kadın memurların aylıksız izinde geçirdikleri sürelerin kademe ve derece intibaklarında değerlendirilmesi: Kadın memurlarca doğum nedeniyle kullanılacak aylıksız izin süreleri, her yıl için bir kademe ilerlemesi ve her üç yıl için bir derece yükselmesi verilerek değerlendirilecektir (m. 2).

Kadın memurlara analık izni sonrası kısmi çalışma imkanı: Kadın memurlara analık izni sonrasında, ilk doğumda iki, ikinci doğumda dört, sonraki doğumlarda altı ay süreyle, süt izni verilmeksizin ve mali ve sosyal haklarda kesinti yapılmaksızın, günlük çalışma süresinin yarısı kadar çalışma imkanı tanınmaktadır. Çoğul doğumlarda ve bebeğin engelli olması durumunda sü-

reler uzamaktadır. Üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinenler de bu haklardan yararlanacaktır (m. 3). Kadın memur isterse, yirmidört ay aylıksız iznini, analık izni sonrası değil, kısmi çalışma süresi sonrası başatabilecektir (m. 4).

Kadın memurlara analık izni sonrası kısmi çalışma imkanı

İlk doğumda: 2 ay

2. doğumda: 4 ay

3. doğumda: 6 ay

Çoğul doğumda: Yukarıdaki süreler + 1 ay

Engelli çocuk: 12 ay

3 yaşını doldurmamış çocuğun evlat edinilmesi: aynı süreler

Memur anne ve/veya babaya çocuğun zorunlu ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar kısmi çalışma imkanı: Çocuğun zorunlu ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar memur anne ve/veya babaya normal çalışma süresinin yarısı kadar çalışma imkanı getirilmektedir. Bu imkandan yararlanan memura, fiili çalışmaya bağlı ödemeler hariç olmak üzere mali haklar ve sosyal yardımlarına ilişkin her bir ödeme unsurunun yarısı esas alınarak ödeme yapılacaktır. Bu haktan, evlat edinenler de yararlanabilecektir (m. 5).

Evlat edinme halinde memura izin: Üç yaşını doldurmamış çocuğu eşiyile eşiyile birlikte veya münferit olarak evlat edinen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi halinde memur olan eşlerine, çocuğun teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta süre aylıklı izin verilir. Bu izin, evlatlık kararı verilmeden önce çocuğun fiilen teslim edildiği durumlarda da uygulanır (m.3). Üç yaşını doldurmamış çocuğu eşiyile eşiyile birlikte veya münferit

olarak evlat edinilen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi halinde memur olan eşlerine, istek üzerine, çocuğun fiilen tesliminden itibaren, yirmidört ay aylıksız izin verilecektir (m. 4). SGK Genelgesi ile tanınan *yirmidört ay* aylıksız izin, kanun hükmüne dönüşecektir.

Kadın işçinin doğumda veya analık izninde ölümü: Kadın memurun doğumda veya analık izninde ölümü halinde, talep üzerine memur kocaya ölen memur anneye öngörülen süre kadar izin verilmektedir. Tasarı ile bu imkan işçi kocaya da tanınmıştır: Doğumda veya analık izninde işçi annenin ölümü halinde, doğum sonrası kullanılmayan süreler babaya kullanılacaktır (m. 13).

Evlat edinme halinde işçiye izin: Üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinilen eşlerden birine veya evlat edinene çocuğun aileye fiilen teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta analık izni hali kullandırılır (m. 13).

Kadın işçilere doğum sonrası kısmi çalışma imkanı: Kadın işçilere, analık izninden sonra ilk çocuk için 60 gün, ikinci çocuk için 120 gün, üçüncü çocuk için 180 gün yarı zamanlı çalışma hakkı getirilecektir. Çoğul doğumda bu süreler otuzar gün eklenecektir. Çocuğun engelli doğması halinde bu süre, 360 gün olarak uygulanır. Yararlanılan süre içerisinde süt iznine ilişkin hükümler uygulanmaz. Bu izin, üç yaşını doldurmamış çocuğun evlat edinilmesi halinde eşlerden birine veya evlat edinene verilecektir (m. 13). Haftalık çalışma süresinin yarısı kadar süreyle çalışan kadın işçilerin ücretleri ve sosyal güvenlik primleri işverence, çalışmadıkları süreye ait ödenek ve primleri işsizlik fonundan karşılanacaktır (m. 8-9). Fondan ödenecek miktar, günlük asgari ücretin brüt tutarının %80’idir. Bu oran, evli, eşi çalışan ve üç çocuklu işçi için tespit olu-

nan günlük asgari net ücret tutarına denk gelmekte olup işveren tarafından ödenecek ücrete bakılmaksızın ona ek olarak ödenecektir. Bu hükümlerden yararlanabilmek için, işçinin adına doğum tarihinden önceki son üç yılda en az 600 gün işsizlik sigortası primi bildirilmiş olması, haftalık kanuni çalışma süresinin (45 saat) yarısı kadar fiilen çalışılması ve doğum sonrası analık izninin bittiği tarihten itibaren otuz gün içinde yarı zamanlı çalışma belgesi ile başvuruda bulunulması gerekecektir.

Kadın işçilere doğum sonrası kısmi çalışma imkanı

1. doğum: 60 gün 2. doğum: 120 gün 3. doğum: 180 gün Çoğul doğum: Yukarıdaki süreler + 1 ay   Engelli çocuk: 360 gün   3 yaşını doldurmamış çocuğun evlat edinilmesi: aynı süreler

İşçi anne ve /veya babaya çocuğun zorunlu ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar kısmi çalışma imkanı: Ödenekli yarı zamanlı çalışma hakkı süresinin dolmasından sonra, zorunlu ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar, varsa, kısmi süreli çalışma talebi karşılanacaktır. Bu talep, geçerli fesih nedeni sayılmayacaktır (m. 12).

Doğum yardımı: Türk vatandaşı olan her anne veya babaya, her ikisi de Türk vatandaşı ise anneye, ilk çocuk için 300TL, ikinci çocuk için 400TL, üçüncü ve sonraki çocuklar için 600TL doğum yardımı yapılacaktır (m. 26). Kamu kurum ve kuruluşlarında doğum yardımı ödeneği adıyla veya ayrı bir ad ama aynı amaçla yapılan ödemeler kaldırılacaktır. Kamuda çalışan işçilere doğum

nedeniyle bir ödeme yapılması iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesi ile öngörülmüşse, sözleşmedeki tutarın maddede öngörülenden az olması halinde aradaki miktar ödenecek; fazla olması halinde ise, bu maddeye göre bir ödeme yapılmayacaktır.

Geçici iş ilişkisi kurulabilmesi: Tasarı ile özel istihdam bürosu tanımı değiştirilmekte, özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verilmektedir (m. 11, 14-16). Bu değişiklik, geçici iş ilişkisi konusunda OECD ülkeleri arasında en katı mevzuatı haiz olan ülkemiz¹¹⁰ açısından daha esnek mevzuata doğru atılan olumlu bir adımdır. Geçici iş ilişkisi, doğum, analık ve süt izni ile ücretsiz izin hallerinde izin süresince, ebeveynlere doğumdan sonra tanınan kısmi süreli çalışma süresince, en fazla altı ay için kurulabilecektir (m. 11).

4. SONUÇ

Kadın istihdamı konusundaki çalışmalar, mevzuatta ve sosyal politikalarındaki değişiklik ve yenilikler nedeniyle kısa zamanda güncelliklerini yitirebilmektedir. Bu makale de konuya ilişkin son durumun incelenmesini amaçlamaktadır. Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, 26 Ocak 2015 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuş fakat kesinleşmemiş olduğundan tasarı haliyle incelenmiştir.

Ülkemizde kadın istihdamı, gerek AB gerek OECD ülkeleri ile kıyaslandığında çok düşük düzeydedir. Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) kadınların işgücüne katılma oranının 2013 sonu itibarıyla %29,6 olması hedeflenmişti. Bu oran, 2012 yılı itibarıyla gerçekleşmiştir (2013'de %30,8). Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2016), kadınların işgücüne katılma oranının %41 düzeyine çı-

karılmasını, 2023 hedefleri arasında saymaktadır. Gerek kadın-erkek eşitliği gerek kadın istihdamı konuları dinamik bir süreçten geçmektedir. Kadın istihdamı konusunda uygulamaya konulan mevzuat değişikliklerinin, plan, program ve projelerin olumlu sonuçları alınmaya başlanmıştır; kadının tarım dışı istihdam oranı artmıştır.

AB üyesi ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfus oranı artmaktadır. Nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının artırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin sağlıklı sürdürülebilmesi gereği bulunmaktadır. Bu nedendir ki nüfus artışını teşvik politikası ile kadın istihdamını teşvik politikasının bağdaştırılması bir zorunluluktur. Zira gebelik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi ailevi yükümlülük ve sorumluluklar, aile içi geleneksel işbölümünün sonucu olarak, erkek istihdamından ziyade kadın istihdamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, nüfusun teşviki ile kadın istihdamının teşviki politikalarının bağdaştırılması, kadın istihdamının güncel tartışma konusudur. Ailevi sorumlulukların, özellikle doğum ve çocuk bakımının kadın istihdamını olumsuz etkilememesi için iş ve aile yaşamının bağdaştırılması üzerinde çalışılmaktadır. Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, bu çalışmaların sonucudur. Burada önemli olan husus, 'çalışan kadını koruma' ve 'iş ve ailevi sorumlulukların bağdaştırılması' adına kadın çalışanın erkek çalışana oranla daha pahalı bir işgücüne dönüştürülmemesi, kadın istihdamının 'caydırıcı maliyeti' olmamasıdır.

¹¹⁰ OECD Economic Economic Surveys: Turkey 2014, s. 28-29.

İstihdam Olunan Kadınları İlgilendiren Düzenlemeler

Kanunlar

1982 Anayasası, Kanun no. 2709, RG 09.11.1982, S. 17863.

İş Kanunu, Kanun no. 4857, RG 10.06.2003, S. 25134.

Devlet Memurları Kanunu, Kanun no. 657, RG 23.07.1965, S. 12056.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Kanun no. 5510, RG 16.06.2006, S. 26200.

Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun no. 6111, RG 25.02.2011, S. 27857, 1. mükerrer.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, RG 30.06.2012, S. 28339.

Borçlar Kanunu, Kanun no. 6098, RG 04.02.2011, S. 27836.

Türk Ceza Kanunu, Kanun no. 5237, RG 12.10.2004, S. 25611.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, RG 20.03.2012, S. 28239.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, Kanun no. 5840, RG 24.03.2009, S. 27179.

Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-1013.pdf>

Yönetmelikler

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, RG 16.08.2013, S. 28737.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkında Yönetmelik, RG 08.12.1987, S. 19658

Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik, RG 09.07.2013, S. 28717.

Tebliğler

Devlet Personel Başkanlığı Kamu Personeli Genel Tebliği (Seri no: 2), RG 15.04.2011, S. 27906.

Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğde (Seri: IV, no: 56), (RG 30.12.2010, S. 28158) Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri: IV, no: 57)', RG 11 Şubat 2012, S. 28201.

Genelgeler

2010/14 sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Başbakanlık Genelgesi, RG 25.05.2010, S. 27591.

İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi Başbakanlık Genelgesi (2011/2), RG 19.03.2011, S. 27879.

Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Başbakanlık Genelgesi, RG 22 Ocak 2004, S. 25347.

SGK Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü, Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları ile Bazı İşlemlere Esas Tutarlar konulu 23.01.2015 tarih ve 2015-4 sayılı Genelge.

SGK Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü, 2013/11 sayılı Genelgede Değişiklik Yapan 11.12.2014 tarih ve 2014/32 sayılı Genelge.

SGK Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 6552 sayılı Kanunla 4/1-(a) Sigortalılarına İlişkin Tahsis Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler konulu 28.10.2014 tarih ve 2014/29 sayılı Genelge.

SGK Başkanlığı Sosyal Sigortalar Genel Müdürlüğü, Hizmet Borçlanması İşlemleri konulu 16.09.2010 tarih ve 2010/106 sayılı Genelge.

ÇSGB Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2015), RG 30.05.2014, S. 29015. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), RG 06.07.2013, S. 28699 mükerrer.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu (2010). *Communication from the Commission, Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020 final*, Brussels.
- AB Komisyonu (2010). *Compilation of Case Law on the Equality of Treatment between Women and Men and on Non-Discrimination in the European Union*, 3. baskı, Lüksemburg.
- AB Komisyonu (2013). *Barcelona objectives, The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth*, 03 Ocak 2015 tarihinde http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf adresinden erişildi.
- AB Komisyonu (2011). *Communication from the Commission, Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow, COM(2011) 66 final* 15 Ocak 2015 tarihinde http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/ef0027_en.htm adresinden erişildi.
- Artuk, M. E. (2006). Cinsel Taciz Suçu (TCK. m.105), *Çalışma ve Toplum*, 2006/4, 29-44.
- Avrupa Parlamentosu (2012). *European Parliament resolution of 22 May 2012 on a 2020 Perspective for Women in Turkey (2011/2066 (INI))*.
- 12 Ocak 2015 tarihinde <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0212+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN> adresinden erişildi.
- AB (2014). *Turkey 2014 Progress Report*. 16 Aralık 2014 tarihinde http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008_turkey-progress-report_en.pdf adresinden erişildi.
- ÇSGB (2014). *Çalışma Hayatı İstatistikleri 2013*, Ankara.
- ÇSGB (2014). *Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2015)*, Resmi Gazete 30.05.2014, S. 29015.
- ÇSGB (2014). *İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi*, 2. baskı. 22 Aralık 2014 tarihinde http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cs.gb/dosyalar/kitap/kitap07_mobbing adresinden erişildi.
- Ergin, H. (2010). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*, Ali Güzel'e Armağan, İstanbul.
- European Stability Initiative (ESI) (2007). *Sex and Power in Turkey – Feminism, Islam and the Maturing of Turkish Democracy*, Berlin – İstanbul 2 Haziran 2007. 10 Aralık 2014 tarihinde <http://www.esiweb.org> adresinden erişildi.

GMI (2013). GMI Ratings’ 2013 Women on Boards Survey

Güzel, A. ve Ertan, E. (2010). İşyerinde Psikolojik Tacize Hukuksal Bakış: Avrupa Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukuk, *Legal ISGHD* 2007/14.

11 Kasım 2014 tarihinde http://www.fortefoundation.org/site/DocServer/GMIRatings_WOB_042013.pdf?docID=19201 adresinden erişildi.

Janta, B. (2014). *Caring for Children in Europe, How childcare, parental leave and flexible working arrangements interact in Europe.*

02 Aralık 2014 tarihinde <http://europa.eu/epic/studies-reports/docs/rr-554-dg-employment-childcare-brief-v-0-16-final.pdf> adresinden erişildi.

Marshall, G. (2004). Authenticating Gender Policies through Sustained-Pressure: The Strategy Behind the Success of Turkish Feminists, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, C. 11/1, Oxford University Press, 57-85.

OECD (2014). *OECD Economic Economic Surveys: Turkey2014*, OECD Publishing.

12 Aralık 2014 tarihinde http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-turkey-2014_eco_surveys-tur-2014-en adresinden erişildi.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). (2013). Resmi Gazete 06.07.2013, S. 28699.

Süral, N. (2014). An Assessment of the Pregnancy and Maternity - related Provisions of the Labor Legislation, *Prof. Dr. Berin Ergin’e Armağan*, İstanbul.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXXII/2, Legal Yayıncılık, 441-456

Süral, N. (2014). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Fırsatlar, Engeller ve Hukuki Çerçeve, *Prof. Dr. M. Polat Soyer’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, Özel Sayı 2013.

Süral, N. ve Kılıçoğlu, M. (2011). Prohibiting Sexual Harassment in the Workplace in Turkey, *Middle Eastern Studies*, C. 47/44, 655-662.

Süral, N. (2013). Şirketlere Kadın Kotası (mı?), *SİCİL*, 30, 193-200.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2011), *İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu*, TBMM Basımevi.

05 Ocak 2015 tarihinde http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor_no_6.pdf adresinden erişildi.

TİSK (2012). Psikolojik Taciz (Mobbing) ile Mücadelede İşletme Rehberi, TİSK Yayın No: 321, Ankara.

TÜİK (2013). Uzun Dönem Nüfus Projeksiyonları.

03 Aralık 2014 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> adresinden erişildi.

Turhan, M. (2013). Kamu Görevlileri Bakımından İşyerinde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Hukuki Korunma Yolları, *TBB Dergisi*, S. 105, s. 89-128.

ÖZET

İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi

Bu çalışmada, işsizlik oranını etkileyen şokların etkilerinin kalıcı olduğunu ifade eden Histeri hipotezinin geçerliliği Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri örneğinde incelenmiştir. Türkiye için histeri hipotezinin geçerliliği yapısal kırılmalı birim kök testleri ile 1923-2013 dönemi yıllık ve 1992Q1-2013Q1 dönemi üç aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Yapılan tüm testler Türkiye’de histeri hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülke grupları için ise yatay kesit bağımlılığını yani, ilgili ülkelerin herhangi birinde meydana gelen şokların diğer ülkeleri de etkilediği varsayımını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi ile araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; G-8 ülkeleri hariç, diğer ülke gruplarında histeri hipotezinin geçerli olduğu bulgusu elde edilmiştir. Yani işsizlik sorunsalı sadece gelişmekte olan değil, gelişmiş ülkeleri de etkileyen ve çözülmesi gereken bir sosyo-ekonomik problem olarak ortaya çıkmaktadır.

JEL Sınıflaması: C22, C23, E24, J64

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Oranı, İşsizlik Histerisi, Yatay Kesit Bağımlılığı

ABSTRACT

Unemployment Hysteresis Hypothesis Testing for Turkey EU-15, EU-27, OECD and G-8 Countries Under Cross-Sectional Dependency and Structural Breaks: Panel Data Analysis

In this study the validity of hysteresis hypothesis which expresses that the shocks affecting the unemployment rates are permanent was analysed in the sample of Turkey, EU-15, EU-27, OECD and G-8 countries. The validity of hysteresis hypothesis for Turkey was analysed unit root tests with structural break by using the annual data for 1923-2013 periods and the quarterly data for 1992Q1-2013Q1 periods. All the implemented tests show that hysteresis hypothesis in Turkey is valid. However, it was searched for EU-15, EU-27, OECD and G-8 countries with the second-generation panel unit root tests considering cross-sectional dependency, in other words, the assumption that the shocks occurring in any related country affect the other countries. According to the analysis results, except for G-8 countries, it was found the evidence that hysteresis hypothesis was valid for the other country groups. Thus, the unemployment problem comes out as a socio-economical problem that affects not only the developing but also the developed countries and that has to be solved.

JEL Classification: C22, C23, E24, J64

Keywords: Unemployment Rate, Unemployment Hysteresis, Cross Section Dependency

İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi

Doç. Dr. Mehmet Mercan*

Yrd.Doç.Dr. Ziya Çağlar Yurttañıkılmaz**

Arş. Gör. Fatih Çakmak***

İktisat literatüründe kullanılan işsizlik histerisi kavramı işsizlik oranlarındaki artışın ekonomik kriz veya daralma sonrası dönemde azalmayıp yüksek oranlarda kalması şeklinde ifade edilmektedir. Bu kavram ilk kez Phelps tarafından 1972 yılında geçici şokların işsizlik oranı üzerinde kalıcı etkiler bırakması şeklinde ifade edilmiştir (Camarero, Carion-i-Silvestre ve Tamarit, 2004, s. 3). Histeri etkisi işgücü piyasasındaki katılıklar ve beşeri sermayedeki farklılıklar nedeniyle yoğun bir şekilde hissedilir bir hal almıştır. Çünkü işgücü piyasasında içeridekiler ve dışarıdakiler kavramı işsizliği daha yüksek boyutlara

taşıyabilmektedir. Ayrıca işsizlik histerisi kavramında konjonktürel dalgalanmaların sonucu cari işsizliğin uzun süre yüksek olmasının doğal işsizlik oranlarını da yukarı çektiği görülmüştür (Koçyiğit, Bayat ve Tüfekçi, 2011, s. 46). Ekonomide meydana gelen bir şoktan sonra işsizlik oranlarının yükselmesi ve eski seviyesini aşması ekonometrik açıdan işsizlik serisinin durağan olmayan bir süreç tarafından türetildiğini göstermektedir (Güloğlu ve İspir, 2011, s. 205).

Yapısalcı okul temsilcilerine göre doğal işsizlik haddi içseldir ve piyasa güçleri ile diğer ekonomik etkenlerden etkilenir. Makroekonomik değişkenlerdeki değişimler, kurumsal yapılarıdaki değişimler, reel faiz oranlarındaki değişimler, verimlilik artışları, petrol ve diğer hammadde fiyatlarındaki değişimler, kurumsal yapının işsizlere sağladığı olanaklar, ücret dışı gelir formları, aile yapılarının sağlamlığı ve vergi düzenlemeleri ülkelerin doğal işsizlik haddi üzerinde etkili olmaktadır (Camarero ve diğerleri, 2004,

* Hakkari Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomi ve Finans Bölümü

mehmetmercan@hu.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

ziya@atauni.edu.tr

*** Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü

fcakmak@atauni.edu.tr

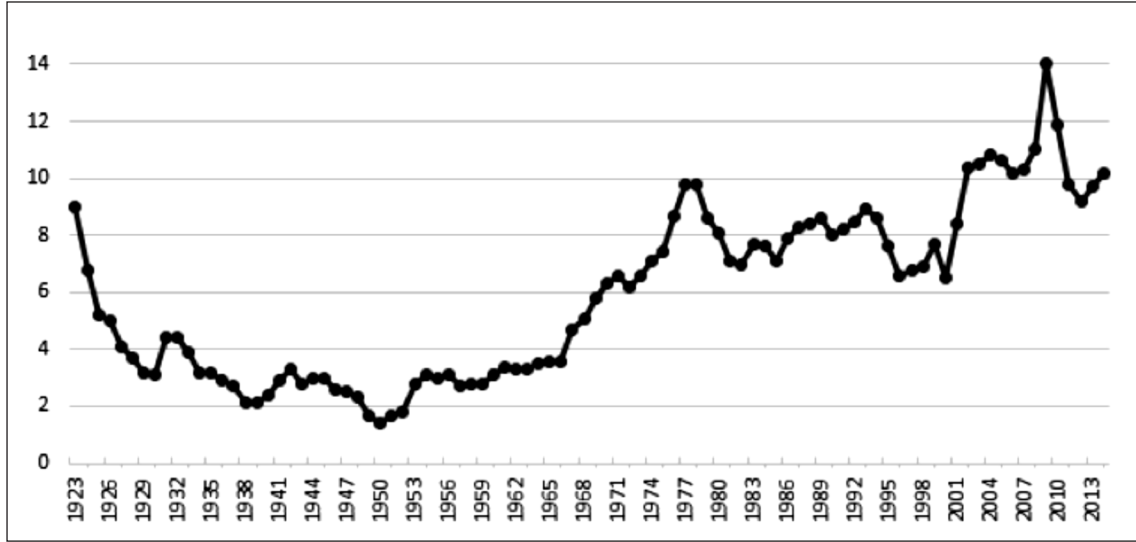
s. 3). Doğal işsizlik oranı Avrupa Ülkeleri için incelendiğinde işsizliğin kalıcı olduğu ortaya çıkmıştır. İşsizlik oranları ortalaması 1960'larda %4 düzeyinde, 1980'lerde %6'lar, 1990'larda ise %5.5 civarı olarak oluşmuştur. Bu durum söz konusu Avrupa ülkelerinde doğal işsizlik kavramının geçerliliğini ortaya koymuştur (Dornbusch ve Fisher, 1994, s. 510-513). ABD ve Avrupa ülkelerinin bir kısmında ve geçiş ekonomilerinde 1990'lı yıllarda yaşanan düşük enflasyona rağmen yaşanan yüksek oranlı işsizlik, doğal işsizlik oranının varlığına olan inancı zayıflatmış ve NAIRU olarak tanımlanan, enflasyon oranlarında istikrarı koruyan işsizlik olarak tanımlanan kavramı ortaya çıkarmıştır (Barışık ve Çevik, 2008, s. 70). NAIRU ile doğal işsizlik oranı kavramı eşanlamlıdır. Doğal işsizlik oranı enflasyondaki istikrara uyum gösteren işsizlik düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Ball (2009, s. 1-37), NAIRU'da değişimlerin çoğunun, toplam talepteki değişimlerden etkilendiğini belirtmektedir. Talebin fiili işsizlik üzerinde, fiili işsizliğin de doğal işsizlik oranı üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Blanchard ve Summers (1986, s. 47) da doğal işsizlik oranının, fiili işsizlik tarafından etkilendiğini ve işsizliğin doğal oranın üzerine çıkması durumunda, doğal işsizlik oranının da yükselmesine neden olduğunu belirtmektedirler. İşsizlik histerisi, birçok ülke için uzun dönemde işsizliğin temelini oluşturmaktadır. 1980'lerde Avrupa'da işsizlik oranlarındaki yükselmenin ve 1990'larda İngiltere'deki işsizlik oranlarındaki düşüşe neyin sebep olduğunu anlamak için histeri etkisinin iyi anlaşılması gerekir (Ball, 2009, Onur, 2011) Bir defaya mahsus şokların kalıcı olması, histeri etkisi olarak işsizlikte artışın süreklilik kazanmasına ve işsizliğin bir sorun olarak algılanmasına yol açtığı görülmektedir. Yani histeri etkisinin kalıcılığı, işsizliği artırır ve bireysel ve

toplumsal açıdan olumsuz etkiler oluşturur. İşsizlikteki artışın sürekli bir hal alması, bireylerde iş arama eğilimini azaltır ve sosyal açıdan huzursuzlukların artmasına yol açar (Gustavsson ve Par Österholm, 2006, s.545).

Türkiye açısından bakıldığında, işsizlik oranlarını artırıcı çeşitli krizlerin doğal işsizlik oranını da yukarı ittiği grafik 1'de Türkiye örneğinde işsizlik oranlarının 1923-2013 dönemindeki değişiminden de görülebilir. 1930-1970 döneminde %5 civarında seyreden işsizlik oranları, 1970 petrol şoku, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 2008 Küresel kriz gibi dışsal ve 1994, 2000 ve 2001 krizleri gibi içsel makroekonomik şoklar sebebiyle %8 düzeyinin üzerinde seyretmektedir. Yıllık olarak en yüksek işsizlik oranı, 2008 küresel kriz sonrası 2009 yılında %14 olarak kaydedilmiştir. Son on yıl dikkate alındığı zaman Türkiye'de işsizlik oranlarının %10 civarında olduğu dikkate alınır, işsizliğin önemli sorun olduğu ifade edilebilir.

Türkiye, Euro bölgesi, Avrupa Birliği (AB), Yüksek Gelirli ülkeler, OECD ülkeleri için 1990-2011 döneminde işsizlik oranları Tablo 1'de verilmiştir. İncelenen tüm ülkelerde 1990 yılına göre 2011 yılında işsizlikte artış kaydedilmiştir. İlgili dönemde Türkiye'de işsizlik 1990 yılında %8 iken, 2009 yılında küresel kriz etkisiyle %14'e yükselmiş ve uygulanan istihdam politikaları ile 2011 yılında %9.8'e düşmüştür. Euro Bölgesinde 1990 yılında %9.62, 2007 yılında %7.46 olan işsizlik küresel kriz döneminde yükselmiş ve 2011 yılında ise %10.06 olarak gerçekleşmiştir. Benzer durum AB ülkeleri için de geçerlidir. Yüksek Gelirli ülkeler ve OECD ülkelerinde ise 1990 yılında %6 civarında olan işsizlik, küresel kriz sonrası oldukça az bir düşüş kaydetmiş fakat kriz öncesi döneme gerilememiştir.

Grafik 1: Türkiye’de İşsizliğin Gelişimi (1923-2013)

Kaynak: TÜİK ve Bulutay (1995) verileri yazarlar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye ve Seçili Ülke Gruplarında İşsizliğin Gelişimi (1990-2011)

Yıllar	Türkiye %	Euro Bölgesi %	Avrupa Birliği %	Yüksek Gelirli Ülkeler %	OECD Üyesi Ülkeler %
1990	8,00	9,62	8,03	6,05	6,13
1995	7,60	11,27	10,74	7,47	7,44
2000	6,50	9,19	9,12	6,46	6,22
2001	8,40	8,20	8,53	6,43	6,24
2002	10,40	8,59	8,96	7,00	6,85
2003	10,50	8,82	8,95	7,13	6,95
2004	10,80	9,13	9,10	6,95	6,86
2005	10,60	8,99	8,88	6,67	6,61
2006	10,20	8,35	8,17	6,14	6,08
2007	10,30	7,46	7,13	5,61	5,64
2008	11,00	7,48	6,92	5,86	5,94
2009	14,00	9,42	8,91	8,03	8,15
2010	11,90	10,02	9,58	8,42	8,33
2011	9,80	10,06	9,55	8,08	7,95

Kaynak: Dünya Bankası verileri yazarlar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2’de 2011 yılında işsizlik oranının en yüksek ve en düşük olduğu ülkeler verilmiştir. Tablo 2’den izlenebileceği gibi, İşsizliğin en yüksek olduğu ilk beş ülke; Makedonya, Bosna-Hersek, Güney Afrika, İspanya ve Guyana’dır. Türkiye %9.8 ile 23.

sıradadır. İşsizliğin en düşük olduğu ilk beş ülke ise; Kamboçya, Katar, Tayland, Vietnam ve Ruanda’dır. Tabloda dikkat çeken husus, işsizliğin sadece gelişmekte ve az gelişmiş ülkeleri değil, tüm ülkeleri etkilediğidir.

Tablo 2: 2011 Yılı İçin İşsizliğin En Yüksek ve En Düşük Olduğu Ülkeler ve Türkiye*

	İşsizliğin En Yüksek Olduğu Ülkeler	Oran(%)	İşsizliğin En Düşük Olduğu Ülkeler	Oran(%)
1-	Makedonya	31,40	Kamboçya	0.20
2-	Bosna-Hersek	27,60	Katar	0.60
3-	Güney Afrika	24,70	Tayland	0.70
4-	İspanya	21,60	Vietnam	2.00
5-	Guyana	21,00	Ruanda	2.40
6-	Karadağ	19,70	Makao	2.60
7-	Yunanistan	17,70	Singapur	2.90
8-	Porto Rico	15,70	Bütan	3.10
9-	Letonya	15,40	Norveç	3.30
10-	Litvanya	15,40	Hong Kong	3.40
11-	Gürcistan	15,10	Güney Kore	3.40
12-	İrlanda	14,40	Avusturya	4.10
13-	Bahama Adaları	13,70	Guatemala	4.10
14-	Slovakya	13,50	İsviçre	4.10
15-	Hırvatistan	13,40	Çin	4.10
23-	Türkiye	9,80	Türkiye	9,80

Kaynak: Dünya Bankası verileri yazarlar tarafından derlenmiştir. *: 2011 yılında verisine ulaşılan 80 ülke arasında sıralama yapılmıştır.

Histeri etkisi ile ilgili olarak yukarıda anlatılanlar özetlenecek olursa, gerek makroekonomik değişkenlerde meydana gelen değişimler gerekse kamu otoritesinde gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda işgücü piyasasında meydana gelen değişimler, toplumsal yapı üzerinde oldukça büyük etkiler bırakmaktadır. İnsanların çalışma umut-

larını kaybetmesi, yasal değişiklikler ve ekonomik şartlardaki zorluklar sonucunda, işgücü piyasasında geri dönülmez etkilerle karşılaşmaktadır. Bu değişimler yukarıda belirtildiği gibi iktisat literatüründe histeri etkisi olarak adlandırılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise önce literatürde histeri etkisi ile ilgili olarak yapılan yerli ve

yabancı literatür çalışmalarının özetleri sunulmuş daha sonra üçüncü bölümde ise Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için yapılan uygulamalı çalışmanın analizleri verilmiş ve çalışma genel değerlendirme ve politika önerileri ile sonlandırılmıştır.

2. LİTERATÜR

İşsizlik histerisi konusunda yapılan çalışmalar genel olarak işsizlik verilerini yapısal kırılma dönemlerini dikkate alan birim kök testlerini kullanarak işsizlik histerisinin varlığını araştıran çalışmalar şeklinde yoğunlaşmaktadır. Ekonometrik yaklaşımlarda işsizlik serilerinin durağanlıklarının derecesi önemlidir. İşsizlik oranlarının birinci seviyeden durağan olmaları yani birim kök bulunması durumu, işsizlik serisini etkileyen şokların kalıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. İşsizlik oranlarının düzeyde ($I(0)$) durağan olmaları durumunda ise, şokun etkisinin geçici olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

Blanchard ve diğerleri'nin (1986) Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD ülkelerinde yaptığı çalışmada işsizlik histerisinin söz konusu ülkelerde geçerliliğini araştırmıştır. 1953-1984 döneminde DF ve ADF birim kök testlerini kullanarak, Fransa, Almanya ve İngiltere'de histeri önsavının geçerli olduğuna ulaşımlardır. Söz konusu durum için özellikle deflasyonist politikaların yüksek enflasyona yol açtığı belirtilmiştir. Jaeger ve Parkinson (1994) Kanada, Almanya, İngiltere ve ABD için standart birim kök testi ve gözlenmeyen bileşen model yardımıyla işsizlik histerisinin geçerliliğini araştırdıkları çalışmalarında işsizlik histerisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşımlardır. Roed (1996) ise, 16 OECD ülkesi için ADF başta olmak üzere çeşitli birim kök testlerini kullanarak Avustralya ve Kanada için güçlü, çoğu Av-

rupa ülkesi ve Japonya için ise zayıf histeri etkisinin var olduğunu saptamıştır. ABD için ulaşılan sonuçlar ise, histeri hipotezini güçlü bir şekilde reddetmiştir.

Song ve Wu (1997), Levin ve Lin (1992) testlerini kullanarak 48 ABD eyaletindeki işsizlik histerisinin olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında işsizlik serilerinin durağan olduğu sonucuna ulaşımlar ve histeri hipotezini reddetmişlerdir. Song ve Wu (1998) 15 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmalarında ise Levin ve diğerleri, (1992) panel birim kök testini kullanarak doğal oran hipotezinin doğrulandığı sonucuna varmıştır. Arestis, Biefang ve Mariscal (2000), 22 OECD ülkesi için farklı tarih aralığında işsizlik oranlarının durağanlıklarını Perron (1997) birim kök testi yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen birim kök testi sonuçlarına göre; çalışmaya konu olan bu ülkelerden 10 tanesinin işsizlik serilerinin birim kök içermediği ve durağan olduğu sonucuna ulaşımlardır. Özellikle petrol fiyatlarındaki değişimlerin işsizlik oranlarındaki kırılmalarda büyük oranda etkili olduğu sonucuna da ulaşımlardır.

Gil-Alana ve Henry (2003), işsizlik histerisini Avrupa ve ABD ekonomileri 1968-1998 yılları için araştırdığı çalışmasında ARFIMA modeli kullanmış ve Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere için işsizlik histeri etkisinin geçerli olduğu ABD için işsizlik histeri etkisinin olmadığı sonucuna ulaşımlardır. Leon-Ledesma ve Mc Adam (2004) Im, Pesaran ve Shin (1997) yaklaşımı ile ABD işsizlik veri setinin durağan olup olmadığını analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar işsizlik veri setinin durağan olduğunu ve işsizlik histerisinin olmadığını göstermektedir. Camarero ve diğerleri (2004), 19 OECD ülkesini 1956- 2001 dönemi için SURE ve

MADF panel birim kök testleri yardımıyla incelemişler ve bu oranları durağan bulduklarından histeri etkisinin çalışmaya konu olan 19 ülkeden 12'sinde olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Gustavsson ve diğerleri, (2006), Avustralya, Kanada, Finlandiya, İsveç ve ABD'nin farklı zaman aralığındaki aylık işsizlik oranlarını doğrusal olmayan birim kök testiyle analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar göre Avustralya dışındaki ülkelerde histerinin varlığının geçerli olmadığı görülmüştür. Romero-Avila ve Usabiaga (2007) ise, İspanya ve ABD ekonomileri için 1976-2004 dönemi işsizlik oranlarını LM birim kök analizi yardımıyla incelemişler ve İspanya için histerinin geçerli olduğu, ABD için ise histeri etkisinin daha az kalıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle Masstricht kriterlerinin uygulanması ve AB merkez bankasının deflasyon uygulamalarının İspanya'nın işsizlik oranları üzerindeki kalıcı etkinin temel sebebi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özcan (2012) ise Lee ve Strazicich (2003) ile Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testlerini kullanarak histeri hipotezinin geçerliliğini hem ülke, hem de panel boyutunda incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, çoğu OECD ülkesi için işsizlik serilerinin histeri etkisi altında olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye'de histeri etkisi üzerine yapılan ilk çalışmalardan olan Küçükale (2001), Kalman tekniğini uyguladığı çalışmasında 1950-1995 döneminde histeri etkisinin geçerli olduğunu kabul etmiştir. Pazarlıoğlu ve Çevik (2007) Türkiye ekonomisinde işsizlik histerisinin geçerli olup olmadığını 1939-2005 dönemi için Ratchet modeli ile araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar 1939-2005 döneminde işsizlik histerisinin Türkiye için

geçerli olduğunu göstermektedir. Barışık ve diğerleri, (2008) 1923-2006 yılları arasındaki 84 yıllık işsizlik verilerini kullanarak Türkiye'de işsizlik histerisinin olup olmadığını ADF, KPSS ve PP birim kök testleri yardımıyla incelemişlerdir. Analizde 1968 yılında kırılma olduğu tespit edilmiştir. Birim kök ve yarı parametrik güçlü hafıza modelleriyle yapılan analizlerde histeri etkisinin geçerli olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik serilerinin birim kök içermesi nedeniyle histeri etkisinin varlığını işaret etmektedir. Sonuç olarak işsizlik ile mücadelede histeri etkisinin de dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkarmıştır.

Yılancı (2009) Türkiye için 1923-2007 dönemi işsizlik verileri ile yapmış olduğu çalışmasında işsizlik histerisinin var olup olmadığı, kırılmalı birim kök testlerinden Perron, Zivot-Andrews, Lumsdaine-Papell (LP) ve bir ve iki kırılmalı LM birim kök testleri ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye için işsizlik histerisinin geçerli olduğu ve ekonomik şokların işsizliğin doğal oranını değiştirerek işsizlik üzerinde kalıcı etkisi olduğu görülmektedir. Koçyiğit ve diğerleri, (2011) Türkiye'nin 1923-2010 dönemi işsizlik verileri ile yaptığı çalışmalarında ekonomik şokların Türkiye'deki işsizliğin doğal oranına etkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi, otoregresif modeller (STAR) ve doğrusal olmayan etki-tepki fonksiyonu kullanılarak yapılan çalışma sonucunda işsizlik serisinin durağan olmadığı ve işsizlik histerisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güloğlu ve diğerleri, (2011) Türkiye'de doğal işsizlik oranının mı, işsizlik histerisi önsavının mı sektörel işsizliğe neden olduğunu araştırmışlardır. 1988-2008 yıllarını kapsayan işsizlik oranı serilerini

kullanıldığı çalışmada panel veri analizi ile serilerinin durağanlığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisinde sektörlerin işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranı hipotezinin geçerli olduğu ve geçici şokların işsizlik oranı üzerindeki etkilerinin uzun süre devam ettiği ancak kalıcı olmadığı görülmüştür. Onur (2011) Türkiye için 1992-2009 dönemi işsizlik verilerini kullanarak işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği için enflasyon hedeflemesi politikasının etkilerini incelemiş, kurduğu modelde bağımsız değişken olarak enflasyon, bağımlı değişken olarak işsizlik ve kontrol değişkeni olarak GSMH'yi kullanmıştır. Yazar çalışmada, adaptif beklentiler çerçevesinde önce serilerde birim kökün varlığını ADF testi ile incelemiş daha sonra ise kurulan gecikmesi dağıtılmış model yardımıyla enflasyonun işsizlik oranı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. ADF birim kök testi sonucunda Türkiye için işsizlik histerinin geçerli olduğunu belirtmiştir.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Veri Seti ve Yöntem

İşsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri örneğinde incelendiği bu çalışmada, Türkiye için iki farklı veri seti kullanılmıştır. Türkiye için yıllık ve üç aylık işsizlik oranları sırasıyla; ury ve urq sembolleri ile gösterilmiştir. 1923-2013 dönemi yıllık verileri ve 1992Q1-2013Q1 dönemi üç aylık verilerinin kullanıldığı Türkiye analizinde öncelikle yapısal kırılmaları dikkate almayan genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey-Fuller: ADF) ve PP (Philips-Perron) birim kök testlerinin yanı sıra serilerde iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003) ve beş yapısal kırılmaya izin veren

Carrion-i-Silvestre, Kim ve Perron (2009) birim kök testleri kullanılmıştır. Türkiye'de işsizlik oranları TÜİK tarafından yayınlanmaktadır fakat 1988 öncesi dönem mevcut değildir. Bu yüzden 1923-1988 dönemi işsizlik oranları verisi Bulutay (1995)'ten kalan kısmı ise TÜİK'den elde edilmiştir.

AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için işsizlik verileri Dünya Bankası web sayfasından elde edilmiştir (World Bank, 2013). İşsizlik oranı; ur sembolü ile gösterilmiştir. Veri kısıtından dolayı, AB-15 ülkeleri için 1985-2011, AB-27 ülkeleri için 1995-2011, OECD ve G-8 ülkeleri için ise 1990-2011 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Panel veri analizi yapılırken öncelikle paneli oluşturan ülkeler arasında Yatay Kesit Bağımlılığının (YKB) varlığı incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı, herhangi bir ülkede meydana gelen bir makroekonomik şokun diğer ülkeleri de etkilemesi durumudur. YKB'nin varlığı durumunda bu durumu dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri kullanmak gerekmektedir aksi durumda sonuçlar sapmalı olacaktır. Çalışmada önce paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık, Breusch ve Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran, Ullah ve Yamagata, (2008) tarafından saptası düzeltilen LMadj (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiştir. Serilerin durağanlığı; yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen, ikinci nesil birim kök testlerinden CADF (Cross Sectionally ADF) testi ile incelenmiştir.

3.2. Türkiye Örneğinde Birim-Kök Testi

Bir zaman serisinin durağan olabilmesi için ortalaması ile varyansının zaman içinde değişmemesi ve iki dönem arasındaki kovaryansının, bu kovaryansın hesaplandığı

döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olması gerekir (Gujarati, 1999, s.713). Bu çalışmada değişkenlerin durağanlık düzeyleri önce, Dickey-Fuller (1979), Phillip-Perron (1988) ve serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan Lee ve

Strazicich (2003) ve Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009) testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Dickey-Fuller (DF) testi, üç regresyon denklemine dayalı olarak yapılmaktadır:

$$\text{Sabitsiz ve Trendsiz hali: } \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\text{Sabit terimli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + u \quad (2)$$

$$\text{Sabit terimli ve trendli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Bu testlerin sonucunda DF istatistikleri McKinnon kritik değerleriyle karşılaştırılarak; yokluk hipotezi ($H_0:\gamma=0$), alternatif hipoteze karşı ($H_1:\gamma \neq 0$) test edilmektedir. Yokluk hipotezi serinin durağan olmaması

durumunu, yani birim köke sahip olduğunu, alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu göstermektedir. Burada eğer hata terimi u_t içsel bağıntılı ise denklem (3) şu şekilde yeniden düzenlenmektedir:

$$\text{Sabitsiz ve Trendsiz hali: } \Delta Y = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + \beta_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

Burada m gecikme uzunluğunu, Δ fark operatörünü belirtmektedir. Gecikme sayısı içsel bağıntısız modelin elde edilmesine bağlıdır. Bu şekilde yapılan test genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller: ADF) testi olarak bilinmektedir.

Tablo 3'e göre, %1 ve %5 anlamlılıkta, ury ve urq işsizlik serilerinin durağan olamadığı yani birim kök taşıdığı görülmüştür. ADF ve PP testi sonuçlarına göre Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Yani işsizlik serilerine gelen makroekonomik şoklar zaman içerisinde etkisini yitirmemekte ve kalıcı olmaktadır.

ADF ve PP test sonuçlarının sunulduğu

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Test	PP Test	Kritik Değerler (ADF ve PP)		
			%1	%5	%10
ury	-0.63[2]	-1.15[3]	-3.50	-2.89	-2.58
urq	-1.81[5]	-2.66[3]	-3.51	-2.89	-2.58

Not: [] içindeki değerler; ADF testi için Akaike bilgi ölçütüne (AIC) göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu, PP testi için Newey-West ölçütü kullanılarak tespit edilmiş bant genişliğini gösterir. Tüm değişkenler için sabit terimli regresyon denklemleri kullanılmıştır.

3.3. Türkiye Örneğinde Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri

3.3.1. Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi

Yapısal kırılma olduğu halde yapısal kırılmalara yer vermeyen testler yanlış biçimde birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar vermektedir (Charemza ve Deadman, 1997). Zaman serileri farklı dönemlerde, değişik deterministik trendler etrafında durağan olabilmektedir. Bu değişiklikler; sabit terimde ve/veya eğimde meydana gelen yapısal kırılmalardan kaynaklanabilmektedir. Bu kırılmalara; savaş, barış, doğal afetler, terör olayları, politika değişiklikleri ve ekonomik krizler neden olabilir. Bu yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılan birim kök analizleri, hatalı sonuçlar verebilmekte ve gerçekte durağan olan serilere, durağan değil deme eğilimi göstermektedir (Perron, 1989). Yapısal kırılmalı birim kök testleri Perron (1989) ile başlamış, Zivot ve Andrews (1992), Lumsdaine ve Papell (1997),

Perron (1997), Ng ve Perron (2001) ile Lee ve Strazicich (2003) ile devam etmiştir.

Analizde, serilerde birim kök testi yaparken iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003) birim kök LS testi uygulanmıştır. LS testinde, hesaplanan test istatistiği, kritik değerden büyük olduğunda (mutlak değer), H_0 hipotezi kabul edilmekte ve yapısal kırılmaların varlığı durumunda serinin birim kökü olduğuna karar verilmektedir. LS birim kök testi sonuçlarına göre, Türkiye'nin işsizlik serileri yıllık ve çeyrek veriler için düzeyde durağan değildir. Birim kök içermektedir ve bu sonuçlar ADF ve PP test sonuçları ile uyumludur. Yani yapısal kırılmalı Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi sonucuna göre de Türkiye'de işsizlik histerisi geçerlidir.

Üç aylık işsizlik verilerinde testin tespit ettiği yapısal kırılma tarihleri çerçevesinde Türkiye ekonomisine bakıldığında; Kasım 2000 ve Nisan 2001'de yaşanan büyük ekonomik krizleri belirtmekte ve bu krizler

Tablo 4: Lee ve Strazicich (LS)Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Modeller	Değişkenler	Test İst.	Kırılma Noktaları	Kritik değerler*
Model A	ury	-1.52	1934, 1968	-4.54
Model B	ury	-4.49	1933, 1942	-6.41
Model A	urq	-4.25	2000Q4, 2011Q1	-4.54
Model B	urq	-6.19	2000Q4, 2010Q2	-6.42

Not: LS testinde sabitli (Model A) ile sabitli ve trendli (Model C) modeller kullanılmıştır, modeller iki yapısal kırılmaya izin vermektedir. *: Modeller için LS testinin kritik değerleri Lee ve Strazicich, 2003, Tablo 2-C'den yüzde1 anlamlılık düzeyinde alınmıştır.

sonrası dalgalı kura geçildiği, bankacılık alanında köklü düzenlemelerin yapıldığı, güçlü ekonomik programın uygulandığı ve tek parti iktidarının olduğu dönemi göstermektedir. 2010 ve 2011 yılları ise 2008 küresel krizi sonrası dönemi işaret etmektedir.

3.3.2. Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009) Birim Kök Testi

Perron (1989), Zivot ve Andrews (1992), Lumsdaine ve Papell (1997), Perron (1997), Ng ve Perron (2001) ve Lee ve Strazicich (2003) yöntemlerinde, serilerde bir veya iki tane yapısal kırılmaya izin verilebilirken,

$$y_t = d_t + u_t \quad (5)$$

$$u_t = \alpha u_{t-1} + v_t \quad t = 0, 1, \dots, T \quad (6)$$

Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009), aşağıda verilen beş farklı test istatistiği geliştirmiştir.

$$P_T(\lambda^0) = \frac{[S(\bar{\alpha}, \lambda^0) - \bar{\alpha}S(1, \lambda^0)]}{S^2(\lambda^0)} \quad (7)$$

$$MP_T(\lambda^0) = \frac{[c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1 - \bar{c})T^{-1} \tilde{y}_T^2]}{s(\lambda^0)^2} \quad (8)$$

$$MZ_\alpha(\lambda^0) = (T^{-1} \tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2) \left(2T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 \right)^{-1} \quad (9)$$

$$MSB(\lambda^0) = \left(s(\lambda^0)^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 \right)^{1/2} \quad (10)$$

$$MZ_t(\lambda^0) = (T^{-1} \tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2) \left(4s(\lambda^0)^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 \right)^{1/2} \quad (11)$$

Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009) (CS) testinde, beş tane yapısal kırılmaya izin verilmekte ve kırılma tarihleri de içsel olarak belirlenmektedir. CS testi, yapısal kırılma noktalarını, Bai ve Perron (2003) algoritmasını kullanarak ve quasi-GLS yöntemi yardımıyla, dinamik programlama süreciyle, hata kareler toplamını minimize ederek elde etmektedir. Bu test, küçük örneklerde de kullanılabilir özelliğine sahiptir (Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, 2009). CS testinde kullanılan stokastik veri üretme süreci şöyledir:

Bu denklemlerde; \tilde{y} ; bağımlı değişkenin tahmin edilen değeri, λ^0 ; kırılma parametreleri vektörü, T serilerdeki zaman boyutu, $S^2(\lambda^0)$ v_1 'nin (hata terimi) sıfır noktasındaki sıklığında spektral yoğunluğunun tahmini, $\bar{\alpha}$, Gaussian optimal merkezleştirilmemiş parametredir.

Testin hipotezleri de:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında birim kök vardır.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında birim kök yoktur.

biçiminde ifade edilebilir.

Bu hipotezleri test etmek için gerekli olan asimptotik kritik değerler, bootstrap ile üretilebilmektedir. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden küçük olduğunda, H_0 reddedilmektedir. Bu durumda seride yapısal kırılmalar altında birim kökün olmadığı, yani serinin durağan olduğu kabul edilmektedir. Bu kısımda işsizlik serilerinin durağanlıkları CS testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Carrion-i-Silvestre ve diğerleri. (2009) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzye Değerleri					Kırılma Tarihleri
	P_T	MP_T	MZ_α	MSB	MZ_t	
<i>ury</i>	16.68* [9.04]	15.88 * [9.04]	-26.12* [-44.94]	0.13 * [0.10]	-3.58* [-4.72]	1931; 1966; 1976; 1985; 1994
<i>urq</i>	8.91* [7.63]	8.76* [7.63]	-41.74 * [-45.18]	0.10* [0.10]	-4.52* [-4.77]	1995Q1; 2000Q1; 2003Q1; 2006Q2; 2008Q3

Not: *; %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler, bootstrap kullanılarak 1000 yenileme ile üretilmiş kritik değerlerdir. Yapısal kırılma tarihleri, test yöntemi tarafından belirlenmiş tarihler olup, serilerin orijinal hallerindeki kırılmaları ifade etmesi için, sadece düzey değerleriyle yapılan testteki sonuçlar rapor edilmiştir.

Tablo 5'te, düzey değerlerinde hesaplanan test istatistikleri, kritik değerden büyük olduğu için, bütün serilerde birim kök olduğu, yani düzey değerinde durağan olmadıkları, yani I(1) oldukları görülmektedir. Yani yapısal kırılmalı CS (2009) birim kök testi sonucuna göre de Türkiye'de işsizlik histerisi geçerlidir.

Üç aylık işsizlik verilerinde testin tespit ettiği yapısal kırılma tarihleri çerçeve-

sinde Türkiye ekonomisine bakıldığında; 1995 yılı 1994'te yaşanan ekonomik krizi, 2000 ve 2003 yılları; Kasım 2000 ve Nisan 2001'de yaşanan büyük ekonomik krizleri belirtmekte ve bu krizler sonrası dalgalı kura geçildiği, bankacılık alanında köklü düzenlemelerin yapıldığı, güçlü ekonomik programın uygulandığı ve tek parti iktidarının olduğu dönemi göstermektedir. 2006 ve 2008 yılları ise 2008 küresel krizi dönemini belirtmektedir.

3.4. Panel Veri Analizi (AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri)

3.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı (YKB) varken, bu durum dikkate alınmadan analiz yapılması elde edilecek sonuçları önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch ve diğerleri, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle analize başlamadan önce, serilerde ve eş-bütünleşme denkleminde YKB'nin varlığının test edilmesi gerekmektedir. YKB'nin yapılacak birim kök ve eş-bütünleşme testleri seçilirken göz önünde bulundurulmaması; yapılan analizin sonuçlarını sapmalı ve tutarsız hale getirecektir.

Seriler arasında YKB'nin varlığı; zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$); Breusch ve diğerleri, (1980) CDLM1 testiyle, zaman boyutu yatay kesit boyutuna eşit olduğunda ($T = N$); Pesaran (2004) CDLM2 testiyle, zaman boyutu yatay kesit boyutundan küçük olduğunda ise ($T < N$); Pesaran (2004) CDLM testiye kontrol edilmektedir. Bu çalışmada, Breusch ve diğerleri, (1980) LM testi kullanılmıştır. Bu test, grup ortalaması sıfır fakat bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğunda, sapmalı olmaktadır. Pesaran ve diğerleri, (2008), bu sapmayı, test istatistiğine varyansı ve ortalama'yı da ekleyerek düzeltmiştir. Bu nedenle ismi düzeltilmiş LM testi (LM_{adj}) olarak ifade edilmektedir. LM test istatistiği ilk haliyle aşağıdaki gibidir.

$$CDLM1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \frac{\chi_{N(N-1)}^2}{2} \quad (12)$$

Daha sonra yapılan düzeltmeyle şu hale gelmiştir.

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{u_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (13)$$

Burada; $\hat{\mu}_{Tij}$ ortalamayı, u_{Tij} varyansı temsil etmektedir. Buradan elde edilecek olan test istatistiği, asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir (Pesaran, ve diğerleri, 2008). Testin hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değeri (p-değeri) 0.05'ten küçük olduğunda, %5 anlamlılık düzeyinde, H_0 hipotezi reddedilmekte ve paneli oluşturan birimler arasında YKB olduğuna karar verilmektedir

(Pesaran ve diğerleri, 2008). Bu çalışmada, değişkenlerde ve eş-bütünleşme denkleminde YKB'nin varlığı, Gauss kodları yardımıyla ayrı ayrı LM_{adj} testi ile kontrol edilmiş ve Tablo 6'daki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 6'dan izlenebileceği gibi; son olarak Pesaran ve diğerleri, (2008) tarafından sapması düzeltilen LM_{adj} yatay kesit bağımlılığı test sonuçları dikkate alındığı zaman; AB27 ülkeleri ile ilgili CDLM (Pesaran 2004 CD) test sonucu hariç tüm ülke gruplarında işsizlik oranı (ur) değişkenine ait olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için, H_0 hipotezleri, güçlü biçimde reddedilmiş ve ülke

Tablo 6: Yatay Kesit Bağımlılığı (LM_{adj}) Testleri Sonuçları

Değişkenler (ur)	AB15	AB27	G-8	OECD
	Test İst. ve p-değeri	Test İst. ve p-değeri	Test İst. ve p-değeri	Test İst. ve p-değeri
CDLM1 (Breusch ve Pagan 1980)	764.28 (0.00)	1214.53 (0.00)	187.24 (0.00)	1951.06 (0.00)
CDLM2 (Pesaran 2004 CDLM)	45.49 (0.00)	32.59 (0.00)	21.28 (0.00)	41.49 (0.00)
CDLM (Pesaran 2004 CD)	-2.74 (0.00)	-1.15 (0.12)	-2.63 (0.00)	-2.54 (0.00)
LM_{adj} (Pesaran ve diğerleri, 2008)	16.59 (0.00)	19.48 (0.00)	4.31(0.00)	39.47 (0.00)

gruplarının işsizlik serilerinde YKB'nin olduğuna karar verilmiştir. Ülkelerden birine gelen bir işsizlik şoku, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu nedenle, bu ülkelerdeki karar vericiler, ekonomi politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve bu ülkelerin işsizlik oranlarını etkileyen şokları da göz önünde bulundurmalarıdır. Ayrıca, çalışmada kullanılan işsizlik oranı (ur) serileri için, analizin bundan sonraki aşamalarında, birim kök analizi yapılırken, YKB'yi dikkate alan birim kök testleri kullanılmalıdır. Bu yüzden çalışmanın sonraki aşamalarında, YKB'yi dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi kullanılmıştır.

3.4.2. Panel Birim Kök Testi (CADF)

Verinin hem zaman hem de yatay kesit boyutuna ilişkin bilgiyi dikkate alan panel birim kök testlerinin, sadece zaman boyutuyla ilgili bilgiyi göz önüne alan zaman serisi birim kök testlerinden, istatistiksel anlamda daha güçlü olduğu kabul edilmektedir (Im, Pesaran ve Shin, (2003); Maddala ve

Wu, (1999); Taylor ve Sarno, (1998); Levin, Lin ve Chu, (2002); Hadri, (2000); Pesaran, (2006); Beyaert ve Camacho, (2008)). Çünkü yatay kesit boyutunun analize eklenmesiyle, verideki değişkenlik artmaktadır.

Panel birim kök testinde karşılaşılan ilk sorun, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarıdır. Panel birim kök testleri bu noktada; birinci ve ikinci kuşak testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak testler de homojen ve heterojen modeller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Levin ve diğerleri, (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000) homojen model varsayımına dayanırken; Im ve diğerleri, (2003), Maddala ve diğerleri (1999), Choi (2001) heterojen model varsayımına dayanmaktadır.

Birinci kuşak birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şoktan, tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayımına

dayanmaktadır. Halbuki günümüzde ulus ekonomilerinin birbiriyle ilişkili olduğu düşünülürse, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan, birimlerin farklı düzeyde etkilenmesi daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu eksikliği gidermek için, yatay kesit birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurarak birim kök analizi yapan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Başlıca ikinci nesil birim kök testleri ise MADF (Taylor ve diğerleri, 1998), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006) ve PANKPSS (Carrion-i-Silvestre ve Sansó, 2006) 'tir.

Bu çalışmada kullanılan ur değişkenleri için paneli oluşturan ülkeler arasında YKB tespit edildiği için serilerin durağanlığı, YKB olduğu durumda kullanılabilen, ikin-

ci kuşak birim kök testlerinden CADF testi (Pesaran, 2006) ile incelenmiştir. CADF ile paneli oluşturan serilerdeki her bir yatay kesit biriminde (her bir ülke için) birim kök testi yapılabilmektedir. Böylece serilerin durağanlığı, panelin geneli için ve her bir yatay kesit için ayrı ayrı da hesaplanabilmektedir. Her ülkenin zaman etkilerinden farklı etkilendiğini varsayan ve mekansal otokorelasyonu dikkate alan CADF testi, $T > N$ ve $N > T$ durumunda kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran (2006)'ın CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak, her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahminlenir:

$$Y_{i,t} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i Y_{i,t-1} + u_{i,t} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t=1, 2, \dots, T \quad (14)$$

$$u_{i,t} = \mu_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (15)$$

Burada, f_t her ülkenin gözlenemeyen ortak etkilerini (common effect), ε_{it} bireysel-spesifik hatayı gösterir. Denklem (14), (15) ve birim kök hipotezleri şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t=1, 2, \dots, T \quad (16)$$

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ tüm } i\text{'ler için} \quad (\text{Seri Durağan Değildir.})$$

$$H_1: \beta_i < 0 \quad i = 1, 2, \dots, N_1, \quad \beta_i = 0 \quad i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N. \quad (\text{Seri Durağandır.})$$

Ayrıca her bir yatay kesite (ülkelere) ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için birim kök test is-

tatistiği olan CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) elde edilebilir (Pesaran, 2006). CIPS istatistiği şu şekilde ifade edilebilir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (17)$$

Paneli oluşturan her ülke için birim kök istatistiği (CADF) ve panelin geneli için test istatistiği (CIPS) Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: CADF Birim Kök Testi Sonuçları

OECD	Test İstatistiği						
		AB-27		AB-15		G-8	
Avustralya	-0.78	Avusturya	-0.86	Avusturya	-1.44	Kanada	-3.58***
Avusturya	-1.07	Belçika	-6.03*	Belçika	-2.70	Fransa	-8.64*
Belçika	-2.49	Danimarka	-0.86	Danimarka	-1.87	Almanya	-2.77
Kanada	-1.91	Finlandiya	-2.68	Finlandiya	-3.11***	İtalya	-0.97
Şili	-1.02	Fransa	-3.26***	Fransa	-0.62	Japonya	-0.87
Çek Cum.	-1.48	Almanya	-1.77	Almanya	-1.55	İngiltere	-2.59
Danimarka	-3.35***	Yunanistan	-3.49**	Yunanistan	0.80	ABD	-1.87
Estonya	-2.30	İrlanda	-0.63	İrlanda	-1.19	Rusya	-2.22
Finlandiya	0.23	İtalya	-0.95	İtalya	-2.30		
Fransa	-1.78	Lüksemburg	-2.35	Lüksemburg	-1.54		
Almanya	-1.79	Hollanda	-0.99	Hollanda	-1.45		
Yunanistan	0.67	Portekiz	-0.35	Portekiz	-0.18		
Macaristan	-0.76	İspanya	0.67	İspanya	-1.08		
İzlanda	0.09	İsveç	-3.10***	İsveç	-2.75		
İrlanda	-0.16	İngiltere	-0.93	İngiltere	-2.31		
İsrail	-2.06	Bulgaristan	-0.26				
İtalya	-2.11	G. Kıbrıs	-1.98				
Japonya	-2.18	Çek Cumh.	-2.57				
Güney Kore	-2.62	Estonya	-3.70**				
Lüksemburg	-1.33	Macaristan	-2.18				
Meksika	-1.92	Letonya	-0.63				
Hollanda	-1.78	Litvanya	-1.23				
Yeni Zelanda	-4.37*	Malta	-0.58				
Norveç	-0.57	Polonya	-2.15				
Polonya	-2.88	Romanya	-1.18				
Portekiz	-0.99	Slovakya	-1.67				
Slovakya	-1.56	Slovenya	-1.87				
Slovenya	-2.89						
İspanya	0.55						
İsveç	-3.86**						
İsviçre	-0.96						
Türkiye	-2.38						
İngiltere	-2.00						
ABD	-1.43						
Panel (CIPS)	-1.62		-1.76		-1.55		-2.93*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde serilerin durağan olduğunu göstermektedir. Test modeli olarak, sabitli model seçilmiştir. Kritik değerler, her bir panel için ülke ve zaman boyutu dikkate alınarak Pesaran (2006) makalesi syf 275 ve 280'den alınmıştır. Ülkeler için CADF test istatistiği kritik değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde AB-15 için; -4.68, -3.55, -3.07, AB-27 için; -4.12, -3.36, -2.98, OECD için; -4.11, -3.34, -2.96 ve G-8 için; -5.78, -3.94, -3.24'tür. Panelin geneli için CIPS test istatistiği kritik değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde AB-15 için; -2.34, -2.17, -2.07, AB-27 için; -2.45, -2.25, -2.14, OECD için; -2.38, -2.20, -2.11 ve G-8 için; -2.64, -2.33, -2.18'tür.

Tablo 7'deki sonuçlar incelendiğinde, panelin geneli için, OECD, AB-27 ve AB15 ülkeleri için serilerin düzeyde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldiği yani, birim kök içerdikleri, I(1) oldukları görülmüştür. Yani ilgili ülkelerin işsizlik oranları serisi birim kök içermektedir. Birim kök analizi sonucuna bakarak bu ülkelerde işsizlik histerisinin geçerli olduğunu, yani işsizlik değişkenine gelen şokların etkisinin kalıcı olduğu ifade edilebilir. G-8 ülkelerinde ise işsizlik serisi düzeyde durağandır, yani birim kök içermemektedir. Bu sonuca göre G-8 ülkeleri için işsizlik histerisi geçerli değildir.

Ülkeler özelinde incelendiği zaman ise; OECD ülkeleri örneğinde, 1990-2011 dönemi için Danimarka, Yeni Zelanda ve İsveç'in işsizlik oranı serilerinin düzeyde durağan olduğu yani bu ülkeler için işsizlik histerisinin geçerli olmadığı belirtilebilir. Diğer 31 ülkenin ise işsizlik oranı serilerinin düzeyde durağan olmadığı ve bu ülkeler için işsizlik histerisinin geçerli olduğu ifade edilebilir. AB-27 ülkeleri için, 1995-2011 döneminde Belçika, Fransa, Yunanistan, İspanya, İsveç ve Estonya için işsizlik histeri hipotezi geçerli değil iken kalan 21 ülke için hipotez geçerlidir. 1985-2011 döneminde AB-15 ülkeleri göz önüne alındığı zaman; Finlandiya hariç kalan tüm ülkelerde işsizlik histerisi geçerlidir. G-8 ülkeleri örneğinde 1990-2011 döneminde ise; Kanada ve Fransa'da işsizlik histeri hipotezi geçerli değil iken diğer 6 ülke için işsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ile AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için işsizlik histerisinin geçerliliğinin araştırıldığı bu çalışmada yapılan

analizlerde birçok ekonometrik yöntemden yararlanılmıştır. Bu ekonometrik yöntemler, iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003) ve beş yapısal kırılmaya izin veren Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009) birim kök testleridir. ADF ve PP testi sonuçlarına göre Türkiye'de 1923-2013 dönemi yıllık ve 1992Q1-2013Q1 dönemi üç aylık veriler kullanılarak yapılan analizlerde işsizlik histerisinin geçerli olduğu yani Türkiye'nin işsizlik serilerinin düzeyde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Yapısal kırılmalı Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi ve Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, (2009) birim kök testi sonuçlarına göre de Türkiye'de işsizlik histerisi geçerlidir.

Türkiye'de 2001 krizi sonrası "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuş, bankacılık başta olmak üzere birçok alanda düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler neticesinde faiz oranları, enflasyon oranları, dış ticaret, ekonomik büyüme gibi birçok makroekonomik göstergede iyileşmeler görülmesine rağmen, bu iyileşmeler işsizlik konusunda yapılamamıştır. 2001 yılında işsizlik oranı %8.4 iken 2013 yılında %9.7 olması, 2008 küresel krizinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılında %14 olarak gerçekleşmesi ve 2009 yılının ilk çeyreğinde %16'ya kadar yükselmesi işsizlik sorunsalının Türkiye ekonomisi için hala önemli bir problem olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

OECD, AB-27 ve AB-15 ülkeleri için serilerde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, yani incelenen ülkelerden herhangi birisinde meydana gelen bir makroekonomik şokun diğer ülkeleri de etkilediğini varsayan ikinci nesil panel birim kök testlerinden CADF testi kullanılmıştır. CADF testi ile yapılan

analizlerde OECD, AB-27 ve AB-15 ülkelerinin işsizlik serilerinin düzeyde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldiği yani, birim kök içerdikleri görülmüştür. Bu sonuçlara göre söz konusu bu ülkelerde işsizlik histerisinin geçerli olduğunu ve ekonomideki şokların işsizlik oranları üzerinde olumsuz kalıcı etkiler oluşturduğu söylenebilir. Yalnız G-8 ülkelerinde işsizlik serisinin birim kök analizinin sonuçları düzeyde durağandır, yani birim kök içermektedir. Yani işsizlik histerisi G-8 ülkeleri için geçerli değildir. Türkiye, OECD, AB-27 ve AB-15 ülkelerinde işsizlik histerisi hipotezi geçerli iken dünyada en gelişmiş ekonomileri temsil eden G-8 ülkelerinde bu hipotezin geçerli olmaması, işsizlik sorununda ekonomik büyüklük, kurumsal yapıların gelişmesi gibi makroekonomik faktörlere dik kat çekmektedir.

Elde edilen bu sonuçlar ışığında, ekonomide dışsal veya içsel faktörlerden kaynaklanan ekonomik şokların, uygulamaya konulan ekonomi politikalarının, işsizlik oranlarının yükselişinde kalıcı etkiler bıraktığı ifade edilebilir. Orta ve uzun vadede işsizlik oranındaki artışların ve işsizliğin kalıcı hale gelmesinin doğal işsizlik oranında da yükselişe yol açtığı ve bunun sonucunda histeri etkisinin yaygınlaştığı görülmüştür. Bu nedenle işsizlik oranlarını dönemsel olarak değil orta ve uzun vadede azaltacak, genişletici para ve maliye politikası uygulamaları ile işgücü piyasalarının düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle işgücü piyasalarının düzenlenmesinde işgücünün niteliğinin ve veriminin artırılmasına yönelik eğitim politikasına önem verilmeli, belli bir projeksiyon çerçevesinde gelecekteki ihtiyaçlar doğrultusunda emek piyasasını düzenleyici önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arestis, P., Biefang, I ve Mariscal, F. (2000). OECD Unemployment: Structural Breaks and Stationarity, *Applied Economics*. 32(4), 399–403.
- Bai, J. ve Ng, S. (2004), A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration, *Econometrica*. 72(4), 1127-1178.
- Bai, J. ve Perron, P. (2003). Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models. *Journal of Applied Econometrics*. 18, 1-22.
- Ball, L. M. (2009). Hysteresis In Unemployment: Old and New Evidence, National Bureau of Economic Research Working Paper, Number: 14818, 1-37. 13 Nisan 2013 tarihinde <http://www.nber.org/papers/w14818.pdf> adresinden erişildi.
- Barışık, S. ve Çevik, İ. E. (2008). Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Yapısal Kırılma ve Güçlü Hafıza Modellemesi ile Sektörel Analizi *TİSK Akademi*. 3(6), 67-87.
- Beyaert, A. ve Camacho, M. (2008). TAR Panel Unit Root Tests and Real Convergence: An Application To The EU Enlargement Process, *Review of Development Economics*. 12(3), 668-681.
- Blanchard, O. J. ve Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem, NBER Working Paper Series. 21 Mart 2013 tarihinde <http://www.nber.org/papers/w1950.pdf> adresinden erişildi.
- Breitung, J. (2005) A Parametric Approach to the Estimation of Co-integrating Vectors in Panel Data, *Econometric Reviews*, 24(2), 151-173.
- Breuer, B., Mcnown, R. ve Wallace, M. (2002). Series-Specific Unit Root Test with Panel Data, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 64(5), 527-546.
- Breusch, T. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Modelspecification Tests in Econometrics, *Review of Economic Studies*. 47, 239-53.
- Bulutay, T. (1995). Employment, Unemployment and Wages in Turkey. Ankara, *International Labour Office*.
- Camarero, M., Carrion-I-Silvestre, J. L. ve Tamarit, C. (2004). Testing For Hysteresis in Unemployment in OECD Countries New Evidence Using Atationarity Panel Tests with Breaks, *Economic Working Papers at Centro de Estudios Andaluces*, 2004/40. 19 Mart 2013 tarihinde <http://public.centrodeestudiosandalu-ces.es/pdfs/E200440.pdf> adresinden erişildi.
- Carrion-i-Silvestre, J. L. ve Sansó, A. (2006). Testing the null of Cointegration with Structural Breaks, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 68, 623-646.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D ve Perron, P. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*. 25, 1754-1792.

- Charemza, W. W. ve Deadman, D. F. (1997), “New Directions in Econometric Practice: General to Specific Modelling, Cointegration and Vector Autoregression”, Second Edition, *Cheltenham: Edward Elgar Publishing*.
- Choi, I., (2001). Unit Roots Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance* 20, 229-272.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1979), “Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dornbusch, R. ve Fisher, S. (1994). *Macro Economics*. 6th ed. Columbus: *Mc Graw Hill*.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. 1 st Edition, New York: Wiley.
- Enders, W. (1996). *Rats Handbook for Econometric Time Series*. JohnWilley and Song Inc.
- Gil-Alana, L. A. ve Henry, S. G. B. (2003). Fractional Integration and the Dynamics of UK Unemployment, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 65(2), 221-239.
- Gujarati, D. N. (1999). *Basic Econometrics*. Mc Graw Hill.3rd Edition. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gustavsson, M. ve Osterholm, P. (2006). Hysteresis and non-linearities in unemployment rates. *Applied Economics Letters*. 13, 545-8.
- Güloğlu, B. ve İspir, S. M. (2011). Doğal İşsizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 205-215.
- Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in Heterogeneous Panels, *Econometrics Journal*. 3: 148-161.
- Im, K-S., Lee, J. ve Tieslau M. (2005). Panel LM Unit Root Tests with Level Shifts, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 67(3), 393-419.
- Im, K-S., Lee, J. ve Tieslau M. (2010). Panel LM Unit-Root Tests with Trend Shifts 16.07.2014 tarihinde http://www.fdic.gov/bank/analytical/cfr/2011/seminar2011/Im_Lee_Tieslau.pdf, adresinden erişildi.
- Im, K., Pesaran, H. ve Shin, Y. (1997). Testing for Unit Roots in Heterogenous Panels, *Mimeo Department of Applied Economics University of Cambridge*.
- Im, K., Pesaran, H. ve Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogenous Panels, *Journal of Econometrics*. 113, 55-74.
- Jaeger, A. ve Parkinson, M. (1994). Some Evidence on Hysteresis in Unemployment Rates. *European Economic Review*. 38, 329-342.
- Koçyiğit, A., Bayat, T. ve Tüfekçi, A. (2011). Türkiye’de İşsizlik Histerisi ve STAR Modelleri Uygulaması, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 31(2), 45-60.
- Küçükale, Y. (2001). Doğal İşsizlik Oranındaki Keynesyen İsteri Üzerine Klasik bir inceleme: Kalman Filtre Tahmin Tekniği ile Türkiye Örneği 1950-1995, *V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Eylül 19-22, Adana.

- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test With Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*. 85(4), 1082-1089.
- Leon-Ledesma, M. A. ve McAdam, P. (2004). Unemployment, Hysteresis and Transition *Scottish Journal of Political Economy*. 51(3), 377-401.
- Levin, A., Lin C. ve Chu, J. (1992). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties, *University of California, San Diego Working Paper*, 23- 92.
- Lumsdaine, R. L. ve Papell, D. H. (1997). Multiple Trend Breaks and The Unit Root Hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*. 79, 212-218.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 61, 631-652.
- Ng, S. ve Perron, P. (2001). Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power. *Econometrica*. 69, 1519-1554.
- Onur, S. (2011). Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Histerisi (1992-2009) *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri*, 04/2011, 1-25.
- Özcan, B. (2012). İşsizlik Histerisi Hipotezi OECD Ülkeleri İçin Geçerli mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2013, 40, 93-117
- Pazarlıoğlu, M. V. ve Çevik, E. İ. (2007). Ratchet Model Uygulaması: Türkiye Örneği, *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(2), 1-8.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica*. 57(2), 1361-1401.
- Perron, P. (1997). Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables. *Journal of Econometrics*. 80, 355-385.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0435.
- Pesaran, M. H. (2006). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependency, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0346.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *Econometrics Journal*. 11, 105-127.
- Phillip, P. C. B ve P. Perron (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75, 335-346.
- Roed, K. (1996). Unemployment Hysteresis - Macro Evidence from 16 OECD Countries *Empirical Economics*. 21, 589-600
- Romero-Avila, D. ve Usabiaga C. (2007). Unit Root Tests, Persistence, and the Unemployment Rate of the U.S. States, *Southern Economic Journal*. 73(3), 698-716.

Song, F. M. ve Wu, Y. (1997), Hysteresis in Unemployment: Evi-dence from 48 States, *Economic Inquiry*. 35, 235-244.

Song, F. M. ve Wu, Y. (1998). Hysteresis Unemployment: Evidence from OECD Countries *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 38, 181-192.

Taylor, M. ve Sarno, L. (1998). The Behaviour of Real Exchange Rates during the Post-Bretton Woods Period, *Journal of International Economics*. 46: 281-312.

Worldbank, (2013). 01.01.2014 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden erişildi.

Yılancı, V. (2009). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 10(2), 324-335.

Zivot, E. ve Andrews, D. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business Economic Statistics*. 10(3), 251-270.

ÖZET

Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz

Çalışmada seçilmiş 11 ülke için yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler 1998 – 2010 dönemi panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir. Uygulamada büyüme ve yoksulluk üzerine iki ayrı model oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre; gelir eşitsizliği, doğrudan yabancı yatırımlar, nüfus artışı, enflasyon, kamu sağlık harcamaları, özel sağlık harcamaları ve orta öğretim harcamalarının yoksulluk üzerinde, kişi başına GSYİH, trend, doğrudan yabancı yatırımlar, yükseköğretim harcamaları, kamu sağlık harcamaları, gelir eşitsizliği, ortaöğretim harcamaları ve ticari açıklık değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre gelir eşitsizliğindeki artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk büyümeye yol açmaktadır. Kamu sağlık harcamalarının yoksulluğu azalttığı, özel sağlık harcamalarının ise arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca artan nüfus ve enflasyonla birlikte yoksulluğun da arttığı görülmüştür.

JEL Sınıflaması: I32, D63, O47, C23

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği, Büyüme, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Poverty, Income Inequality and Economic Growth Relationship: An Empirical Analysis for Selected Eastern European and Latin American Countries

In this paper the relationships between poverty, income inequality and economic growth are examined for 11 selected countries for the period of 1998 – 2010 by using panel data analysis. First of all, study is started by building two separate models on growth and poverty. According to the analysis results it has been found that while income inequality, foreign direct investment, population growth, inflation and expenditures like public health, private health and secondary education have significant effects on poverty, variables of GDP per capita, trend, foreign direct investments, higher education spendings, public health spendings, income inequality, secondary education spendings and current account deficit have significant effects on economic growth. Based on the econometric application's results, an increase in income inequality and poverty increases due to changes in income inequality leads to growth. It has been determined that public health expenditures reduce poverty however, private health expenditures increase poverty. Furthermore, it has been observed that poverty arises together with growing population and inflation.

JEL Classification: I32, D63, O47, C23

Keywords: Poverty, Income Inequality, Growth, Panel Data Analysis

Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz

Arş. Gör. Dr. Gökhan Erkal*

Arş. Gör. Dr. Merter Akıncı**

Prof. Dr. Ömer Yılmaz***

Kalkınma iktisadındaki hiçbir konu yoksulluk olgusu kadar ekonomistlerin ve politika yapıcılarının ilgisini çekmemiştir. Dünya üzerindeki çoğu ülke sahip olduğu sosyo-ekonomik şartlar doğrultusunda büyüme oranlarını göreceli olarak arzulanan düzeylere çıkarmış olsa bile, özellikle gelir dağılımında yaşanan adaletsiz yapılanma yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi konuların popülaritesini sürdürmesini sağlamıştır. Birleşmiş Milletler (UN) tarafından 1996 yılında ha-

zırlanan bir raporda kaçınılması gereken beş kötü büyüme¹ türünden birini yansıtan ve acımasız büyüme olarak adlandırılan olgu, büyümenin nimetlerinin adaletsiz dağıtılmasına bağlı olarak toplumdaki zengin sınıfın daha zengin ve yoksul kesimin ise daha yoksul olması durumunu ifade etmektedir (UNDP, 1996, s.57-63). Son yıllarda büyük oranlı ekonomik büyümenin yaşandığı Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülke, acımasız büyüme sürecine iyi birer örnek teşkil etmektedir.

Acımasız büyüme kapsamında kendini gösteren gelir eşitsizliği ve dolayısıyla geniş çaplı yoksulluk düzeyi, ekonomik sistem üzerinde sahip olduğu etkileri nede-

* Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Ekonometri Bölümü
gerkal@atauni.edu.tr

** Ordu Üniversitesi, Ünye İ.İ.B.F, İktisat Bölümü
makinci86@gmail.com

*** Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Ekonometri Bölümü
omeryilmaz@atauni.edu.tr

¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan raporda kaçınılması gereken diğer kötü büyüme türleri işsiz büyüme, sessiz büyüme, köksüz büyüme ve geleceksiz büyüme olarak kategorize edilmiştir.

niyle ekonomistler için ilgi çeken bir konu mahiyetini kazanmış ve buna bağlı olarak da üzerinde çok sayıda araştırma yapılmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmaların ortak noktasını, yoksulluğun temel belirleyicilerinden olan; ülkelere özgü *demografik özellikler* ile *sosyo-ekonomik şartlar* oluşturmuştur. Bu bağlamda, yoksulluk düzeyini belirleyen temel faktörleri anlayabilmek ve ilgili değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü kavrayabilmek adına ifade edilen temel karakteristiklere ilişkin detaylı bilgilerin sunulması, konunun önemi açısından büyük bir gereklilik taşımaktadır.

Bu kapsam dahilinde çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler demografik ve sosyo-ekonomik karakteristikler yardımıyla incelenecektir. Çalışmanın konusu ile ilgili olarak literatür özetinin sunulacağı ikinci bölümü takiben; üçüncü bölümde, uygulamalı analizlere zemin hazırlayan yöntem ve veriler tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde, 1998-2010 dönemi dikkate alınarak 11 Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkesinde çalışmanın ana amacını yansıtan yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilere ait panel veri analizi uygulama bulguları sunulacak ve çalışma, genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle sonlandırılacaktır.

1. Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkilerinin araştırılması öncelikli olarak bu ilişkinin hangi faktörler aracılığı ile gerçekleşebileceğinin incelenmesini gerektirmektedir. Aşağıda bu ilişkide etkili olabilecek faktörler ele alınmıştır.

1. 1. Yoksulluğun Belirleyicisi Olarak Demografik Karakteristikler

Ekonomi literatüründe yoksulluğun temel belirleyicilerinden ilki olarak karakterize edilen demografik faktörler arasında üzerinde sıklıkla durulan unsurlar nüfus, eğitim ve sağlık harcamaları ile gelir adaletsizliği şeklinde kategorize edilmektedir.

Nüfus Oranlarındaki Artışlar

Ekonomi literatüründe nüfus ve yoksulluk arasındaki ilişkiler iki temel görüş ekseninde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu görüşlerden ilki, artan doğum oranlarının yoksulluğun bir nedeni olduğu ve dolayısıyla yoksulluğu azaltabilmek için nüfus oranlarındaki artışın dizginlenmesi gerektiğidir. Kaynağını, 18. Yüzyılın sonlarında Malthus'un düşüncelerinden² hareketle bulan bu mekanizma, kıt bir faktör olarak değerlendirilen toprağın artan nüfus nedeniyle verimini kaybedeceği ve gıda fiyatlarının artacağı üzerine temellendirilmektedir. Bu düşünce akımından yaklaşık iki yüzyıl sonra özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke deneyimleri dikkate alındığında, yüksek doğum oranları ve azalan ölüm oranları dolayısıyla Malthusyen öngörülerin nispeten gerçekleştiği görülmüştür. İkinci görüş ise, yoksulluğun azaltılmasında temel karakteristiğinin ekonomi politikaları ve özel bir mal niteliğindeki doğum kontrolleri olduğudur. Yoksul kesim içindeki yüksek doğum oranı ve artan nüfus kapasitesi yoksulluk ile ilintili korelasyon etkilerine neden olmaktadır. Bu korelasyon ve beraberinde getirdiği nedensellik ilişkisi sadece artan nüfusun yoksulluğa neden olacağı şekliyle değil, aynı zamanda artan yoksulluğun yük-

² Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Malthus (1976).

sek doğurganlık oranlarına neden olacağı biçimindedir. Bu son nedensellik ilişkisi; artan çocuk sayısının bir refah göstergesi, hanehalkında çalışan sayısının artması ve yaşlılık dönemlerinde onlara refakat edecek bir sosyal güvenlik mekanizması olarak görülmesi gibi etkilerden kaynaklanmaktadır (Merrick, 2002, s.41-42). Bu görüşler doğrultusunda, yoksulluğu azaltabilmek için etkin ekonomi politikalarına işlerlik kazandırılması ve aile planlamasının öncelikler arasına alınması gerekmektedir.

Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırımlar (Eğitim Harcamaları)

Demografik karakteristikler bağlamında geniş bir literatüre sahip olan temel etken eğitim düzeyi ve beşeri sermaye birikimidir. Ekonomik gelişme sürecinde ortaya çıkardığı pozitif yönlü dışsallıklar nedeniyle kalitesi artırılmış örgün ve mesleki eğitim süreci, beşeri sermaye birikimini hızlandıran ana faktördür. Özellikle kalkınma sürecinin ilerleyen safhalarında toplumsal yapının ilksel sanayi sektöründen hizmet ya da ileri teknoloji temelli sanayi sektörüne dönüştürülme arzusu, kalifiye emek ihtiyacını da beraberinde getirmekte ve eğitim sürecine olan talebi de artırmaktadır. Dolayısıyla, niteliksiz emeğin bol olduğu toplumlarda görülen yüksek oranlı yoksulluk problemi, beşeri sermaye gereksinimini hızlandıran bir unsur olarak algılanmaktadır (Rupasingha ve Goetz, 2007, s.657). Çınoktasını bu sistematiğten alan *beşeri sermaye yaklaşımı*, eğitime yapılacak olan yatırımların ekonomik büyüme dinamizmi için önemli bir faktör olarak değerlendirilen beşeri sermaye düzeyinde pozitif katkılara yol açacağını savunmaktadır. Bu süreç yardımıyla bireylere entegre edilen yetenek ve verimli bilgi stokunun beşeri yapılanmayla nihai aşamaya ulaşması

sonucunda emeğin marjinal verimliliği ve böylece kazancı artmaktadır (Tilak, 2002, s.192). Bireylerin artan gelirine paralel olarak refah şartlarının iyileşmesine olanak tanıyan bu kaynak sosyal bütünlüğe, gelir adaletine, azalan yoksulluğa ve ekonomik büyüme dinamizmine destek olmaktadır (Raffo ve diğerleri, 2009, s.344).

Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırımlar (Sağlık Harcamaları)

Güçlü toplumların inşa edilmesinde etkin bir faktör olarak değerlendirilen sağlık hizmetleri; sosyal kalkınma, yaşam kalitesi ve dünya refahı üzerinde pozitif etkiler yaratmakta ve toplumun ortalama olarak zenginliğinin ya da yoksulluğunun değerlendirilmesinde bir araç olarak düşünülmektedir. Makro düzeyde ekonomik kalkınmaya ve mikro düzeyde ise ekonomik bakımdan verimli yaşam döngüsüne neden olan sağlık harcamaları (Bloom ve Canning, 2003, s.50-51), ölüm oranlarını azaltarak emek gücünün artmasına, beşeri sermaye birikiminin hızlanmasına, fiziki sermaye stokunun etkin kullanımının sağlanmasına, faktörlerin marjinal verimliliklerinin artmasına, teknik gelişim sürecinin ivme kazanmasına, eğitimli toplumsal yapıya ulaşılmasına, üretken yatırımların artmasına, ekonomik kalkınma sürecinin temel unsuru olan yapısal değişimin ortaya çıkmasına, gelir düzeyinin yükselmesine, sosyal adaletin sağlanmasına, gelir eşitsizliğinin azalmasına ve yoksulluğun giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Sen (1999) tarafından da sıklıkla vurgulandığı gibi, kendi yaşamları üzerinde kontrol mekanizmasına sahip olan bireylerden oluşan toplumlarda sağlıklı bir nesile ulaşabilmek için zenginliğe ya da yüksek bir ekonomik kalkınma düzeyine ihtiyaç yoktur. Bir araya gelerek organize olabilme kararlarını kendi-

leri verebilen toplumlar, otomatik bir sürece ihtiyaç duymayan sağlık sistemlerini başarıyla yönetebilmekte ve özgürlükçü bir yapılanmayla yoksulluğun olmadığı kalkınma aşamasına ulaşabilmektedirler.

1. 2. Gelir Eşitsizliği

Yoksulluk ve bileşenleri konusu üzerinde yapılan çalışmaların odaklandığı bir diğer unsur gelir eşitsizliğidir. Bir bireyin refahını, diğer bireylerin refah düzeyi olumsuz yönde etkilenmeden iyileştirebilecek iktisadi politika değişikliği, bir ekonomik yapılanmadaki artan gelirin adaletli dağıtımını konusunda etkin bir işleyişi zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, toplumdaki diğer bireylerin gelir düzeyini azaltmaksızın belirli bir gelir grubundaki bireylerin gelir düzeyini yükselten ve dolayısıyla optimum-altı olarak nitelendirilebilecek olan iktisadi politika değişikliğinin de gelir eşitsizliğine yol açacağı genel kanaat gören düşüncelerden birini oluşturmaktadır. Çünkü en azından geliri değişmeyen bir grubun, artan geliri ile birlikte refah düzeyi yükselen bir bireyi toplumsal sistem içinde fark etmesi gelir adaletsizliği olarak yorumlanmaktadır. Ekonomik yapı içindeki böylesi bir dengesizlik bir taraftan verimlilik artışı, yükselen girişimcilik düzeyi, yüksek ücretle çalışan emek gücünün artan iş performansı ve sermaye maliyetinin azalması gibi pozitif unsurları beraberinde getirmekte (Feldstein, 1998, s.1-3), diğer taraftan da artan gelir eşitsizliği toplumun büyük bir kesimi için tasarruf hacmindeki kayba bağlı olarak yatırım fırsatlarının azalmasına, emek ve sermayenin marjinal getiri oranlarının düşmesine, sermaye birikiminin yavaşlamasına, serbest piyasa başarısızlıkları nedeniyle hasıla düzeyinin azalmasına ve yoksulluğun artmasına yol açarak negatif etkiler doğurmaktadır (Ravallion, 2001, s.1808).

1. 3. Yoksulluğun Belirleyicisi Olarak Sosyo-Ekonomik Karakteristikler

Yoksulluğun belirleyicileri bağlamında literatürde yapılan uygulamalı çalışmalar gayri safi yurtiçi hasıla, ticari açıklık, döviz kurları, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların baskın sosyo-ekonomik faktörler olduğunu göstermiştir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Ekonomi literatüründe yer alan teorik ve uygulamalı araştırmalar, yoksulluğun azaltılmasında GSYİH düzeyindeki ortalama artış oranlarının, gelir eşitsizliğinin başlangıç düzeyindeki değerinin ve gelir eşitsizliğinde ortaya çıkan değişimlerin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda; ortalama geliri yüksek, gelir eşitsizliğinin başlangıç değeri düşük ve hasıla düzeyindeki artışı azalan gelir eşitsizliği ile kombine edebilen ülkelerde yoksulluk oranlarının hızlı bir şekilde düşeceği savı, çalışmaların ortak noktasını oluşturmuştur. Bununla birlikte, üzerinde durulan en temel soru, nasıl bir büyüme mekanizmasının yoksullukta hızlı bir düşüşe yol açacağı olmuştur. Literatürde, bu durumu açıklayan iki hipotez mevcuttur. Bunlardan ilki, ekonomik kalkınma düzeyinin ilk safhalarında ortaya çıkan hızlı büyüme sürecinin bir maliyeti şeklinde değerlendirilen ve *Kuznets Ters U Hipotezi* olarak adlandırılan teoridir. Kalkınma safhasının ilk dönemlerinde kendini gösteren yapısal değişime bağlı olarak toplumdaki bazı grupların lehine pozitif yönlü bir gelir dağılımı ortaya çıkarken, kalkınmanın ilerleyen safhalarında gelir eşitsizliği azalmakta ve nüfusun yoksul kesimlerinin zenginlere doğru yakınsama süreci hızlanmaktadır. Değişim etkisini açıklayan ikinci hipotez ise, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinden ekonomik

büyüme sürecine doğru bir hareketin varlığına işaret etmektedir. Bu hipoteze göre, toplumsal yapıdaki artan gelir eşitsizliği ve bu eşitsizliğe bağlı olarak kendini gösteren yoksulluk hızlı ekonomik büyüme sürecini beraberinde getirmektedir. Bu eşitsiz yapı nedeniyle zengin kesimin tasarruf yoğunluğu hızlanmakta, toplam tasarrufların artmasına bağlı olarak sermaye birikimi ivme kazanmakta, yatırım kapasitesi genişlemekte ve büyümeyi uyarıcı sektörler daha etkin çalışmaktadırlar (Klasen, 2008, s.421-423).

Dış Dünyaya Açıklık

Dış ticaret ile yoksulluk arasındaki ilişkiler sistematik olarak ilk kez Stolper-Samuelson teoremi içinde kendine yer edinmiştir. Bu teoremden, az gelişmiş ülkelerde artan serbest ticaretin yoksulluğu azaltmada önemli bir kaynak olduğu vurgulanmış ve dış ticarete açıklık düzeyinin artmasına bağlı olarak karşılaştırmalı üstünlük düzeyinin elde edileceği emek-yoğun ürünlerin ihracat potansiyelinin hızlanacağı ifade edilmiştir (Bhagwati ve Srinivasan, 2002, s.189). Artan ihracata bağlı olarak istihdamın yükseleceği ve böylece yoksulluk oranlarının düşeceği üzerine kurulu olan bu bakış açısı, gelişmekte olan ülke grubunu dikkate alarak dış ticaretin ücretler ve istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen Krueger (1983) tarafından da teyit edilmiştir. Artan ticaret düzeyi ile birlikte bu ülkelerde göreceli bol faktör olan emek ve kıt faktör olan sermaye kullanılarak hacmi artırılan mal üretimi ithalat yerine ikame edilmekte ve bu süreç formel sektörde emek talebini artırmakta ve emeğe yönelik bu talep hacmi, istihdam ve ücret artışlarını beraberinde getirmek suretiyle yoksulluğun azaltılmasında öncü bir rol oynamaktadır (Winters, 2000, s.54).

Döviz Kurları

Ekonomi literatürü 1960'lı yılların ilk dönemlerinden itibaren optimal döviz kuru rejimindeki değişimlerin makro iktisadi değişkenler üzerindeki etkilerini araştıran pek çok çalışmaya ev sahipliği yapmasına karşın, benzer cömertliği döviz kurlarındaki değişimlerin yoksulluk üzerinde yarattığı etkileri inceleyen teorik ve uygulamalı çalışmalar için göstermemiştir. Üzerinde çok fazla odaklanılmayan bu olgu, dış şoklara ve ekonomik krizlere karşı oldukça duyarlı olan döviz kurlarının toplumdaki yoksul kesimi ne ölçüde etkilediğini göstermesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Gözden kaçırılan bir konu niteliğindeki döviz kuru-yoksulluk ilişkisi, optimal döviz kuru olarak belirlenememesi durumunda yoksulluk üzerinde dört farklı mekanizma yoluyla etkilerin görülebileceğini öngörmektedir. Bunlardan ilki, döviz kurlarının optimum olarak belirlenememesi durumunda yerli ve yabancı mallar arasındaki kaynak dağılımının etkin olarak sürdürülemeyeceği ve bozulan fiyat mekanizması dolayısıyla piyasa dağıtım etkilerinin zarar göreceğidir. İkincisi, bozulan kaynak dağılımına bağlı olarak yatırımların azalacağı ve ticaret hacminin yoğun olduğu sektörlerde rekabetin düşeceğini vurgulamaktadır. (Maier, 2002, s.2-7). Üçüncü mekanizma, etkin olarak belirlenemeyen döviz kurlarının yoksul kesim üzerindeki maliyetinin, uluslararası sermaye piyasalarındaki finansal entegrasyonun derecesine bağlı olarak artma eğilimi içinde olabileceğini vurgulamaktadır. Agenor (2003) tarafından vurgulandığı üzere, gelişmekte olan ülkelerin dünya sermaye piyasalarına entegre olma yolundaki hareketi bir taraftan makroekonomik istikrarsızlığı tetikleyerek kur dengelerini bozmakta, diğer taraftan da

sermaye piyasalarına yabancı bankaların artan oranlardaki entegrasyonu küçük ve orta büyüklükteki firmaların kredi olanaklarına erişim yeteneğini sınırlandırmakta ve böylece bir süreç ise yoksul kesim üzerinde büyük bir maliyet yaratmaktadır. Dördüncü ve sonuncu mekanizma ise, Bailliu ve diğerleri (2003) ve Montiel (2003) tarafından vurgulandığı üzere optimal olarak belirlenemeyen döviz kurlarındaki kalıcılığın, yoksul sınıf için risk ayarlamaları yapmak üzere koruma imkanlarından yararlanma olanağını düşürmesi ve muhtemel bir para krizine yol açma olasılığını artırması sürecine dayanmaktadır.

Enflasyon

“Enflasyon, bütün vergi türleri içinde en zalim olanıdır” şeklindeki bir iktisadi tanımlama, enflasyon oranlarındaki artışların toplumdaki zengin sınıfa kıyasla yoksul kesim üzerindeki olumsuz etkilerinin daha baskın olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. İfade edilen bu iki ayrı sınıf enflasyona karşı korunabilmek için her ne kadar koruma imkanları dolayısıyla finansal araçlara erişme olanağı bakımından aynı şartlara sahip olsalar da, yoksul kesimin elinde bulunan nispeten dar kapsamlı portföy yapısı, ilgili menkul kıymet sepeti içinde likiditenin daha fazla yer tutmasına neden olmaktadır. Ayrıca, zengin tabakaya göre yoksul sınıf kamusal kesim tarafından belirlenen ve enflasyona karşı tam olarak endekslenmeyen gelir düzeyine daha fazla bağımlı durumdadır. Bu olumsuz etkilere, enflasyonist baskıların tamamen yansıtılmadığı kamusal sübvansiyonlar ya da doğrudan transferler de eklendiğinde, artan enflasyonun özellikle yoksulların reel gelir düzeyini azaltacağı kaçınılmaz bir gerçek halini almaktadır (Easterly ve Fischer, 2001, s.160). Söz konusu olumsuz etkiler ışığında, artan

enflasyonun yoksulluk üzerinde yaratacağı etkilerin genellikle iki mekanizma vasıtasıyla ortaya çıkacağı belirtilebilir. Bunlardan ilki, yükselen enflasyon oranlarının harcanabilir geliri azaltıcı etkisidir. İkinci mekanizma ise; nominal ücretlerin, işgücü tarafından tüketilen malların fiyatlarına kıyasla daha düşük oranlarda artmasına bağlı olarak reel gelir düzeyinin düşeceği üzerine kuru- ludur (Cardoso, 1992, s.3).

Ekonomi literatüründe enflasyon oranlarındaki artışların gelir dağılımı üzerinde yarattığı bozucu etkiler dolayısıyla yoksulluğu tetiklediği belirtildikten sonra, ifade edilen değişkenler arasında pozitif yönlü etkileşimlerin ortaya çıkacağını vurgulayan görüşler de kendisini göstermiştir. Bu düşünceler doğrultusunda enflasyonist baskıların yoksulluk üzerinde oldukça sınırlı etkiler yarattığı ve hatta yoksulluğun giderilmesine katkıda bulunabileceği görüşleri hakim araştırma konuları olmaya başlamıştır. Bu kapsamda dikkate alınan temel iktisadi mantık ise, enflasyonist dönemlerde artan fiyatlar genel seviyesine bağlı olarak serbest piyasa sisteminde geçici bir güç elde eden üreticilerin, özellikle kısa dönemde reel ücretlerde meydana gelen düşüşler dolayısıyla işgücü talebinde ortaya çıkaracakları artışa bağlanmaktadır (Powers, 1995, s.2-4). Artan işgücü talebi bir taraftan atıl kaynakları harekete geçirmek suretiyle tam istihdam üretim kapasitesine doğru ekonomiyi yönlendirmekte, diğer taraftan da genişleyen üretim hacmine bağlı olarak gelir düzeyini yükseltmektedir. Yükselen gelir düzeyi ise, bölüşüm politikalarının nispeten adil olması durumunda, yoksulluğun azalması yönünde eğilimlerin kendini göstermesine katkıda bulunmaktadır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımların beşeri kalkınma düzeyi üzerinde yarattığı etkiler iki mekanizma yardımıyla incelenmektedir. Bunlardan ilki olan *sosyal mekanizma*, gelişmekte olan ülkelerin temel hedeflerinin yoksulluğun azaltılması ve refahın artırılması olduğu üzerine temellendirilmektedir. İstihdam yaratma, yetenek düzeyini geliştirme ve teknolojik gelişimi uyarma gibi etkileri dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde ana bileşenlerden biri olduğu kabul edilmektedir. İkincisi olan *ekonomik mekanizma* ise, kişi başına düşen GSYİH düzeyindeki büyüme oranlarının sürdürülebilir boyutta devam ettirilebilmesi için beşeri sermaye birikiminin önemine dikkati çekmektedir. Beşeri sermaye birikiminin öncüsü olarak beşeri kalkınma düzeyini ön plana çıkaran bu yaklaşım, doğrudan yabancı yatırımların süreç içindeki işleyişine odaklanmaktadır (Gohou ve Soumare, 2012, s.76). Doğrudan yabancı yatırımların ilk olarak ekonomik mekanizmayı harekete geçirdiği ve daha sonra ise sosyal mekanizmanın uyarıldığı bu süreçte ekonomik kalkınma için gerekli olan finansman kaynağı sağlanmakta, bilgi ve teknik gelişim süreci ivme kazanmakta, istihdam kapasitesi artmakta, toplam faktör verimliliği yükselmekte, rekabet şartları gelişmekte ve yoksulluk oranları azalarak refah düzeyi artmaktadır (Nunnenkamp, 2002, s.2).

2. Literatür Özeti

İktisat literatüründe yoksulluk, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisini konu alan birçok uygulamalı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada büyüme ve yoksulluk ile ilgili iki farklı model kurulmuş ve gelir eşitsizliği ve diğer makro ekonomik değişken-

lerin yoksulluk ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yoksulluk ve ekonomik büyümeyi konu alan çalışmalar incelendiğinde, yoksulluğu azaltmada ekonomik büyümenin gerekli ancak tek başına yeterli olmayan bir unsur olduğu yaygın olarak görülmektedir. Kuznets (1955), Adelman ve Morris (1973), Squire (1993), Lipton ve Ravallion (1995), Roemer ve Gugerty (1997), McKay (1997), Goudie ve Ladd (1999), Barro (2000), Ravallion (2001), Norton (2002), Dollar ve Kraay (2002), Islam (2004), Zaman ve diğerleri (2011) ve Ncube ve diğerleri (2013)'nin ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve yoksulluk ilişkilerini konu alan önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaların dışında Torm (2003), Krongkawe ve diğerleri (2006), Khan (2007), Zepeda ve diğerleri (2007), Agrawal (2008), Messkoub (2008), Hull (2009), Puyana (2011) ve Ehigiamusoe (2013)'nin çalışmaları literatürün zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. İslam (2004) ekonomik büyümenin üretken kapasitede meydana getireceği sürdürülebilir bir artışın artan verimlilikle birlikte yeni istihdam fırsatları oluşturacağını bu sayede işsizlerin ekonomik aktiviteye katılımının gelirlerini artıracığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yoksulların gelirinde meydana gelecek artışla birlikte; eğitim, sağlık ve kişisel gelişim harcamaları artacak ve bu durum artan üretken kapasiteye sebep olarak nihayetinde ekonomik büyümeyle sonuçlanacaktır.

Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkilerle ilgili çalışmalarda genel olarak gelir seviyesinin düşük olduğu ülkelerde gelir eşitsizliğinin daha az olduğunu savunan Kuznets (1955) hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır. Kuznets hipotezine göre ekonomik büyümenin artışıyla birlikte gelir eşitsizliği artmaktadır. Ancak

büyümenin ilerleyen safhalarında gelir eşitsizliği zamanla azalmaktadır. Barro (2000) yüz ülkeyi ele alan çalışmasında, 1960-1995 dönemi için ekonomik büyümenin belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre ticari açıklık ile yatırımların GSYİH'ya oranının, gelir eşitsizliğini temsil eden Gini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Yine aynı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre gelir ile Gini katsayısı arasındaki ilişkinin, Kuznets hipotezini teyit eder şekilde ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değiştiği tespit edilmiştir. Dollar ve Kraay (2002) 75 ülkeyi ele aldıkları çalışmalarında ekonomik büyüme sonucu ülkede yaşayanların gelirinin artması neticesinde yoksulların da gelirinin artacağı sonucuna ulaşmaktadır.

Kamu harcamalarının eğitim ve sağlık gibi verimli alanlara yapılması halinde, ekonomik büyümeye katkı sağladığı aynı zamanda alt gelir gruplarındaki sosyal katmanları üst gelir düzeylerine yükselterek ulusal gelirin dağılımında dengeleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Literatürde yukarıda kısaca bahsedilen çalışmaların yanı sıra Fan ve diğerleri (2000), Fan ve Rao (2003), Roberts (2003), Babatunde ve Adefabi (2005), Fan (2007), Fan ve diğerleri (2008), Jung ve diğerleri (2009), Birowo (2011), Ahmad ve Batul (2013), Dahmardeh ve Tabar'ın (2013) kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve yoksullukla ilişkisini konu alan çeşitli uygulamalı çalışmaları bulunmaktadır. Squire (1993) gelişen dünyada yoksullukla mücadele yollarını incelemiştir. Çalışmada ekonomik büyümenin genel olarak yoksulluğun azalmasına neden olduğu, eğitim ve sağlık gibi kamu harcamalarından olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

Fischer (1993), Barro (1995), Briault (1995), Choi ve diğerleri (1996) ve Chani ve diğerleri (2011)'nin enflasyon, ekonomik büyüme, yoksulluk ve gelir dağılımı ilişkisini konu alan çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. İlgili literatürde enflasyon oranındaki artışın, çeşitli ülkelerde güven ortamını sarstığı ve meydana getirdiği istikrarsızlık neticesinde beklentileri ve yatırımları olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu durum ekonomik büyümeye negatif olarak yansımakta ve yoksulluğa yol açmaktadır. Ayrıca ekonomik yapıyı istikrara kavuşturmada ve enflasyonu kontrol altına almadaki başarısızlıklar gelir eşitsizliğini arttırmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde artan enflasyon ve işsizlikle birlikte yoksullaşan kitlelerin oranı da artmaktadır.

Dünya Bankasının birçok çalışmasında, hızlı nüfus artışı ve hükümetlerin bu artışı kontrol etmek için yeterince fon ayıramamasının, yoksulluğun temel nedenleri olarak görülmektedir. Ayrıca çeşitli çalışmalarda kentsel bölgelerde gelir dağılımının kırsal alanlara oranla daha adil dağıldığı, kentlerde yoksulluğun daha az olduğu ve kent nüfus oranındaki artışın büyümeyi arttırdığı gerçeği ortaya konmaktadır. Ncube ve diğerleri (2013) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerine yapmış oldukları çalışmalarında bu sonuçlara paralel olarak kentsel nüfus oranındaki artışın ekonomik büyümeyi attırdığını tespit etmişlerdir. Afrika'da hızlı nüfus artışının, yoksulluk ve az gelişmişlik gibi birçok problemin kaynağı olduğu düşünülmektedir. Bu bölgenin dünyanın en yüksek doğum oranlarına sahip bölgesi olduğu ve 1960'tan bu yana nüfusunun iki katına çıktığı bilinmektedir. Ancak nüfus artışının ve kötü sağlık koşullarının yoksulluğun artmasına neden olduğu, bunların aynı zamanda

yoksulluğun sebeplerinden çok sonuçları olduğu tespit edilmiştir (Kibrige, 1997, s.247). Adelman ve Morris (1973) geliştirmekte olan ülkelerde kısa vadede ekonomik büyüme oranları ve gelir dağılımı arasında belirgin bir ilişki bulunmadığını, ekonomik büyümenin nüfusun yoksul kesimlerinde faydalarının azaldığını tespit etmişlerdir.

Klein ve diğerleri (2001), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasının; yatırımların artmasına, teknoloji transferinin ve yayılımının hızlanmasına, üretimde verimliliğin artmasına yol açtığını ve yoksulluğu azaltıcı yönde etkide bulunduğunu tespit etmiştir. Ncube ve diğerleri (2013) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın ekonomik büyümeyi yerel istihdamı arttırması yoluyla olumlu yönde etkilediğini, döviz kurundaki artışın ise olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Enflasyon ve büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre; Tobin etkisine göre yüksek enflasyon yüksek çıktı sağlarken, Stockman etkisine göre yüksek enflasyon düşük çıktı yaratmaktadır. Aynı zamanda yüksek enflasyon düzeyinin büyüme üzerinde etki yapmadığını tespit eden çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır. Fischer (1993), De Gregorio (1993) ve Andres ve Hernando (1997) çalışmalarında, enflasyon ve büyüme arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Fischer (1993), geliştirmekte olan ülkeler üzerine yaptığı çalışmasında enflasyonun, yatırımları azalttığı ve verimliliği düşürdüğü için, büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir (Kaitila, 2005, s.12). Oysa ılımlı enflasyonun hüküm sürdüğü dört Güney Asya ülkesinin enflasyon ve büyüme ilişkisini inceleyen Mallik ve Chowdhury (2001), enflasyonla büyüme

arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Paul ve diğerleri (1997), 1960-1989 dönemi verileri ile 70 ülke için enflasyon ve büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmalarda, bazı ülkelerde negatif, bazılarında ise pozitif korelasyon tespit etmişlerdir.

3. Yöntem ve Veriler

Çalışmaya başlarken öncelikle dünya genelindeki tüm ülkeler için ilgili değişkenlere ait veri setleri incelenmiştir. Tüm ülkeler için eksik gözlemlerle de olsa çeşitli dengesiz panel model tahmin denemeleri yapılmıştır. Ancak modeller ya tahmin edilememiş ya da yapılan tahminlerden anlamlı sonuçlar bulunamamıştır. Bu nedenle ilgili değişkenlere ait verilerin mümkün olduğunca tam olduğu dengesiz panel veri analizlerine odaklanılmış ve ilgili dönemde eksik verisi olmayan 11 ülke üzerine analizler yapılmıştır.

Çalışmada; 1998 – 2010 dönemi yoksulluk, gelir eşitsizliği ve büyüme ilişkileri panel veri analizleri yardımıyla araştırılmıştır. Analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin veriler Dünya Bankasının (World Bank) resmi internet sitesinden derlenmiştir. Çalışmaya dahil edilen 11 ülkenin isimleri şu şekildedir: Arjantin, Bolivya, Kolombiya, Macaristan, Letonya, Meksika, Peru, Polonya, Paraguay, El Salvador ve Uruguay'dır.

Çalışmada kullanılan büyüme modeli Zaman ve diğerleri (2011) ve Ncube ve diğerleri (2013), yoksulluk modeli ise Ravallion (1997; 2008), Ravallion ve Chen (1997), Dollar ve Kraay (2002) ve Berg ve Krueger (2003) çalışmalarından esinlenerek elde edilmiştir. Büyüme ve yoksulluk modelleri ve değişken tanımlamaları aşağıdaki gibidir.

$$GSYİH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 GİNİ_{it} + \beta_2 GSYİH_{it}^{(-1)} + \beta_3 DYY_{it} + \beta_4 TİAÇ_{it} + \beta_5 ENF_{it} + \beta_6 DK_{it} + \beta_7 KNO_{it} + \beta_8 KBGSYİHBO_{it} + \beta_9 İLKÖĞ_{it} + \beta_{10} ORTÖĞ_{it} + \beta_{11} YÜKÖĞ_{it} + \beta_{12} KAMSAĞ_{it} + \beta_{13} ÖZSAĞ_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$POV_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 GİNİ_{it} + \beta_2 GSYİH_{it} + \beta_3 DYY_{it} + \beta_4 TİAÇ_{it} + \beta_5 ENF_{it} + \beta_6 DK_{it} + \beta_7 NBO_{it} + \beta_8 KBGSYİHBO_{it} + \beta_9 İLKÖĞ_{it} + \beta_{10} ORTÖĞ_{it} + \beta_{11} YÜKÖĞ_{it} + \beta_{12} KAMSAĞ_{it} + \beta_{13} ÖZSAĞ_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada:

$GSYİH_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki GSYİH büyüme oranıdır.

POV_{it} = i ülkesinde t dönemindeki yoksulluk endeksidir.

α_{it} = ülkeler arasındaki zaman farklılıklarını yansıtan sabit bir etkidir.

$GİNİ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki GİNİ katsayısı

$GSYİH_{it}^{(-1)}$ = i ülkesindeki GSYİH'nin bir önceki dönem değeri

DYY_{it} = i ülkesinde t dönemindeki doğrudan yabancı yatırımlar

$TİAÇ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki ticari açıklık

ENF_{it} = i ülkesinde t dönemindeki enflasyon oranı

DK_{it} = i ülkesinde t dönemindeki döviz kuru

KNO_{it} = i ülkesinde t dönemindeki kentli nüfus oranı

NBO_{it} = i ülkesinde t dönemindeki nüfus büyüme oranı

$KBGSYİHBO_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki kişi başına GSYİH artış oranı

$İLKÖĞ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki kişi başına ilköğretim harcamalarının kişi başına GSYİH içerisindeki payı

$ORTÖĞ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki kişi başına ortaöğretim harcamalarının kişi başına GSYİH içerisindeki payı

$YÜKÖĞ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki kişi başına yükseköğretim harcamalarının kişi başına GSYİH içerisindeki payı

$KAMSAĞ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı

$ÖZSAĞ_{it}$ = i ülkesinde t dönemindeki özel sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı

Tablo 1: Büyüme ve Yoksulluk Modellerindeki Değişkenlere Ait İşaret Beklentileri

Değişken Adı	Büyüme Modeli	Yoksulluk modeli
GİNİ	Negatif/Pozitif	Negatif/Pozitif
GSYİH	Bağımlı Değişken	Negatif
POV	Modelde Yok	Bağımlı Değişken
DYY	Pozitif	Negatif
TİAÇ	Pozitif	Negatif
ENF	Negatif/Pozitif	Negatif/Pozitif
DK	Negatif/Pozitif	Negatif/Pozitif
KNO	Pozitif	Modelde Yok
YNBO	Modelde Yok	Negatif/Pozitif
KBGSYİHBO	Pozitif	Negatif
İLKÖĞ	Pozitif	Negatif
ORTÖĞ	Pozitif	Negatif
YÜKÖĞ	Pozitif	Negatif
KAMSAĞ	Pozitif	Negatif
ÖZSAĞ	Pozitif	Negatif

$$y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_i X_{iit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, G \text{ ve } t = 1, 2, \dots, N \quad (1)$$

Genel olarak panel veri analizinde sabit etkiler modeli, aşağıdaki (1) numaralı eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir: (Judge, 1985, s.519)

Panel veri modellerinde yer alan hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişkinin söz konusu olması durumunda sabit etkiler modelinin kullanılması daha doğru olmaktadır. Çünkü bu durumda sabit etkiler modelinin tahminçileri sapmasız olmaktadır. Modelimizde zaman boyutu, kesit sayısından daha büyük olduğundan sabit etkiler modelinin kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Sabit etkiler modeline alternatif bir yaklaşım olarak geliştirilen tesadüfi etkiler modeli, “hata bileşenleri yaklaşımı” şeklinde de ifade edilmektedir. Tesadüfi etkiler mo-

delinin temel farklılığı; bireysel yatay kesit birimi için geçerli olan trend değerlerinin, α_i gibi ortak bir trend değerinden kaynaklanıyor olması ve rassal değişimi yaratan ε_i 'nin yatay kesitler boyunca değişip, belli bir dönem aralığında sabit kalmasıdır. Dolayısıyla ε_i ortak trend terimi olan α 'dan hareketle hesaplanabilen her bir yatay kesit biriminin rassal sapmasını ölçmektedir (Brooks, 2008, s.498). Temel olarak tesadüfi etkiler modeli, aşağıdaki gibi bir eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir: (Wooldridge, 2009, s.489)

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1ij} + \dots + \beta_k X_{kij} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Genel olarak belirtmek gerekirse, ideal bir tesadüfi etkiler modeli, hem sabit etkiler modelinin varsayımlarını bünyesinde barındıran ve hem de α_i 'nin tüm zaman dönemi boyunca modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerden

bağımsız olduğunu kabul eden bir yöntemdir. Eğer α_i ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilinti olduğu düşünülüyorsa, sabit etkiler modelinin kullanılması daha doğru olacaktır.

Çalışmada yöntem olarak dengesiz panel veri yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle modellerin yatay kesit bağımsızlık testleri incelenerek 1. nesil mi yoksa 2. nesil mi birim kök testlerinin kullanılacağı araştırılmış, daha sonra birim kök testleri yapılmış ve son olarak sabit etkili tahmin modeli sonuçları elde edilmiştir. Panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmalarda tesadüfi etkili model sonuçlarının da verilmesi ve Hausman test istatistiğine bakılarak hangi modelin kullanılacağı ile ilgili bilgilerin de sunulması gerekir. Ancak modellerde kullanılan değişken sayısı kesit sayısından fazla olduğundan tesadüfi etkili model tahmin sonuçları elde edilememiştir.

4. Uygulama Bulguları

Panel veri analizleri, değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırıldığı birim kök testleri ile başlamaktadır. Birim kökün varlığını test etmek için panel veri seti kullanıldığında yatay kesit bağımlılığının sınılanması da önemli bir unsur oluşturmaktadır.

Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının yokluğu halinde 1. nesil birim kök testlerinin kullanılması daha uygun olmakta, aksine yatay kesit bağımlılığının geçerli olduğu saptanırsa 2. nesil birim kök testlerinin kullanımı daha tutarlı sonuçların elde edilmesine olanak tanımaktadır (Çınar, 2010, s.594). Tablo 2, yatay kesit bağımlılığını ölçen çeşitli test sonuçlarını yansıtmaktadır.

Analiz sonuçları, yoksulluk modeli için ilk iki teste göre yatay kesit bağımlılığının olduğunu son üç teste göre ise yatay kesit bağımlılığının olmadığını göstermektedir. Büyüme modeline uygulanan yatay kesit bağımlılık testlerinin il dördü yatay kesit bağımlılığının olduğunu son test ise yatay kesit birimleri arasında bağımlılık ilişkilerinin geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, yatay kesit bağımsızlığı altında birim kökün varlığını tespit etmek için 1. nesil birim kök testlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3, on beş değişkene ait üç farklı tür birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Levin, Lin ve Chu'nun t istatistiğine göre bütün değişkenler seviye değerlerinde durağan çıkmışlardır. Diğer iki testte ise değişkenlerin bir kısmı seviye bir kısmı ise fark değerlerinde durağan çıkmışlardır.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Yoksulluk Modeli			Büyüme Modeli		
Test Türü	İstatistik	Olasılık	Test Türü	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	55.0000	0.4746	Breusch-Pagan LM	55.0000	0.4746
Pearson LM	-1.0488	0.2943	Pearson LM	-1.0488	0.2943
Pearson CD	2.5619*	0.0104	Pearson CD	-0.6742	0.5002
Friedman LM	53.4545*	0.0000	Friedman LM	1.0909	1.0000
Frees Q	10.0833*	0.0000	Frees Q	10.0833*	0.0000
Asimptotik Kritik Değerler					
% 1: 0.3901		% 5: 0.2620		% 10: 0.1983	

Not: Asimptotik kritik değerler yalnızca Frees Q İstatistiği için geçerlidir. * işareti ilgili istatistik değerlerinin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Panel Veri Birim Kök Test Sonuçları

Test İsmi	Değişken Adı	Seviye Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
Levin, Lin ve Chu t İstatistiği	Yoksulluk	-43.8180*	11	87
	DYY	-5.7689*	11	128
	GSYİH	-6.5034*	11	124
	GINİ	-3.2107*	11	87
	TİAÇ	-2.4934*	11	131
	DK	-4.0307*	11	126
	ENF	-6.8530*	11	129
	KBGSYİHBO	-6.1484*	11	124
	KNO	-8.9776*	11	129
	YNBO	-17.0258*	11	123
	İLKÖĞ	-7.1012*	11	98
	ORTÖĞ	-4.3804*	11	89
	YÜKÖĞ	-3.0351*	11	86
	KAMSAĞ	-3.1305*	11	128
ÖZSAĞ	-1.8371**	11	129	
Im, Pesaran ve Shin W İstatistiği	Yoksulluk	-1.2162	10	85
	DYY	-2.5026*	11	128
	GSYİH	-3.4627*	11	124
	GINİ	-3.7824*	10	85
	TİAÇ	-0.3111	11	131
	DK	-1.4438***	11	126
	ENF	-2.5448*	11	129
	KBGSYİHBO	-3.3011*	11	124
	KNO	-6.0839*	11	129
	YNBO	-13.7773*	11	123
	İLKÖĞ	-0.9237	11	98
	ORTÖĞ	0.2802	11	89
	YÜKÖĞ	0.4642	11	86
	KAMSAĞ	-0.5620	11	129
ÖZSAĞ	-0.6194	11	129	

Tablo 3'ün devamı

ADF- Fisher X ² İstatistiği	Yoksulluk	33.5077**	10	85
	DYY	40.4389*	11	128
	GSYİH	59.7878*	11	124
	GİNİ	47.8130*	10	85
	TİAÇ	22.6808	11	131
	DK	39.1402**	11	126
	ENF	40.3375*	11	129
	KBGSYİHBO	58.5158*	11	124
	KNO	47.4496*	11	129
	YNBO	100.1660*	11	123
	İLKÖĞ	36.8212**	11	98
	ORTÖĞ	18.8491	11	89
	YÜKÖĞ	16.4415	11	86
	KAMSAĞ	23.7914	11	128
	ÖZSAĞ	24.5382	11	129

Not: Fisher testleri için belirtilen istatistikler asimptotik C² dağılımı ve diğer test istatistikleri ise asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde du-
rağan olduğunu yansıtmaktadır. İstatistikler hesaplanırken optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca; LLC ve PP-Fisher istatistik değerleri hesaplanırken hem Barlett Kerneli ve hem de Newey-West bant genişlik kriterlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 4: Yoksulluk İçin Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları

Değişken Adı	Katsayı	t İstatistiği	Olasılık
Sabit	-29.3953*	-4.2361	0.0001
GİNİ	0.6991*	6.3003	0.0000
DYY	-0.1065*	-2.6774	0.0098
TİAÇ	0.0102	0.3018	0.7640
DK	0.0004	0.3109	0.7570
YNBO	5.3179*	3.0911	0.0032
KBGSYİHBO	0.3620	0.1101	0.9127
GSYİH	-0.4693	-0.1432	0.8867
ENF	0.1291*	2.9670	0.0045
İLKÖĞ	-0.1718	-1.0637	0.2922
ORTÖĞ	0.3007**	2.0526	0.0450
YÜKÖĞ	-0.0194	-0.3353	0.7387
KAMSAĞ	-1.9862*	-3.4773	0.0010
ÖZSAĞ	1.6214*	0.4554	0.0008
R ² =0.9780 F=104.5722 F _(olasılık) =0.0000 DW=1.8380			

Not: * ve ** işaretleri ilgili değişkenlerin sırasıyla %1 ve %5 önem seviyelerinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 4 yoksulluk için sabit etkili model tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; GİNİ, DYY, YNBO, ENF, KAMSAĞ ve ÖZSAĞ değişkenleri %1 önem düzeyinde, ORTÖĞ değişkeni ise %5 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenler ise anlamsız çıkmışlardır. Modelde GİNİ, DYY, DK, YNBO, GSYİH, ENF, İLKÖĞ,

YÜKÖĞ ve KAMSAĞ değişkenlerinin işaretleri beklenti ile aynı, TİAÇ, KBGSYİHBO, ORTÖĞ ve ÖZSAĞ değişkenlerinin ise beklentilerin tersi çıkmıştır. İşareti beklentilerin tersi çıkan değişkenlerden TİAÇ ve KBGSYİHBO değişkenleri aynı zamanda anlamsızdır.

Tablo 5: Büyüme İçin Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları

Değişken Adı	Katsayı	t İstatistiği	Olasılık
Sabit	-0.3550**	-2.0069	0.0504
GSYİH(-1)	0.0021**	2.1620	0.0356
DYY	0.0009**	2.0168	0.0493
TİAÇ	-0.0006***	-1.7680	0.0834
DK	0.0009	1.4881	0.1433
GİNİ	0.0013***	1.6631	0.1028
KBGSYİHBO	1.0030*	752.7484	0.0000
KNO	0.0029	1.3954	0.1693
ENF	0.0012	1.5141	0.1366
İLKÖĞ	-0.0009	-0.4356	0.6651
ORTÖĞ	-0.0029***	-1.6576	0.1039
YÜKÖĞ	0.0014**	2.1496	0.0367
KAMSAĞ	0.0164**	2.0563	0.0452
ÖZSAĞ	0.0051	1.1405	0.2597
R ² = 0.9999	F=330076.6	F _(olasılık) =0.0000	DW=1.8053

Not: *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenlerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 5 büyüme için sabit etkili model tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre KBGSYİHBO değişkeni %1 önem düzeyinde; TREND, DYY, YÜKÖĞ ve KAMSAĞ değişkenleri %5 önem düzeyinde ve TİAÇ, GİNİ ve ORTÖĞ değişkenleri %10 önem düzeyinde anlamlı, diğer değişkenler ise anlamsız bulunmuşlardır. Büyüme mo-

delinde TİAÇ, İLKÖĞ ve ORTÖĞ değişkenlerinin işaretleri beklentilerin tersi, diğer değişkenlerin işaretleri ise beklentilerle aynı yönde çıkmıştır. İşareti beklentilerle ters yönlü çıkan değişkenlerden İLKÖĞ değişkeni anlamsız, diğer iki değişken ise anlamlıdır.

SONUÇ

Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin temelini oluşturan iki önemli hipotez bulunmaktadır. İlki, Kuznets hipotezidir; kalkınma düzeyinin ilk safhalarında ortaya çıkmakta ve hızlı büyüme sürecinin bir maliyeti olarak adlandırılmaktadır. İkinci hipotez ise, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinden ekonomik büyüme sürecine doğru bir hareketin varlığına işaret etmektedir. Bu hipoteze göre, gelir eşitsizliğindeki artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk büyümeye yol açmaktadır. Gelir dağılımdaki eşitsizliğe bağlı olarak; yüksek gelir düzeyindekilerin tasarruf yoğunluğu artmakta, toplam tasarrufların artmasına bağlı olarak sermaye birikimi ivme kazanmakta, yatırım kapasitesi genişlemekte ve büyümeyi uyarıcı sektörler daha etkin çalışmaktadırlar.

Analizler sonucunda gelir dağılımındaki adaletsizliği temsilen kullanılan Gini değişkenindeki 1 birimlik artışın yoksulluğu 0.699 birim, büyümeyi ise 0.001 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ncube ve diğerleri (2013)' de gelir eşitsizliğindeki artışın yoksulluğu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ise büyümeye olumlu yansımış, yoksulluğun azalmasına neden olmuştur. Bu sonuç ise Zaman ve diğerleri (2011)'nin elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir.

Yıllık nüfus büyüme oranındaki artış yoksulluğu her iki yönde de etkileyebilmektedir. Şayet artan nüfus büyümeyi olumlu yönde etkiliyorsa, yoksulluğun azalmasına, olumsuz yönde etkiliyorsa yoksulluğun artmasına neden olabilecektir. Yoksulluk modeli tahmin sonucundan görüldüğü üzere yıllık nüfus büyüme oranındaki 1 birim-

lik artışın yoksulluğu 5.318 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde enflasyonda büyümeyi iki yönlü etkileyebilmektedir. Oldukça düşük ve kontrol altında tutulabilen bir enflasyon büyümeyi ve dolayısıyla yoksulluğu olumlu, belirli bir eşik değerin üzerindeki enflasyon ise hem büyümeyi hem de yoksulluğu olumsuz yönde etkileyebilecektir. Analizler neticesinde enflasyonda meydana gelen 1 birimlik artışın, yoksulluğu 0.129 birim artırıcı yönde bir etkide bulunduğu görülmüştür.

Analizler sonucunda ele alınan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın büyümeyi arttırdığı görülmektedir. Çünkü bu yatırımlar doğrudan istihdamı, ülkeye girecek yeni teknolojileri artırmakta, işsizliği azaltmakta ve dolayısıyla da büyümeye olumlu katkıda bulunmaktadırlar. İhracat ve ithalat toplamının GSYİH'ya oranı olarak ifade edilen ticari açıklık değişkeni beklentilerin tersine negatif işaretli çıkmıştır. Ancak çalışma kapsamında incelenen ülkeler dikkate alındığında bu ülkelerin ticari açıklığının oldukça düşük ülkeler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu değişkene ait işaretin ters yönlü çıkması mümkündür. Ele alınan ülkeler piyasa ekonomisinin kurallarını henüz tam olarak yansıtabilmiş ülkeler değildir.

Gelir eşitsizliğindeki artışın, büyüme ve yoksulluk üzerinde iki yönlü de etkileri bulunabilmektedir. Özellikle yeni yeni gelişme sürecine giren bu ülkelerde gelir dağılımındaki bozukluklardan dolayı sermayenin belirli ellerde toplanması yatırımlara daha fazla kaynak aktarılmasına ve dolayısıyla büyümeye olumlu yönde etkide bulunacaktır. Analizler sonucunda Gini katsayısının büyüme üzerinde pozitif, yoksulluk üzerinde ise negatif ve anlamlı etkilerde bulunduğu görülmüştür.

Yoksullukla mücadelede kullanılan en önemli araçlardan birisi de kamu harcamalarıdır. Eğitim ve sağlık alanlarında etkin bir yoksullukla mücadele aracı olarak kullanılan kamu harcamalarının, yoksullara “ulaşabilir” ve onların ihtiyaçlarına “cevap verebilir” olması gerekmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010, s.332). Eğitime yapılan harcamaların yoksulluğu önleyici sonuçlarının olması, dolayısıyla bu değişkenin işaretinin negatif çıkması beklenmektedir. Oysa modelimizde işaret beklentinin tersine pozitif çıkmıştır. Bu durum çalışmaya dahil edilen ülke grubunun çoğunlukla orta gelir düzeyine sahip ülkeler olmasından kaynaklanmaktadır. Modeldeki ilköğretim ve yükseköğretim harcamalarının parametrelerinin işaretleri beklentiler doğrultusunda çıkmış olmakla birlikte anlamsızdırlar. Ele alınan ülkelerde ortaöğretim harcamalarının büyümeye olan katkısı negatif iken, yükseköğretim harcamalarının pozitifdir. Bu durum sınırlı olan kaynakların yükseköğretime yönlendirilmesinin neticesinde büyüme artarken yoksulluk azalacaktır.

Analiz sonucunda kamu tarafından gerçekleştirilen sağlık harcamalarının büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Kamunun sağlık harcamalarındaki 1 birimlik artışın büyümede 0.016 birimlik bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Toplumun geniş katmanlarının ulaşamadığı özel sektör sağlık harcamalarının ise istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Çalışmaya dahil edilen ülkelerde özel sağlık harcamalarına toplumun büyük bir bölümünün ulaşamıyor olması bu sonuçta etkili olabilir. Sağlık harcamaları ülkelerin yoksulluk düzeylerinin düşmesine yardımcı olmaktadır. Bu harcamaların artmasıyla ülkede yaşayan bireylerin daha sağlıklı olmaları sağlanacak bu durum da sağlıklı bireylerin istihdama katılmasını sağlayarak beraberinde büyümeyi artıracaktır. Daha sağlıklı toplumlarda işgücü kayıpları daha aza inmekte ve dolayısıyla büyüme artarken yoksulluk azalmaktadır. Dünya Bankası raporlarına göre alt yapı yatırımları ile sağlık ve eğitim kapasitesinin artırılmasına yönelik harcamalar yoksulluğun azaltılmasında önemli etkilere sahiptir (Goldin ve Reinert, 2007, s.13).

KAYNAKÇA

- Adelman, I. ve Morris, C.T. (1973). *Economic Growth and Social Equity in Developing Countries*. Stanford, California, Stanford University Press.
- Agenor, P. R. (2003). *Does Globalization Hurt the Poor?*. World Bank Publishing, Washington.
- Agrawal, P. (2008). Economic Growth and Poverty Reduction: Evidence from Kazakhstan, *Asian Development Review*. vol. 24, no. 2, 90–115.
- Ahmad, Z. ve Batul, T. (2013). Relationship among Poverty, Education Expenditure, and Education Status: *Empirical Evidence from Pakistan Proceedings of the World Congress on Engineering 2013 Vol I, WCE 2013, July 3 - 5, 2013, London, U.K.*, 1-5.
- Andres, J. ve Hernando, I. (1997). Does Inflation Harm Economic Growth? Evidence for The OECD Working Paper 6062. *National Bureau of Economic Research*. Cambridge, 315-348.
- Babatunde, M. A. ve Adefabi, R. A. (2005). Long-Run Relationship Between Education And Economic Growth In Nigeria: Evidence From Johannes's Cointegration Approach. Paper Presented At The Regional Conference On Education In West Africa: *Constraints And Opportunities*. Dakar Senegal Nov. 1st – 2nd 2006, 1-22.
- Bailliu, J., Lafrance R. ve Perrault J. F. (2003). Does Exchange Rate Policy Matter for Growth?. *International Finance*. Vol: 6, No: 3, 381-414.
- Barro, R. (1995). Inflation and Growth. *NBER Working Paper* 5326, 1-22.
- Barro, R. (2000). Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth*. 5(1), 5–32.
- Berg, A. ve Krueger A. (2003). Trade, Growth, and Poverty: A Selectiv Survey. International Monetary Fund. *IMF Working Paper* 03/30, 1-50.
- Bhagwati, J. ve Srinivasan T. N. (2002). Trade and Poverty in the Poor Countries. *The American Economic Review*. Vol: 92, No: 2, 180-183.
- Birowo, T. (2011). Relationship Between Government Expenditure And Poverty Rate In Indonesia Comparison Of Budget Classifications Before And After Budget Management Reform in 2004. *Graduate School Of Asia Pacific Studies Ritsumeikanasia Pacific University Japan*, 1-125.
- Bloom, D. ve Canning D. (2003). The Health and Poverty of Nations: From Theory to Practice. *Journal of Human Development*. Vol: 4, No: 1, 47-71.
- Briault, C. (1995). The costs of inflation. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35, 33-45
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. 2nd ed. UK: Cambridge University Press.
- Cardoso, E. (1992). Inflation and Poverty. *NBER Working Paper*; No: 4006, 1-52.
- Çınar, S. (2010). OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan Mı? Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt: 29, Sayı: 2, 591-601.
- Chani, M. I., Pervaiz, Z., Jan, A., Ali, A., ve Chaudhary, A. R. (2011). *World Applied Sciences Journal*. 14 (7), 1058-1062.
- Choi, S., Smith, B. D. ve Boyd J. H. (1996). Inflation, Financial Markets, and Capital Formation. Proceedings. *Federal Reserve Bank of St. Louis*. Issue May, 9-35.

- Dahmardeh, N. ve Tabar, H. (2013). Government Expenditures and its Impact on Poverty Reduction (Empirical From Sistan and Baluchestan Province of Iran), *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences* January 2013, Vol. 2, No. 1 ISSN: 2226-3624, 251-260.
- De Gregorio, J. (1993). Inflation, Taxation, and Long-Run Growth. *Journal of Monetary Economics*. 31, 271-298.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2002), "Growth is Good for The Poor", *Journal of Economic Growth*, Vol: 7, No: 3, 195-225.
- Easterly, W. ve Fischer S. (2001). Inflation and the Poor. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol: 33, No: 2, 160-178.
- Ehigiamusoe, U. K. (2013). Education, Economic Growth & Poverty Rate in Nigeria: Any Nexus? *Journal of Social and Development Sciences*. Vol. 4, No. 12, 544-553.
- Fan, S. (2007). Linkages Between Government Spending, Growth, And Poverty In India And China, Case Study #9-2 Of The Program: "Food Policy For Developing Countries : The Role Of Government In The Global Food System", 1-16.
- Fan, S., Hazell, P. ve Thorat, S. (2000). Government Spending, Agricultural Growth and Poverty in Rural India. *American Journal of Agricultural Economics*. Vol. 82, No. 4, 1038-1051.
- Fan, S. ve Rao, N. (2003). Public Spending in Developing Countries: Trend, Determination and Impact. Washington, D.C.: *International Food Policy Research Institute*. EPTD Discussion Paper No. 99, 1-50.
- Fan, S., Yu, B. ve Jitsuchon, S. (2008). Does Allocation of Public Spending Matter in Poverty Reduction? Evidence from Thailand. *Asian Economic Journal*., Vol. 22. No.4, 411-430.
- Feldstein, M. (1998). Income Inequality and Poverty. *NBER Working Paper*, No: 6770.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*. 32, 485-512.
- Gohou, G. ve Soumare I. (2012). Does Foreign Direct Investment Reduce Poverty in Africa and Are There Regional Differences?. *World Development*. Vol: 40, No: 1, 75-95.
- Goldin, I. ve Reinert, K. (2007). Globalization for Development: Trade, Finance, Aid, Migration, and Policy. Palgrave Macmillan UK, *World Bank Publications*.
- Goudie, A. ve Ladd, P. (1999). Economic Growth, Poverty and Inequality. *Journal of International Development*. 11, 177-195.
- Hull, K. (2009). Understanding the Relationship between Economic Growth, Employment and Poverty Reduction. Promoting Pro-Poor Growth: Employment. *OECD* 2009, 69-94.
- Islam, R. (2004). The Nexus of Economic Growth, Employment and Poverty Reduction: An Empirical Analysis, Issues in Employment and Poverty. Discussion Paper 14, January 2004. *International Labour Office*, 1-33.
- Judge, G. G. (1985). *The Theory and Practice of Econometrics*. 2nd ed. USA: Wiley.
- Jung, S., Cho, S., Roberts, R. (2009). Public Expenditure And Poverty Reduction In The Southern United States, *Selected Paper Prepared For Presentation At The Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting*, Atlanta, Georgia, January 31-February 3, 2009, 1-24.
- Kaitila V. (2005). Integration and Conditional Convergence In the Enlarged EU Area, *ENEPRI Working Paper No. 31*. ENEPRI, Brüksel, 1-16. 15 Nisan 2014 tarihinde http://aei.pitt.edu/6735/1/1196_31.pdf adresinden erişildi.

- Khan, A. R. (2007). Growth, employment and poverty – An analysis of the vital nexus based on some recent UNDP and ILO/SIDA studies. UN Department of *Economic and Social Affairs*. *DESA Working Paper*:49, 1-43.
- Kibrige, J. (1997). Population Growth, Poverty and Health. *Social Science Medicine*, Vol. 45, No. 2, 247-259.
- Klasen, S. (2008). Economic Growth and Poverty Reduction: Measurement Issues using Income and Non-Income Indicators, *World Development*, Vol: 36, No: 3, 420-445.
- Klein, M., Aaron, C. ve Hadjimichael, B. (2001). Foreign Direct Investment and Poverty Reduction. *Worldbank Policy Research and Working Papers* 2613. ISSN: 1813- 9450, 1-41. 15 Nisan 2014 tarihinde http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/06/29/000094946_01061505074812/Rendered/PDF/multi0page.pdf adresinden erişildi.
- Krongkaew, M., Chamnivickorn S. ve Nitihanprapas I. (2006). Economic Growth, Employment and Poverty Reduction Linkages: The Case of Thailand. UNDP International Labor Office. *Issues in Employment and Poverty*, *Discussion Paper*:20, 1-50.
- Krueger, A. O. (1983). Trade and Employment in Developing Countries, Volume 3: Synthesis and Conclusions. *University of Chicago Press*, Chicago.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review* 45, 1–28.
- Lipton, M. ve Ravallion M. (1995). Poverty and Policy. Jere Behrman and T.N. Srinivasan, eds, *Handbook of Development Economics*. Volume III. Amsterdam: Elsevier Science.
- Maier, R. (2002). Exchange Rate Regimes and Pro-Poor Growth. 03 Mayıs 2014 tarihinde <http://www.rrojasdatabank.info/exchangerate.pdf>, adresinden erişildi.
- Mallik, G. ve Chowdhury A. (2001). Inflation and Economic Growth: Evidence from South Asian Countries. *Asian Pacific Development Journal*. Vol.8, No.1., 123-135.
- Malthus, T. R. (1976). An Essay on the Principle of Population. *W.W. Norton Publishing*, New York.
- McKay, A. (1997). Poverty Reduction through Economic Growth: Some Issues. *Journal of International Development*. Vol. 9, No. 4, 665-673.
- Messkoub, M. (2008). Economic Growth, Employment and Poverty in the Middle East and North Africa. *Institute of Social Studies, Working Paper* No:460, 1-34.
- Merrick, T. W. (2002). Population and Poverty: New Views on an Old Controversy. *International Family Planning Perspectives*, Vol: 28, No: 1, 41-46.
- Montiel, P. (2003). Macroeconomics in Emerging Markets, *Cambridge University Press*, Cambridge.
- Ncube, M., Anyanwu J. ve Hausken K. (2013). Inequality, Economic Growth, and Poverty in the Middle East and North Africa (MENA). *African Development Bank Group, Working Paper Series*, No: 195, December 2013, 1-26.
- Norton, S. W. (2002). Economic Growth And Poverty. *Cato Journal*. Vol. 22, No. 2, 263-275.
- Nunnenkamp, P. (2002). To What Extent Can Foreign Direct Investment Help Achieve International Development Goals?. *Kiel Institute Working Paper*, No: 1128. 1-46.
- Paul, S., Kearney, C. ve Chowdhury, K. (1997). Inflation and Economic Growth: A Multi- Country Empirical Analysis. *Applied Economics*. 29, 1387-1401.
- Powers, E. T. (1995). Inflation, Unemployment and Poverty Revisited. 04 Mayıs 2014.

- tarihinde http://www.clevelandfed.org/research/review/1995/95-q3-powers.pdf?WT.oss=The%20Trend%20Growth%20Rate%20of%20Employment:%20%20Past,%20Present,%20and%20FutureWT.oss_r=466. adresinden erişildi.
- Puyana, A. (2011). Economic growth, employment and poverty reduction: A comparative analysis of Chile and Mexico. *ILO Employment Sector Employment Working Paper* no:78, 1-42.
- Raffo, C., Dyson, A., Gunter, H., Hall, D., Jones, L. ve Kalambouka A. (2009). Education and Poverty: Mapping the Terrain and Making the Links to Educational Policy. *International Journal of Inclusive Education*, Vol: 13, No: 4, 341-358.
- Ravallion, M. (1997). Can High Inequality Developing Countries Escape Absolute Poverty. *Economic Letters*. Vol: 56, No: 1, 51-57.
- Ravallion, M. (2001). Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages. *World Development*, Vol: 29, No: 11, 1803-1815.
- Ravallion, M. (2008). Inequality is Bad for the Poor. *Oxford University Press*, Oxford.
- Ravallion, M. ve Chen, S. (1997). What Can New Survey Data Tell Us about recent changes in distribution and Poverty. *World Bank Economic Review*, Vol: 11, No: 2, 357-382.
- Roberts, J. (2003), Poverty Reduction Outcomes in Education and Health: Public Expenditure and Aid. *Working Paper* 210, ISBN 0 85003 654 2, 1-98.
- Roemer, M. ve Gugerty, M. (1997). Does economic growth reduce poverty?. *CAER II Discussion Paper*. No. 5, April. 1-23.
- Rupasingha, A. ve Goetz S. J. (2007). Social and Political Forces as Determinants of Poverty: A Spatial Analysis. *The Journal of Socio-Economics*, Vol: 36, No: 4, 650-671.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*. Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, 326-348.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford.
- Squire, L. (1993). Fighting Poverty. *American Economic Review*. May 1993, 377-382.
- Tilak, B. G. (2002). Education and Poverty. *Journal of Human Development*, Vol: 3, No: 2, 191-207.
- Torm, N. (2003). The nexus of economic growth, employment and poverty during economic transition: An analysis of Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Tajikistan and Uzbekistan. *UNDP International Labor Office. Issues in Employment and Poverty*, Discussion Paper:13, 1-37.
- UNDP, Human Development Report (1996). United Nations Development Programme. *Oxford University Press*.
- Winters, L. A. (2000). Trade and Poverty: Is There a Connection. Trade, *Income Disparity and Poverty*, Vol: 5, 43-69.
- Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. 4th ed. USA: Cengage Learning.
- Zaman, K., Rashid K., Khan, M. M. ve Ahmad M. (2011). Panel Data Analysis of Growth, Inequality and Poverty: Evidence from SAARC Countries. *Journal of Yaşar University*. Vol: 21, No: 6, 3523-3537.
- Zepeda, E., Alarcon, D., Soares, F. Ve Osorio, R. (2007). Growth, Poverty and Employment in Brazil, Chile and Mexico. *UNDP International Poverty Centre Working Paper* No:42, 1-24.

ÖZET

Ölüm Sigortasında Koşullu Ölüm Yardımlarının Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Aktüeryal Analizi

Son yıllarda dünyada yaygın bir şekilde yaşanan nüfusun yaşlanması sorunu, ülkelerin politik ve ekonomik durumunu etkilemekte, kamu harcamalarında artışa ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Sistem üzerinde yoğunlaşan bu baskılar sonucu, özellikle Avrupa Ülkeleri başta olmak üzere ülkelerin birçoğunda bir reform dalgası yaşanmıştır. Yaşanan bu reform süreci sırasında, yaşlılık sigortasında yapılan parametrik reformların ardından, ülkeler ölüm sigortasından dul eşlere sağlanan ölüm yardımlarının işleyişiyle ilgili sorunları tespit ederek; bazı sınırlamalar getirmektedirler.

Bu çalışmada Avrupa Ülkelerinde uygulanan ölüm sigortası programları çerçevesinde Türkiye için uygun bir model seçilmiştir. Seçilen ölüm sigortası programı ile mevcut durumda uygulanmakta olan programın ayrı ayrı aktüeryal analizi yapılarak; finansal açıdan karşılaştırılmış ve önerilen programın Türkiye’deki uygulanabilirliği tartışılmıştır.

JEL Sınıflaması: H55

Anahtar Kelimeler: Ölüm Sigortası, Dul Aylığı, Ölüm Yardımı, Ölüm Sigortası Reformu

ABSTRACT

Applicability and Actuarial Analysis of Conditional Survivor Benefit in Survivor Insurance

The problem of population ageing which is widespread throughout the world in recent years, effects the politics and economic situation of countries so this leads to increase in public spending and intensification of pressure on social security system. As a result of these pressures on the system, wave of social security reform experienced in many countries, especially in European countries. During this reform process, after making parametric reforms in the old-age insurance, countries ascertain the problems in spouse benefits working, which is provide by survivor insurance ,and impose some restrictions to them.

In this study, an appropriate model for Turkey in the line with European countries survivor insurances is selected. An actuarial analysis for selected as well as current survivor insurance is separately performed. Results are compared by the financial point of view and the applicability of the selected program in Turkey, are discussed.

JEL Classification: H55

Keywords: Survivor Insurance, Spouse Benefit, Survivor Benefit, Survivor Insurance Reform

Ölüm Sigortasında Koşullu Ölüm Yardımlarının Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Aktüeryal Analizi

Ayça Altındal *

GİRİŞ

Sosyal güvenlik sistemleri 90’lı yıllardan bu yana değişim ve dönüşüm içerisinde. Bu değişim ve dönüşümün en temel sebeplerinden biri yaşanan demografik değişikliklerdir. Dünya üzerindeki birçok ülkede (özellikle gelişmiş ülkelerde) gelişen beslenme, barınma ve sağlık teknolojileri ile beraber insanların yaşam süreleri artmakta iken doğurganlık oranları azalmaktadır. Bu da ülkeleri nüfusun yaşlanması olgusu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Yaşlı nüfusun finansmanını sağlayacak miktarda genç nüfus yetişmemesi ve aradaki farkın giderek açılması, ülkelerin politik ve ekonomik durumunu etkilemekte, kamu harcamalarında artışa ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıların yoğunlaşmasına neden

olmaktadır. Sistem üzerinde yoğunlaşan bu baskılar sonucu, Türkiye’de dahil olmak üzere ülkelerin birçoğu sosyal güvenlik sisteminin finansal açıdan sürdürülebilirliğini sağlama adına, ilk olarak yaşlılık sigortası programında yaş haddi, yaşlılık aylığı gibi parametrelerde değişiklikler yaparak, bu programın neden olduğu ekonomik bozulmaların etkilerini gidermeye çalışmaktadır. Bu reform süreci sırasında ülkelerin bir kısmı, ölüm sigortası programlarını da yeniden gözden geçirerek, ölüm sigortası programının işleyişiyle ilgili sorunları tespit edip ölüm yardımlarına bazı sınırlamalar getirmektedir.

Ölüm sigortası yardımlarında temel olarak iki amaç karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisinin, ailenin geçimini sağlayan kişinin ölümü durumunda ailenin standart tüketimini belirli bir düzeyde tutmak, ikincisinin ise yoksulluğu engellemek olduğu kabul

* Sosyal Güvenlik Kurumu, Aktüerya ve Fon Yönetimi Daire Başkanlığı
altindal@sgk.gov.tr

edilmektedir. İlk amacı ele aldığımızda; ailenin geçimini sağlayan çalışan eş öldüğünde, annenin durumu da çalışmaya elverişli değilse yani evde bakılması gereken küçük çocukları varsa veya malul ise, bu durumda aile bütün finansal desteğini kaybetmektedir. Çocukların durumu ve dul kalan eşin sınırlı para kazanma kapasitesi nedeniyle ailenin geliri bir anda çok düşük miktarlara düşebilmektedir. Bu durumda ölüm sigortası yardımları ailenin en önemli korunma mekanizmalarından biri olarak karşımıza çıkmakta ve ailenin standart tüketim düzeyinin düşmesini engellemektedir. Ölüm sigortası programı, ikinci amacını ise toplanan gelirin dağıtımını yoksullara doğru yönelterek gerçekleştirmektedir.(James, 2009, s.2)

Ölüm sigortası alanında yapılan çalışmalarda ölüm sigortası programının yoksulluğu engellemek amacı konusunda çeşitli tartışmalar yer almakta ve programın yeniden geliri dağıtması rolü de ön plana çıkmaktadır. Burada yeniden dağıtım ile kastedilen ödenen prim veya vergilerin, sistemin yardıma muhtaç kişilerine transferi, başka bir deyişle şimdilik ihtiyaç duymayanların, muhtaçlara kaynak transferinde bulunması anlamına gelmektedir. Yapılan çalışmalarda, ölüm sigortası programının geliri yeniden dağıtması rolü nedeniyle eşitlikçi olmasına ve kişiler arasındaki sübvansiyonların minimum düzeylerde tutulmasına özen gösterilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca ölüm sigortası programının içinde yer alan dul aylıkları evlilik statüsünü esas aldığından, ölüm sigortasının yoksulluğu engelleme amacı ile zıt düşüğü düşünülmektedir.(Richard ve Karen, 1982,s.4-8)

Bütün bu yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler, ölüm sigortası programının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu

nedenle ölüm sigortası programında oluşabilecek aksaklıklar; toplumda belli gruplara ayrıcalıklar sağlayabilmekte, kadınların istihdamını önleyebilmekte ve çeşitli istismlara neden olmaktadır. Artık birçok ülkede yasa koyucular da bu durumun farkında olduklarından, ölüm sigortası programını organize ederken kullandıkları anahtarları tartışır hale gelmekte ve daha etkin ve eşitlikçi bir program yapmak için çaba sarf etmektedirler.

Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanmakta olan ölüm sigortası programında dul aylıklarının hak ediş koşulları, Avrupa uygulamaları doğrultusunda revize edilerek yeni oluşturulacak olan ölüm sigortası programının uygulanabilirliğinin ve aktüeryal analizinin yapılması amaçlanmıştır. Buna ilaveten, önerilen ölüm sigortası programının daha verimli uygulanması için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

1. ÖLÜM SİGORTASI PROGRAMINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Ölüm sigortası programı, ailenin mevcut gelirinin tamamını veya önemli bir kısmını sağlayan öldüğünde ve dul kalan eş ya da çocukların verimli çalışmaları mümkün olmadığında aileyi desteklemek ve korumak için tasarlanmıştır. Program ülkelerde, o ülkenin sosyal normlarına göre ve iş piyasasında erkek ve kadınların rollerine göre çeşitli şekillerde dizayn edilmektedir. Ancak bu konuda az anlaşılan önemli bir husus, programda belirlenen parametrelerin kişilerin davranışlarını biçimlendirmesi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple ölüm sigortası programının, kişilerin davranışlarını etkilemesini engelleyecek şekilde ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ve aynı zamanda belirlenen ödül ve cezaların şeffaf bir şe-

kilde dağıtılması gerektiği savunulmaktadır. Bunlara ek olarak başarılı bir şekilde dizayn edilen ölüm sigortası programının, verimliliği ve eşitliği geliştirebildiği; tam aksine aksak bir şekilde dizayn edildiği takdirde de maliyeti artırabileceği, çalışmayı engelleyebileceği ve gelirin dağıtımında çeşitli bozulmalara yol açabileceği düşünülmektedir. (James, 2009, s.1)

Ölüm sigortası programının nasıl dizayn edildiğine bağlı olarak ortaya çıkan bozulmalar, ölüm sigortası programının nasıl tasarlanması gerektiği konusunda bize bilgi vermektedir. Bu bozulmalardan bazıları aşağıdaki başlıklarda incelenmektedir.

1.1. Sübvansiyonlar

Sübvansiyon, kısaca gelir transferi olarak tanımlanmaktadır. Ölüm sigortası programında sübvansiyon ise, toplanan primlerin ihtiyaç sahiplerine yeniden dağıtım sırasında gerçekleşen gelir transferleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sainsbury (1993, s.70) yaptığı araştırmada, sosyal güvenlik yardımları primlerle sistematik bir şekilde bağlantılı olduğu halde; dul aylıkları, prim ödemedi hatta hiç çalışmadan geride kalan bayanlara koşulsuz yardım sağlayan bir sosyal güvenlik yardımı olduğu üzerinde durmaktadır. Aynı şekilde Meyer (1996, s.449) de dul aylıklarının kadınların hepsine değil, kadınların evlilik ve aile statülerinde eş veya anne unvanları karşılığında verildiğinden ve belli bir grup kadınların sosyal güvenlik sistemi içinde ayrıcalıklı hale getirildiğinden bahsetmektedir.

Ölüm sigortası kapsamındaki dul aylıkları incelendiğinde, kadınların istihdama katılım oranları erkeklerden daha az olduğu için kadınların daha çok dul aylıklarından faydalandıkları gözlemlenmektedir. Bu da gelirin

yeniden dağıtılmasında erkeklerden kadınlara gerçekleşen bir sübvansiyon olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde bekar erkekler ile evli erkekler değerlendirildiğinde; iki kesimin de aynı oranda katkı payı ödemesine rağmen, dul yardımları evli erkeklerin geride kalan eşlerine ödenmekte ve bir sübvansiyon söz konusu olmaktadır. Bunların yanı sıra çalışan evli kadınlar kendi sigortalılıklarından dolayı ölüm sigortası primi ödemelerine rağmen, çalışmayan evli kadınlardan daha az miktarda dul aylığı almaktadırlar. Bütün anlatılanlara göre, erkeklerden kadınlara, bekarlardan evlilere, çalışanlardan çalışmayanlara bir sübvansiyon olduğu anlaşılmaktadır.

Ölüm sigortası programı içerisinde gerçekleşen gelir transferlerinin adaletli ve eşitlikçi olmasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bu gelir transferlerinin amacı geliri ihtiyacı olmayandan ihtiyacı olana geliri dağıtmaktır. Bu amaç doğrultusunda gerçekten ihtiyacı olanlara ve gerekli miktarda yapılan sübvansiyonların programın verimliliğini artırdığı bilinmektedir. (Meyer, 1996, s.452)

1.2. Çalışma Kararları

Ölüm sigortası programı kapsamında yeniden dağıtılan gelir sonucu oluşan sübvansiyonlar, hak sahiplerinin davranışlarını etkileyebilmektedir. Dul eşe erken yaşta bağlanan dul aylığı, dul eşin henüz çalışabilecekken çalışma hayatından çekilmesine veya dul aylığının kesilmemesi için kayıtdışı çalışmasına neden olabilmektedir. Bu tarz davranışlar hem ölüm sigortası programının hem de ekonominin verimliliğini düşürmektedir. (James, 2009, s.4-5)

1.3. Ahlaki Tehlike

Ahlaki riziko, ahlaki zafiyet olarak da bilinen ahlaki tehlike; belli bir ilişki içinde

olan en az iki taraftan, birinin, karşı tarafın ahlaki ilkelere uygun davranışlarını, kendi bireysel kazancı lehine istismar etmesi durumu olarak tanımlanabilir. Sigortacılıkta ahlaki tehlike ise, sigortalananın, sigortalayanın aleyhine olacak şekilde, sigortaya konu olan hususta risk yaratması olarak ifade edilebilmektedir.

Ölüm sigortası programında ahlaki tehlike ise birçok şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin dul kalan eş, dul aylığını kaybetmemek için çoğu zaman resmi olarak evlenmemekte ve beraber yaşama durumunu tercih etmekte veya çalıştığı halde bu durumu sigortalayan kuruma haber vermiyip kayıt dışı çalışmaktadır. Bu tarz sigortalı davranışları da hem ölüm sigortası programının hem de ekonominin verimliliğini bozmaktadır.

İki eş arasında yaş farkının fazla olması da sigortalayan kurumun, sigortalılar tarafından istismar edilmesine yol açabilmektedir. Bu istismarı önlemek için 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 71. maddesine şu hüküm konmuştur: “İştirakçi karı veya koca eşinden 30 yaş ve daha büyük ise ölümünde eşine yarı nispetinde aylık bağlanır. Ancak evlenme akdi en az 10 yıl evvel yapılmış veya çocukları olmuş ise bu indirme yapılmaz.” Kanun hükmünden de anlaşılacağı üzere, kanun koyucu bu durumda evliliğin, sigortalayanı istismar etmek için yapılmasını engellemek istemektedir.

2. AVRUPA ÜLKELERİ İŞİĞİNDA ÖLÜM SİGORTASI PROGRAMI

Ölüm sigortası programları ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan en çok etkilenen kısım dul aylığı

olmakta, yetim aylığı genel olarak ülkeler genelinde belirli bir standarda oturmuş durumdadır. Dul aylığının, Avrupa Ülkeleri ve Türkiye ile belirlenmiş kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmesinin doğru olacağı düşünülmektedir.

Avrupa Ülkelerindeki sosyal güvenlik reform eğilimleri incelendiğinde; ilk olarak yaşlılık sigortası programında, emeklilik yaşı kadın ve erkek için yükseltilmekte ve yaşlılık aylığının hesaplama formülü düzeltilmekte, ikinci olarak ise ölüm sigortası programı yeniden gözden geçirilerek, geride kalan dul eşin haklarında sınırlama yapılmaktadır.(OECD, 2006, s.13) Bu sınırlamalar, dul eşin dul aylığı bağlanabilecek yaşa gelmesi, ölen sigortalı ile belli bir süre evli kalmış olması ve ölen sigortalı ile arasında olması gerek yaş farkının belli bir limiti geçmemesi koşulları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamaları gerçekleştiren ülkeler genellikle dul eşin bu koşullardan ikisinin bazen sadece birinin sağlanmasını yeterli görmektedir.

Tablo 1 değerlendirildiğinde; Avrupa Ülkelerinin çoğunda dul eş, belli bir yaşa ulaştıktan sonra dul aylığına hak kazanabilmektedir. Genel uygulamada, kanunda belirtilen yaşa ulaşamayan dul eşe, ya geçici bir süre dul aylığı bağlanmakta ya da toplu bir nakdi yardım yapılmakta; dul eş kanunda belirtilen yaşa ulaştığında ise sürekli olarak dul aylığı bağlanabilmektedir. Ama ülkelerde bu konuda birçok farklı uygulamalar da mevcut bulunmaktadır.

Örneğin İngiltere’de geride kalan dul eş farklı bir uygulama kullanılmaktadır. Eğer geride kalan eş 45 yaşından küçükse toplu para verilmekte, 45 ila 55 yaş arasında ise 52 hafta geçici aylık bağlanmakta ve 55 ya-

Tablo 1: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye’de Dul Aylığı Hak Ediş Koşulları – 1

Ülkeler	Dul Aylığının Hak Ediş Koşulları-2		
	Yaş şartı	En az evli kalınması gereken süre	Evlilikte erkek-kadın arasında olması gereken yaş farkı
Hollanda	65	-	-
İsveç	65	-	-
Portekiz	65	-	-
Romanya	63	10 yıl	-
Macaristan	62	-	-
Slovakya	62	-	-
Bulgaristan	60	-	-
Litvanya	60	1 yıl	-
Çek Cumhuriyeti	58	-	4 yaş
Fransa	55	2 yıl	-
İngiltere	55	-	-
Slovenya	53	-	-
Finlandiya	50	5 yıl	-
Polonya	50	-	-
Almanya	45	1 yıl	-
Belçika	45	1 yıl	-
İsviçre	45	10 yıl	-
Avusturya	35	1 yıl	-
Danimarka	-	3 yıl	-
İrlanda	-	-	-
İspanya	-	1 yıl	-
İtalya	-	-	-
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	-	-	-
Letonya	-	5 yıl	-
Lüksemburg	-	-	15 yaş
Malta	-	-	-
Yunanistan	-	-	-
Türkiye	-	-	-
Estonya	:	:	:
Norveç	:	:	:

Kaynak: MISSOC ve ISSA’daki ülke bilgilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: Aralık 2013)

şından büyükse sürekli dul aylığına hak kazanabilmektedir. İngiltere'den farklı olarak Lüksemburg, dul eşe sadece ölen sigortalı ile arasındaki yaş farkının 15'i geçmemesi koşulu getirmiştir. Bu durumda geride kalan dul eşin yaşı her ne olursa olsun, ölen sigortalı arasındaki yaş farkı 15'i geçmediği sürece dul eş, sürekli dul aylığına hak kazanabilmektedir.

Tablo 1'de dul eşin ölüm aylığına hak kazanabilmesi için tablolardaki koşulları isteyen ülkelerden Macaristan, Fransa ve Slovakya'da dul eşin en az iki çocuğu diğer ülkelerde ise en az bir çocuğu veya malul olması durumunda; dul eş, ülkelerin istediği bu sınırlamaları gerçekleştirilmesi gerekmektedir ve sürekli dul aylığına hak kazanabilmektedir. Ancak Portekiz'de dul eş emeklilik yaşı olan 65 yaşına gelmediği sürece sürekli dul aylığına hak kazanamamaktadır. Portekiz'de yapılan uygulamada geride kalan eşe 35 yaşından büyükse ve çocuğu varsa veya malulse, 5 yıllı sınırlı kalmak şartıyla geçici dul aylığı bağlanmaktadır.

Avrupa Ülkelerindeki ölüm sigortası programındaki dul eşlerin durumu değerlendirildiğinde, genel olarak yapılan uygulamalar;

- Sigortalı öldükten sonra geride kalan dul eşine geçici bir süre dul aylığı bağlanması, daha sonra bu dul aylığının emeklilik yaşına kadar ertelenmesi,

- Eşler arasındaki yaş farkına ve eşlerin evli olarak geçirmesi gerektiği süreye bir kıst getirilmesi,

- Dul eşin sahip olduğu çocuk sayısına ve yaşına bağlı olarak yapılan düzenlemeler olarak özetlenebilir.

Sonuç olarak Avrupa ülkelerinin ölüm

sigortası programında yaptıkları çeşitli reformlar, ülkelerde nüfusun yaşlanması sonucunda meydana gelen sosyal güvenlik harcamaları üzerindeki baskıları azaltmaktadır. Maliyeti yüksek kalemlerden birini oluşturan ölüm sigortası programından hem daha az harcama yapılmakta hem de yapılan sübvansiyonların daha verimli ve eşitlikçi dağılmasını sağlamaktadır. Revize edilen ölüm sigortası programı, geride kalan dul eşin, iş hayatına giriş kararını en az şekilde etkilemekte ve sigortalayana istismar etmesini yani ahlaki tehlike içine düşmesini engellemektedir. Örneğin dul kalan eş, dul aylığını kaybetmemek için çoğu zaman resmi olarak evlenmemekte ve beraber yaşama durumunu tercih etmekte veya çalıştığı halde bu durumu sigortalayan kuruma haber vermeyip kayıt dışı çalışmaktadır. Bu tarz sigortalı davranışları, sigortalayana istismar etmek amacı ile yapılan ve sigortalayana bir maliyet unsuru oluşturan davranışlar olmaktadır. Yapılan reformların bunları en aza indirmesi ve çalışmayı engelleyici değil aksine teşvik edici unsurları olması gerektiği düşünülmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEMLER

Bu bölümde Avrupa Ülkelerindeki uygulamalar baz alınarak Türkiye'de uygulanan ölüm sigortası programında yapılacak değişimler belirlenecek ve bu çerçevede veri seti değerlendirilecektir.

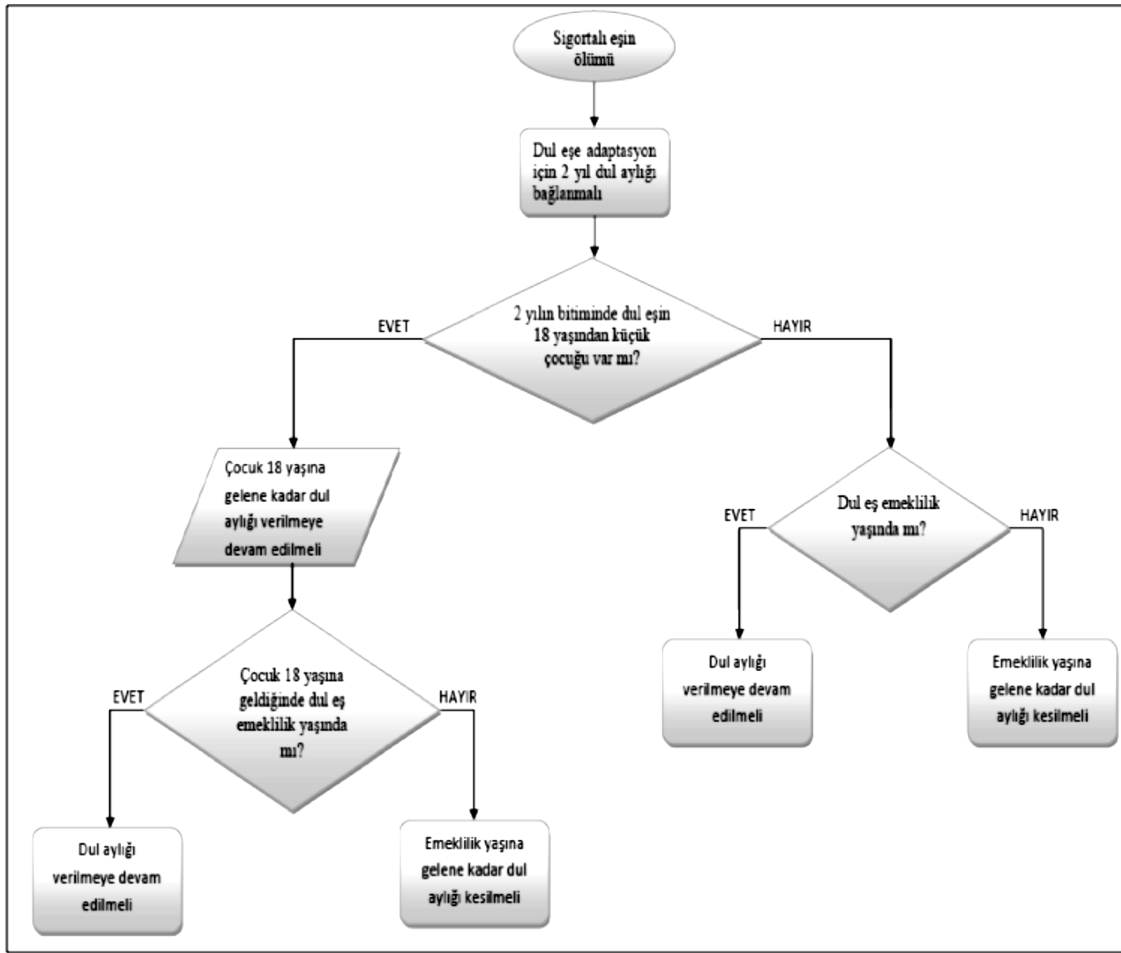
Türkiye'de mevcut durumda uygulanan ölüm sigortası programında, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi dul eşler yaşları ne olursa olsun evlenmedikleri sürece ölene kadar dul aylığı adı altında ölüm sigortasından faydalanabilmektedir. Yapılan bu uygulama ile dul aylığına hak kazanma koşullarının sınırlandırılması; dul eşlere ilk

olarak hiçbir ayırım gözetmeksizin adaptasyon için iki yıl boyunca dul aylığı bağlanması, daha sonra bağlanan dul aylığının belirlenen kriterlere göre kesilip kesilmeyeceğine karar verilmesi öngörülmüştür.

Bu doğrultuda iki yıllık sürenin bitiminde ilk olarak dul eşin emeklilik yaşına gelip gelmediği değerlendirilmekte; eğer emeklilik yaşına geldiyse dul aylığı almaya devam etmektedir. Aynı kapsamda dul eş emeklilik

yaşına gelmediyse, ikinci koşul olarak 18 yaşından küçük çocuğu olup olmadığı değerlendirilmekte; eğer varsa dul eş, çocuğu 18 yaşına gelene kadar dul aylığından faydalanabilmekte; aksi halde dul aylığı emeklilik yaşına gelene kadar ödenmemektedir. Çocuk 18 yaşına geldiğinde ise dul eşin emeklilik yaşına gelip gelmediği tekrar değerlendirilerek; emeklilik yaşına gelmediyse emeklilik yaşına gelene kadar olan sürede dul aylığından faydalanamayacaktır. (Şekil 1)

Şekil 1: Önerilen Sistemin İşleyişi

Yukarıda ele alınan ölüm sigortası programındaki değişiklikler sadece dul eşin ölüm sigortasından faydalanması hususunda yeni uygulamalar içermektedir; herhangi bir şekilde yetimleri etkilememektedir.

Önerilen ölüm sigortası programı çerçevesinde yapılan uzun dönemli gider projeksiyonu, literatürdeki aktüeryal yöntemler ile elde edilmiştir. Aktüeryal yöntemlerde peşin değer ve projeksiyon yöntemi olmak üzere iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bu çalışmada kullanılan projeksiyon yönteminde, başlangıç veri setinden hareketle, projeksiyon döneminde bu veri setinde yer alan bileşenlerin seyrini tahmin edip, gelir-gider projeksiyonu yapılmaktadır. Bu kapsamda mevcut durumun devamı halinde oluşacak dul aylıklarının maliyeti ile önerilen durumdaki maliyeti finansal açıdan karşılaştırabilmek için 2013-2050 yılları arasında iki ayrı gider projeksiyonu yapılmıştır. Gider projeksiyonlarını oluşturabilmek için önceki yıllarda veri setinden faydalanarak 2013-2050 yılları arasında sisteme girecek dul eşler tahmin edilerek aylıklarının maliyeti hesaplanmıştır.

Yapılacak projeksiyon çalışmasına temel oluşturan başlangıç veri seti; 2012 Aralık ayı sonu itibariyle sistemde bulunan ölen sigortalının sicil numarası, hak sahiplerinin sicil numarası, yaşı, cinsiyeti, yakınlık dereceleri, aylığa başlama tarihleri, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerinden elde edilmiştir. Bu veriler “sicil no” başlığı altında birleştirilerek hak sahibi dosyası oluşturulmuştur. Daha sonra bu hak sahibi dosyasından, 1999-2012 yılları arasında sisteme giren dul eşler çocukları olup olmasına göre ve 18 yaşında büyük çocuğu olup olmasına göre ayrıştırılmıştır. Bunlara ilaveten, TÜİK’ ten 1999-2012 yılları arasında kadın nüfusu miktarları elde edilmiştir. Bu

iki veri seti doğrultusunda projeksiyon çalışması yapılmıştır. Bu bölümde ölüm sigortası programında yapılması planlanan bütün değişiklikler için hesaplamalar 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bendine göre sigortalı sayımları kapsayacağı varsayılmış ve hesaplamalar her sigorta grubu için ayrı ayrı yapılmıştır. Her sigorta grubunda öncelikle; mevcut ölüm sigortası programı ile önerilecek yeni ölüm sigortası programı arasında finansal açıdan karşılaştırma yapabilmek için mevcut ölüm sigortası programının devam ettiği varsayımı altında sigortalıların bıraktıkları dul eşler tahmin edilerek 2013-2050 yılları için dul aylığının maliyeti hesaplanmıştır.

Ardından, yeni ölüm sigortası programı çerçevesinde, önerilen sistemin sadece ilk defa 2013 yılında girenlere uygulanacağı varsayılmıştır. Bu doğrultuda sigortalılar mevcut sisteme tabi olanlar ve önerilen sisteme tabi olanlar olarak ikiye ayrılmış ve yapılan dul aylığı hesaplamaları ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Son olarak 4(a), 4(b) ve 4(c) sigorta gruplarında, mevcut sistem ve önerilen sistem finansal açıdan karşılaştırılmış ve önerilen sistemin daha az maliyetli olduğu tespit edilmiştir. Önerilen sistemde oluşan maliyetin de daha çok yeni uygulamaya tabi olmayan mevcut sigortalılardan kaynaklandığı dolayısıyla yeni sistemin sosyal güvenlik dengesine olumlu etkisinin yıllar itibariyle artacağı gözlemlenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Projeksiyon Çalışması İçin Kullanılan Varsayımlar

*Mevcut sistem ve önerilen sistemde yapılan hesaplamalar, 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a), (b)

ve (c) bendine göre sigortalı sayılanları kapsamaktadır.

*Önerilen sistemde ölüm sigortası programına getirilecek olan yeni düzenlemelerin 2013 yılından itibaren sisteme giren dul eşlere uygulanacağı, mevcut sistemde ölüm sigortası programında faydalanan dul eşlerin haklarının korunacağı varsayılmıştır.

*2040 yılında Türkiye’de enflasyon oranının %2.3 (2000-2008) yılları arası AB Bölgesi enflasyon oranı ortalaması) olacağı varsayımı, 2040 yılı hedef yıl seçilerek ve T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan Orta Vadeli Programdaki (2013 – 2015) enflasyon tahminleri baz alınarak projeksiyon dönemi olan 2013-2050 yılları arasında enflasyon interpolasyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

*Hesaplamalarda TRH 2010 yaşam tablosu kullanılmıştır.

*Sisteme giriş yaşı 16 olarak kabul edilmiştir. Sistemden çıkışın ise sadece yıl sonunda ölümle mümkün olacağı tasarlanmıştır.

*Projeksiyon dönemi olan 2013-2050 yılları için emeklilik yaşı kadınlarda 58 erkeklerde ise 60 olarak kabul edilmiştir.

*Projeksiyon dönemi olan 2013–2050 yılları arasında cinsiyete ve tekli yaşlara göre ortalama aylıklar tahmin edilmiştir. Bu veri seti tahmin edilirken, 1999-2012 yılları arası cinsiyete ve tekli yaşlara göre elde edilen ortalama aylıkların geometrik ortalaması alınmış ve yıllar itibariyle tahmin edilen enflasyon oranında artırılmıştır.

*Projeksiyon dönemi olan 2013-2050 arası sisteme giren eş sayıları her sigortalı grubu için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Tahmin edilirken kullanılan yöntemde, 1999- 2012 yılları arası ölüm aylığı alan eş sayıları cinsiyete

ve tekli yaşlara göre düzenlenmiş ve bu verilerden elde edilen oransal değişkenler kullanılmıştır. Bunlara ilaveten oransal değişkenlerin elde edilmesinde yıllara göre cinsiyet bazlı toplam nüfus kullanılmıştır.

*Önerilen durumda 18 yaşından küçük çocuğu olan dul eşlere ortalama dul aylığı bağlanma süresini bulmak için; dul eşlerin en küçük çocuklarının yaşları ele alınmış ve bunların 18 yaşına gelene kadar geçen sürelerin ortalaması alınmıştır. 4(a) sigortalılarda bu oran 5,65, 4(b) sigortalılarda bu oran 6,07, 4(c) sigortalılarda bu oran 5,83 çıkmıştır. Buna göre, projeksiyonda 18 yaşında küçük çocuğu olan dul eşlere ortalama 6 yıl dul aylığı bağlanacağı varsayılmıştır.

4.2. Projeksiyon Çalışması için Kullanılan Değişkenler

t_e : t yılındaki enflasyon oranı

${}_c p_x$: x yaşında, c cinsiyetinde yaşama olasılığı

t_i : 1999-2012 yılları arasındaki yıl farkı

${}_c N$: t yılında, c cinsiyetindeki yıl ortası nüfus

Aşağıdaki değişkenlerin başına “a” eklendiğinde; hiç çocuğu olmayan veya tüm çocukları 18 yaşından büyük olan dul eşleri “b” eklendiğinde ise 18 yaşından küçük en az bir çocuğu bulunan olan dul eşleri göstermektedir.

${}_c D$: t yılında, c cinsiyetindeki sistemde bulunan birikimli dul eş sayısı,

${}_c D_x$: t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki sistemde bulunan birikimli dul eş sayısı,

${}_c n_g$: t yılında, c cinsiyetindeki sisteme giren dul eş sayısının, t yılında, c cinsiyetindeki yıl ortası nüfusa oranı,

$\bar{c} n_g$: 1999-2012 yılları arasında t yılında, c cinsiyetinde sisteme giren dul eş sayıları-

nın, t yılında, c cinsiyetindeki yıl ortası nüfusa oranlanması sonucu belirlenen oransal değişkenlerin ortalaması,

tA_x : t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki dul eşlerin ortalama dul aylığı,

$\overline{{}^cA_x}$: t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki dul eşlerin ortalama dul aylıklarının ortalaması,

cG_x : t yılında, x yaşında, c cinsiyetinde sisteme giren dul eş sayısı,

cG : t yılında, c cinsiyetinde sisteme giren toplam dul eş sayısı,

cgd_x : t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki giren dul eş sayısının, t yılındaki ve c cinsiyetindeki giren dul eş sayısına oranı,

$\overline{{}^cgd_x}$: 1999-2012 yılları arasında t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki giren dul eş sayısının, t yılındaki ve c cinsiyetindeki giren dul eş sayısına oranlanması sonucu oluşan oransal değişkenlerin ortalaması,

cmm_x : Mevcut durumda, t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki birikimli dul eşlerin maliyeti,

cm : Mevcut durumda, t yılında, c cinsiyetindeki birikimli dul eşlerin maliyeti,

cöm_x : Önerilen durumda, t yılında, x yaşında, c cinsiyetindeki birikimli dul eşlerin maliyeti,

cöm : Önerilen durumda, t yılında, c cinsiyetindeki birikimli dul eşlerin maliyeti, olarak tanımlanmıştır.

4.3. 4(a) Sigortalıların Dul Eşleri için Modelin Maliyet Projeksiyonu

4(a) sigortalıları için yapılacak maliyet projeksiyonu için öncelikle; mevcut ile önerilen yeni ölüm sigortası programı arasında finansal açıdan karşılaştırma yapabilmek

için mevcut ölüm sigortası programının devam ettiği varsayımı altında sigortalılarının bıraktıkları dul eşler tahmin edilerek 2013-2050 yılları için dul aylığının maliyeti hesaplanmıştır.

2013-2050 yılları arasında giren eşleri tahmin etmek için, 2012 Aralık ayı sonu itibariyle Sosyal Güvenlik Kurumu veritabanından çekilen ölüm sigortasından faydalanan hak sahipleri verisi doğrultusunda, 4(a) sigortalıların 1999-2012 yılları arasında dul aylığına giren eşleri tekli yaşlara göre düzenlenmiştir. Bunun akabinde, Tablo 2'de yer alan 1999-2012 yılları arasında cinsiyet bazlı alınan nüfus tahminleri esas alınarak, eşitlik (1) ile her yılda sisteme giren c cinsiyetindeki eş sayısı o yıldaki toplam c cinsiyetindeki nüfusa oranlanmıştır.

$${}^tng : \left(\frac{{}^cG}{{}^cN} \right) \quad (1)$$

Elde edilen yıl bazlı oransal değişkenlerin aritmetik ortalaması alınarak bulunan oran, sabit kabul edilerek her yıl sisteme giren kadın nüfusunun bu sabit kabul edilen oranında dul eş gireceği varsayılmıştır.

$$\overline{{}^cnd} : \left(\sum_{t=1999}^{2012} {}^tng/t \right) \quad (2)$$

Buna göre, 2013-2050 yılları arası giren dul eş sayılarını tahmin edebilmek için, ilk hedef yıl 2025 ikinci hedef yıl ise 2050 olarak belirlenmiştir. Hedef yıllarda cinsiyete bağlı nüfus miktarları Sosyal Güvenlik Kurumu Aktüerya ve Fon Yönetimi Daire Başkanlığı tarafından yapılan modelleme çalışmasındaki nüfus projeksiyonundan alınmıştır.¹ Hedef yıllardaki nüfus miktarları 4(a) sigortalıları dul eşleri için cinsiyete göre yukarıda verilen oranlarla çarpılarak hedef yıllarda sisteme girecek dul eş sayıları elde edilmiştir.

¹ 2012 yılı Şubat ayı itibariyle yapılan nüfus projeksiyonunda 2025 ve 2050 yılı kadın nüfusu sırasıyla 42.415, 47.891, erkek nüfusu ise 42.568, 47.257 bin kişi olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 2: Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları (1999 – 2012)

Yıllar	Kadın(1000 kişi)	Erkek(1000 kişi)
1999	31 207	31 257
2000	31 658	31 706
2001	32 102	32 150
2002	32 537	32 596
2003	32 965	33 043
2004	33 378	33 495
2005	33 792	33 931
2006	34 202	34 364
2007	34 612	34 783
2008	35 015	35 200
2009	35 457	35 638
2010	35 935	36 115
2011	36 413	36 590
2012	36 888	37 062

Not: Projeksiyonlar, TÜİK tarafından 2008 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması kesin sonuçlarına dayalı olarak yapılmıştır.

$${}^tG : ({}^t_{nd} * {}^tN) \quad (3)$$

Hedef yıllardaki sisteme girecek dul eş sayıları elde edildikten sonra ara yıllar interpolasyon yöntemi ile eşitlik (4) yardımıyla

tahmin edilmiştir. Seçilmiş yıllar için tahmin edilen dul eş sayıları Tablo 3’te gösterilmektedir.

$${}^tG : {}^{t-1}G + \left(\frac{{}^{2025}G - {}^tG}{(2025 - t)} \right) \quad (4)$$

2013-2050 yılları arasında sisteme giren eş sayılarının tahmin edilmesinin ardından, yıl bazında toplam dul eş sayılarının yaşlara dağıtılması gerekmektedir. Bu kapsamda düzenlenmiş bulunan 1999-2012 yılları arasında tekli yaşlara göre dul eş sayıları

veri setinden, eşitlik (5) ile seçilen her yıl ve her yaş için seçilen ölüm sigortası programına giren dul eş sayıları, seçilen yılın toplam dul eş sayısına oranlanarak her yaşın toplam dul eş sayısındaki ağırlığı belirlenmiştir.

Tablo 3: Seçilmiş Yıllar İçin 4(a) Sigortalılarında Sisteme Giren Dul Eş Sayıları

Yıllar	Kadın Eş	Erkek Eş	Toplam Eş Sayısı
2013	66.173	2.829	69.002
2015	66.223	2.562	68.784
2020	66.305	2.117	68.421
2025	66.387	1.671	68.058
2030	68.101	1.708	69.809
2035	69.815	1.745	71.560
2040	71.529	1.782	73.311
2045	73.244	1.819	75.062
2050	74.958	1.855	76.813

Kaynak: Projeksiyon Çalışması Sonuçları

$${}^t_cgd_x : ({}^t_cG_x / {}^t_cG) \quad (5)$$

Yıl bazında belirlenen oransal değişkenlerin aritmetik ortalaması alınarak her yaşta

giren dul eş sayısının toplam giren eş sayısı içindeki oranı tespit edilmiştir.

$${}_c\overline{gd}_x : \left(\frac{\sum_{t=1999}^{2012} {}^t_cgd_x}{(2012 - 1999)} \right) \quad (6)$$

Her yaş ve her yıl için ayrı ayrı belirlenmiş olan bu oranlar, eşitlik (7) yardımıyla elde edilmiş olan yıl bazlı sisteme giren dul eş sayıları ile çarpılarak yaşlara dağıtılmıştır

$${}^t_cG_x : ({}^t_cG * {}_c\overline{gd}_x) \quad (7)$$

Projeksiyon dönemi olan 2013-2050 yılları arasındaki her yıl ve her yaş için sisteme

giren dul eş sayılarını tahmin ettikten sonra sisteme giren dul eşlerin aylıklarının tespit edilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu çerçevede 1999-2012 yılları arasında sisteme giren dul eşlerin verisinden faydalanılarak her yıl ve her yaş için ortalama aylık hesaplanmıştır. Yıl ve yaş bazında hesaplanan ortalama

aylıkların ortalaması alınarak yaş bazında ortalama aylıklar elde edilmiştir. Seçilmiş yaşlara göre ortalama aylıklar Tablo 4’te gösterilmektedir. Bunlara ilaveten ortalama aylıkların her yıl enflasyon oranında artacağı varsayılmış ve bu doğrultuda 2013-2050 yılları arasındaki her yıl ve her yaş için ortalama aylık miktarı hesaplanmıştır.

$${}^tA_x : {}^{t-1}A_x * t_e \quad (8)$$

Her yıl ve her yaşa göre ortalama aylıklar ve sisteme giren dul eş sayıları belirlendikten sonra, 2013-2050 yılları arasında

sistemde bulunan birikimli dul eş sayısı eşitlik (9) yardımıyla hesaplanmıştır. Örneğin; 2013 yılında sistemde 20 yaşında bulunan birikimli kadın dul eş sayısını bulmak için, önce 2012 yılında sistemde birikimli olarak bulunan 19 yaşındaki kadın dul eş sayısının, ölümlerinin yıl sonunda gerçekleştiği varsayımı altında, ne kadarının 2013 yılında yaşadığı belirlenmektedir. Daha sonra bu veriye, 2013 yılında 20 yaşında sisteme gireceği tahmin edilen kadın dul eş sayısı eklenerek tespit edilmek istenen veri hesaplanmaktadır.

Tablo 4: 4(a) Sigortalıları Dul Eşleri için Seçilmiş Yaşlarda Ortalama Aylık

Yaş	Kadın Eş	Erkek Eş
16	607,90	646,57
30	450,55	506,13
40	449,57	523,33
50	575,82	542,25
60	631,67	598,23
70	633,08	610,37
80	634,79	615,27
90	632,24	625,47

$${}^tD_x : ({}^{t-1}D_{x-1} * {}^tP_x) {}^tG_x \quad (9)$$

Mevcut ölüm sigortası programının devam etmesi halinde 2013-2050 yılları arasında dul eşlerin maliyetinin hesaplanması aşamasında her yıl ve her yaş için belirlenen birikimli dul eş sayıları yine aynı formatta oluşturulan ortalama aylıklarla çarpılarak

eşitlik (10) ile 2013-2050 yılları arası her yıl ve her yaş için maliyet oluşturulmuştur. Seçilmiş yıllar için maliyetler Tablo 5’te verilmiştir.

$${}^tM_x : {}^tD_x * {}^tA_x \quad (10)$$

Mevcut durumun maliyetini hesaplanmasının ardından önerilen durumun mali-

yeti hesaplanmıştır. Önerilen durumun ilk maliyet kalemi, 2012 Aralık ayı sonunda sistemde birikimli olarak mevcut olan toplam dul eşlerin 2013-2050 yılları arasındaki maliyetin hesaplanması olarak belirlenmiştir. 2013 yılından önce sisteme girenlerin

$${}^tD_x : {}^{t-1}D_{x-1} * cP_x \quad (11)$$

hakları korunacağı varsayımı altında, bu hak sahiplerinin haklarında herhangi bir kısıtlama yapılmamıştır. Bu çerçevede yapılan hesaplamalarda, 2013-2050 yılları arasında her yılsonunda ölümlerle eksiltilecek, her yıl ve yaş için kalan dul eşler hesaplanmıştır.

Tablo 5: 4(a) Sigortalıların Dul Eşlerinin Dul Aylıklarının Mevcut Durumda Seçilmiş Yıllar için Maliyetlerinin Projeksiyonu (Milyon TL)

Maliyet/Yıl	2013	2020	2030	2040	2050
Kadın	7.566	13.371	20.914	27.953	35.511
Erkek	172	323	442	522	635
Toplam Maliyet	7.738	13.694	22.091	28.475	36.146

Kaynak: Projeksiyon Çalışması Sonuçları

Her yıl ve her yaş için hesaplanan kalan dul eşler, ortalama aylıklarla çarpılarak, 2013 öncesi sisteme giren dul eşlerin maliyeti hesaplanmıştır.

İkinci maliyet kalemi ise, 2013-2050 yılları arasında sisteme girecek olan dul eşlerin maliyetinin hesaplanması olarak karşımıza çıkmaktadır. 2013 yılında sonra sisteme girecek olan dul eşler yeni düzenlemeye tabi olacakları için bu kapsamda sisteme girecek olan dul eşler ikiye ayrılmıştır. Bunlardan Grup a, hiç çocuğu olmayan veya tüm çocukları 18 yaşından büyük olan; Grup b ise en az bir çocuğu 18 yaşından küçük olan dul eşleri ifade etmektedir. 2013-2050 yılları

arasında bu iki grup için ayrı ayrı giren dul eş tahminleri yapılmıştır.

Yeni düzenleme ile Grup a'ya, sigortalı eşleri öldükten sonra iki yıl adaptasyon süreci olarak ölüm aylığı bağlanacak, iki yıllık sürenin bitiminde ölüm aylığı kesilecek ve bir daha emeklilik yaşında bağlanacaktır. Bu çerçevede yapılan hesaplamalarda, Grup a'dan sisteme 2013-2050 yılları arasında yaşa ve yıla göre ne kadar dul eş gireceği tahmin edilmiştir. Bu verinin tahmin edilmesi için ilk olarak, 1999-2012 yılları arasında sisteme giren dul eşler verisinden Grup a koduyla sisteme giren dul eş verileri ayıklanmıştır. Daha sonra, mevcut durumunda gi-

ren dul eş sayılarının tahmininde kullanılan yöntemin aynısı kullanılmıştır. 1999-2012 yılları arasındaki yıllara göre belirlenmiş Grup a verileri, 1999-2012 arasındaki nüfuslara oranlanarak, bu oranların aritmetik ortalaması alınmıştır. 2013-2050 arasında her yıl nüfusun belirlenen oranında Grup a’dan

sisteme girecek olan dul eşler cinsiyet bazında belirlenmiştir. Hedef yıllardaki (2025 ve 2050) cinsiyet bazlı nüfusla belirlenen oranlar çarpılarak, hedef yıllarda Grup a kapsamında girecek olan dul eş sayıları tahmin edilmiştir. Ara yıllarda interpolasyon yöntemi ile doldurulmuştur.

$${}^t c_{ang} : ({}^t c_{aG} / {}^t c_N) \quad (12)$$

$$\overline{{}^t c_{ang}} : (\sum_{t=1999}^{2012} {}^t c_{ang} / t_i) \quad (13)$$

Daha sonra tahmin edilen dul eşlerin yaşlara dağıtılması aşamasında da, 1999-2012 yılları arasında tekli yaşlara göre düzenlenmiş olan Grup a veri setinden, eşitlik (14) ile seçilen her yıl ve her yaş için sisteme giren Grup a dul eş sayıları, seçilen yılın toplam grup a dul eş sayısına oranlanarak her yaşın toplam Grup a dul eş sayısındaki ağırlığı be-

lirlenmiştir. Yıl bazında belirlenen oransal değişkenlerin aritmetik ortalaması alınarak her yaşta Grup a’dan giren dul eş sayısının toplam Grup a’dan giren eş sayısı içindeki oranı tespit edilmiştir. Tespit edilen oranlar doğrultusunda Grup a’dan giren dul eş sayıları yaşlara dağıtılmıştır.

$${}^t c_{agd_x} : ({}^t c_{aG_x} / {}^t c_{aG}) \quad (14)$$

$$\overline{{}^t c_{agd_x}} : \left(\sum_{t=1998}^{2012} {}^t c_{ad_x} / (2012 - 1999) \right) \quad (15)$$

$${}^t c_{aG_x} : ({}^t c_{aG} * \overline{{}^t c_{agd_x}}) \quad (16)$$

Bunların akabinde, Grup a kapsamındaki dul eşlerin 1999-2012 yılları arasındaki ortalama aylıkları veri setinden düzenlenmiştir. Yıl ve yaş bazında mevcut bulunan ortalama aylıkların ortalaması alınarak, ortalama aylıklar hesaplanmıştır. Ortalama aylıkların her yıl enflasyon oranında artacağı varsayılmış ve 2013-2050 yılları arasındaki

her yıl ve her yaş için ortalama aylık miktarı da tespit edilmiştir.

Grup a için her yıl ve her yaşa göre ortalama aylıklar ve sisteme giren dul eş sayıları belirlendikten sonra, 2013-2050 yılları arasında Grup a kapsamında sistemde bulunan birikimli dul eş sayısı eşitlik (17) yardımıyla hesaplanmıştır.

$${}^t{}_c aD_x : (({}^{t-1}{}_c aD_{x-1} * {}_c p_x) + {}^t{}_c aG_x) \quad (17)$$

2013-2050 yılları arasında Grup a kapsamında sisteme giren dul eşlerin maliyetinin hesaplanmasında, dul eşlerin sisteme girdikleri ilk iki yıl dul aylığı bağlanmış daha sonra emeklilik yaşına gelene kadar kesilmiş ve emeklilik yaşında bir daha bağlanmıştır.

Emeklilik yaşına gelmeyenler için kullanılan eşitlik 18, emeklilik yaşına gelenler için 19 kullanılmıştır.

Emeklilik yaşına gelmeyen grup a dul eşleri için maliyetler

$${}^t{}_c am_x : ({}^t{}_c aG_x * {}^t{}_c aA_x) + ({}^{t-1}{}_c aG_{x-1} * {}_c p_x * {}^t{}_c aA_x) \quad (18)$$

Emeklilik yaşına gelen grup a dul eşleri için maliyetler

$${}^t{}_c am_x : ({}^t{}_c aD_x * {}^t{}_c aA_x) \quad (19)$$

Önerilen durumun son maliyet kalemi olarak Grup b, yani en az bir çocuğu 18 yaşından küçük olan dul eşler belirlenmiştir. Bu grup için de aynı şekilde veri setinden, 1999-2013 yılları arası bu grup kapsamında sisteme giren dul eş sayıları ve bunların ortalama aylıkları ayıklanmıştır. Grup b'nin 2013-2050 yılları arası giren dul eş sayıları ve birikimli eş sayıları Grup a'da kullanılan yöntemin aynısı ile hesaplanmış fakat Grup b'nin dul aylıklarının maliyetinin hesaplanması aşamasında ise Grup a'dan farklı hareket edilmiştir. Yeni yapılacak düzenleme uyarınca, Grup b'nin dul eşleri çocukları 18 yaşına gelene kadar dul aylığından faydalanabileceklerdir. Buna göre, Grup b de bul-

nan dul eşlerin en küçük çocuklarının yaşları hesaplanmış ve çocukların kaç yıl içinde 18 yaşına geleceği tek tek belirlenmiştir. Daha sonra da bu yılların ortalaması alınmıştır. Daha önce varsayımlar kısmında da değinildiği gibi, yapılan bu projeksiyonda bu değer 6 olarak kullanılmıştır. Yapılan hesaplamalarda Grup b dul eşleri sisteme girdikleri ilk 6 yıl dul aylığı bağlanmış daha sonra emeklilik yaşına gelmediyse emeklilik yaşına gelene kadar dul aylığı kesilmiş; emeklilik yaşına geldiyse dul aylığından faydalanmaya devam etmiştir.

Emeklilik yaşına gelmeyen grup a dul eşleri için maliyetler

2012-2018 yılları arası kullanılan formülasyon

$${}^t{}_c bm_x : ({}^t{}_c bD_x * {}^t{}_c bA_x) \quad (20)$$

2018-2050 yılları arası kullanılan formülasyon

$${}^t{}_c bm_x : ({}^t{}_c bD_x - ({}^t{}_c bG_{x-6} * ({}_c p_x / {}_c p_{x-6}))) * {}^t{}_c bA_x \quad (21)$$

Emeklilik yaşına gelen grup a dul eşleri için maliyetler

$${}^t{}_c am_x : ({}^t{}_c bD_x * {}^t{}_c bA_x) \quad (22)$$

Sonuç olarak üst kısımda değinilen üç maliyet kaleminin toplanması sonucu 4(a) sigortalıları için önerilen durumun maliyeti oluşmaktadır. Seçilmiş bazı yıllar için önerilen durumun maliyeti Tablo 6’da gösterilmektedir.

4.4. 4(b) ve 4(c) Sigortalılarının Dul Eşleri için Modelin Maliyet Projeksiyonu

4(b) ve 4(c) sigortalıları için modelin maliyet projeksiyonunda aynı 4(a) sigortalılarda olduğu gibi mevcut durum ve önerilen durum için ayrı ayrı maliyetler hesaplanmış ve bu iki durum finansal açıdan karşılaştırılmıştır. Hesaplamalarda 4(a) sigortalıları dul eşleri için kullanılan yöntemlerin aynıları kullanılmıştır

4.5. Modelin Maliyet Projeksiyonunun Değerlendirilmesi

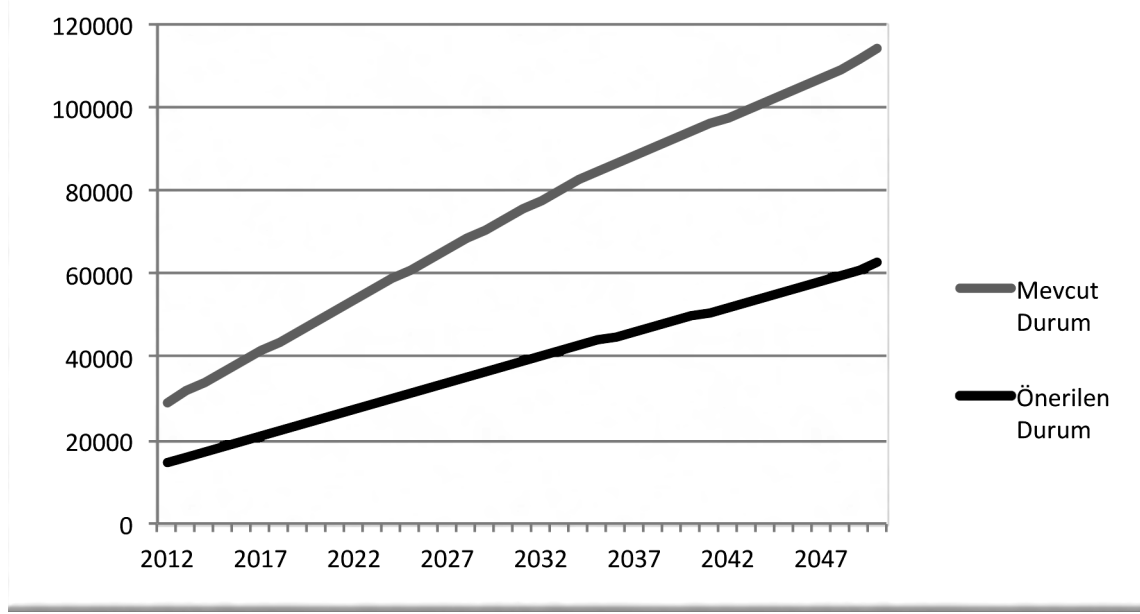
Ölüm sigortası programında yapılacak yeni düzenlemenin aktüeryal dengeye etkisinin tespit edilmesi amacıyla yapılan maliyet projeksiyonunda, yeni uygulamanın 2013 sonrası ilk defa sisteme girenlere uygulanmasından dolayı mevcut sistemden faydalananların maliyetinin etkisiyle ilk yıllarda az miktarda bir maliyet farkı yaratırken ilerleyen yıllarda mevcut durumla maliyet farkı açılmaktadır. Şekil 2’de görüldüğü gibi mevcut durumla önerilen durum arasındaki maliyet farkı ilerleyen yıllarda, mevcut sistemde bulunanların ölüm aylığı maliyetleri azaldıkça, açılmaktadır.

Tablo 6: 4(a) Sigortalıları Dul Eşlerinin Dul Aylıklarının Önerilen Durumda Seçilmiş Yıllar için Maliyetlerinin Projeksiyonu(Milyon TL)

Maliyet/Yıl	2013	2020	2030	2040	2050
ÖNERİLEN SİSTEM	7.589	12.832	19.763	25.078	29.039
*2013 Yılından Önce Sisteme Girenlerin Maliyeti	7.094	7.664	6.339	3.804	1.646
*Grup a	444	4.614	11.872	18.485	23.253
*Grup b	51	555	1.552	2.789	4.140

Kaynak: Projeksiyon Çalışması Sonuçları

Şekil 2: Modelin Projeksiyonunda Mevcut Durum ile Önerilen Durumun Maliyeti (Milyon TL)

Tablo 7’de de mevcut durum ile önerilen durum arasındaki farkın giderek açıldığı görülmektedir. Mevcut durum bırakılıp önerilen durum uygulanmaya başlandığında ise yine sosyal güvenlik sistemi açısından elde edilen tasarruf miktarı giderek artmaktadır. 2013 yılında mevcut durumda harcanan tutardan sadece %2 tasarruf sağlanıyor iken, 2050 yılında mevcut duruma kıyasla %18 tasarruf sağlanmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyada sosyal güvenlik sistemleri ortaya çıktıktan sonra sürekli bir dönüşüm ve değişim içinde olmuştur. Sosyal güvenlik sistemlerini de etkileyen en önemli parametrenin nüfusta meydana demografik değişiklikler olduğu düşünülmektedir. Yakın geçmişte dünya nüfus yapısını etkileyen en büyük olayın II. Dünya Savaşı olduğu anla-

şılmaktadır. Savaş sırasında büyük bir oranda kaybedilen erkek nüfusu, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, tüm dünya da demografik bir duraklama yaşanmasına neden olmuştur. Savaşın bitiminden sonra, doğum oranları yüksek artışlar göstermiş ve “baby-boom generation” dönemi 1960’lara kadar devam etmiştir. 1960’ların sonundan itibaren doğurganlık oranlarında düşüşlerle beraber yaşam standartlarında yaşanan gelişmelerin etkisiyle beklenen yaşam süreleri artmaya başlamıştır. Dolayısıyla “baby-boom generation” dönemi emeklilik yaşına ulaştığında; onları finanse edecek genç nüfusta giderek azalan bir eğilim izlenmiştir. Bu demografik değişikliklerden etkilenen sosyal güvenlik sistemleri kendilerini finanse edememesi sorunu ülkelerin kamu harcamalarında artışlara neden olmuştur.

Tablo 7: Seçilmiş Yıllar Bazında 4(a), 4(b) ve 4(c) Sigortalıları için Önerilen Durum ile Mevcut Durumun Karşılaştırılması (Milyon TL)

(Maliyet/Yıl)	2013	2020	2030	2040	2050
Mevcut Durum	14.651	25.060	37.818	49.662	62.661
Önerilen Durum	14.357	23.663	34.317	44.272	51.261
Fark (TL)	294	1.397	3.501	5.390	11.400
Tasarruf (%)	%2	%6	%9	%11	%18

Sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan bu kırılmaların ardından ülkeler 90’lı yıllarda reform yapma konusunda istekli davranmışlar ve bu süreçte birçok ülke emeklilik sistemlerini dönüştürmüştür. 2008 yılında dünya ekonomisinde yaşanan mali şok, daha sonraki yıllarda OECD ülkelerinin çoğunun ekonomisinde ve kamu maliyesinde derin bir etki yaparak yankılanmıştır. Önceki on yılda bir değişim dalgasıyla zaten dönüştürülmüş olan emeklilik sistemlerinde, çoğu kez uluslararası mali piyasaların ve mali konsolidasyonun baskısı altında yeni reformlar yapılmıştır. (OECD, 2012)

Ülkelerdeki reform trendleri incelendiğinde; dört temel reform hareketi belirlenmektedir. Bunlar,

- Emeklilik sigortasından sağlanan aylığın hesaplama formülünde değişiklik yapılması,
- Emeklilik yaşının yükseltilmesi ve kadın ve erkek için kademeli olarak eşit hale getirilmesi,
- Ölüm sigortası programına sınırlama getirilerek, dul eşlerin haklarının gözden geçirilmesi veya azaltılması,

- Erken emekliliğin zorlaştırılması malul-lük ve hastalık sigortalarının yeniden gözden geçirilerek, daha disiplinli hale getirilmesi olarak tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten, uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin reform yapılırken; dikkat edilmesi gereken hususlar literatürde yer almaktadır. Reformun ilk olarak mali endişeleri gözetmesi ve nüfusun yaşlanması etkilerini azaltıcı yönde olması gerekmektedir. İkincil koşul olarak ise herkes, için eşit olması, işçi devlet çalışanı ayrımı yapmaması ve kişinin çalışmasını teşvik etmesi, onu çalışmaktan alıkoyucu olmaması şeklinde ifade edilmektedir. (OECD, 2006, s.6-8)

Türkiye’deki sosyal güvenlik reform süreci bu dört temel reform hareketi açısından incelendiğinde; sosyal güvenlik açıklarının giderek artması neticesinde emeklilik yaşında ve emeklilik aylığının hesaplanması formülünde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Ancak ölüm sigortası programı bu reform sürecinden hiç etkilenmemiş ve son 50 yılda yasal süreçte ölüm sigortasından sağlanan haklarda pek bir değişiklik olmamıştır.

Ölüm sigortası programı, ailenin mevcut gelirinin tamamını veya önemli bir kısmını sağlayan öldüğünde ve dul kalan eş ya da çocukların verimli çalışmaları mümkün olmadığı anda aileyi desteklemek ve korumak için tasarlanmıştır. Ölüm sigortası programının, verimliliği ve eşitliği geliştirmesi ve kişilerin davranışlarını en az seviyede etkilemesi gerektiği savunulmaktadır. (James, 2009, s.1) Türkiye’de mevcut durumda uygulanan ölüm sigortası programı, dul eşin verimli çalışıp çalışmadığına bakılmadan ve hiçbir şartı göz önünde bulundurmadan, dul eşe evlenmediği sürece ölene kadar dul aylığı alma imkanı sağlamaktadır. Bu da evlilik statüsü ile belli bir kesime avantaj sağlamakta ve çalışan bekarlardan çalışan evlilere, iki eş çalışan çiftlerden tek eş çalışan çiftlere bir gelir transferi sağlamaktadır. Mevcut uygulamada gelir transferi üst düzeyde olmakta ve ölüm sigortasının eşitliği desteklememesi sonucunu doğurmaktadır. Bunlara ilaveten Türkiye’de çalışma çağında koşulsuz verilen dul aylığı dul eşlerin çalışma kararlarını etkilemekte, dul eşlerin birçoğu çalışmamayı tercih etmektedir ya da kayıtdışı çalışmayı tercih etmektedir. Son olarak bazı koşullarda dul eşler sigortalayanı istismar etmektedirler. Genç yaşta dul aylığı almaya başlayan dul eş ilerleyen yıllarda hayat arkadaşı mevcut olmasına rağmen dul aylığı kesilmemesi için evlenmemekte ve sigortalayan için bir maliyete neden olmaktadır.

Türkiye’de ölüm sigortasından faydalanan hak sahibi portföyün yapısına bakıldığında; 2012 Aralık ayı sonu itibariyle tespit edilen hak sahibi sayısının yarısından fazlasını kadın dul eşler oluşturmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri geleneksel Türk aile kültüründe kadının ev işleri ile ilgilenmesi ve çocuklara bakım rolünün mevcut

bulunması sonucu Türkiye’de kadının istihdama katılma oranlarının düşük seviyelerde kalmasıdır. Değişen dünya konjoktüründe kadın ve erkeğin rolleri değişmekte; kadınların istihdama katılma oranları erkeklerinkine yaklaşmakta ve kadınlar kariyer planlarına artık daha çok önem vermektedirler. Hem kadının istihdama daha çok katılması hem de Türkiye’de uygulanan ölüm sigortasının neden olduğu bozulmalar nedeniyle ölüm sigortası programında reform yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada da önerilen yeni ölüm sigortası uygulamasının, mevcut duruma göre daha az maliyetli olacağı bulgular bölümünde yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir. Nüfusun yaşlandığı ve beklenen yaşam ömürlerinin arttığı günümüz şartlarında çalışma çağında dul kalan eşin 40-50 yıl dul aylığı alması ve bunun giderek artacak olması sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini olumsuz etkileyebilecektir. Revize edilen ölüm sigortası programı, maliyeti yüksek kalemlerden birini oluşturan ölüm sigortası programından hem daha az harcama yapılmasını, hem de yapılan sübvansiyonların daha verimli ve eşitlikçi dağılmasını sağlamaktadır. Elde edilen bulgular çerçevesinde önerilen sistem mevcut sisteme nazaran ödemelerde %2 ila %18 arasında tasarruf yarattığı tespit edilmiştir. Buna ilaveten, önerilen ölüm sigortası programı, geride kalan dul eşin, iş hayatına giriş kararını en az şekilde etkilemekte ve sigortalayanı istismar etmesini yani ahlaki tehlike içine düşmesini engellemektedir.

Önerilen ölüm sigortası programının sosyal olarak eksik yönlerinin tamamlanmasında aşağıdaki ek uygulamalara yer verilebileceği düşünülmektedir:

- * Çalışma çağında olan ve iki yıl adaptasyon için dul aylığı bağlanacak olan dul eşlere, bu süre zarfında İŞ-KUR tarafından özel olarak meslek edindirme kursları açılabilir.
- * Yine bu kişilere özel olarak işçi-işveren primlerinde teşvik uygulamaları gündeme alınabilir. Böylece daha önce çalışmamış olan dul eşlerin iş bulması kolaylaşabilecektir. Ayrıca bu uygulama kadınların istihdama katılmasını artırıcı bir politika aracı olarak kullanılabilir.
- * Dul aylığının kesildiği müddet içerisinde, dul eşin iş bulamaması ve herhangi bir gelirleri olmaması durumunda da, primsiz sistem yani sosyal yardım siste-

mi içinde çözüm bulunabilir. Halihazırda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı” kapsamına alınmaları gündeme gelebilecektir.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde, önerilen ölüm sigortasının mevcut durumda uygulanandan daha az maliyetli, kadınların istihdamını engellemeyen aksine teşvik eden ve daha eşitlikçi bir yapıdadır. Önerilen durumun uygulamaya geçebilmesi için kanun değişikliği yapılması gerekmektedir. Yapılacak değişiklikle 5510 sayılı Kanununun 34 ve 35 inci maddeleri yeniden düzenlenecektir.

KAYNAKÇA

- Biggs, Andrew G., Reznik Gayle L., Eissa, Nada O., (2010), “The Treatment of Married Women by The Social Security Retirement Program”, *Center for Retirement Research at Boston College*, CRR WP 18.
- Brockett, L., Patrick ve Diğerleri, (2008), “Survival Analysis of a Household Portfolio of Insurance Policies: How Much Time Do You Have To Stop Total Customer Defection?”, *The Journal of Risk and Insurance*, 75:3, s.713-737.
- Bryant, J., (2003), “Modelling the Effect of Population Ageing on Government Social Expenditures”, *New Zealand Treasury Working Paper*, 03/15.
- Burkhauser, Richard V., Holden, Karen, C., (1982), “A Challenge to Social Security: The Changing Roles of Women and Men in American Society”, *Academic Press, New York*.
- Cohen, L., Eugene, S., Adam, C., (2004) “Redistribution Under OASDI: How Much and to Whom?”, *Brookings Institution Press*, Washington DC.
- Colquitt Lee, L, Sommer W., David, Ferguson L., William, (2009) “A Citation Analysis of Risk, Insurance And Acuarial Research: 2001 Through 2005”, *The Journal of Risk and Insurance*, 76:4, 933-953.
- Decoster, A., Orsini, K., Camp, Guy,V., (2007), “Labour Market Responses of Survival Pensioners: Estimating a Labour Supply Model and Predicting The Effect Of The Reform”, *Center of Economics Studies – Discussion Papers from Katholieke Universiteit Leuven*, s.1-49.
- Dyson, T., (2001), “A Partial Theory of World Development: The Neglected Role of the Demographic Transition in the Shaping of Modern Society”, *International Journal of Population Geography*, 7, s.67-90.
- European Commission, (2012), “White Paper:An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions”, *European Commission*, Brussels, COM 55 final.
- Favreault, Melissa M. and Steuerle, Eugene C., (2007) “Social Security Spouse and Survivor Benefits For The Modern Family”, *Center for Retirement Research at Boston College*. (Avaliable at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1299202>).
- Golini, A., (2001), “Demographic Trends and Population Policies”, *Futures* 33, s. 27-41.
- James, E., (2009) “Rethinking Survivor Benefit” *World Bank*, Washington DC.
- Meyer, Madonna H., (1996), “Making Claims as Workers or Wives:The Distribution of Social Security Benefit *American Sociological Review*, 61-3, s.448- 457.
- Myers, Daniel, A., Burkhauser, Richard V., Holden, Karen, C., (1987), “The Transition from Wife to Widow: The Importance of Survivor Benefits to Widows”, *The Journal of Risk and Insurance*, 54:4, s.752-759.

OECD, (2006), “Public Sector Pensions and The Challenge of ageing public service”, *GOV/PGC* 13.

Orloff, A., (1993), “Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States.” *American Sociological Review*, 58, s.303-328.

Plamondon P. ve Diğerleri (2002), “Actuarial Practice in Social Security”, *International Labour Office*: Geneva.

Sainsbury, D., (1993), “Dual Welfare and Sex Segregation of Access to Social Benefits: In-come Maintenance Policies in the UK, the US, the Netherlands and Sweden.” *Journal of Social Policy*, 22:2, s.69-98.

Shuart, Amy N., Weaver, David, A., Whitman, Kevin, (2010), “Widowed Before Retirement: Social Security Benefits Claiming Strategies”, *Journal of Financial Planning*, 23:4, s.45-53.

Tamirisa, N.T., Faruqee, (2006), “Macroeconomic Effects and Policy Challenges of Population Aging”, *IMF Working Paper*, 06/95.

Weaver, D., (2001/2002), “The Widow(er)’s Limit Provision of Social Security”, *Social Security Bulletin*, 64:1.

Willetts, D., (2003) “Old Europe? Demographic Change and Pension Reform”, *Centre for European Reform*.

Yumurtacı, A., (2007) “Nüfusun Yaşlanması ve Avrupa Emek Piyasasına Etkileri” *Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

<http://ec.europa.eu/eurostat>

www.missoc.org

www.tuik.gov.tr

www.sgk.gov.tr

www.oecd.org

www.issa.int

ÖZET

İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme

Yenilik, işletmeler için son yıllarda sıkça kullanılan önemli bir araç haline gelmiştir. Çünkü yaşanan küreselleşme sürecinde işletmelerin uzun süre rekabetçi kalabilmeleri için, işletme içerisinde yeni; ürün, süreç, pazar, teknoloji, strateji ve yönetim tekniklerini yenileme yeteneklerine bağlıdır. Bu bağlamda, yeniliği hedefleyen, riski kabullenen, yeni fırsatları keşfeden ve takip eden iç girişimcilik, rekabetçi avantaj sağlamanın en etkili stratejilerden biridir. İç girişimcilik, örgütsel öğrenme ve bilgi paylaşımının iş süreçlerine aktarılması sonucu yeniliğin sağlanmasıdır. Bu açıdan iç girişimcilik hem işletme içi büyüme ve gelişmenin hem de sosyal ve ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak kabul edilmektedir. Genel olarak bu çalışmada iç girişimcilik ve yenilik kavramı arasındaki ilişki kavramsal olarak incelenerek konunun önemi ortaya konulmuştur.

JEL Sınıflaması: L26, L53, O31

Anahtar Kelimeler: Girişim, Girişimcilik, İç Girişimcilik, Yenilik

ABSTRACT

A Conceptual Study on the Relationship Between Intrapreneurship and Innovation in the Enterprises

Innovation for enterprises has become a significant and frequently used tool in recent years. In the globalization process, long-term competitiveness of enterprises depends on their ability to renovate their techniques about new products, processes, markets, technologies, strategies and administration. In this context, intrapreneurship, which discovers and follows new opportunities through innovations and risk taking, is one of the effective strategies for acquiring a competitive advantage. Intrapreneurship is to provide innovation by transferring information-sharing and organizational-learning into work processes. Therefore, intrapreneurship is accepted as a main source of both social and economical growth and internal growth and development. As a whole, in this study, the relationship between the concepts of intrapreneurship and innovation is examined conceptually and the significance of the issue is presented.

JEL Classification: L26, L53, O31

Keywords: Enterprise, Entrepreneurship, Intrapreneurship, Innovation

İşletmelerde İç Girişimcilik ve Yenilik İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme

Doç. Dr. Yavuz Demirel *

B. Dilek Özbezek **

GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında, işletmelerin faaliyetlerini daha sağlıklı yürütebilmeleri için hem işletme içi koşulları hem de işletme dışı koşulları yakından takip etmeleri gerekir. Takip sürecinde yöneticilerin tek başına rol almaları yeterli olmamaktadır. Bu yüzden işletme çalışanlarının da bu sürece dahil olmaları, yaptıkları işleri sürekli geliştirmeleri, yeniliğe ve değişime açık olmaları konusunda istekli olmaları gerekir. Çünkü küresel rekabet bunu gerektirmektedir. Küresel rekabet, rakiplerin sayısına bağlı olarak değil aynı zamanda sürekli farklılaşan müşteri taleplerine de bağlı olarak etkisini sürdürmektedir. Dolayısıyla

yaşanan bu durum karşısında işletmeler varlıklarını tehdit eden sayısız problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Karşılaştığı problemler için farklı ve etkili çözümler üretmek isteyen işletmeler, bir taraftan yenilik odaklı bir dizi strateji ve bu stratejilere uygun örgütsel yapı oluştururken (Bulut, Fiş, Aktan, ve Yılmaz, 2008, s.1392) diğer taraftan da işletme içi girişimci davranışı etkileyecek bürokratik engellemeleri ortadan kaldıracak politikalar geliştirmeleri için sürekli çaba gösterdikleri görülmektedir (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.54).

İşletmeler açısından icat veya buluşun maliyeti yüksek bir süreç olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bu durumun göz ardı edilmesi de işletmelerin devamlılıklarını tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle işletmeler için daha az maliyetli ve daha etkili olabilecek mevcut duruma yönelik yenilikler gerçekleştirilebilir. Bu tarz yapılabilir yenilikler

* Aksaray Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
ydemirel@aksaray.edu.tr

** Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD, Doktora Öğrencisi
dilekozbezek@gmail.com

likler, Zhao (2013, s.6-7) göre, işletmelere rekabette üstünlük sağlamakta ve uzun dönemde işletmeler için zenginlik kaynağının temelini oluşturmaktadır. Böylece işletmelerin yoğun küresel rekabet ortamında hayatta kalmalarının, sürekli yenilik anlayışını benimsemeleri ile mümkün olduğu düşüncesini de güçlendirmiş olacaktır. Dolayısıyla, işletmelerin sadece başka işletmeleri değil, kendi kendilerini bile aşmalarıyla tanımlanan yenilik, küresel dünyada bir süreç olarak zorunluluk haline gelmiştir (İrmiş ve Özdemir, 2011, s.139).

Literatürde işletmelerin yenilik oluşturmada ve yüksek rekabet ortamında devamlılığını sağlamada önemli bir role sahip olan unsurlardan birisi de iç girişimciliktir. İç girişimcilik, işletme ve çalışanlarının, hızlı değişen pazar talebine karşı çevredeki fırsatları işletmeler için değere dönüştürebilen dinamik, esnek ve yeniliğe bağlı bir girişimci davranışları olarak tanımlanmaktadır (Bulut ve diğerleri, 2008, s.1390). Bu çerçevede, yenilik süreci ile iç girişimcilik kavramlarının bir bütün olarak ele alınması ve geliştirilmesi işletmeler açısından oldukça önemlidir. Buradan hareketle böyle bir çalışmaya karar verilmiştir. Çalışmanın amacı, iç girişimcilik ve boyutları ile yenilik ve yenilik boyutları arasındaki ilişkiyi kavramsal olarak incelemektir. Bu bağlamda çalışmada, girişimci, girişimcilik, iç girişimcilik ve iç girişimciliğin boyutları ayrıntılı bir şekilde ortaya konularak iç girişimcilik ve yenilik arasındaki ilişki ayrıntılı olarak incelenecektir.

1. GİRİŞİMCİ VE GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI

Girişimci kavramı, Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say tarafından da kullanılmıştır

(Çetinkaya Bozkurt, Kalkan, Koyuncu ve Alparslan, 2012, s.232). Say Cantillon'un girişimciliğin tanımına üretim faktörlerini dahil ederek (Stevenson, 2006, s.2); *girişimcinin risk üstlenmesi yanısıra üretim faktörlerini örgütleme ve yönetme niteliklerine de sahip olması gerektiği* üzerinde durmuştur (Çetinkaya Bozkurt ve diğerleri, 2012, s.232). Say girişimciyi ekonomide üretimin ana ögesi olarak görmüş ve girişimci kavramının risk üstlenmekten ziyade yöneticilik yönüne vurgu yapmış (Orwa Bula, 2012, s.82) ve onu dördüncü üretim faktörü olarak nitelemiştir. Say'a göre para verip risk alan herkes girişimci olamaz. Girişimci, üretim faktörlerini refah yaratacak şekilde bir araya getiren ve bir taraftan risk alırken diğer taraftan da bütün bunların yönetimini gerçekleştiren kişilerdir (İrmiş, Durak ve Özdemir, 2010, s.7).

Girişimcilik kavramı, köken itibarıyla Fransız Richard Cantillon'un kullandığı ve girişimci anlamına gelen *entreprendre* terimine dayanmaktadır (Ağca ve Yörük, 2006, s.158). Latince'de *intare* kökünden gelen girişimci kavramı, İngilizce'de enter (giriş) ve pre (ilk) kelime köklerinden gelmekte ve *entrepreneur* yani ilk girişen, başlayan anlamı taşımaktadır (Keleş, Kıral, Özkan, Doğaner ve Altunoğlu, 2012, s.108; Güney ve Nurmakhmatuly, 2007, s.63). Literatürde girişimcilik kavramına ilişkin evrensel bir tanım bulunmamakla birlikte, kavramın farklı yönlerine vurgu yapan birçok tanıma rastlanmaktadır. Bunun nedeni; girişimcilik kavramının çok boyutlu özelliklerinin bulunmasıdır (Orwa Bula, 2012, s.82; Stevenson, 2006, s.2; Lee, Chang ve Lim, 2005, s.28).

Literatüre baktığımızda; Fransız ekonomist Richard Cantillon 1755'de ölümünden

sonra yayınlanan “*Essai sur la nature du commerce en general*” adlı eserinde ekonomik parametrelere odaklanarak girişimciliği tanımlayan ilk ekonomist (Orwa Bula, 2012, s.82; Stevenson, 2006, s.2) olduğu görülmektedir. Richard Cantillon girişimciliği *kar elde etmek için, henüz belirlenmiş bir bedelle satmak üzere üretim girdilerini ve hizmetlerini bugünden satın alan başka bir ifadeyle garantisi olmayan riski üstlenen kişi* olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda Cantillon girişimciliğin risk ve belirsizlik özelliğini vurgulamıştır (McMullen ve Shepherd, 2006, s.134; Stevenson, 2006, s.2; Orwa Bula, 2012, s.82).

Literatürü incelediğimizde girişimcilik teorisine, en önemli ve en bilinen katkı “*The Theory of Economic Development*” adlı kitapta yapıldığı görülmektedir. Söz konusu eserde Joseph Schumpeter, girişimciyi yeniliği gerçekleştiren ve sunan birey olarak tanımlamaktadır (Çetinkaya Bozkurt ve diğerleri, 2012, s.232). Schumpeter (1911) çalışmasında girişimciliğin tanımına yenilik kavramını eklemiştir (Stevenson, 2006, s.2) ve girişimciyi de *yenilikçi kişi* olarak tanımlamıştır (İrmiş ve diğerleri, 2010, s.9). Schumpeter’in tanımıyla, girişimcinin işlevi, yeni bir buluş ve icatla veya yeni bir mal ve hizmet üreterek ya da eskisini yeni bir yöntemle üretmek için daha önce denenmemiş teknoloji ve fikir kullanarak üretim ve sürecinde reform veya devrim yapmak (Ceylan ve Demircan, 2002, s.2) olarak ifade edilmiştir. Schumpeter’in görüşüne göre yenilik ortaya koyan sadece bireyler değil, aynı zamanda örgütlerde girişimcidir (Duygulu, 2008, s.97). Bu bağlamda Schumpeter, girişimciyi ekonomik büyümenin en önemli lokomotif ve rol modeli haline de getirmiştir (İrmiş ve diğerleri, 2010, s.9). Girişimcilik

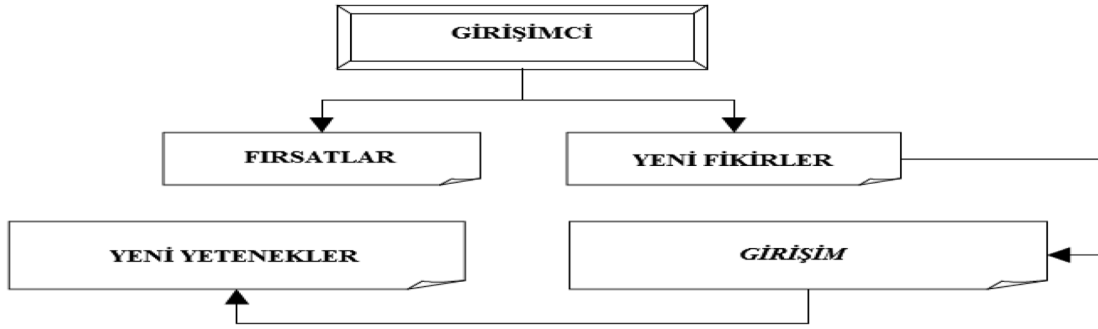
teorisine önemli katkılarda bulunan Hisrich ve Peters ise girişimciyi; *emek, hammadde ve diğer varlıkları daha büyük değer yaratacak şekilde bir araya getiren kişi* olarak ifade etmektedirler. Dolayısıyla girişimci; riskle karşılaşabileceği halde ve riski baştan kabullenmesi, doğabilecek fırsatları değerlendirerek, belirsizlik altında büyüme, gelişme ve kâra ulaşma amacıyla, beşeri ve fiziki sermaye yaratabilmek için gerekli kaynakları tedarik eden, yeni iş ya da işletme oluşturan kişi (Çetinkaya Bozkurt ve Alparslan 2013, s.10) olarak ifade edilmektedir.

Girişimcilik tanımı hakkında literatürde bazı farklılıklar olmasına rağmen risk alma, fırsatları yakalama, yeni bir iş kurma, yeni ürün ve hizmet üretme gibi unsurların bütün tanımların ortak noktalarını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Çünkü girişimcilik, belirsizlik ve kriz ve karmaşıklık içerisinde kendine güvenmek, yenilik yaparak risk almaktır (Yılmaz, 2014, s.299). Dolayısıyla girişimcilik, risk almayı, üretim faktörlerinin tedarik edilmesini ve bunların etkin kullanılmasını içermektedir (Ercan ve Gökdeniz, 2009, s.67). Başka bir ifadeyle, girişimcilik örgütlerin, karar verme gücü, liderlik fonksiyonu ve hatta örgüt yönetiminde aktif olarak katılma derecesi gibi çok sayıda fonksiyonu kapsadığı gibi (İrmiş ve diğerleri, 2010, s.10), aynı zamanda kendini geliştirebilme, yenileyebilme, yenilikçilik ve yaratıcılık eylemlerini (Sharma ve Crisman, 1999:17) de içine almaktadır. Dahası girişimcilik sermaye büyüklüğü ya da işletme ölçeğinden ziyade, fırsatları erken görebilen ve makul riskleri almaktan çekinmeyen cesaret duygusu ile ilgili bir süreçtir (Ercan ve Gökdeniz, 2009, s.67). Görüldüğü üzere, girişimcilik; ekonomik bir faaliyet olmanın ötesinde, çok daha bütünsel anlamlar ve eylemler barındı-

ran bir olgu olup, maddi ve maddi olmayan unsurlarla, düşünsel ve pratik eylemlerin bir toplamını oluşturmaktadır (Ören ve Biçkes, 2011, s.71). Bu bakış açısıyla, girişimcilik süreci üç temel elemen tarafından sürdürülmektedir ve bunlar; fırsatları tanıma ve yeni

fikirler, yeni fikirlerin somut sonuçlara veya girişime dönüşmesi ve yeni yeteneklerin geliştirilmesi (Pizarro-Moreno, Real, Sousa-Ginel, 2007, s.7) olarak ifade edilmektedir. Bu durum Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1. Yeni Yeteneklerin Üreticisi Olarak Girişimci

Kaynak: Pizarro-Moreno vd., 2007, s.7

Şekil 1’de girişimci, yeni yeteneklerin geliştirilmesinde ve bu yeteneklerin fırsata dönüştürülmesinde etkin bir rol aldığı görülmektedir. Girişimci sürekli yeni fikirler üretebilmeli ve bu fikirleri fırsata dönüştürerek işletmenin girişimci kapasitesini artırmalıdır.

Literatürde farklı bakış açılarından hareketle (Çetin ve Varoğlu, 2009, s.51) girişimcilik, çevresel faktörlerden doğan fırsatlardan yararlanma, yeni fırsatlar yaratabilme amacıyla, ekonomik mal ve hizmet üretmek için üretim faktörlerine sahip olma, örgütlenme kabiliyeti ve risk alma yeteneği ile ilişkilendirilmekte (Erdoğan, 2012, s.31) ve girişimci tanımlarında üç hususun önemli olduğu görülmektedir. Birincisi, inisiyatif alma, ikincisi ekonomik ve sosyal koşulları organize ederek kaynakları etkin kullanma ve üçüncüsü ise başarısızlık ve riskin kabul edilmesidir. Dolayısıyla girişimci, bir ihtiya-

cı teşhis ederek, iş fikrini fırsata dönüştüren ve gerekli riskleri üstlenerek ticari işletme kuran kişi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, Demirel ve İçerli, 2011, s.191). Başka bir ifadeyle, girişimci, bireysel ya da ekip halinde imkânları tanımlayıp, şartları ortaya koyan ve mevcut olanaklar doğrultusunda organizasyon oluşturarak bunun devamlılığını sağlayan kişi ya da kişiler (Yılmaz, 2014, s.299) olarak ifade edilmektedir.

2. İÇ GİRİŞİMCİLİK

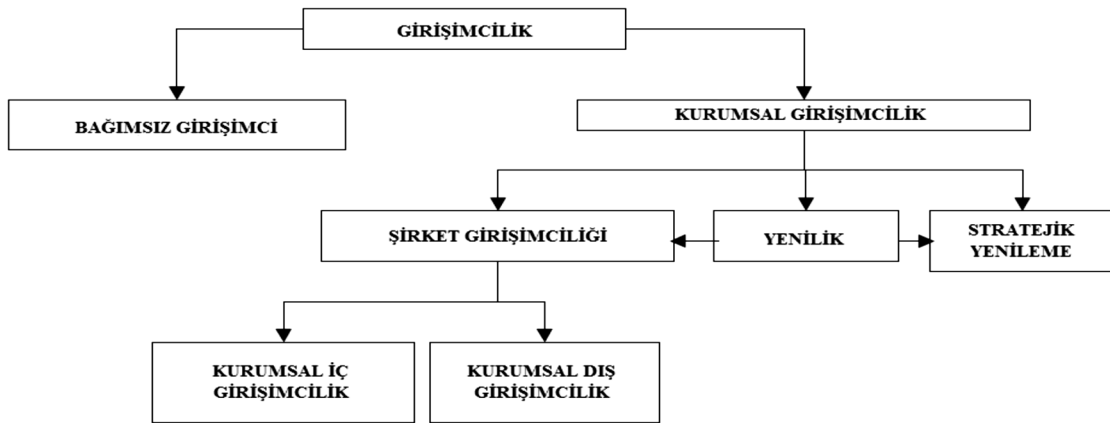
İç girişimcilik kavramı son otuz yılda gelişmiş (Kuratko, Hornsby ve Bishop, 2005, s.276) ve günümüzde uluslararası kabul görmüş belirli bir tanımı (Ferreira, 2002, s.2) olmamasına rağmen, kaynağını örgütlerin son yıllarda yaşadığı yoğun rekabet ortamından alan bu kavramın literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Genel olarak, işletme içerisindeki girişimcilik faaliyetleri şeklinde

değerlendirilen iç girişimcilik (Zeren, 2012, s.100) kavramını, 1992’de *The American Heritage Dictionary*, riski üzerine alarak veya fırsatı değerlendirerek yenilik yapma yoluyla kârlı nihai bir ürüne dönüştürme sorumluluğunu üstlenen işletme çalışanı olarak tanımlamıştır (Hill, 2003, s.19). Bu bağlamda, iç girişimcilik en geniş anlamda, var olan ve faaliyetlerine devam eden bir örgüt içerisinde, yeni girişim veya başlangıç oluşturma olarak tanımlanabilir (Antoncic, 2007, s.310; Antoncic ve Hisrich, 2001, s.497). Başka bir ifadeyle, yeni ürünler veya hizmetlere yönelik fikirlerin ortaya çıkarılması ve bu fikirlerin kazançlı ürün ve hizmetlere dönüştürülmesi için bir organizasyon içerisinde bireylerin ve ekiplerin çalışması (Zeren, 2012, s.100) iç girişimcilik olarak tanımlanmaktadır.

İç girişimcilik kavramı ilk olarak (Akoğlan Kozak ve Gül Yılmaz, 2010, s.86)’ın aktardıklarına göre, Pinchot tarafından 1985

yılında kurumsal girişimcilik, kurumsal iç girişimcilik ve şirket girişimciliği (corporate entrepreneurship, internal corporate entrepreneurship ve corporate venturing) gibi çeşitli terimler kullanılarak tanımlanmıştır (Antoncic, 2007, s.310). Benzer şekilde iç girişimciliğin değişik yönlerine dikkat çekmek için birçok farklı terim kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda iç girişimcilik kavramıyla aynı anlamda veya ilgili olarak; iç girişimcilik, kurumsal girişimcilik (*corporate entrepreneurship*), kurumsal iç girişimcilik (*internal corporate entrepreneurship*), şirket girişimciliği (*corporate ventures*), girişim yönetimi (*venture management*), yeni girişim (*new ventures*) ve stratejik yenileme (*strategic renewal*) kavramları kullanılmaktadır (Antoncic, 2007, s.310; Sharma ve Crisman, 1999:13-14; Ferreira, 2002, s.2 Pizarro-Moreno ve diğerleri, 2007:6). İç girişimcilik ile bağlantılı kavramların birbirleriyle olan bağlantıları da dikkate alarak aşağıdaki şekildeki gibi özetleyebiliriz.

Şekil 2: İç Girişimcilik Tanımında Kullanılan Kavramlar ve İç Girişimcilik Tanımı Arasındaki İlişki

Şekil 2'den de anlaşılacağı üzere iç girişimcilik kavramı, girişimcilik, bağımsız (bireysel) girişimci, kurumsal girişimcilik, şirket girişimciliği, yenilik ve stratejik yenileme, kurumsal iç girişimcilik ve kurumsal dış girişimcilik kavramları ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

İç girişimciliğe yönelik kavramsallaştırma süreci incelendiğinde kavramın tanımına ve boyutlarına ilişkin tam bir fikir birliği olmadığı ve kavramla ilgili farklı görüşlerin bulunduğu (Erkocaoğlu ve Özgen, 2009, s.205) görülmektedir. Literatürde, iç girişimcilik ilgili ön plana çıkan bazı tanımlar şöyledir; Pinchot (1985), iç girişimciliği; *Hayalperest* her hangi bir kişinin ya da kişilerin yaptığı iş olarak tanımlarken bu kişilerin yenilik yaratmak için sorumluluk üstlenmeleridir. İç girişimciler, yaratıcı ya da mucit olabilirler fakat daima bir fikri ya da düşünceyi kârlı bir gerçeğe dönüştürebilen hayalperestlerdir şeklinde ifade etmiştir (Sharma ve Crisman, 1999, s.14). Zahra (1991) iç girişimciliği, kurulu bir örgüt içerisinde, örgütsel kârlılığı ve firmanın rekabet gücünü arttırmak ve stratejik yenilenmeyi gerçekleştirebilmek için, yeni iş yaratma sürecidir şeklinde tanımlamıştır (Ferreira, 2002, s.2). Covin ve Slevin (1986, 1991) iç girişimcilik kavramını genişleterek örgütsel düzeyde üç özelliğini elde etmiştir; risk alabilen, yenilikçi ve proaktif (De Jong ve Wennekers, 2008, s.9). Jones ve Butler (1992) göre, şirket içi girişimcilik bir firmanın içindeki girişimsel davranışları şeklinde ifade etmektedir (Sharma ve Crisman, 1999, s.14). Covin ve Miles (1999) ise iç girişimciliği, yenilik yapmanın yanında rekabet üstünlüğü yaratmak veya sürdürmek için organizasyonların, pazarların ve sektörlerin amaçlarını yeniden belirlemesi olarak gör-

müşlerdir (Fitzsimmons, Douglas, Antoncic ve Hisrich, 2004, s.6). Antoncic ve Hisrich (2001, s. 498) iç girişimciliği, büyüklüğüne bakılmaksızın mevcut bir firma içinde devam eden bir süreç olarak yeni hizmetler, teknolojiler, yönetim teknikleri, stratejiler ve rekabet pozisyonu geliştirme gibi diğer yenilik faaliyetleri ve yönelimlerinin sürdürülmesi şeklinde ifade etmiştir.

Genel olarak bakıldığında bu kavramların hepsi, kapsamı veya içeriği ne olursa olsun mevcut faaliyet halindeki örgütlerdeki iç girişimcilik olgusunu veya girişimcilik eğilimini açıklamaktadırlar (Ağca ve Kurt, 2007, s.93). Dolayısıyla iç girişimcilik, bir örgütlerde girişimsel faaliyetlerde bulunmaya ve başarı elde etmeye yönelik olan ve içerisinde esneklik, yaratıcılık, yenilik, aktiflik, etkinlik gibi kavramları barındıran bir olgu (İrmiş ve diğerleri, 2010, s.15) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, iç girişimcilik, organizasyonun içindeki bireyler ya da grupların işletmeyi kurmak ve geliştirmek için kullandıkları düşünce yapısı, davranışlar ve niteliklerin, faaliyetlerini sürdürmekte olan bir işletme içinde kullanılmasıdır. Başka bir ifadeyle, iç girişimcilik; örgütsel kârlılığı ve firmanın rekabet gücünü arttırmak için yeni işlerin yaratıldığı, birey veya bireyler vasıtasıyla mevcut bir örgüt içinde yeniliklerin yapıldığı, örgütsel yenilenmenin ve örgüt içerisindeki girişimcilik aktivitesinin teşvik edildiği bir süreç olarak görülmektedir (Ferreira, 2002, s.3-4; Antoncic, 2007, s.310; Antoncic ve Hisrich, 2001, s.498; Sharma ve Crisman, 1999, s.17; De Jong ve Wennekers, 2008, s.9; Pizarro-Moreno ve diğerleri, 2007, s.6-7).

Yapılan tanımlardan yola çıkarak örgütlerde iç girişimciliğin amacı, risk alarak, yenilik yaparak, örgüt içi çalışanlar ve bö-

lümeler arasında aktif rekabet davranışı göstererek, yeniden gelişmeyi sağlayarak ve iş süreci içerisinde yeni girişimsel faaliyetlerde bulunarak, örgütün bir bütün olarak yenilemesidir. Görüldüğü üzere, iç girişimcilik; yenilik yapmak ve değer yaratmak için, örgüte eşsiz ve farklı olanaklar sağlayan, hem iç çevredeki değişimleri hem de dış çevredeki değişimleri kapsamaktadır. Bu durumda iç girişimci de vizyonu olan, mevcut bir organizasyon içerisinde girişimci gayreti olan ve yenilik oluşturan ve bu organizasyonda bir bütün halinde girişimsel ruh yaratan kişi (İrmiş ve diğerleri, 2010, s.15) olarak tanımlanmaktadır. Driscoll (2014)'e göre işletmelerde iç girişimciliği geliştirmenin yollarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- ✓ Çalışanlar arasından doğal girişimci özelliğine sahip olanları tespit ederek, iş süreçlerini geliştirmelerine dönük küçük gruplar oluşturmalarını sağlamak,
- ✓ Çalışanların fikirlerini engelleyebilecek sıradan işletme içi engelleri ortan kaldırarak gönüllü proje üretmeleri için uygun çalışma ortamı oluşturmak,
- ✓ Çalışanlara, daha iyi ürün ve hizmet üretebilmeleri için onlara ekstra zaman vermek ve onları yaratıcı olmaları konusunda teşvik etmek,
- ✓ Çalışanların yaptıkları yeniliklere göre etkili bir ödül sistemi geliştirmek ve uygulamak,
- ✓ Çalışanların daha üretken olmaları için onlarla haftalık beyin fırtınası yapmak,
- ✓ Çalışanlardan gelebilecek her türlü fikir ve düşünceye hiyerarşi farkı gözetmeden açık olmak,
- ✓ Çalışanlara yeni ürün, hizmet ve süreç geliştirebilmeleri için fon sağlamak,

- ✓ Sabırlı olmak/acele etmemek ve iç girişimciliğin uzun zaman dilimi içinde gerçekleşebilecek bir süreç olduğunu kabul etmek.

2.1. İÇ GİRİŞİMCİLİK BOYUTLARI

Birçok araştırmacıya göre *bir firmanın iç girişimcilik seviyesini ortaya koyarken temel belirleyici davranışlar nelerdir?* Sorusunun cevabı iç girişimcilik boyutları içerisinde olduğu yönündedir (İçerli, Yıldırım ve Demirel, 2011, s.180). Ağca ve Kurt (2007 s. 91-92)'ye göre iç girişimcilikle ilgili yapılan ilk çalışmalarda, iç girişimciliğin boyutları; *yenilikçilik, yeni iş girişimleri, proaktif davranış ve kendini yenileme* yönelimi olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Takip eden çalışmalarda iç girişimcilik yöneliminin çok boyutlu bir nitelik taşıdığı ileri sürülerek özerklik, rekabetçi ve agresiflik boyutları eklenmiştir (Antoncic, 2007, s.311; Antoncic ve Hisrich, 2001, s.498-499). Daha sonraları ise Antoncic ve Hisrich (2003) *iç girişimciliği*; yenilikçilik (inovasyon), risk alma, proaktiflik, özerklik (otonomi), yeni iş girişimleri, kendini yenileme ve rekabetçi agresiflik şeklinde yedi boyutlu kavramsal bir bütün olarak sınıflandırmışlardır (Turró ve Urbano, 2012, s.7). Görüldüğü üzere, iç girişimcilik farklı çalışmalarda farklı boyutlar halinde incelenmiştir. İç girişimcilikle ilgili bu çalışmalarda ortaya konan boyutlar, iç girişimciliğin birbirlerinden farklı ancak birbirleri ile ilişkili, çok boyutlu bir kavram olduğunu ve sadece örgüt düzeyinde değil, aynı zamanda birey düzeyinde de gerçekleşen bir eylemi içerdiğini göstermektedir (Meydan, 2011, s.27). Bu boyutları aşağıda gibi özetleyebiliriz.

Yenilikçilik; Yenilik, yeni ürün ve hizmetlerin oluşturulması, mevcut ürün ve

hizmetlerin geliştirilmesini, yeni yöntemlerin ortaya konulması ve yeni prosedürlerin belirlenmesini içermektedir (Antoncic ve Hisrich, 2001, s.498; Antoncic, 2007, s.311). Literatürde girişimcilik faaliyetleri çoğunlukla yenilik kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Çetin, 2011, 71). Bu bağlamda, iç girişimciliğin en önemli ögesi oluşturduğu ileri sürülen yenilik, bilgi ve bilgi paylaşımını, örgütsel fonksiyonları yerine getirmek üzere, benzersiz çözüm ve değer yaratan yeni kaynak, ürün, süreç, hizmet, yönetim tekniği veya teknoloji biçiminde somutlaştırılarak değiştirilmesi, birleştirilmesi ya da sentezlenmesi sayesinde ticari değer kazanması süreci (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.54) olarak ifade edilmektedir. Yapılan araştırmalar, bir örgütte yenilik eğiliminin yüksek olması durumunda, örgütün iç girişimcilik faaliyetlerinde de artış olduğu göstermektedir. Bu yüzden, iç girişimcilerin yeniliklere açık olduğu söylenebilir. Yenilikle iç girişimcilik ilişkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla iç girişimcilik, *yeni ürünler ve yeni pazarlar geliştirme süreci* olarak ifade edilmektedir (İçerli ve diğerleri, 2011, s.180). Bu bağlamda iç girişimciler; var olan bir örgütte yeni fikirler yaratan, yenilikler gerçekleştiren kişiler olarak değerlendirilmektedir (Antoncic, 2007, s.310; Antoncic ve Hisrich, 2001, s.497).

Risk alma; İç girişimciliğin diğer en önemli boyutlarından birisi de risk alma veya riski üstlenmedir. Risk alma, Lumpkin ve Dess (1996, s.144) göre, başından beri girişimci ve girişimciliğin temel bir unsuru olarak görülmektedir. Antoncic (2000, s.34) göre, kaybetme ihtimali olarak ifade edilebilen risk alma, mevcut işletmelerin yenilikçilik davranışlarının, yeni girişimler başlatma eğilimlerinin, girişken veya proaktif eylem-

lerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla, risk alma davranışı, belirsizliğin ve orijinal eylemin özündeki riskin kabulü ve belirsiz çıktı ve eylemlere kaynak aktarımı (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.54) şeklinde ifade edilebilir. Risk alma ve diğer iç girişimcilik boyutları arasında güçlü bir ilişkiye rağmen, geçmişte bazı araştırmacıların onu işletme düzeyindeki girişimciliğin diğer özelliklerinden farklı bir özellik olarak değerlendirdikleri görülmektedir (Ağca ve Kurt, 2007, s.94). Bu açıdan örgüt seviyesinde risk alma; pazardaki fırsatları değerlendirmede hızlı hareket etme, hızlı kaynakları birleştirme ve cesur eylemlerde bulunmayı gerektirmektedir. Fırsatların kovalanmasında ve çok sık yeni ürün veya hizmet denemelerinde sergilenen cesaret, iç girişimciliğin özelliği olarak (Ağca ve Kandemir 2007, s.215) ifade edilmektedir. Bu bakımdan risk alma davranışları, örgüt seviyesinde çoğu zaman üst yönetimin stratejik kararlarıyla; iç girişimcilik süreçlerinde ise, yenilik yapmanın getirdiği kaçınılmaz belirsizlikle ilişkilendirildiği ifade edilebilir (Çetin, 2011, s.72).

Proaktif davranma; Lumpkin ve Dess (1996, s. 147) proaktiflik terimini, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara, ihtiyaçlara ve değişimlere karşı önceden harekete geçme veya gerekli tedbirleri alma olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle proaktiflik, öncülük etmeyi, çevrede oluşan değişimden geri kalmayarak yeni fırsatları değerlendirmek amacıyla risk almayı gerektirmektedir. Dolayısıyla hızla değişen çevresel koşullara uyabilmek ve bir adım öne geçebilmek amacıyla (İçerli ve diğerleri, 2011, s.180) bir işletmenin yeni ürün ya da hizmetleri denemek, yeni pazarlara açılmak, yeni yönetsel teknik ve teknolojileri uygulamak, strateji

belirlemek, örgüt yapısını değiştirmek gibi konularda rakiplerini takip etmek yerine (Antoncic ve Hisrich 2001, s.498-499) öncülük etmesi ve risk alması (Antoncic, 2000, s.35) proaktiflik olarak ifade etmektedir. Proaktifliğin özünde, yeni fırsatların sürekli takip edilmesi, izlenmesi ve gelişmekte olan pazarlara girilmesinde inisiyatifin kullanılması ve bilinçli bir değişim gerçekleştirilmesi vardır (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.55). Bu açıdan düşünüldüğünde girişimci bireylerin proaktif olması; fırsatları takip etmeleri ve onlara odaklanmaları, fırsatları henüz tatmin edilmemiş ihtiyaçlar olarak görebilmeleri, pazarı ve pazardaki boşlukları görüp hangi yeni ürün ve hizmet konseptlerinin geliştirilebileceklerini bilmeleri ve tüm bunları sürdürülebilir rekabet avantajı yaratabilmek için kullanmaları (Çetin, 2011, s.72) olarak ifade edilebilir.

Özerklik (Otonomi); Özerklik, bir iş fikrini ortaya çıkarmak, geliştirmek ve sonuna kadar götürmek konusunda başkalarının etkisi altında kalmadan, bir birey ya da ekipçe yürütülen bağımsız faaliyetleri ifade eder (Fiş ve Wasti 2009, s.132). Lumpkin ve Dess (1996, s.140) göre, bir örgütte yeni fikirlerin ortaya çıkabilmesi ve uygulamaya geçirilebilmesi için bireylere ve takımlara özerklik verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda özerlik; iç girişimciliğin önemli boyutlarından biri olarak görülmekte ve örgüt içerisinde bir birey ya da grupların, bir fikri veya bir vizyonu ortaya koymada ve onu başarmada bağımsız hareket etmesi (Ağca ve Kurt, 2007, s.96) olarak ifade etmektedir. Günümüzde birçok örgütün, girişimcilik davranışlarını artırabilmek için, hiyerarşik düzeylerini azalttıkları, çalışanların yeteneklerini açığa çıkaran ve çalışanlara her kademedede daha fazla yetki verecek biçimde örgüt yapılarını

değiştirdikleri görülmektedir. Bu yenileştirme faaliyetleri, temelde örgüt çalışanlarının bağımsız düşünebilme ve üretebilme özerkliklerini arttırmaya yönelik eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2011, s.72).

Yeni iş girişimi; Çalışanların örgütün büyüklüğünden bağımsız olarak, mevcut organizasyonlarda yeni ürünler, yeni işler ve yeni özerk birimler veya yarı özerk firmalar yaratmaları olarak tanımlanabilir (Antoncic ve Hisrich, 2001, s.498; Antoncic, 2007, s.311). Yeni iş girişimi başlatma iç girişimciliğin en göze çarpan özelliklerinden biridir, çünkü sonuçlarının gözlemlenmesi daha kolaydır; bu sonuçlar işletmenin ürün ve hizmetlerinin yeniden tanımlanması, işletmenin yeni pazarlara açılmasıdır (Antoncic ve Hisrich 2001, s.498). Bu noktada, yeni bir iş alanı oluşturulması, mevcut örgütsel yapı içerisinde gerçekleştirilen bir yenilik olmasına rağmen, yeni bir iş girişimi, örgütsel yapıda değişikliğe yol açan yeni bir örgütsel unsur olarak görülmektedir (Erkocaoğlu ve Özgen, 2009, s. 207). Genel olarak, büyüklüğüne bakılmaksızın bütün örgütler için, yeni iş girişimi boyutu yeni bir birimin veya işletmenin oluşturulmasına atıfta bulunurken, yeni iş alanı boyutu ise özerklik düzeyine bakılmaksızın mevcut örgüt içerisinde (yeni örgütsel bir yapı oluşumu olmadan) yeni iş alanlarına girmeyi ifade etmektedir (Antoncic, 2000, s.32).

Kendini yenileme; Kendini yenileme boyutu, stratejik ve organizasyonel değişim anlamı taşımakta ve iş kavramının yeniden tanımlanmasını içermektedir (Antoncic, 2000, s.34). Başka bir ifadeyle, organizasyonun temel amaçlarının yenilenmesi yoluyla organizasyonda değişim ve dönüşümü ifade eden bu boyut, iş kavramının yeniden tanımlanması, re-organizasyon veya sistemin tama-

men değişimini içermektedir (Antoncic ve Hisrich 2001, s.498; Antoncic, 2007, s.311). Stopford ve Baden-Fuller (1994) iç girişimciliğin bir elementi olarak var olan örgütlerin yenilemesini (Antoncic, 2000, s.34), temel yeteneklerin (çekirdek yetenekler) yenilenmesi yoluyla organizasyonun yenilenmesi (Ağca ve Kurt, 2007, s.98) olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, iç girişimciliğin en önemli boyutu (Antoncic, 2000, s.34) olan kendini yenileme, daha iyi ve sürdürülebilir ekonomik performans elde edebilmek için kaynak bileşenlerini ve kaynakların mevcut yapısını değiştirmeye yönelik, oldukça maliyetli ve top yekun bir dönüşüm süreci olarak görülmektedir (Ağca ve Kurt, 2007, s.99). Görüldüğü üzere, örgütlerin çevrelerindeki değişime ayak uydurmalarının yanında, rekabette üstünlük sağlayabilmek ve bir adım öne geçebilmek için gerek yönetim, gerek üretim, gerekse pazarlama alanlarında rakipleriyle benzer özellikleri sergilemekten ziyade fark yaratmalarını (İçerli ve diğerleri, 2011, s.180) kendini yenileme olarak ifade edilmektedir.

Rekabetçi agresiflik; Lumpkin ve Dess (1996, s.149) göre rekabetçi agresiflik, rekabet konusunda geleneksel yöntemlerden ziyade radikal, alışılmadık ve yeni yöntemlerin denenmesini ifade etmektedirler. Bu noktada bir işletmenin içinde bulunduğu pazarda rekabet üstünlüğünü elde etmek, güçlendirmek, korunmak ya da pazar payını artırmak amacıyla rakiplerine karşı gösterdiği saldırganca davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Lumpkin ve Dess, 2001, s.433). Lumpkin ve Dess (1996, s.149) tarafından bu boyut rekabeti göz ardı eden işletmelerin, pazardaki rakiplerine meydan okuması olarak görülmüştür. Dolayısıyla rekabetçi agresiflik, bir örgütün pazara girişte veya

pazardaki mevcut durumunu güçlendirmede doğrudan ve şiddetli bir biçimde rakiplerine meydan okuma eğilimine işaret etmektedir (Kızıloğlu ve İbrahimoglu, 2013, s.106). Bu noktada rekabetçi agresiflik, bir işletmenin rakiplerine egemenliğini kabul ettirebilmek amacıyla bilinçli olarak ya da reaktif davranarak rakip ve pazar analizlerini içerecek biçimde alışılmadık yöntemlerle rakibi yok etme istek ve eğilimini (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.55) vurgulamaktadır.

3. YENİLİK KAVRAMI

Yenilik kavramı, Latince yenilenme, yeni yapma ve değiştirme anlamına gelen *innovare* kelimesinden türetilmiştir. Genellikle yeni bir fikrin, ürünün ya da sürecin kabulü ve uygulanması ile ilişkilendirilmektedir. Yenilik, işletmeler açısından çevredeki herhangi bir değişime cevap verebilme becerisi ve yeni ürün geliştirme faaliyeti (Avcı, 2009, s.125) olarak ifade edilmektedir. Bütün kavramlarda olduğu gibi yenilik kavramı üzerinde de tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu açıdan yenilik kavramının farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir (Erdem, Gökdeniz ve Met, 2011, s.82). Yenilik kavramı olarak, sadece bir süreci (yenileme/yenilenme) değil, aynı zamanda da bir sonucu (yenilik) ifade etmektedir. Literatürde bir süreç olarak yenilik, *bir fikri pazarlanabilir bir ekonomik değere (ürün/hizmete), yeni ya da geliştirilmiş bir üretim ya da dağıtım sistemine veya yeni bir sosyal hizmet biçimine dönüştürmeyi* işaret ederken, yenilik ise bu dönüştürme süreci sonunda ortaya çıkan *pazarlanabilir yeni ya da geliştirilen bir ürün, hizmet veya yöntemi* (Ağca ve Kurt, 2007, s.93) ifade etmektedir.

Yenilikçilik kavramını, en geniş anla-

mıyla ele alan kişi Joseph Schumpeter'dir (Duran ve Saraçoğlu, 2009, s.59). Joseph Schumpeter'in (1934) yenilik kavramını, yeniliği, yeni üretim yöntem ve süreçlerinin uygulanmaya başlanması, yeni pazarların açılması, işletme faaliyetleri için gerekli olan kaynakların tedariki konusunda yeni pazarların bulunması, işletmenin yeniden yapılandırılması ve işletme süreçlerinin yeniden tasarlanması olarak tanımlamaktadır (Okpara, 2007, s.6; Quintane, 2011, s.6; Kotsemir, Abroskin ve Dirk, 2013, s.4). Bu tanımla Joseph Schumpeter yeniliği, *üretime yönelik yeni yol ve yöntemlerin bulunması* olarak açıklamakta (Avcı, 2009, s.125) ve yenilik tanımında ürün ve hizmetin ticaretleştirilmesi temel unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Duran ve Saraçoğlu, 2009, s.59). Köker (2008, s.7)'in aktardığına göre, Joseph Schumpeter'in (1934) yeniliklerle ilgili ilk adım olarak nitelendirilebilecek görüşünün üstüne geçen zamanda, yenilik kapsamına finansal yenilikler, pazarlama yenilikleri, yönetim yenilikleri ve örgütsel yenilikler gibi çeşitli boyutlar da eklenmiştir.

Duran ve Saraçoğlu (2009, s.60)'in aktardığına göre, bu alanda çalışmaları bulunan Hamilton (1982) yeniliği; dünyaya yeni olan bir ürünün getirilmesi, mevcut olan ürün hattına yeni bir ürünün iyileştirilerek ya da revizyonu yapılarak eklenmesi, var olan ürünlerin maliyetlerinin düşürülmesi ya da var olan ürünlerin pazarda yeniden konumlandırılması olarak tanımlamıştır. Ecevit Satı ve Işık (2011, s.540)'in aktardığına göre ise, Drucker'a (1985) yenilik girişimciliğin bir aracıdır ve refah oluşturmak için yeni bir kapasite meydana getiren kaynakları sağlayan bir eylem olarak ifade etmiştir. Porter (1990) ise, yenilik kavramını rekabet avantajı sağlayan hem yeni teknolojileri hem de

yeni iş yapma yöntemlerini içerdiğini belirtmiştir. Damanpour (1991) yeni bir ürün veya hizmet; yeni bir üretim teknolojisi; yeni bir yönetim yapısı veya sistemi olarak birkaç özelliğini vurgulamıştır (Kotsemir ve diğerleri, 2013, s.5). Bu özellikleri kullanarak Damanpour yeniliği bir firmanın başarısının belirleyicileri olarak yeni düşüncelerin adaptasyonu, geliştirilmesi ve oluşturulması süreçlerinin sonucu olarak tanımlamaktadır (Karaata, 2012, s.5).

OECD Oslo kılavuzunun son şeklinde ise (2005) yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir örgütsel yönetim başarısı olarak tanımlanmaktadır (Kotsemir ve diğerleri, 2013, s.4). Yukarıda sunulan farklı tanımlar ve farklı açıklamalar, yeniliğin *ne olduğu veya ne olması gerektiği* ile ilgili farklı bakış açıları getirmektedir (Köker, 2008, s.9). Bu bağlamda, yenilik kavramının ürünleri, üretim süreçlerini, kaynakları, örgüt biçimlerini kapsadığı görülmekte ve yeniliğe ilişkin sınıflandırmalarda çeşitlilik göze çarpmaktadır (Avcı, 2009, s.125). Fakat her ne kadar farklı bakış açılarıyla da ele alınmış olsa da yapılan tüm bu tanımlara bakıldığında ortak bir nokta olarak, yenilik *kullanışlı olması veya değer katması kaydıyla uygulamaya koyulmuş yeni fikirler* olarak tanımlanabileceği (Köker, 2008, s.9) görülmektedir.

Yenilikçilik genellikle soyut bir kavram olarak algılanmaktadır. Fakat etkileri incelendiğinde işletmeler artı ve somut katma değer oluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yenilikçilik, gelişimin ve değişimin motoru olarak görülmektedir (Turgut ve Begenirbaş, 2013, s.105).

Yenilikçilik aynı zamanda değişime direnci de hafifletmektedir. Çalışanlar her zaman radikal veya kökten bir değişime direnç gösterirken diğer taraftan mevcut durumda yapılan yenilikleri ise kabullenmektedirler. Dolayısıyla, işletmede yenilikçiliği sürekli kılabacak bir örgüt yapısı ve kurum kültürü oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, günümüzde yenilik olgusunun algılanma biçiminin eskiye göre değiştiğini (Erdem ve diğerleri, 2011, s.82) ve yeniliğin sadece hiç olmayan bir ürünü veya hizmeti ortaya çıkarmak olmadığı, yenilik olayının yeni ürün ortaya çıkarmanın ötesinde, süreç geliştirmek, pazarda farklılık yaratacak ürünler geliştirmek ve örgütsel anlamda farklı şeyler ortaya koymak olarak algılandığı gözlemlenmektedir (Avcı, 2009, s.125). Bu açıdan bakıldığında; yenilik kavramı, bilginin veya fikrin pazara sunulması, satışları artırma ve maliyetleri azaltma yoluyla kârı artırarak ticarileştirilmesini, uygulanmasını, ürün, hizmet ve sürece dönüştürülmesini veya var olan ürün, hizmet, sistem ve kaynakların değiştirilmesini sağlamak (Tekin ve Duran, 2012, s.94) olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. İÇ GİRİŞİMCİLİK VE YENİLİK KAVRAMI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Günümüzde gerek yerel gerekse küresel pazarlardaki rekabetin boyutlarının her geçen gün farklılaşması sonucu (Bulut ve diğerleri, 2008, s.1392), her yıl kurulan binlerce işletmeden yüzlercesini yok etmektedir. Özkara, Karayormuk ve Köseoğlu, (2006, s.222)'in aktardığına göre, Bhide (1996) bazı girişimlerin büyük bir yükselişle başladıktan sonra hızla düştüklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, sürekli değişen ve farklılaşan çevresel koşullarında, örgütlerin varlıklarını sürdürme ve rekabet üstünlüğünü yakalamada önem vermesi gereken

bir unsur (Çetin, 2011, s.70) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, hızlı büyüyen işletmelerin büyüme aşamalarında, girişimcilerinin yenilikçi olmaları ve fikir düzeyindeki yenilikleri aktif hale getirmeleri büyük rol oynamaktadır (İrmiş ve Özdemir, 2011, s.139). Başka bir ifadeyle, işletmeler büyüme aşamalarında, yenilikçi olmaya ve değişime uyum sağlamaya zorlanmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda modern işletmeler iç girişimciliği geliştirecek yollar aramaya başlamışlar (Onay ve Çavuşoğlu, 2010, s.51) ve iç girişimciliğe ihtiyaç duyduklarını güçlü bir şekilde kabul etmişlerdir (Hill, 2003, s.21).

Yenilik, yeni ürün, hizmet ve üretim süreçlerinin geliştirilmesi ve ortaya çıkarılması anlamına gelmektedir (Burgers ve Jansen, 2008, s.3). Yenilik, girişimciliğin temelini oluşturmakta, girişimcilerin en başta gelen kişilik özellikleri arasında yer almakta ve yeni bir düşüncenin işletme faaliyetlerine aktarılması ve uygulanması, bunun sonucunda örgütsel etkililiğin olumlu bir şekilde etkilenmesi (Basım, Meydan ve Şeşen, 2009, s.79) olarak görülmektedir. Stratejik anlamda güçlü olabilmek için yeniliği gerçekleştirmek kadar yeniliğin sürekliliğini de sağlamak gerekmektedir. Bu ise çalışanları yenilikçi davranışa teşvik edilmesi ile mümkün olabilir (Turgut ve Begenirbaş, 2013, s.102).

Yenilik, yeni bir düşüncenin işletme faaliyetlerine aktarılması ve uygulanması, bunun sonucunda yeni ürün, hizmet ya da teknolojik süreçlerle sonuçlanacak yeni fikir, yenilik, deneme ve yaratıcılık süreçleri neticesinde örgütsel etkililiğin artışı olarak tanımlanabilir (Meydan, 2011, s.27). İşletmelerin sadece başka işletmeleri değil, kendi kendilerini bile aşmalarıyla tanımla-

nan yenilik, günümüz pazarlarında bir süreç olarak zorunluluk haline gelmiştir (İrmiş ve Özdemir, 2011, s.139). Çünkü yenilikler uzun dönemde işletmeler için zenginlik kaynağının temelini oluşturmaktadır. Yenilikler sayesinde yeni iş alanları açılacak ve mevcut kaynaklar daha etkin kullanılacak ve dolayısıyla iş bulanların oranı yükselecek, verimlilik artacak ve ülkelerin ekonomik zenginliği artacaktır (Duran ve Saraçoğlu, 2009, s.58).

Zhao (2013, s.6) göre, rekabetin hızla küreselleşmesi sonucu işletmelerin rekabet üstünlükleri kazanarak pazardaki pozisyonlarını korumaları ya da pazar üstünlüğü kazanmaları yenilik yapmalarına bağlıdır. Dahası yenilik işletmeler için sadece rekabet avantajı kazanmaları için değil, aynı zamanda başarılarını olmaları, hatta yaşamlarını sürdürebilmeleri için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda Antoncic ve Hisrich (2001, s.505), iş çevresinin sıklıkla karmaşık ve belirsiz olduğu bir ortamda işletmelerin rekabet üstünlüklerini koruyabilmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için proaktif davranmaları, risk almaları ve ürün, pazar ve teknoloji açısından yenilikçi olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu açıdan bakıldığında işletmeler için rekabet üstünlüğü sağlayabilmek, değişimi takip edebilen, hatta değişimin önünde giden yenilikler yapmaktan geçmektedir. Bu ise ancak iç girişimci bireyler ile tarafından sağlanabilir (Basım ve diğerleri, 2009, s.83). Çünkü İç girişimcilik yenilik, risk alma ve kendini yenileme aktivitelerini (Burgers ve Jansen, 2008, s.3) yerine getirmek üzere faaliyetlerde bulunan ve doğrudan kâr ya da zarar riskini üstlenmeyen çalışanları ve değişimi yaratma, yenilik yapma ve mevcut durumu kabul etmeme olgularını kapsamaktadır (Basım ve diğerleri, 2009, s.83). Başka

bir ifadeyle, iç girişimcilik radikal bir örgütsel yenilenme süreci olarak görülmektedir. İç girişimcilik sayesinde ulaşılan yenilik ve farklılaşma işletme açısından önemli bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. İç girişimcilik, çalışanların yaratıcılığını arttırmak ve örgütü bürokrasinin ağırlığından kurtarmak için işletmenin esneklik kabiliyetini arttırmaya yönelten bir unsurdur (Gürel, 2012, s.60).

İç girişimcilik, küreselleşme ile tek pazar haline gelen dünyada, örgütlerin ayakta kalabilmeleri için rekabet üstünlüğünü sağlamaları açısından büyük önem arz etmektedir. Zira, örgütler için rekabet üstünlüğü sağlayabilmek, değişimi takip edebilen, hatta değişimin önünde giden yenilikler yapmaktan geçmektedir (Basım ve diğerleri, 2009, s.83; Turró ve Urbano, 2012, s.4). Çünkü yenilikçi bakış açısına sahip iç girişimciler, sürekli olarak fırsatları sezme ve fırsatları pazarlanabilir fikirlere dönüştürebilme yeteneklerini sergilerler, bundan dolayı değişimin itici gücü olarak görülürler (Hill, 2003, s.19). Dolayısıyla iç girişimcilik kavramı, işletmeleri yeni iş yaratma, kendini yenileme, benzersiz olma, risk alma, yeni ürün ve hizmetler, yeni üretim yöntemleri ve süreçleri geliştirme konularında da teşvik eden bir süreçtir ve iç girişimcilik hem yeni bir iş girişimi yaratılması hem de şirket büyüklüğünden bağımsız olarak, şirketin yenilikçi faaliyetlerinin ve yönelimlerinin tümünü içermektedir (Gürel, 2012, s.60). Bu yüzden, iç girişimcilik örgütlerin gelişmesi için ana elementlerden biri olarak görülmüştür (Turró ve Urbano, 2012, s.2).

Bu doğrultuda, hammadde, ürün, hizmet, süreç, pazar, endüstri veya bunların birleşimleri açısından yeni fikirlerin ortaya çıkarılması ve uygulanması nedeniyle değer

yaratma ile sonuçlanacak olan *iç girişimciliğin*, tanımlanması, iç girişimciliği etkileyen unsurların ortaya konulması (Altuntaş ve Dönmez, 2010, s.51) işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Kuratko ve diğerlerine (1990) göre işletmelerin iç girişimciliğe ihtiyaç duymalarının nedenleri; (1) Gerileme ve durgunluktan kaçınabilmek için pazarda gerekli değişikliklerin, yenilik ve geliştirmelerin yapılması ihtiyacı, (2) Şirket yönetiminin geleneksel yöntemlerinde algılanan zayıflık, (3) Bürokratik organizasyonlara olan inancını yitirmiş, yenilikçi düşünen personel devir hızından (Ferreira, 2002, s.3) oluşmaktadır.

İç girişimcilik var olan şirketin yenilik, girişimcilik ve kendini yenileme aktiviteleri olmak üzere üç bileşenden oluşur (Burgers, Jansen, Van Den ve Volberda, 2009, s.267). Çetin (2011, s.72)'in aktardığına göre, Zahra (1991) iç girişimciliği örgütün yenilenme süreci olarak tanımlayarak; yenilikçiliğin bu yenilenme sürecinin iki elemanından birisi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, *var olan bir örgütün rekabet pozisyonunu ve finansal performansını iyileştirme amacına yönelik olarak organizasyon, departman, fonksiyon ve proje seviyelerinde, ürünlerde ve süreçlerdeki yenilikler ve pazar geliştirme yoluyla yeni işler yaratmayı amaçlayan davranışlar* iç girişimcilik olarak tanımlanmaktadır (Antonci ve Prodan, 2008, s.258). Başka bir ifadeyle, iç girişimcilik, risk alma, özerklik, yenilik, proaktivite ve agresif rekabetçi davranışlardan oluşan (Lumpkin ve Dess, 1996, s.136) ürünlerin yeniden tanımlanması veya yeni pazarların geliştirilmesi yoluyla mevcut bir organizasyon içerisinde yeni işlerin yaratılması veya ortaya çıkmasıdır (Ağca ve Kurt, 2007, s.97). Ayrıca iç girişimcilik ürünlerin, süreçlerin, hizmetlerin, stratejilerin ya da bir bütün olarak or-

ganizasyonun yenilenmesini içermektedir (Hayton ve Kelley, 2006, s.409).

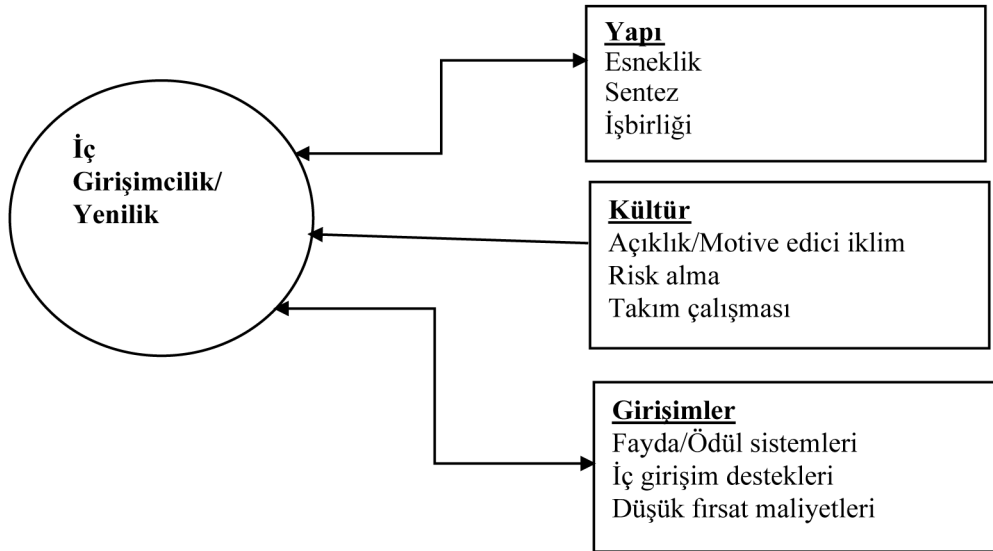
Sharma ve Chrisman (1999), iç girişimciliğin; kurulu bir örgüt içinde yeni bir işin oluşması, stratejik yenilenmeyi gerçekleştirebilmek için yeni iş yaratma ve yenilik şeklinde üç olayı kapsadığını belirtmişlerdir. Yani iç girişimcilik mevcut işletmeler içinde yeni işletmelerin yaratılmasını ifade eder ve yeni mal ve hizmetlere bağlı yeni yetenekler ve olanakların yaratılmasını içerir (Burgers ve Jansen, 2008, s.3). Dolayısıyla, iç girişimciliğin amacı rekabet avantajı için şirketin amacına yardım eden önemli yenilikleri geliştirmektir. Bu yenilikler şirketin stratejisine, ürün sunumlarına, iç organizasyona, pazar odağına ya da işletme modellerine uyarlanabilir. Dahası, girişimci fırsatları tanımlama ve fırsatlardan faydalanma yoluyla organizasyonu güçlendirir (Worthington, Collins ve Hitt, 2009, s.446). İç girişimcilik davranışı, örgüt içinde yeniliklere doğru adım atmayı ve örgütü daha iyiye götürmeyi amaçlayan örgütlerin bu hedeflerini yerine getirebilmelerine fırsat sağlamaktadır. Bu nedenle örgütler tarafından çalışanların iç girişimci davranışlarda bulunabilecekleri bir ortamın yaratılması (Basım ve diğerleri, 2009, s.83) gerekmektedir. Çünkü yenilik ve risk almak sayesinde yeni fırsatları keşfeden ve takip eden iç girişimcilik rekabetçi avantaj sağlamanın en önemli kaynağıdır (Hayton ve Kelley, 2006, s.407).

Erdem ve diğerleri (2011, s.82)'nin aktardığına göre, Karakılıç (2009), yenilikleri yakından takip edebilen örgütlerin hem rekabetçi üstünlük sağladıklarını hem de işletme performanslarında iyileşmeler sağlayabildiklerini söylemektedir. Erdil ve Kitapçı (2007) ise, işletmenin yenilik yapabilme yeteneğinin, işletme performansının önemli bir parçası ol-

duğunu ve böylece işletme yenilikçiliği ile işletme performansı arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu ileri sürmektedirler. İç girişimciliğin önemli sonuçları olarak düşünülen performans elemanları büyüme ve kârlılıktır. İç girişimcilik başarılı organizasyonların önemli bir özgesi olarak bahsedilmektedir;

çünkü iç girişimcilik organizasyonun yaşam, büyüme ve performans için gerekli olan sonuçlara sahiptir (Antoncic ve Prodan, 2008, s.258). Aşağıdaki şekilde işletmelerde hem iç girişimciliği hem de ve yeniliği etkileyen faktörler yer almaktadır.

Şekil 3. İç Girişimcilik ve Yeniliği Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişki

Kaynak: Zhao, 2013, s.15

Bir işletmede iç girişimcilik ve yenilik sürecinin gerçekleşebilmesi, örgütsel yapının esnek, yeniliğe açık olması ve işbirliğini destekleyici biçimde olmasına bağlıdır. Benzer şekilde örgütsel kültür, paylaşımcı, motive edici, şeffaf, riski almayı destekleyen niteliğe sahip olması hem iç girişimciliğin gelişmesine hem de yenilik algısının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak iç girişimciliğin ve yeniliğin geliştirilmesinde çalışanları motive edici ödül-

lendirme sistemi, iç girişim desteklerinin ve düşük fırsat maliyetlerinin oluşturulması gerekir. İç girişimcilik bir davranış tarzıdır. Bu davranış tarzının oluşturulması, örgütsel değer ve inançlara, misyon ve vizyona, yöneticilerin çalışanları destekleme düzeylerine, çalışanların sorumluluk ve risk almalarına, örgütsel güven ve bilgi paylaşımına bağlı olarak gelişmektedir. Davranışın iş süreçlerine yansıtılması ise yeniliğin oluşmasını sağlamaktadır.

Literatürü incelediğimizde iç girişimcilik ve yenilik ilişkisine örnek olan çalışmalardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz; sağlık bakımından elektronik ve ofis ürünlerine kadar uzanan ürün yelpazesi ile 3M (65 ülkede 84,000 kişi istihdam ediyor), küresel bilgisayar yazılım programları üreten Google (30,000 kişi istihdam ediyor), Japon elektronik üreticisi olan Sony (170,000 kişi istihdam ediyor), bilgisayar teknolojisi ve yazılım pazarında Sun Microsystems (38,600 kişi istihdam ediyor), bilgisayar teknolojisi hizmetleri ve danışmanlığı alanında dünya liderlerinden biri olan IBM (420,000 kişi istihdam ediyor), en ünlü asansör üreticisi KONE (35,000 kişi istihdam ediyor) ve en büyük süt ürünleri üreticisi VALIO (4,200 kişi istihdam ediyor) iç girişimcilik örnekleri olarak gösterilmektedir. Bu şirketlerin başarı öyküleri araştırıldığında ise, proaktif davranışlar sergiledikleri, risk aldıkları ve sürekli olarak çalışanlarını yenilik yapmaya teşvik ettikleri görülmektedir. Dahası başarılı iç girişimcilik örneklerinden olan bu işletmelerin çalışanlarını yeniliğe teşvik etmek için paylaşımcı, motive edici, şeffaf, riski almayı destekleyen niteliğe sahip olduklarını ve yakaladıkları tüm fırsatları değerlendirerek büyüdükleri gözlemlenmiştir (Lankinen, Taimela, Toskovic ve Wallin, 2012, s.19-35).

Bu perspektiften baktığımızda iç girişimcilik; günümüzde hızla değişen küresel çevrede işletmelerin rekabetçi avantajı kazanmaları ve varlıklarını korumaları için hızla değişmelerini sağlayan yenilikçi bir şekilde tepkileridir (Lankinen ve diğerleri, 2012, s.10-13). Başka bir deyişle işletmelerin günümüzde hızla değişen çevrelere yenilikçi bir şekilde tepki vermeleri iç girişimcilik olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla iç gi-

rişimcilik ve yenilik aslında ayrı kavramlar olarak düşünülmemelidir. Doğası gereği her iç girişimci bir yenilikçi ve her yenilik de bir iç girişimcilik uygulaması olarak düşünülmemelidir

SONUÇ

Günümüz rekabet piyasasında işletmelerin, sahip oldukları fiziksel kaynaklarla varlıklarını sürdürmeleri imkansız hale gelmiştir. Bu nedenle fiziksel kaynakların yansırı beşeri kaynakların da rekabette etkin kullanılması gerekmektedir. Yaptığımız literatür çalışmasında, işletmelerin sahip olduğu beşeri kaynakların en önemlileri arasında çalışanların sahip oldukları bilgi, yetenek ve deneyimleri olduğu görülmektedir. Bu özelliklerin iş süreçlerine aktarılması ve işin, işi yapan tarafından geliştirilmesi işletmeler için daha etkili ve kalıcı olmaktadır. Bu durum aynı zamanda çalışanların girişimcilik yeteneklerini ve yenilik yapabilme çabalarını da artırmaktadır.

Çalışmada konu alınan iç girişimcilik, bir işletmede, çalışanların yönetici veya patrondan bağımsız olarak sahip oldukları özellikleri iş süreçlerine aktarmaları sonucu işlerini sürekli geliştirmeleri olarak bilinmektedir. Bugün birçok sektörde isim yapmış markaların temelinde bu bakış açısının olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle işletme sahip veya yöneticileri, uygun bir çalışma ortamı oluşturarak çalışanların sahip oldukları zenginlikleri iş süreçlerine yansıtılmalarını sürekli motive etmelidirler. Bu bağlamda, iç girişimcilik sayesinde işletmeler, zenginlik kaynağının temelini oluşturun yenilikler yaparak, hedef müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına en kısa zamanda en etkin cevap verebilmektedirler.

İşletmelerin, hem iç girişimcilik hem de yenilik faaliyetlerine katkı sağlayabilecek aşağıdaki hususları göz önüne almalarında yarar vardır:

- ✓ İşe dönük proaktif davranışların geliştirilmesi,
- ✓ Yeni bilginin kazanılmasını ve paylaşımını motive etmek
- ✓ Çalışanların kendi kararlarını alabilme ve uygulayabilme imkânının olması,
- ✓ Ortaya çıkan yeniliklerin ödüllendirilmesi,
- ✓ Takım çalışmasının özendirilmesi,
- ✓ Çalışanlara yönelik kişisel gelişim programlarının düzenlenmesi,
- ✓ Yeni fikir, düşünce ve eleştirilere açık olmak,
- ✓ Örgüt içi iletişim olanaklarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- ✓ Çalışanların belirli bir düzeye kadar risk ve sorumluluk almalarını sağlamak,
- ✓ Örgütsel öğrenme sürecinin geliştirilmesi ve iş süreçlerine yansıtılması,
- ✓ Tam katılımlı bir yönetim anlayışı benimsemek,
- ✓ Gelişimi ve değişimi etkileyebilecek bireysel ve örgütsel engelleri ortadan kaldırmak gibi hususlar göz önünde bulundurulabilir.

Sonuç olarak bir işletmede iç girişimciliğin gelişmesine bağlı olarak değişen çevresel koşullara uygun yenilikler yapabilmektedir. Diğer taraftan ise bir örgütte yenilik eğiliminin yüksek olması, o örgütte iç girişimcilik faaliyetlerinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağca, V. ve Kurt, M. (2007). İç Girişimcilik ve Temel Belirleyicileri: Kavramsal Bir Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, Temmuz-Aralık, 83-112.
- Ağca V. Yörük D. (2006). Bağımsız Girişimcilik ve İç Girişimcilik Arasındaki Farklar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:8, Sayı:2: 155-173.
- Ağca, V. ve Kandemir T. (2008). Aile İşletmelerinde İç Girişimcilik Finansal Performans İlişkisi: *Afyonkarahisar'da Bir Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: X, Sayı 3, 209-230.
- Akoğlan Kozak, M. ve Gül Yılmaz E. (2010). Otel Yöneticilerinin İç Girişimcilik Algılamaları: Frigya Bölgesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Bahar, 2010. Prof. Dr. Hasan Işın Dener Özel Sayısı, ISSN: 1300-4220 (1990-2010) 85-97.
- Altuntaş, G. ve Dönmez, D. (2010). Girişimcilik yönelimi ve örgütsel performans ilişkisi: Çanakkale bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:39, Sayı:1, 2010, ISSN: 1303-1732, 50-74.
- Antoncic, B. (2000). Intrapreneurship: Construct Refinement and An Integrative Model Development, Thesis for The Degree of Doctor of Philosophy. Department of Marketing and Policy Studies Weatherhead School of Management, School of Graduate Studies, Case Western Reserve University.
- Antoncic, B. and Hisrich, R. D. (2001). Construct Refinement And Cross-Cultural Validation. *Journal of Business Venturing* 16, Ó 2001 Elsevier Science Inc. All rights reserved. New York, NY 10010 PII S0883-9026(99)00054-3, 495–527.
- Antoncic, B. (2007). Intrapreneurship: a comparative structural equation modeling study. *Industrial Management & Data Systems* Vol. 107 No. 3, 2007, Emerald Group Publishing Limited, 0263-5577 DOI 10.1108/02635570710734244, 309-325.
- Antoncic, B. and Prodan, I. (2008). Alliances, Corporate Technological Entrepreneurship And Firm Performance: *Testing A Model On Manufacturing Firms. Technovation*, 28, 257-265.
- Avcı, U. (2009). Öğrenme Yönelimliliğın Yenilik Performansı Üzerine Etkisi: Muğla Mermer Sektöründe Bir İnceleme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 121–138.
- Basım, N. H. Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2009). Bireyin Örgütsel Adalet Algısının İç Girişimcilik Davranışı İle İlişkisi: Kamuda Bir Araştırma. *İşletme ve Finans Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 274, 79-99.
- Burgers, H. and Jansen, J. (2008). Organizational ambidexterity and corporate entrepreneurship : the differential effects on venturing, innovation and renewal processes. In: 2008 Frontiers of Entrepreneurship Research. *Babson College Entrepreneurship Research Conference, 5–7 June 2008*, University of North Carolina, Chapel Hill, North

Carolina. 15 Nisan 2014 tarihinde <http://eprints.qut.edu.au/26477/1/c26477.pdf> adresinden erişildi.

Burgers, H. Jansen, J. Van Den, B. F. and Volberda, H. (2009). Is the sum more than the corporate entrepreneurship parts? the different effects of social capital on innovation, venturing, and renewal processes. In Gillin, L (Ed.) *Proceedings of the 6th International AGSE Entrepreneurship Research Exchange, Feb 3-6, 2009*, ECIC, University of Adelaide, South Australia, Australia, Swinburne University of Technology, Adelaide, Australia, 267-281. 20 Mayıs 2014 tarihinde <http://eprints.qut.edu.au/26993/1/26993.pdf> adresinden erişildi.

Bulut, Ç. Fiş, A. M., Aktan, B. ve Yılmaz, S. (2008). Kurumsal Girişimcilik: Kavramsal Yapı Üzerine Bir Tartışma. *Journal of Yasar University*, 3(10), 1389-1416.

Ceylan, A. ve Demircan, N. (2002). Girişimcilerin Başarı, Güç ve Yakın İlişki İhtiyaçlarının Kişilik Özellikleri İle İlişkisi Üzerine Düzce Bölgesi'ndeki Kobiler'de Bir Araştırma, 21. Yüzyılda Kobiler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri. *Doğu Akdeniz Üniversitesi*, Magosa, 1-19.

Çetinkaya Bozkurt, Ö. Kalkan, A. Koyuncu, O. ve Alparşlan, A. M. (2012). Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2012/1, Sayı:15, 229-247.

Çetinkaya Bozkurt, Ö. ve Alparşlan, A. M. (2013). Girişimcilerde Bulunması Gereken Özellikler İle Girişimcilik Eğitimi: Girişimci ve Öğrenci Görüşleri.

Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi 8(1), 7-28.

Çetin, F. ve Varoğlu, A. K. (2009). Özellikler Bağlamında Girişimcinin Beş Faktör Kişilik Örüntüsü. *Kara Harp Okulu Dergisi*, Cilt 8 - Sayı 2 - Kasım 2009, 51-66.

Çetin, F. (2011). Örgüt İçi Girişimcilikte Öz Yeterlilik Algısı ve Kontrol Odağının Rolü. *Business and Economics Research Journal*, Volume 2, Number 3 2011, ISSN: 1309-2448, 69-85.

De Jong, J. and Wennekers, S. (2008). Intrapreneurship, *Conceptualizing Entrepreneurial Employee Behaviour. Zoetermeer*, May 2008, SCALES, H20080, 1-47.

Driscoll, S. (2014). 6 Steps to Intrapreneurship- How to Bring Innovation to Your Workplace. February 2014 *Managing People at Work*.

Duran, C. ve Saraçoğlu, M. (2009). Yeniliğin Yaratıcılıkla Olan İlişkisi ve Yeniliği Geliştirme Süreci", *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:16 Sayı:1, 57-71.

Duygulu, E. (2008). Algılanan Kurumsal Görünüm, Proaktif Kişilik Özelliği ve İş Kurma (Girişimcilik) Tutumu: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 95-120.

Ecevit Satı, Z. ve Işık, Ö. (2011). İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt :9 Sayı :2, 538-559.

- Erdoğan, Z. B. (2012). *Girişimcilik ve Kobiler*. Ekin Yayınevi: Bursa.
- Erdem, B. Gökdeniz, A. ve Met, Ö. (2011). Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya’da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:2, 77-112.
- Ercan, S. ve Gökdeniz, İ. (2009). Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan. © Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, *Bilig*, Bahar, sayı 49, 59-82.
- Erkocaoğlu, E. ve Özgen, H. (2009). Kurumsal Girişimcilik İle Örgüt Yapısı Arasındaki İlişki. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 203–214.
- Fiş, A. M. ve Wasti, A. S. (2009). Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35 (Özel Sayı), 127-164.
- Ferreira, J. (2002). Corporate Entrepreneurship: a Strategic and Structural Perspective. International Council for Small Business ICSB 2002-001 47th World Conference San Juan, Puerto Rico June 16-19, 1-20.
- Fitzsimmons, J. Douglas, E. J. Antoncic, B. and Hisrich, R. D. (2004). Intrapreneurship in Australian Firms. *In Proceedings AGSE-Babson Entrepreneurship Research Conference*, Melbourne, 15 Nisan 2014 tarihinde <http://eprints.qut.edu.au> adresinden erişildi.
- Gürel, E. B. B. (2012). İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 6, 56-75.
- Güney, S. ve Nurmakhmatuly, A. (2007). Kültürün Girişimciliğe Etkisi: Kazakistan ve Türkiye Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Kültürlerarası Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 62-86.
- Hayton, J. C. and Kelley, D. J. (2006). A Competency-Based Framework For Promoting Corporate Entrepreneurship. *Human Resource Management, Fall 2006*, Vol. 45, No. 3, © 2006 Wiley Periodicals, Inc. Published online in Wiley InterScience 15 Nisan 2014 tarihinde (www.interscience.wiley.com). adresinden erişildi. DOI: 10.1002/hrm.20118, 407–427.
- Hill, M. E. (2003). The Development of An Instrument To Measure Intrapreneurship: Entrepreneurship Within The Corporate Setting. Full thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree Master of Arts (MA) in Industrial Psychology, January 2003, *Rhodes University*. ISSN: 1309 -8039 (Online), 189-199.
- İrmiş, A. ve Özdemir, L. (2011). Girişimcilik ve Yenilik İlişkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt 9, Sayı 1, 137-161.
- İrmiş, A. Durak, İ. ve Özdemir, L. (2010). Girişimcilik Kültürü: Anadolu Girişimcilerinden Örnekler. *Ekin Yayınevi: Bursa*.
- İçerli, L. Yıldırım, M. H. ve Demirel, Y. (2011), “Kobilerde İç Girişimciliğin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma: Aksaray Örneği”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt 3, Sayı 2, 2011 ISSN: 1309 -8039 (Online), 177-187.

- Karaata, S. (2012). Yenilik – Yenileşim - İnovasyon Dünyasına Bir Yolculuk. *Ege Genç İşadamları Derneği Yayınları*, 15 Nisan 2014 tarihinde <http://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/inovasyon-raporu.pdf> adresinden erişildi.
- Keleş, H. N. Kıral, Özkan, T. Doğaner, M. ve Altunoğlu, A. E. (2012). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Year 5, Number 9, Summer 2012 ISSN 1307-9832, 107-118.
- Kızıloğlu, M. ve İbrahimoglu, N. (2013). İç Girişimcilik Olgusunun Yenilik Yapabilme Becerisine Etkisi: Gaziantep’te Faaliyet Gösteren Yenilikçi Örgütlerde Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:5, S:3, 105-117.
- Köker, A. R. (2008). Örgütlerarası Ağların Yenilik Derecesi Üzerindeki Etkileri: Ostim ve Ankara Organize Sanayi Bölgelerinde Bir Çalışma. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim Organizasyon Doktora Programı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Kotsemir, M. N. Abroskin, A. S. and Dir, M. (2013). Innovation Concepts and Typology – An Evolutionary Discussion. Basic Research Program Working Papers Series: *Science, Technology And Innovation WP BRP 05/STI/2013*, 15 Nisan 2014 tarihinde [Electronic copy available at: http://ssrn.com/abstract=2221299](http://ssrn.com/abstract=2221299) adresinden erişildi.
- Kuratko, D. F. , Hornsby, J. S. and Bishop, J. W. (2005). Managers’ Corporate Entrepreneurial Actions and Job Satisfaction. *International Entrepreneurship and Management Journal* 1, 2005, *Springer Science + Business Media*, Inc. Manufactured in The United States, 275–291.
- Lankinen, L. Taimela, E. Toskovic, T. and Wallin, G. (2012). Intrapreneurship – act different. Helsinki, 4 May 2012, 1 Haziran 2014 tarihinde http://users.tkk.fi/toskovt1/intrapreneurship/intrapreneurship_finland.pdf adresinden erişildi.
- Lumpkin, G.T. and Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance. *Academy of Management Review*, 21(1), 135–172.
- Lumpkin, G.T. and Dess, G. G. (2001). Linking Two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: the Moderating Role of Environment and Industry Life Cycle. *Journal of Business Venturing*, 16, 429–451.
- Lee, S. M. Chang, D. and Lim, S. B. (2005). Impact of Entrepreneurship Education: A Comparative Study of the U.S. and Korea. *International Entrepreneurship and Management Journal* 1, 27–43.
- Meydan, C. H. (2011). İş Tatmin Ve Öz Yeterliliğin Örgüt İçi Girişimciliğe Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 25-40.
- Mcmullen, J. S. and Shepherd, D. A. (2006). Entrepreneurial Action and The Role of Uncertainty in The Theory of The Entrepreneur. *Academy of Management Review*, Vol. 31, No. 1, 132–152.
- Okpara, F.O. (2007). The Value Of Creativity And Innovation In Entrepreneurship. *Journal of Asia Entrepreneurship and*

- Sustainability, No reproduction or storage, in part or in full, permitted without prior permission, Volume III, Issue 2, September 2007. 15 Nisan 2014 tarihinde <http://www.asiaentrepreneurshipjournal.com/AJESIII2Okpara.pdf> adresinden erişildi.
- Onay, M. ve Çavuşoğlu, S. (2010). İşletmelerde Girişimcilik Özelliğini Etkileyen Faktörler: İç Girişimcilik. Yönetim ve Ekonomi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 17(1), 47-67.
- Orwa Bula, H. (2012), "Evolution and Theories of Entrepreneurship: A Critical Review on the Kenyan Perspective", *International Journal of Business and Commerce Vol. 1, No.11: Jul, ISSN: 2225-2436, 81-96.*
- Ören, K. ve Biçkes, M. (2011). Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Potansiyeli Üzerindeki Etkileri (Nevşehir'deki Yüksek Öğrenim Öğrencileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16, S.3, 67-86.
- Özkara, B. Karayormuk, K. ve Köseoğlu, M. A. (2006). Girişimcinin Son Köyü: Girişimlerin Sürekliliğinin Sorgulanması", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi, Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, 221-223.
- Pizarro-Moreno, I. Real, J. C. and Sousa-Gimel, E. (2007). Corporate Entrepreneurship: Building a Knowledgebased View of the Firm. Universidad Pablo Olavide, WP BSAD 07.02, May 2007, 1-19, 15 Nisan 2014 tarihinde <http://webdee.upo.es/> adresinden erişildi.
- Sharman, P. and Chrisman, J. J. (1999). Toward a Reconciliation of The Definitional Issues in The filed of Corporate Entrepreneurship. 1042-2587-99-233, Copyright 1999 by *Baylor University*, 11-27.
- Stevenson, H. H. (2006). A Perspective on Entrepreneurship. *Harvard Business School*, 9-384-131, Rev. April 13, 1-13.
- Tekin, Y. ve Durna, U. (2012). Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi Uygulamaları Alanya'da Beş ve Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Yıl:2012, C:4, S:3, 93-110.
- Turró, A. and Urbano, D. (2012), "Organizational Resources And Intrapreneurial Activities: A Cross-Country Study" International Doctorate Programme in Entrepreneurship and Management – Business Economics Department, *Universitat Autònoma de Barcelona*. 15 Nisan 2014 tarihinde <http://idem.uab.es/Turr%C3%B3,%20Andreu.pdf> adresinden erişildi.
- Turgut, E. ve Begenirbaş, M. (2013). Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde Sosyal Sermaye ve Yenilikçi İklimin Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *KHO Bilim Dergisi* Cilt: 23, Sayı: 2, 101-124.
- Worthington, W. J. Collins, J. D. and Hitt, M. A. (2009). Beyond Risk Mitigation: Enhancing Corporate Innovation With Scenario Planning. *Business Horizons*, vol. 52, 441-450. 15 Nisan 2014 tarihinde http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=134339 adresinden erişildi.

Yıldırım, M. H. Demirel, Y. ve İçerli, L. (2011). İşletme Sahibi Yöneticilerin Girişimci Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Becerileri Arasındaki İlişkinin Tespiti: Aksaray Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt 3, Sayı 2.

Yılmaz, A. S. (2014). Bir Sosyal Değişim Ajanı Olarak Girişimcilik Eğitimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Vol. 6, No. 1, 297-310.

Zeren, H. E. (2012). Kent Markalaşması Sürecinde İç Girişimcilik Faktörü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 02, Sayı: 01, 95-104.

Zhao, L. L. (2013). Corporate Intrapreneurship: Step to Building a Sustainable Startup Mentality Within an Established Organization. Massachusetts Institute of Technology, May 2013. 15 Haziran 2014 tarihinde <http://hdl.handle.net/1721.1/80668> adresinden erişildi.

Quintane, E. Casselman, R. M. B. Reiche, S. and Nylund, P. (2011), “Innovation As A Knowledge-Based Outcome” Copyright © 2006-2011 Eric Quintane, Mitch Casselman, Sebastian Reiche & Petra Nylund. All rights reserved. 15 Nisan 2014 tarihinde <http://blog.iese.edu/reiche/files/2010/08/Innovation-as-a-knowledge-based-outcome.pdf> adresinden erişildi.

ÖZET

Piyasa Büyüklüğüne Göre İşlem Hacmi-Fiyat Nedensellik İlişkisi

Bu çalışmanın amacı işlem hacmi ve fiyat arasında ilişkinin piyasa büyüklüğüne göre değişip değişmediğini tespit etmektir. Çalışmada BİST’de işlem gören şirketlerin günlük işlem hacmi, fiyat, şirketin halka açıklık büyüklüğü ve hisse senedi sayısı bilgileri Finnet veri tabanından alınmıştır. Her gün için firmalar büyükten küçüğe sıralanarak o gün için firmanın beş gruptan hangisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında tüm şirketlerin veri setinde bulunduğu toplam gün sayısına bakıldığında firmanın büyüklük olarak hangi gruba girmesi gerektiğine karar verilmiştir. Her beş gruptan rastgele beş firma seçilerek analiz süreci başlatılmıştır. Yirmi beş firmanın hepsine Granger nedensellik testi Toda-Yamamoto tekniği kullanılarak nedenselliğin yönü bulunmaya çalışılmıştır. İşlem hacmi ve fiyat bilgilerinin birim kök testi sonuçlarına göre fiyatın birinci dereceden fark alındığında ve işlem hacminin kendi düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Seçilen yirmi beş şirketin başlangıç tarihleri farklı olmakla beraber son işlem günü 28/11/2011’dir. Yirmi beş firmanın yirmi ikisinde fiyattan işlem hacmine doğru, yirmi beş firmada ise işlem hacminden fiyata doğru nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

JEL Sınıflaması: C22, G12

Anahtar Kelimeler: Fiyat Hacim İlişkisi, Granger Nedensellik Testi, Toda-Yamamoto

ABSTRACT

Price-Volume Causality Relationship with respect to Public Market Value

The aim of the study is to show the relationship between volume and price with respect to public market value. The data, price-volume and public market value, in the study is taken from the Finnet data base. First the firm is ordered in ascending order of the public market value on the bases of the transaction day and according to the ordered array firms are divided into five groups. The proportion of each firm in the five groups is calculated. The firm is decided in the group one to five by looking at the biggest proportion of all data set. In each of the five groups five firms are chosen randomly. By using the Toda-Yamamoto- Granger Causality test direction of the relation is defined. The last day of randomly chosen twenty-five firms is 28/11/2011 but the starting date is different. Price is a cause of volume in twenty two out of twenty five firms and volume is a cause of price in all of the twenty five firms.

JEL Classification: C22, G12

Keywords: Price-Volume Relationship, Granger Causality Test, Toda-Yamamoto

Piyasa Büyüklüğüne Göre İşlem Hacmi-Fiyat Nedensellik İlişkisi

Doç. Dr. Murat Çinko *

GİRİŞ

Finansal piyasalarda işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişki popüler bir araştırma konusu olup ilişkinin varlığı ve yönü yapılan bir çok çalışmaya konu olmuştur. Karpoff (1987) finansal piyasalardaki fiyat ile işlem hacmi arasındaki ilişkinin araştırılmasının en az dört nedenden önemli olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak ilişkinin piyasanın yapısı hakkında bilgi vereceğini, ikinci olarak vaka çalışmaları (event study) için ilişkinin önemli olduğunu, üçüncü olarak spekülatif fiyat hareketlerinin dağılımı hakkındaki tartışmaları açıklayabilmek için ve son olarak da gelecek piyasaları ile ilgili yapılan çalışmalar etkilemesi olarak sıralamaktadır. Hisse senedi getiri ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan

iki önemli hipotez bulunmaktadır. Bu hipotezler Ardışık Bilgi Hipotezi ve Karışık Dağılımlar Hipotezidir.

Fiyat hacim arasındaki ilişkinin açıklanması için ileri sürülen hipotezlerden Ardışık Bilgi Hipotezi (Sequential Information Hypothesis) ilk kez Copeland (1976) tarafından ileri sürülmüş ve Jennings, Starks ve Fellingham (1981) tarafından geliştirilmiştir. Copeland (1976) bütün yatırımcıların başlangıçta aynı miktarda bilgiye sahip olması nedeni ile piyasanın dengede olduğunu düşünmektedir. Yeni bir bilgi ortaya çıkınca her bir yatırımcının bu bilgiye ulaşması sonucunda talep fonksiyonunun kayacağını ve piyasadaki tüm yatırımcılara ulaşan bilgi sonucunda yeni bir dengenin oluşacağını ifade etmektedir. Oluşturduğu modeldeki bulguları: işlem hacmi ile fiyattaki değişimin mutlak değerinin dağılımı için yüksek miktarda işlem hacminin düşük miktarda fiyat

* Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü
mcinko@marmara.edu.tr

değişimine veya tersine sebep olacağını, en büyük işlem hacminin yatırımcıların anlamadığı zaman oluşacağını belirtmektedir. Bu hipoteze göre gerçekleşen işlem hacmi hisse senedi getirileri hakkında bilgi sağlarken, gerçekleşmiş hisse senedi getirilerinin de işlem hacmi hakkında bilgi içerdiği düşünülmektedir.

Bu konuya ışık tutmaya çalışan diğer hipotez ise Karışık Dağılımlar Hipotezi'dir (Mixture of Distribution Hypothesis). Bu hipoteze göre gizli bir değişken olarak bilgi akışı işlem hacmini etkilemektedir. İşlem hacmi ve fiyat arasında pozitif bir ilişki olması gerektiğini iddia eder. Clark (1973) hacimden fiyata doğru bir nedensellik yoktur derken, Epps ve Epps (1976) ise işlem hacminin yatırımcılar arasındaki anlaşmazlıkları ölçtüğünü iddia etmektedir. Epps ve Epps piyasaya gelen her bilgi ile yatırımcıların fiyat ile ilgili beklentilerini revize ettiklerini ve bundan dolayı alım satım işlemi yaptıklarını düşünmektedir. Sonuç olarak hacimden fiyata doğru bir nedensellik vardır. KDH'ne göre fiyat değişimi ve işlem hacmi arasındaki ilişki karışık dağılımdan kaynaklanmaktadır. Bu hipotez, varlık fiyatları ile işlem hacmi arasında eş zamanlı pozitif ilişkinin varlığını göstermektedir. Çünkü tek bir işlemdeki fiyat değişiminin varyansı bu işlemin hacmine bağlıdır. Bu nedenle, fiyat değişimi ve işlem hacmi arasındaki ilişki, fiyat ve hacmin her ikisinin birlikte piyasaya giren bilgi akışının oranı olarak adlandırılan temel bir değişkene bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da piyasaya yeni bilgi girdiğinde fiyat ve hacmin aynı anda değiştiği anlamına gelmektedir.

Bu iki hipotez dışında işlem hacmi fiyat arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan farklı modellerde söz konusudur. Miller (1977) ta-

rafından ortaya atılan Görünebilirlik Hipotezi (Visibility Hypothesis), Delong vd (1990) tarafından ortaya konan Gürültücü İşlemler Hipotezi (Söylenti Ticareti Modeli-Noise Trading Hypothesis) ve Lakonishok ve Smidt (1989) tarafından ortaya atılan vergi modeli. Miller (1977) geliştirdiği modelde yaptığı varsayıma göre yatırımcı bütün hisseleri araştırarak kendi portföyüne en fazla katkıyı yapacak olanı seçeceğini düşünmektedir. Gerçekçi olmak gerekirse yatırımcının değerlendirebileceğinden daha fazla hisse senedinin yatırımcı tarafından satın alınması ihtimali, yatırımcının hisseyi araştırması ve araştırma sonrası portföyüne dahil etmesi olarak düşünülmektedir. Araştırılan hisse senedinin farklılaşması piyasayı etkilemeye başlar. Piyasada var olan hisse senetleri bazı kişilerde olduğundan hisse senedine yatırım yapmayı düşünenlerde meydana gelen bir azalma eşit miktarda kendi portföyüne eklemeyi düşünen yatırımcı artışı ile dengelenir. Hisse senedine yatırım yapmayı düşünen yatırımcı oranını artırmak için hisse senedinin fiyatının düşmesi gerekmektedir. Eğer fiyatlar çok düşerse finans basını ve aracı kurumlar kamuya hisse senedinin fiyatının düştüğünü açıklaması sonucunda daha fazla yatırımcının hisseye dikkat etmesini sağlamaktadır. Delong vd (1990) gürültücü işlemlerin faaliyetleri temel analize dayalı olmadığından kısa dönemde hisse senetlerinin hatalı fiyatlandırılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Bu hipotezdeki getiri ile işlem hacmi arasındaki pozitif nedensellik ilişkisi, geçmiş fiyat hareketlerine göre işlem yapan gürültücü işlemcilerin pozitif geri besleme işlem stratejisi ile tutarlıdır. Lakonishok ve Smidt (1989) fiyat – hacim arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken vergili ve vergisiz işlemler ile açıklamaya çalışmış-

lardır. Modele göre geçmiş dönemdeki hisse senedi fiyatları ile cari dönemdeki işlem hacmi arasında kurulan bu ilişkinin, verginin olması durumunda negatif, verginin olmaması durumunda ise pozitif bir hal aldıkları sürülmektedir.

Çalışmanın amacı işlem hacmi ile getiri arasında ilişki olup olmadığını bulmaktır. Çalışmada şirket değerinin işlem hacmi ile getiri arasında ilişkiyi etkileyip etkilemediği araştırılacaktır. Şirket büyüklükleri günlük bazda hisse kapanış fiyatları ile hisse senedi sayılarının çarpılması ile oluşturulduğu için hisse senetlerinin gruplandırılması da günlük bazda yapılmıştır. Gruplama işlemi bir şirketin farklı günlerde farklı gruplarda olmasını ortaya çıkarmıştır bu da çalışmanın sınırlılığıdır. Aynı grupta yer alan şirketlerin getiri işlem hacmi ilişkisinin aynı olduğu varsayımı yapılmıştır. Çalışmada Toda-Yamamoto yöntemi kullanılarak günlük hisse senetlerinin getirileri ve işlem hacimlerinden yararlanılmıştır.

2. LİTERATÜR

Bu bölümde anlatılan çalışmaların daha rahat takip edilebilmesi için tablolaştırılarak Ek 2 verilmiştir.

Karpoff (1987) fiyat değişimi ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışmayı özetlemiş ve eleştirmiştir. Sonuç olarak; işlem hacmi ile fiyat değişimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Fiyat ve işlem hacmi arasında yapılan ilk çalışmalarda işlem hacmi ve fiyat değişiminin mutlak değeri arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Fiyat işlem hacmi arasındaki ilişkinin karışık dağılım teorisi ile açıklanabileceğini ifade etmiştir.

Ragunathan ve Peker (1997) Sidney vadeli işlemler piyasasında işlem hacmi, fiyat

değişimleri ve piyasa derinliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Günlük fiyat, işlem hacmi ve 90 günlük bankaların kabul ettiği hazine bonosu future faiz oranını, üç yıllık hazine bonosu future ve tüm indeks gelecek kontratlarını kullanmışlardır. Varyansı ve beklenen getiriyi modelleme işlemi sonucunda: getirinin kendi geçmişinden etkilenmediği ancak varyansın getirisinden etkilendiğini tespit etmişlerdir. İşlem hacmini beklenen ve beklenmeyen olmak üzere iki kısma ayırdıklarında ise beklenmeyen işlem hacminin, varyansı daha fazla etkilediğini bulmuşlardır. Pozitif işlem hacmi şoklarının ise negatif olanlarına kıyasla varyans üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Hameed ve Ting (2000) Malezya borsasında getiri ve işlem hacmi arasındaki tahmin edilebilirlik ilişkisini kullanarak zıtlık stratejisine göre portföylerinin kar edebileceğini göstermişlerdir. Zıtlık stratejisi (contrarian Strategy) önceki döneme göre kaybettiren hisselerin alınması ve önceki döneme göre kazandıran hisselerin satılması olarak tanımlanmaktadır.

Huang ve Yang (2001) beş dakikalık Tayvan hisse endeksinin ve işlem hacmi değerleri arasındaki ilişkinin varlığını ARCH modelini kullanarak test etmişler ve Karışık Dağılım Hipotezinin doğrulanmadığını tespit etmişlerdir.

Watanabe (2001) Osaka menkul kıymetler borsasında işlem gören Nikkei 225 gelecek endeksinin fiyat varyansı, işlem hacmi ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1990 – 1997 yılları arasındaki günlük kapanış fiyatları, işlem hacmi ve faiz oranlarını kullanarak model oluşturmuşlardır. Çalışmanın sonucunda fiyat varyansını sadece

işlem hacminin değil aynı zamanda faiz oranının da ayarlayıcısı olduğunu bulmuşlardır.

Llorente, Michaely, Saar ve Wang (2002) NYSE ve AMEX de yer alan şirketlerin günlük işlem hacmi getirileri arasındaki korelasyonları incelemişlerdir. 2226 şirket için getiri ile işlem hacmi ve getirilerin geçmiş değerleri ile regresyon analizi yaparak farklılaşmalar olup olmadığını bulmaya çalışmışlardır. Modellerinin hedge amaçlı ve spekülatif amaçlı işlem yapanlar için getiri oluşumunun farklı olduğunu bulmuşlardır. Bilgi asimetrisinin kullanılabilir olmasında Al-sat aralığının (büyük bir aralığın bilgi asimetrisinin büyük olduğunu), piyasa değerinin (büyük firmaların daha az bilgi asimetrisi olduğunu) önemli faktörler olduğunu bulmuşlardır.

Mestel, Gurgul ve Majdosz (2003) Avusturya hisse senedi piyasasında 31 şirketin günlük fiyat ve işlem hacmi verilerini kullanmışlardır. Karışık dağılım hipotezi temelinde yapılan analizlerde ARCH ve GARCH modelleri yardımı ile bulunan sonuçların hipotezi doğruladığı yönünde olmuştur. Granger nedensellik testini getiri-işlem hacmi ve getirinin karesi ile işlem hacmi arasında yapmışlardır. Nedensellik bulgularını zayıf olarak nitelendirmişler ve kısa dönemli tahminlerde işlem hacminin veya getirinin kullanılmasının bir çok hisse için iyileştirme yapmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kim, Kim ve Kim (2004) Kore borsası 200 endeksi türev ürünleri kontratları ve borsa varyansı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Gelecek piyasasındaki işlem hacmi ile borsa varyansı arasında eşzamanlı pozitif bir ilişki olduğunu ve varyans ile faiz oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Türev piyasalarındaki işlem

hacminin borsa varyansını arttırmaya, faiz oranları ise piyasayı dengeye getirmeye çalıştığını tespit etmişlerdir.

Lucey (2005) çalışmasında karışık dağılım hipotezinin iddiası olan işlem hacminin gözlemlenemeyen bilgi akışının göstergesi olduğu düşünülmüştür. İrlanda borsasında 2000-2003 yılları arasındaki 36 firmanın getiri oynaklığını GARCH modelini kullanarak test etmiştir. Karışık bilgi hipotezinin, işlem hacminin bilgi akışını göstermesi, İrlanda borsasında tam olarak reddedememiş ancak yer alan şirketlerin büyük kısmında başarısız olduğunu ifade etmiştir.

Gebka (2005) Varşova borsasında işlem hacmi ve getiri arasındaki ilişkinin varlığını araştırmıştır. İşlem hacmindeki değişimin işaretinin büyüklüğüne göre daha bilgi verici olduğunu bulmuştur. Çalışmada Aralık 1996 ile Ekim 2000 yılları arasındaki 947 günlük getiriyi (495 pozitif ve 452 negatif getiri) incelemiştir. Geçmiş işlem hacminin gelecekteki getiriler için bilgi içerdiğini tespit etmiştir.

Girard ve Biswas (2007) 22 gelişmiş 27 gelişmekte olan piyasada işlem hacmi ve varyans arasında ilişkiyi TARCH modeli ile incelemişlerdir. Analizleri sonucunda gelişmekte olan piyasalardaki şokların gelişmiş piyasalara göre farklı olduğunu tespit etmişlerdir. Gelişmekte olan piyasalarda bilgi şoklarının daha önemli olduğunu, toplam işlem hacminin varyans modeline konduğunda işlem hacminin varyans ile pozitif ilişkili olduğunu ve GARCH etkisinin bütün piyasalarda olduğunu bulmuşlardır. İşlem hacmini beklenen ve beklenmeyen işlem hacmi olarak ikiye ayırdıklarında ise gelişmekte olan piyasalarda beklenmeyen işlem hacminin pozitif etkisinin daha güçlü olduğunu

bulmuşlardır. Gelişmekte olan piyasalarda beklenen işlem hacmi ile varyans ilişkisinin ise negatif olduğunu bunun da bilgi sahibi bireylerin spekülasyon işlemlere girdikleri şeklinde yorumlamışlardır. Bulguların zayıf olarak da olsa karışık dağılımlar hipotezini doğruladığını ifade etmişlerdir.

Hutson, Kearney ve Lynch (2008) 1980-2004 yılları arasında 11 uluslararası piyasanın (Avusturya, Belçika, İngiltere, Kanada, Fransa, İtalya, Japonya, Hollanda, İspanya, İsveç ve Amerika) günlük ve aylık işlem hacmi ve çarpıklıklarını incelemişlerdir. Piyasa getirisinin ilk üç momenti ile işlem hacmi arasında VAR modeli kurmuşlardır. Çarpıklık ve işlem hacmi arasındaki ilişki için VAR modeli kompleks bazı mekanizmaları ortaya çıkarabileceğini düşünmüşlerdir. İşlem hacminin varyansı etkilemesinin çarpıklığa sebep olabileceğini düşünmüşlerdir. İşlem hacmi seviyesinin varyans ile pozitif korelasyonun olduğunu tespit etmişlerdir. Sekiz piyasada işlem hacminin getirilerin çarpıklığını etkilediğini bulmuşlardır. VAR analizi sonucunda ise işlem hacminin üç momentinde çarpıklık ile ilişkili olduğunu, işlem hacmi ve varyans arasındaki ilişkinin heterojenlik teorisi ile tutarlı olduğunu ve işlem hacmi çarpıklık ilişkisinin: yüksek işlem hacminin daha sonra piyasa getirisinin daha negatif çarpıklığı tetiklediğini bulmuşlardır.

Elmas ve Temurlenk (1997) İMKB-30 hisselerinden farklı sektörlerdeki dokuz hisse senedini seçerek fiyat ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Yedi hisse senedinde fiyattan hacime tek yönlü Granger nedenselliğini tespit etmişlerdir. Çalışmada fiyat ve işlem hacmi yerine getiri ve işlem hacmi artış oranını logaritmik fark olarak hesaplamış ve VAR (Vector Autoregressive) yöntemini kullanmışlardır.

VAR modeline yapay değişkenler eklemişler ve bu modeli tahmin etmek için Görünüşte İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression (SUR)) kullanmışlar ve sonuçlarda farklılaşma olmadığını bulmuşlardır.

Altay ve Yerdelen (2002) İMKB'de 1993 ile 2000 yılları arasında sürekli işlem gören 82 adet hisse senedinin getiri ve işlem hacmi değişimi arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda işlem hacminin gecikmeli değerlerinin fiyat değişimlerinin açıklamakta önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, her hisse senedi için farklı gecikme uzunluğu olsada iki yönlü Granger nedenselliğini tespit etmişlerdir.

Gökçe (2002) İMKB-100 kapanış değerleri ve işlem hacmi arasındaki nedenselliği araştırmak için günlük kapanış fiyatlarının ve işlem hacminin logaritmik farklarını alarak elde ettiği seride VAR modelini kullanarak Granger nedenselliğini test etmiştir. Farklı gecikme uzunlukları için fiyattan hacme doğru tek yönlü ilişki tespit etmiştir.

Yörük, Erdem ve Erdem (2006) dokuz bankanın 1988 – 2003 tarihleri arasındaki günlük getiri ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapısal değişiklikler nedeni ile dönemi iki alt döneme bölmüşler ve Chow testi ile yapısal farklılaşma olduğunu göstermişlerdir. Bankaların günlük kapanış fiyatlarının ve işlem hacimlerinin logaritmik farklarını alarak getiri ve işlem hacmi değişim miktarını hesaplamışlardır. Doğrusal nedenselliği test etmek için VAR modelini, doğrusal olmayan nedenselliği test etmek için ise Taylor seri açılımını kullanmışlardır. Doğrusal nedensellik testi sonuçlarına göre üç bankanın işlem hacminden fiyata doğru tek yönlü nedenselliğe, üç bankada fiyattan işlem hacmine doğru tek

yönlü nedensellik olduğunu ve hiç birisinde iki yönlü nedensellik olmadığını bulmuşlardır. Doğrusal olmayan nedensellik testinde ise bir banka için iki yönlü, iki banka için işlem hacminden fiyata doğru ve bir banka için fiyattan işlem hacmine doğru nedensellik olduğunu tespit etmiştir.

Toroman, Erbaykal ve Okuyan (2007) 1990 – 2007 yılları arasındaki İMKB – 100 endeksi ve toplam işlem hacmi verilerini kullanarak Toda Yamamoto yöntemini kullanarak Granger nedenselliğini araştırmıştır. Çalışmada fiyat serisinin ve hacim serisinin logaritmik farkları kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda fiyatlardan hacme doğru nedensellik bulunurken, hacimden fiyata doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sarıoğlu (2007) 1991 ile 2006 yılları arasındaki İMKB -100 fiyat endeksi ve günlük toplam işlem hacmi serilerinde logaritmik fark olarak elde ettiği veri setinde regresyon analizinin dışında Granger nedensellik testi için VAR modeli oluşturmuştur. Regresyon analizi ile işlem hacmi değişimi ile hisse senedi fiyatlarının değişimi arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Nedensellik testi sonuçlarında ise farklı gecikme uzunluklarında fiyatın hacmin Granger nedeni olduğu ve ilişkinin tek yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akar (2008) 1997 ile 2005 yılları arasındaki aylık İMKB – 100 endeksi ile net yabancı işlem hacmi arasında nedenselliği incelemiştir. İMKB – 100 getiri değerlerini logaritmik fark olarak hesaplamış net yabancı işlem hacmi ise yabancı alım ve yabancı satışları arasındaki fark olarak hesaplanmıştır. Seriler farklı seviyelerde entegre olduklarından nedensellik analizini Toda-Yama-

moto (1995) tarafından önerilen nedensellik testini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda İMKB – 100 endeksinin net yabancı işlem hacminden etkilendiği ve net yabancı işlem hacminden İMKB – 100 endeksine nedensellik olduğunu bulmuştur.

Umutlu (2008) 2002 ile 2007 yılları arasındaki dönemde günlük İMKB Ulusal tüm endeks kapanış değerleri ve işlem hacmi arasındaki nedenselleği VAR modeli kullanarak test etmiştir. Fiyat ve hacim değerinin günlük logaritmik farklarını kullanarak kurduğu model sonucunda fiyat değişimlerinin işlem hacmi değişimlerinin tek yönlü Granger nedeni olduğunu, işlem hacmi değişiminin ise fiyat değişiminin Granger nedeni olmadığını tespit etmiştir.

Bayrakdaroğlu ve Nazlıoğlu (2009) İMKB’de işlem gören on bankanın 2003 ile 2006 tarihleri arasındaki günlük fiyat ve işlem hacmi arasında doğrusal ve doğrusal olmayan nedenselliği araştırmışlardır. Doğrusal nedensellik analizi sonucunda on bankadan beşi için fiyat ve hacim arasında nedensellik ilişkisi olmadığını, doğrusal olmayan nedensellik testleri sonucunda ise seçilen bankalar için fiyat hacim arasında nedensellik ilişkisi olmadığını tespit etmişlerdir.

Kayalidere, Kargin ve Aktaş (2009) İMKB – 50 ve İMKB – 30 endekslerinde sürekli yer alan 23 hisse senedinin 2001 ile 2008 arasındaki günlük fiyat, işlem adedi ve işlem hacmi arasındaki nedenselliği araştırmışlardır. Her bir seri için logaritmik fark olarak Granger nedensellik testi yapmışlardır. İnceleme sonucunda bir gecikmeli Granger testinde yedi hissede fiyattan adede, dört hissede fiyattan hacme doğru nedensellik, beş hissede adetten fiyata ve altı hissede ise

adetten fiyata doğru nedensellik tespit etmişlerdir. Sadece bir hissede fiyat, adet ve hacim serilerinin tümü arasında nedensellik tespit etmişlerdir.

Küçükkaya (2009) İMKB ile ABD piyasası arasındaki ilişkiyi kointegrasyon yöntemini kullanarak araştırmıştır. Her iki serinin de ABD doları bazındaki değerlerinin logaritmasını alarak seriler arasında kointegrasyon olmadığını tespit etmiştir. Kointegrasyon bulunmadığı için Toda – Yamamoto tekniğini kullanarak Granger nedensellik testi yapmış ve ABD borsasının İMKB'nin Granger nedeni olduğunu bulmuştur.

Boyacıoğlu, Güvenek ve Alptekin (2010) 1997 – 2009 dönemi aylık verilerini kullanarak İMKB – 100 endeksinin getiri volatilitesi ile işlem hacmi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Getiri volatilitesi ile işlem hacmi arasındaki ilişkiyi incelemek için yapısal olmayan VAR yöntemini kullanmışlardır. Granger nedensellik testi sonucunda işlem hacminden volatiliteye doğru negatif yönlü Granger nedenselliğinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Sonuç olarak İMKB'de Ardeşık Bilgi Akışı ve Karışık Dağılımlar Hipotezlerinin geçerli olmadığını bulmuşlardır.

Elmas ve Yıldırım (2010) 2001, 2006 ve 2008 yıllarında İMKB – BANK endeksinin işlem hacmi ve getirisi arasındaki nedensellik incelenmiştir ve seanslık veriler kullanılmıştır. Getiri ve işlem hacmi büyümesi logaritmik farklar alınarak hesaplanmıştır. Çalışmada VAR yöntemi kullanılmış ve her üç yıl içinde yapılan Granger nedensellik testi sonucunda fiyattan işlem hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Kalaycı, Gök ve Yağcılar (2010) Vadeli Opsiyon Borsası'nda işlem gören dolar ve endeks – 30 futures kontratlarını kullanarak

getiri işlem hacmi ve açık pozisyon arasındaki etkileşimi Granger nedensellik testi, etki tepki ve varyans ayrıştırma metoduyla incelemiştir. Dolar futures kontratları için getiriden işlem hacmine doğru Granger nedenselliğini, endeks – 30 kontratlarında ise açık pozisyondan getiriye doğru tek yönlü ve işlem hacmi ile açık pozisyon arasında çift yönlü nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Kıran (2010) 1990-2008 yılları arasında İMKB-100 getiri volatilitesi ile işlem hacmi arasındaki ilişkiyi GARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri ile incelemiştir. Oluşturduğu modellerde haftanın günleri ve kaldıraç etkisinin var olduğunu fakat işlem hacminin getiri volatilitesi üzerinde pozitif etkisinin olmadığını bulmuş ve bulguların Ardeşık Bilgi ve Karışık Dağılımlar Hipotezleri ile çeliştğini ifade etmiştir.

Elmas ve Esen (2011) Türkiye, Almanya, Fransa, Hollanda, Rusya ve Hindistan yerel hisse senedi piyasa endeksleri ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testleri ile araştırmışlardır. Granger nedensellik testinde ise altı ülkenin her birinde değişken çiftleri arasında tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. TL/USD'den İMKB endeksine doğru ve EURO/USD'den AEX'e (Hollanda) doğru, EURO/USD'den CAC'a (Fransa) doğru, EURO/USD'den DAX'a (Almanya) borsalarına doğru Granger nedenselliğini ve BSE'den (Hindistan) borsasından RUPEE/USD ve RTSI'dan (Rusya) borsasından RUBLE/USD'ye doğru Granger nedenselliğini tespit etmişlerdir.

Bulut ve Özdemir (2012) İMKB ve DJI arasında 2001 – 2010 yılları arasındaki haftalık kapanış fiyatlarının ilişkisini incelemişlerdir. Granger nedensellik testi, uzun

– kısa dönem ve eşbütünleşme analizlerini Johansen ve VEC yöntemlerini kullanarak yapmışlardır. Nedensellik testi sonucunda DJI'nın İMKB'nin Granger nedeni olduğunu, zayıf da olsa İMKB'nin DJI'nın Granger nedeni olduğunu bulmuşlardır.

3. VERİ SETİ

Bu çalışmanın anakütlesini ilgili tarihlerde beşyüz günlük işlem verisinden daha fazla olan BİST'de işlem gören şirketler oluşturmaktadır. Literatürde piyasa büyüklüğünü beş gruba bölünerek şirketler incelendiği için, bu çalışmada da şirketlerin büyüklükleri beş grup olacak şekilde bölünmüştür. Hisselerin hangi gruplarda olduklarının oranı alınmış ve en fazla bulunduğu grubu temsil ettikleri düşünülmüştür. Örneğin gözlem sayısı 5927 olan ARÇELİK hisse senedi 5804 gün en yüksek kapitalize değere sahip hisseler arasında, 123 gün ise en büyük ikinci kapitalize değere sahip hisse senetleri arasında yer almıştır. ARÇELİK hisse senedinin birinci grupta bulunma oranı %97,9 ve ikinci grupta bulunma oranı ise %2,1 olduğundan ARÇELİK hisse senedi birinci grupta yer almaktadır. Bu mantık kullanılarak her bir hisse senedi için gruplar oluşturulmuş.

Her bir grubu temsil etmesi için rastgele olacak şekilde beş adet hisse senedi seçilmiştir. İncelenecek şirketler seçilirken ilk olarak her bir şirkete sayısal değer atanmıştır. Bilgisayarda yer alan rastgele sayı üretme fonksiyonu kullanılarak rakamlar oluşturulmuştur. Belirlenen rastgele sayı ile şirket numaraları eşlenmiş ve çalışmada yer alacak olan hisse senetleri elde edilmiştir.

Gruplarda yer alan hisse senetlerinden günlük gözlem sayısı 500'ün altında olanlar çalışmada dikkate alınmamış ve sırası ile en

büyük gruptan en küçük gruba 46, 39, 51, 40 ve 44 adet hisse senedi gruplarda yer almıştır. En fazla hisse senedi olan üçüncü grubun yüzde onluk kısmı seçildiği için diğer gruplardan da beşer adet hisse senedi seçilmiştir.

Tablo 1'de rastgele seçilen hisse senetlerinin tanımlayıcı istatistikleri ve her hisse senedinin başlangıç tarihi verilmiştir. Bütün hisse senetleri için bitiş tarihi 28 Kasım 2011 dir. En büyük piyasa değerine sahip hisse senetlerinin ortalama getirileri 0.13 ile 0.22 arasında değişirken, standart sapmaların 3.30 ile 4.43 arasında değiştiği görülmektedir. En küçük piyasa değerine sahip seçili hisse senetleri incelendiğinde ise getiri ortalamalarının 0.01 ile 0.18 ve standart sapmaların ise 3.36 ile 4.42 arasında değiştiği görülmektedir.

3.1 YÖNTEM

Bu çalışmada Toda – Yamamoto yöntemi kullanılarak VAR analizi yapılmıştır. Toda – Yamamoto (1995) tekniği serilerin koentegrasyonunun olması gerekliliğini ortadan kaldırmakta. Ayrıca Granger nedensellik testinin gerçekleştirilmesi için serilerin durağan olması ya da aynı dereceden entegre olması gerekmektedir. Toda – Yamamoto metodunun kullanılması aşağıdaki aşamalarda anlatılmıştır. Birinci aşamada çalışmada kullanılacak serilere birim kök analizi yapılarak verilerin durağanlıkları ve hangi dereceden durağan oldukları belirlenir. Analizde kullanılan veri setlerinin durağanlık seviyelerinin maksimum değeri d_{max} değeri belirlenmiş olur. İkinci aşamada veri setlerinin düzeyleri kullanılarak standart VAR analizi yapılır ve en uygun uzunluktaki gecikme değerinin belirlenmesi için Benzerlik Oranı (LR), Son Tahmin Hatası Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz

Tablo 1: Seçilen Hisse Senetlerinin İstatistikleri

Grup	İstatistik	ARCLK	DOHOL	FROTO	HURGZ	MRDIN
1	Ortalama	.18	.13	.20	.13	.22
	Standart Sapma	3.75	4.32	3.92	4.43	3.30
	Minimum	-19.67	-18.92	-19.67	-20.76	-18.54
	Maksimum	19.75	18.81	19.11	19.47	19.24
	Gözlem Sayısı	5927	4599	5919	4831	5252
	Başlangıç Tarihi	01/5/1988	06/22/1993	01/5/1988	02/26/1992	01/27/1988
		ASELS	BOYNR	BRISA	BRSAN	IPEKE
2	Ortalama	.17	.07	.17	.14	.07
	Standart Sapma	4.06	3.90	3.78	3.48	4.07
	Minimum	-19.67	-18.86	-19.95	-16.51	-20.02
	Maksimum	19.19	19.67	19.11	19.29	18.01
	Gözlem Sayısı	5302	3841	5733	4282	2847
	Başlangıç Tarihi	08/2/1990	06/18/1996	11/4/1988	09/13/1994	07/3/2000
		ALKIM	ASUZU	DARDL	GUSGR	MAKTK
3	Ortalama	.08	.09	.01	.13	.04
	Standart Sapma	2.95	3.65	4.26	3.68	4.88
	Minimum	-15.56	-20.36	-18.69	-19.42	-20.54
	Maksimum	19.63	19.32	19.85	17.65	19.42
	Gözlem Sayısı	2926	3637	4180	4227	5611
	Başlangıç Tarihi	03/3/2000	04/11/1997	08/23/1994	11/29/1994	01/15/1988
		CELHA	ECBYO	FENIS	GRNYO	INTEM
4	Ortalama	.14	.07	.13	.13	.14
	Standart Sapma	4.20	3.45	3.81	4.07	4.24
	Minimum	-20.22	-20.02	-20.29	-19.06	-20.43
	Maksimum	18.81	19.11	19.61	19.97	19.04
	Gözlem Sayısı	5954	3202	5182	3739	5399
	Başlangıç Tarihi	01/5/1988	01/27/1999	09/27/1990	11/19/1996	03/19/1990
		BURCE	COSMO	ESEMS	HDHOL	KPHOL
5	Ortalama	.18	.07	.03	.02	.01
	Standart Sapma	4.42	3.77	4.47	3.36	3.48
	Minimum	-20.76	-20.76	-19.72	-18.40	-19.31
	Maksimum	19.59	19.74	19.78	19.11	18.23
	Gözlem Sayısı	4747	4107	4098	1605	1540
	Başlangıç Tarihi	08/20/1992	06/5/1995	06/6/1995	07/12/2005	10/7/2005

Bilgi Kriteri (SC) veya Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) kriterlerinden optimum uzunluğu belirleyen gecikme sayısı belirlenir. Bu çalışma sırasında SC değerleri kullanılarak optimum değerleri belirlenecektir. Son aşamada (1) numaralı denklemde δ_{Ii} katsayılarının sıfırdan farklı olması durumunda işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olduğu ve (2) numaralı denklemde γ_{Ii} katsayılarının sıfırdan farklı olması durumunda ise fiyatın işlem hacminin Granger nedeni olduğu sonucuna varılacaktır.

İlk olarak serilerin birim kök testi yapılarak sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de ADF birim kök testi sonucunda her bir hisse senedinin işlem hacmi, fiyat ve fiyatın birinci farkı için birim kök testi sonuçları verilmiştir. Her şirket için birinci satırda test istatistik değeri, ikinci satırda ise p-değeri gösterilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi fiyat serileri birim kök içermekte ancak birinci farkın birim kök içermediği görülmektedir, işlem hacminin ise birim kök içermediği bulunmuştur. Toda – Yamamoto tekniğinin ilk aşamasında yer alan serilerin durağanlık seviyelerinin fiyat için bir, hacim için ise sıfır olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılacak olan d_{max} değerinin bütün seriler için bir olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Birim Kök İstatistikleri (ADF test istatistiği ve p-değeri)

GRUP		Fiyat			Birinci Fark			İşlem Hacmi		
		Sabit	Sabit Trend	Sabit ve Trend Yok	Sabit	Sabit Trend	Sabit ve Trend Yok	Sabit	Sabit Trend	Sabit ve Trend Yok
1	ARÇELİK	-0.932	-2.501	-0.101	-74.917	-74.913	-74.912	-6.458	-7.772	-5.695
		0.779	0.328	0.649	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
2	ASELS	0.679	-1.107	1.498	-71.305	-71.337	-33.522	-5.468	-11.590	-4.603
		0.992	0.926	0.967	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
3	ALKİM	-0.883	-3.368	0.480	-51.869	-51.863	-51.857	-10.763	-16.673	-5.508
		0.794	0.056	0.819	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
4	GRNYO	-1.545	-3.180	-0.418	-59.941	-59.933	-59.939	-9.424	-19.154	-7.815
		0.511	0.089	0.533	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
5	BURCE	-2.118	-3.276	-1.589	-15.391	-15.400	-15.383	-6.556	-8.550	-5.849
		0.238	0.070	0.106	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Birinci satır test istatistiğini, ikinci satır p-değerini göstermektedir.

Tablo 2’de her bir grup içerisinde sadece bir adet hisse senedinin ADF test istatistiği ve p-değeri verilmiş tüm sonuçlar çalışmanın sonunda Ek 1 olarak verilmiştir.

İkinci aşamaya geçilmiş ve Tablo 3’te her bir serinin Schwarz Bilgi Kriterine göre VAR optimum seviyesinin ne olduğu bulunmuştur. Örneğin ARÇELİK hisse senedinin fiyat ve işlem hacmi arasında VAR modeli oluşturulurken bir ve iki numaralı denklemlerde

8+1 ($k+d_{max}$) gecikme değeri kullanılarak, DOHOL şirketinde model oluşturulurken ise 4+1 ($k+d_{max}$) gecikme değeri kullanılarak model oluşturulmuştur.

Bir ve iki numaralı denklemlerin katsayılarının tahmin edilmesi işleminde Görünüşte İlişkisiz Regresyon (GİR) (Seemingly Unrelated Regression) ve hipotezlerin test edilebilmesi için ise değiştirilmiş Wald istatistiği kullanılmıştır.

$$P_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} P_{t-i} + \sum_{j=p+1}^{p+d_{max}} \alpha_{2j} P_{t-j} + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \dot{I}H_{t-i} + \sum_{j=p+1}^{p+d_{max}} \delta_{2j} \dot{I}H_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\dot{I}H_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \dot{I}H_{t-i} + \sum_{j=p+1}^{p+d_{max}} \beta_{2j} \dot{I}H_{t-j} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} P_{t-i} + \sum_{j=p+1}^{p+d_{max}} \gamma_{2j} P_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Tablo 3: SIC ile Belirlenen Optimum Gecikme Uzunluğu

GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk	GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk	GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk
1	ARÇELİK	32.273	8	2	ASELS	30.807	8	3	ALKIM	28.743	4
	DOHOL	32.125	4		BOYNR	31.496	5		ASUZU	29.160	6
	FROTO	30.554	6		BRİSA	36.502	8		DARDL	27.626	4
	HURGZ	30.947	6		BRSAN	31.102	8		GUSGR	26.783	4
	MRDIN	24.487	6		İPEKE	32.762	4		MAKTK	26.546	8
GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk	GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk	GRUP	ŞİRKET	SC Değeri	Opt. Uzunluk
4	GRNYO	24.802	4	5	BURCE	29.153	8				
	ECBYO	22.021	6		COSMO	22.858	4				
	FENİS	26.481	5		ESEMS	24.166	6				
	INTEM	27.456	8		HDHOL	23.758	2				
	CELHA	25.614	3		KPHOL	26.684	7				

Tablo 4’de bir ve iki numaralı denklemler ile tahmin edilmiş olan katsayılarının sıfıra eşitliği test edilmiş ve test istatistiği ile p-değeri verilmiştir. Bir numaralı denklemde aşağıdaki hipotezin test edilmesi ve p-değerine bakılarak işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olup olmadığı belirlenmiştir.

$$H_0: \delta_{1i} = 0 \quad \text{İşlem Hacmi Fiyatın Granger nedeni değildir.}$$

$$H_1: \delta_{1i} \neq 0 \quad \text{İşlem Hacmi Fiyatın Granger nedenidir.}$$

İki numaralı denklemde aşağıdaki hipotezin test edilmesi ve p-değerine bakılarak fiyatın işlem hacminin Granger nedeni olup olmadığı belirlenmiştir.

$$H_0: \gamma_{1i} = 0 \quad \text{Fiyat İşlem Hacminin Granger nedeni değildir.}$$

$$H_1: \gamma_{1i} \neq 0 \quad \text{Fiyat İşlem Hacminin Granger nedenidir.}$$

Tablo 4’de değiştirilmiş Wald istatistiği ve p-değeri verilmiştir. En büyük piyasa değerine sahip şirketlerden bir tanesinde (DOHOL), ikinci gruptaki şirketlerden bir tanesinde (BOY-NR), dördüncü gruptaki şirketlerden bir tanesinde (ECBYO) fiyatın işlem hacminin Granger nedeni olmadığı diğer hisse senetlerinde ise fiyatın işlem hacminin Granger nedeni olduğu yüzde beş anlamlılık seviyesinde tespit edilmiştir. Tablo 4’ün ikinci kısmında ise bütün hisse senetleri için işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Toda – Yamamoto Wald İstatistikleri ve p-değerleri

Grup	$H_0: \gamma_{1i} = 0$ $H_1: \gamma_{1i} \neq 0$			$H_0: \delta_{1i} = 0$ $H_1: \delta_{1i} \neq 0$			Korelasyon Katsayısı	P değeri
	Şirket	Wald Test İstatistiği	P değeri	Şirket	Wald Test İstatistiği	P değeri		
1	ARÇELİK	23.929	0.002	ARÇELİK	32.338	0.000	0.186	0.000
	DOHOL	2.579	0.631	DOHOL	16.706	0.002	0.240	0.000
	FROTO	12.754	0.047	FROTO	22.928	0.001	0.152	0.000
	HURGZ	24.077	0.001	HURGZ	22.351	0.001	0.203	0.000
	MRDIN	16.316	0.012	MRDIN	31.585	0.000	0.187	0.000
	ASELS	33.526	0.000	ASELS	117.277	0.000	0.234	0.000
	BOYNR	9.412	0.094	BOYNR	37.039	0.000	0.225	0.000
2	BRİSA	382.558	0.000	BRİSA	720.886	0.000	0.173	0.000
	BRSAN	120.886	0.000	BRSAN	196.470	0.000	0.232	0.000
	İPEKE	52.347	0.000	İPEKE	68.056	0.000	0.226	0.000
3	ALKIM	13.620	0.009	ALKIM	48.434	0.000	0.230	0.000
	ASUZU	54.898	0.000	ASUZU	95.596	0.000	0.212	0.000
	DARDL	15.874	0.003	DARDL	128.800	0.000	0.213	0.000
	GUSGR	10.018	0.040	GUSGR	111.515	0.000	0.193	0.000
	MAKTK	163.878	0.000	MAKTK	395.890	0.000	0.157	0.000

4	GRNYO	16.765	0.002	GRNYO	185.308	0.000	0.211	0.000
	ECBYO	10.115	0.120	ECBYO	50.988	0.000	0.174	0.000
	FENİS	69.175	0.000	FENİS	111.277	0.000	0.199	0.000
	INTEM	127.480	0.000	INTEM	220.339	0.000	0.193	0.000
	CELHA	13.680	0.003	CELHA	79.414	0.000	0.199	0.000
5	BURCE	25.616	0.001	BURCE	32.704	0.000	0.205	0.000
	COSMO	29.515	0.000	COSMO	353.010	0.000	0.157	0.000
	ESEMS	38.545	0.000	ESEMS	137.824	0.000	0.229	0.000
	HDHOL	34.720	0.000	HDHOL	41.398	0.000	0.280	0.000
	KPHOL	99.174	0.000	KPHOL	124.142	0.000	0.217	0.000

Tablo 4’de yer alan son iki sütun ise her bir hisse senedinin getirisi ile işlem hacminin logaritması arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Pozitif korelasyon hem Ardışık Bilgi Hipotezinin hem de Karışık Dağılımlar Hipotezinin ön şartının yerine geldiğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada işlem hacmi ile fiyat arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada yer alan şirketler piyasa değerlerine göre beş gruba ayrılmış ve her bir gruptan beş adet hisse senedi seçilerek ilişki üzerinde etkili olabileceği düşünülen piyasa büyüklüğünün test edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan Toda – Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçlarına göre en büyük piyasa değerine sahip şirketlerden bir tanesinde (DOHOL) işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olmadığı, diğer dört hisse senedinin ise çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Piyasa değeri ikinci en büyük hisse senetlerinden bir tanesinde (BOYNR) işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olmadığı diğer dört firmada ise çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Üçüncü en büyük firma değerine sahip firmaların hepsinde çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Dördüncü en

büyük piyasa değerine sahip firmalar içerisinde bir hisse senedinde (ECBYO) işlem hacminin fiyatın Granger nedeni olmadığı diğer dört firmanın çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Piyasa değeri en düşük olan hisse senetlerinin hepsinde çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ışığında BİST’de yer alan şirketlerde Toda – Yamamoto tekniğinin kullanılması sonucunda yirmi iki firmada çift yönlü nedensellik olduğu ve sadece üç firmada işlem hacminden fiyata doğru nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

İşlem hacmi ile getiri arasındaki yirmi iki firmada bulunan çift yönlü ilişkinin varlığı BİST için yapılan daha önceki çalışmalardan Altay ve Yerdelen (2002) ile paralellik sergilemektedir. Üç firmada tespit edilen işlem hacminden fiyata doğru olan nedensellik ilişkisi ise BİST verileri kullanılarak yapılan çalışmalarda bulgular ile farklı çıkmaktadır. Fiyatın işlem hacminin Granger nedeni olduğunu (Elmas ve Temurlenk (1997), Gökçe (2002), Toroman, Erbaykal ve Okuyan (2007), Sarioğlu (2007), Umutlu (2008), Elmas, Yıldırım (2010)) bulan çalışmalar ile bu çalışmadaki bulgular farklılaşmaktadır. Üç firmada bulunan işlem hacminin fiyatın Gran-

ger nedeni olduğu bulgusu Yörük, Erdem ve Erdem (2006) da bulunan bazı bulguları destekler niteliktedir.

Sonuç olarak farklı piyasa büyüklüğüne sahip firmaların fiyat işlem hacmi arasında-

ki nedenselliğın belirlenmeye çalışılan bu çalışmada aynı piyasa büyüklüğüne sahip firmalarda farklı yönde nedenselliklerin bulunması piyasa büyüklüğünün nedenselliğı etkilemediğı sonucuna ulaşılmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akar C. (2008) “Hisse Senedi Fiyatlarıyla Yabancı İşlem Hacmi Arasında Nedensellik: Toda – Yamamoto Yaklaşımı”, *Muhasebe-Finansman Dergisi*, 37, 185-191.
- Altay E., Yerdelen F., (2002) “Granger Causality Between Stock Returns and Trading Volume: Evidence From an Emerging Market”, *Öneri*, 5, 18, 105-118.
- Bayraktaroglu A., Nazlıoğlu Ş. (2009) “Hisse Senedi Fiyat-Hacim İlişkisi: İMKB’de İşlem Gören Bankalar için Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Granger Nedensellik Analizi”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 24, 85-109.
- Boyacıoğlu M. A., Güvenek B., Alptekin V. (2010) “Getiri volatilitesi ile İşlem Hacmi Arasındaki İlişki: İMKB’de Ampirik Bir Çalışma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 200 – 215.
- Bulut Okt. Ş., Özdemir A. (2012) “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve “Dow Jones Industrial” Arasındaki İlişki: Eşbütünleşme Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 19/1, 211-224.
- Clark P. K. (1973) “A Subordinated Stochastic Process Model with Finite Variance for Speculative Prices”, *Econometrica*, 41, 135 – 155.
- Copeland T. E. (1976) “A model of Asset Trading Under the Assumption of Sequential Information Arrival”, *Journal of Finance*, 31, 4, 1149-1168.
- Delong J. B., Shleifer A., Summers L. H., Waldmann R. J. (1990) “Noise Trader Risk in Financial Markets”, *The Journal of Political Economy*, 98, 4, 703-738.
- Elmas B., Temurlenk M. S. (1997) “Hisse Senedi Fiyatı İşlem Hacmi Arasındaki Granger Nedensellik: İMKB’de Hisse Bazlı Analiz”, *İMKB Dergisi*, 11, 43, 1-15
- Elmas B., Yıldırım M. (2010) “Kriz dönemlerinde Hisse Senedi Fiyatı ile İşlem Hacmi İlişkisi: İMKB’de İşlem Gören Bankacılık Sektör Hisseleri Üzerine Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24, 2, 37-46.
- Elmas B., Esen Ö. (2011) “Hisse Senedi Fiyatları ile Döviz Kuru Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi: Farklı Ülke Piyasaları İçin Bir araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 153-170.
- Epps T.W., Epps M.L. (1976) “The Stochastic Dependence of Security Price Changes and Transaction Volumes: Implications for the Mixture of Distributions Hypothesis”, *Econometrica*, 44, 2, 305-321.
- Gebka B. (2005) “Dynamic Volume–Return Relationship: Evidence from an Emerging Capital Market”, *Applied Financial Economics*, 15, 1019–1029.
- Girard E., Biswas R. (2007) “Trading Volume and Market Volatility: Developed versus Emerging Stock Markets”, *The Financial Review*, 42, 429—459.
- Gökçe A. (2002) “İMKB’de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi”, *İktisat İşletme Finans*, 3, 43-47.
- Hameed A., ve Ting S., (2000) “Trading Volume and Short-horizon Contrarian Profits: Evidence from the Malaysian market”, *Pacific-Basin Finance Journal*, 8, 67-84.

- Huang B.N., Yang C.W., (2001) “An Empirical Investigation of Trading Volume and Return Volatility of Taiwan Stock Market”, *Global Finance Journal*, 12, 55-77.
- Hutson E., Kearney C., Lynch M. (2008) “Volume and skewness in international equity markets”, *Journal of Banking & Finance* 32 (2008) 1255–1268.
- Jennings R. H., Starks L., Fellingham J. (1981) “An Equilibrium Model of Asset Trading with Sequential Information Arrival”, *Journal of Finance*, 36, 143-161.
- Kalaycı Ş., Gök İ. Y., Yağcılar G. G. (2010) “Futures Piyasalarında Getiri Volatilitesi, Pi-Yasa Derinliği ve İşlem Hacmi Etkileşimi: Vadeli işlem ve opsiyon borsası araştırması”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 32 – 48.
- Karpoff J. M. (1987) “The Relation Between Price Changes and Trading Volume: a Survey”, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, March, 22,1, 109-126.
- Kayalidere U.A. K., Kargın S., Aktaş R. (2009) “İMKB’de Fiyat ve Hacim Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.*, 7,1, 115-124.
- Kıran B. (2010) “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda İşlem Hacmi Ve Getiri Volatilitesi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11, 1, 98-108.
- Kim M., Kim G. R. ve Kim M., (2004) “Stock Market Volatility and Trading Activities in the KOSPI 200 Derivatives Markets”, *Applied Economics Letters*, 11, 49–53.
- Küçükkaya E. (2009) “Diversification by Investing in the Turkish Stock Market”, MARC Working Series 2009-02, www.ba.metu.edu.tr/~marc/ (erişim tarihi: 30.07.2012).
- Lakonishok J., Smidt S. (1989) “Past Prices Changes and Current Trading Volume”, *Journal of Portfolio Management*, 15, 18-24.
- Llorente G., Michaely R., Saar G., Wang J. (2002) “Dynamic Volume-Return Relation of Individual Stocks”, *The Review of Financial Studies*, Vol. 15, No. 4, 1005-1047.
- Lucey B. M. (2005) “Does Volume Provide information? Evidence from the Irish Stock Market”, *Applied Financial Economics Letters*, 1, 105-109.
- Mestel R., Gurgul H., Majdosz P. (2003) “The Empirical Relationship Between Stock Returns, Return Volatility and Trading volume on the Austrian Stock Market”, http://www-classic.uni-graz.at/bvbwww/awg/AWG17_Mestel.pdf (05/03/2012).
- Miller E. M. (1977) “Risk, Uncertainty and divergence of Opinion”, *Journal of Finance*, 32, 4, 1151-1168.
- Ragunathan V., ve Peker A., (1997) “Price Variability, Trading Volume and Market Depth: Evidence from the Australian Future Market”, *Applied Financial Economics*, 7, 447-454.
- Sarıoğlu S. E. (2007) “Hisse Senedi Fiyatları ile İşlem Hacmi Arasındaki İlişki: İMKB Üzerine bir Çalışma”, *11. Ulusal Finans Sempozyumu*, 325-336, Zonguldak, 17 – 20 Ekim.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto T. (1995) “Statistical Inference in Vector Autoregressions with possibly integrated process”, *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Toroman C., Erbaykal E., Okuyan H.A. (2007) “İMKB’de Fiyat Hacim İlişkisinin Toda – Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı ile Test Edilmesi”, *11. Ulusal Finans Sempozyumu*, 169-176, Zonguldak, 17 – 20 Ekim.

Umutlu G. (2008) “İşlem Hacmi ve Fiyat Değişimleri Arasındaki Nedensellik ve Dinamik İlişkiler: İMKB’de bir Ampirik İnceleme”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10, 1, 231-246.

Yörük N., Erdem C., Erdem M. S. (2006) “Testing for Linear and Nonlinear Granger Causality in the Stock Price-Volume Rela-

tion: Turkish Banking Firms’ Evidence”, *Applied Financial Economics Letters*, 2, 165-171.

Watanabe T. (2001) “Price Volatility, Trading Volume, and Market Depth: Evidence From the Japanese Stock Index Futures Market”, *Applied Financial Economics*, 11, 651-658.

ÖZET

Seçmenlerin Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörler İçinde Verginin Yeri: Trabzon Örneği

Geçmişten günümüze kadar seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen pek çok faktörün olduğu görülmüştür. Son yıllarda öncelikli faktör olarak ekonomik durum karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, ekonomik durum, kamu harcamaları, terör, aile, ideoloji ve vergi gibi çeşitli faktörlerin seçmenlerin siyasi tercihleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. 384 katılımcıdan 11 faktör arasında öncelik sıralaması yapması istenmiştir. Çalışmanın sonucunda, ekonomik durum faktörünün seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde en büyük etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Vergi faktörü ise sıralamada kamu harcamaları, ideoloji, dini değerler, aile, menfaat, ileri demokrasi ve terör faktörlerinin gerisinde kalmıştır.

JEL Sınıflaması: D72, H20, H30

Anahtar Kelimeler: Vergi, Seçmen

ABSTRACT

The Place of Taxes in Factors that Affect the Political Preferences of the Voters: The Case of Trabzon

In the past up to the present there are many factors that affect voters' political preferences were observed. In recent years, the economic situation appears to be the primary factor. In this study, various factors such as the economic status, public spending, terrorism, family, ideology and taxes were examined in terms of the impact on voters' political preferences. 384 participants were asked to prioritize among the 11 factors. As a result of study, it was determined that the economic situation has the greatest effect on voters' political preferences. The factor of the taxes was founded to be remain behind of public spending, ideology, religious values, family, interests, advanced democracy and terror in the ranking.

JEL Classification: D72, H20, H30

Keywords: Tax, Voter

Seçmenlerin Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörler İçinde Verginin Yeri: Trabzon Örneği *

Doç.Dr. Mehmet Tunçer **

Arş. Gör. Yasemin Arıman ***

GİRİŞ

Oy kullanma Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 67. maddesi ile seçmenlere bir hak olarak verilmiştir. Buna göre, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma haklarına sahiptir. Demokratik toplumlarda seçmenler, rekabet halindeki siyasi partiler ve bağımsız adaylar tarafından kendilerine sunulan alternatifler arasından seçim yaparak oy kullanırlar. Seçmenlerin seçimlerde oy kullanmamaları, seçim sonuçlarından hayat-

larının etkilenmeyeceği anlamına gelmez. Bu nedenle seçimlerde kullanılan her bir oy önem arz etmektedir. Bir başka ifadeyle, seçimlerde her bir seçmenin kullanacağı oy, seçim sürecine taraf olan/olmayan her bireyin geleceğini etkileyeceği için önemlidir.

Seçmenlerin siyasi tercihleri çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler demografik değişkenlere ve zaman dilimlerine göre farklı etkiler meydana getirmektedir. Gelişen, büyüyen ve sosyalleşen her bir birey farklı zaman dilimlerinde farklı alanlara ilgi duymaktadır. Örneğin bir seçmenin siyasi tercihi, bu dönem seçimlerinde aile kararlarından daha çok etkilenebilirken gelecek dönem seçimlerinde mevcut hayat standardından kaynaklanan memnuniyetinden etkilenebilir. Böylece seçmenlerin dönemler arası siyasi tercih farklılıkları, sosyal bilimler alanını siyasi tercihleri etkileyen faktörleri araştırmaya sevk etmiştir.

* Bu çalışma Doç.Dr. Mehmet Tunçer'in danışmanlığında KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda yürütülen Yasemin Arıman'ın "Verginin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi: Trabzon Örneği" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmasından (2013) yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

mehmettuncer1@yahoo.com

*** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

yaseminariman@hotmail.com

Devlet çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için kamu giderleriyle karşılaşır ve bu giderlerin finansmanı da vergi ve benzerleri adı altında alınan ekonomik değerlerle sağlanır. Bu noktada hükümetin vergi ile ilgili vereceği her karar doğrudan seçmenlerin ekonomik kararlarına etki etmektedir. Yürürlükte olan bir vergi oranının değiştirilmesi veya yeni bir vergi yükümlülüğünün getirilmesi şüphesiz seçmenlerin harcama, yatırım ve tasarruf kararları üzerinde etkili olacaktır. Buna göre, seçim sürecinde rekabet halinde olan siyasi partiler ve adaylar için öncelikli amaç, herhangi bir vergi düzenlemesinin seçmenlerin onlar lehine yeni bir oy kazandırması veya en azından tercihlerinde bir değişiklik yapmamasıdır.

Seçimlerde siyasi partilerin kaderlerini belirleyecek olan seçmen kitlesi medyan seçmen kitlesidir. Başka bir ifade ile seçilebilmek için gereken oy potansiyelinin en yüksek olduğu kitle bu kitledir. Dolayısıyla iktidar savaşındakiler bu kitlenin tercihini kendi lehlerine çevirecek vergi düzenlemelerine ağırlık vermek zorundadırlar. Türkiye’de hükümetler çeşitli kamu mal ve hizmetlerinin finansmanı için seçmenlerin neredeyse hiç hissetmedikleri dolaylı vergiler üzerinde değişiklik yapmayı tercih etmektedir.

Bu çalışma seçmenlerin siyasi tercihlerini belirleyen faktörler arasında verginin yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bunun için Trabzon ilinde alan araştırması yapılmıştır. Araştırmada; basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmış, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s.50)’ın örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılarak çalışma evreni 384 seçmen olarak belirlenmiş, 384 seçmen ile görüşülmüş ve yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Seçmenlerden siyasi ter-

cihlerini etkileyebilecek biri “diğer” olmak üzere 11 faktör arasında sıralama yapmaları istenmiştir. Araştırma sonucu elde edilen veriler SPSS 16 (Statistical Package for Social Science) paket programından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma için H1 hipotezi “*Vergiler seçmenlerin siyasi tercihlerini öncelikli olarak etkilememektedir*” şeklinde oluşturulmuştur.

1. Vergilerin Seçim Süreci İçerisindeki Rolü

Çağdaş devlet gelirlerinin en önemlisi olan vergi; devletin ve yetkili diğer kamu kuruluşlarının, kamu giderlerini karşılamak üzere, egemenlik gücünü kullanarak, kanunlara dayanarak, toplumu meydana getiren fert ve kurumlardan, ödeme güçlerine göre, karşılıksız olarak, para vb. şeklinde topladığı ekonomik değerlerdir (Pehlivan, 2012, s.87).

Ülke gelirlerinin bileşiminin zamanla değişmiş ve değişmeye devam ediyor olması, kısa vadede vergilerin bileşiminde meydana gelen değişiklikler, ülke gelirlerinin çeşitliliğinin ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmesi ve maliye bilimiyle ilgilenen bilim insanlarının konuya hassasiyetle yaklaşmamış olmaları nedeniyle genel geçer bir vergi tasnifi oluşturulamamıştır (Dikmen, 1973, s.13-14). Vergiler yazarlar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Örneğin Turhan (1998, s.92-103) vergileri beş ayrı şekilde kategorize etmiştir. Bunlar; Subjektif-Objektif Vergiler, Amaçlarına Göre Vergiler, Dolaylı-Dolaysız Vergiler, Mükellefe ve Piyasaya Yönelen Vergiler ile Gelir, Gider ve Servet Vergileri kategorileridir. Bu çalışmada vergilerin Dolaylı ve Dolaysız vergiler olarak sınıflandırılmış hali kullanılmıştır.

Finansal gereklilik, vergilerin çeşitlenmesine ve sayılarının artmasına neden olur.

Finansal ihtiyaçlardan kaynaklanmayan çeşitli vergilerin varlığı hem devleti hem de mükellefi ilgilendirir. Vergilerin çoğu dolaylı vergiler iken popüler olanı dolaysız vergilerdir. Dolaysız vergilerin çoğu mülkiyet ve gelir vergilerinden oluşur (Bastable, 2003, s.317-318). Dolaylı vergi ile dolaysız vergi arasındaki ayırım, vergi mükellefi ile vergi idaresi arasına gerçek veya tüzel kişinin girip girmemesine göre yapılır (Dikmen, 1973, s.146). Bir verginin dolaylı vergi mi yoksa dolaysız vergi mi olduğu verginin yansımaya ve vergi vermede sürekliliğe göre değerlendirilerek yapılır.

Verginin yansımaya, vergi borcu olan kişinin bu vergi borcunun tamamını veya bir kısmını bir başka kişiye yüklemesidir (Pehlivan, 2012, s.164) Dolaysız vergilerin en bilinen özelliği kolaylıkla yansıtılmalarıdır. Dolaylı vergilerde ise tam tersi durum söz konusu olup, bunlar kolaylıkla yansıtılabilir. Dolaylı vergileri seçmenler hissetmemekte dolayısıyla mali aldanmaya düşmektedir. Mali aldanma literatüre James M. Buchanan tarafından kazandırılmıştır. Buchanan'a göre, açık finansman politikaları uygulandığında seçmenler kamu harcamalarının faydalarını olduğundan fazla algılamakta buna karşın vergi yükünü tam ve doğru olarak algılayamamaktadır. Bir diğer ifade ile kamu harcamalarındaki artış açık finansman yöntemiyle karşılandığında seçmenler harcamaların faydalarını iyimser olarak tahmin ederken, cari ve gelecekteki vergi yükünü ise olduğundan daha düşük bir yük olarak algılamaktadır (Aktan, 2013).

Ülke kaynaklarının en etkin şekilde kullanılmasını sağlayacak olan vergi politikalarını halk adına iktidardaki siyasi parti veya partiler belirlemektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) siyasi partiyi, politik hayatın en önemli öğe-

si olan ve belli bir siyasi görüşü temsil eden parti olarak tanımlamıştır (TDK, 2013). Siyasi parti en genel anlamda organize edilmiş özerk bir gruptur (Hunkshorn, 1984, s.10). Aynı zamanda siyasi partiler, hükümeti ve bürokrasiyi denetlemeyi, iktidarı elde etmeyi veya memnun olmadıkları iktidarın görevine son vermeyi amaçlayan ve bu doğrultuda seçimlerde rakipleriyle rekabet eden siyasal organizasyonlardır (Grigsby, 2009, s.208). Downs'a (1957, s.73-74) göre; siyasi partiler, artan vergilerle ilişkili olarak azalan oylarını, kamu harcamalarında yapacakları artışlar ile arttırabileceklerini düşündükleri oylarla eşitlemeye çalışır. Seçmenler seçimlerde oylarını diğer bütün parti ya da adaylardan kendilerine daha çok fayda sağlayacağına inandıkları lehinde kullanacaklardır (Downs, 1957, s.49-50).

Berksoy ve Demir (2004, s.527-528), 1953-2002 yıllarına ait vergi gelirlerini seçim yılı, seçimlerden sonraki 1., 2. ve 3. yıl ve seçim yılı değişikliklerine göre incelemişlerdir. Bulgular ile vergilerin seçimden sonraki yıl artışa geçtiğini ikinci yıl zirve yaptığını üçüncü yıl düşmeye başladığını ve son olarak seçim yılında en düşük seviyeye indiğini tespit etmişlerdir. Siyasi partilerin vergi gelirleriyle ilgili bu uygulamalarıyla yakın geçmişi dikkate alacak seçmenlerin oylarını almayı amaçladıkları söylenebilir.

Seçmenlerin medyadaki politik söylemlerdeki imaları anlaması önemli düzeyde dikkat gerektirmektedir. Buna göre, politik söylemler oldukça karmaşık yapıdadır. Seçmenler, seçim beyannameleri/bildirgeleri ile kendilerine verilen mesajları anlayabilecek ya da analitik kapasitelerle bunları dikkatli bir şekilde inceleyecek tahammülden yoksun olabilirler (Gordon ve Segura, 1997, s.140 ve Zaller, 1992, s.218). Örneğin vergi

kesintilerinin güvenlik ve adalet hizmetlerine etkisinin ne olacağı açık değildir. Rekabet halindeki siyasi partiler ve adaylar bu tür hizmetlere farklı açılardan yaklaşmaktadır. Siyasi partilerden biri vergi kesintilerinin artan askeri harcamaları karşılamak için olduğunu ifade ederken, diğeri barış için yapılacak çalışmaların finansmanı için olduğunu ifade edebilmektedir. Her iki durumda da vergi kesintisinin yapılacağı kesindir. Ancak seçmen, vergi kesintisinin yapılmasından daha çok güvenlik ve barış durumu ile ilgilenmektedir.

2. Seçmenlerin Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörler

TDK seçmeni, seçimde oy verme hakkı olan kimse olarak tanımlanmıştır (TDK, 2013). Seçmen, belli bir toplumun parçası olarak kendisini ilgilendiren kararlara katılmaya ve kendisi adına karar verenlerin performans değerlendirmesini siyasi bir organizasyon olan seçimlerde oy kullanma aracılığıyla yerine getirmeye hak kazanan kişidir. Her siyasal sistem; siyasal sürecin bir kurallar dizisi içerisinde gerçekleşmesini öngörür, yasalarla siyasal yaşamı düzenler, kimin siyasal sürece katılabileceğine, bazı durumlarda, hangi düzeyde katılabileceğine ilişkin düzenlemeleri içerir (Turan, 1986, s.89). Türkiye'deki seçimlere ilişkin kurallar 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun (STHSKHK)'da düzenlenmiştir. Kanun 6. maddesine göre; 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçmenler “miyop” ve “medyan” şeklindeki kitle halinde incelenebilir. İktidarların yürüttüğü politikaların ilerleyen dönemlerde ne gibi sonuçlar doğuracağını düşünmeyen

seçmenler miyop seçmen olarak adlandırılır. Miyop seçmenler, kamu harcamalarının mali yükünü dikkate almayan (Güvel ve Koç, 2011, s.236), yakın geçmişe göre karar veren seçmenlerdir (Eren ve Bildirici, 1999, s.28). Ortanca, seri (küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe) sıralandığında tam ortada yer alan değerdir. Buna göre, ortanca seçmenin tercihi tüm seçmenlerin tercihleri sıralandığında ortada yer alan tercihtir (Savaşan, 2012, s.335). Başka bir ifade ile medyan (ortanca) seçmen; harcama düzeyleri tercihi sıralamasında en düşük harcama düzeyini tercih eden sıralamasında en üstte, en yüksek harcama düzeyini tercih eden sıralamasında en altta yer alan seçmendir (Stiglitz, 1994, s.191).

Seçmenin yaşamı boyunca siyasal nitelikte bilgi edineceği, siyasi tutum ve davranışları için ipucu arayacağı kaynaklar; çevresi, hemşerileri, okul arkadaşları, iş arkadaşları, eğer sivil toplum kuruluşu üyesi ise sivil toplum kuruluşu üyeleri ve mesleği aracılığıyla ilişkide bulunacağı kişiler ve gruplardan oluşur. Seçmen, siyasi tercihini belirlerken bu kişi ve gruplardan etkilenir (Turan, 1986, s.59).

Seçim; karar verme, tercihte bulunma işlevlerini yerine getirebilmek için yapılan bir organizasyon olarak tanımlanır. Başka bir ifade ile seçim, siyasal kararları alacak kişileri veya yöneticileri belirleme işi olarak tanımlanır. Aynı şekilde seçim, yönetilenlerin kendilerini temsil etmek ve yönetmek üzere seçmenlerin temsilcilerini yönetim organına gönderme işlemidir (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2012, s.314).

Politikacılar seçim öncelerinde seçmenlerin sempatisini kazanabilecekleri politikalar üretir. Bazen bu politikalar fazla maliyetli

olmaktadır ya da extra maliyet getirmektedir. Siyasal konjonktür teorisine göre, iktidar, seçimden hemen önce halkın gözündeki itibarını artırmak amacıyla vergileri azaltmakta ya da ekonomik büyümeyi hızlandıran veya yayan bir politika izlemektedir. Benzer şekilde, iktidar partisi ya da partileri mevcut yerlerini korumak ve yeniden seçilebilmek için baskı gruplarının isteklerini göz önünde bulundurur. Baskı grupları, siyasi partileri etkileyerek ya da kendilerinin haklarını savunan parlamentodaki resmi olmayan temsilcileri aracılığıyla teklif ya da tasarı hazırlatarak kanuni düzenlemeleri yönlendirebilir. Siyasi partiler, mevcut yerlerini korumak ve baskı gruplarının oylarını almak için özellikle vergi politikası alanında vergi muafiyetleri, istisnaları ve diğer vergisel teşvikleri sağlayabilmekte veya sağlayacağını vaad edebilmektedir (Kökocak, 2011, s.333). Siyasi partilerin tek amacı iktidarı kazanmak ve sürdürmektir (Saraçoğlu, 2000, s.7). Siyasi partiler iktidarı elde etmek için ekonomik büyümeyi artırma, enflasyonu düşürme, yoksulluğu ortadan kaldırma sözü vererek birbirleriyle yarışır. Seçim sonuçları genellikle ekonominin içinde bulunduğu durum tarafından belirlenir. Şayet ekonomi bir patlama yaşarsa hükümet, seçimi tekrar kazanır ancak, iktisadi bir çöküş ve fiyatlarda ani düşüşler olursa büyük ihtimalle seçimi kaybeder (Heywood, 2006, s.247).

Seçmenin siyasi tercihini belirleyen faktörlerden biri seçmenin seçim sonrasında elde etmeyi planladığı faydadır (Aktan ve Dileyci, 2001, s.25). Buna göre, seçmen herhangi yeni bir hükümet programından elde edeceği faydayı değerlendirir ve bu faydayı taşıyacağı ekstra maliyetle karşılaştırır ve siyasi tercihi en çok faydayı sağlayacağı taraftan yana kullanır (Stiglitz, 1994, s.191).

Seçmenler doğal olarak kamu harcamalarının finansmanına katılmaktan kaçınmayı tercih etmektedir. Bedavacılık yöntemi olarak bilinen bu durum ile ortanca seçmenin ulaşmaya çalıştığı husus; sıfır tüketici fiyatıyla arz edilen sosyal malların, vergi-fiyatını ödemeyerek, kişisel mal tüketiminin miktarını artırarak, daha yüksek bir refah düzeyini yakalamaktır (Akalin, 1996, s.19). Bu durum hükümetleri dolaysız vergiler üzerinde değişiklik yapmaktan kaçınmaya dolaylı vergiler üzerinde değişiklik yapmaya yönlendirmektedir.

Seçmenin seçim sonucuna etki gücünün çok sınırlı olması ve kendi tercihlerini bire bir yansıtan bir seçim sonucu çıkma ihtimalinin düşük olması seçmeni alternatif tercihlere yönlendirir. Alternatifler seçim zamanı parti-politikacı-bürokrat üçlüsü tarafından hazırlanan bir paketle seçmene sunulur ve seçmenin ona oy vermesi beklenir. Ancak, bu seçim sonucunda iktidarın bu paketi uygulamaya koyacağını garantisizdir. Bu noktada sınırlı güç ve seçme imkânını kendi yararına nasıl kullanacağı seçmenin problemi olmaktadır. Bir birey olarak, politikacılar seçmen kitlesinden tekrar kendilerini seçmesini isterler. Bu yüzden seçmenlerin isteklerine dikkat etmek zorundadırlar, aksi takdirde istenmeyen sonuçlarla karşılaşabilirler. Bundan dolayıdır ki; siyasi partiler ve bağımsız adaylar en fazla faydayı sağlayacağına inandıkları ve seçmeni inandırabilecekleri politikaları seçmene sunmaktadırlar. Bir diğer ifadeyle, seçmen ticarete kâr peşindedir, devletle olan ilişkilerinde de kâr etme arzusundadır (Bartels, 2000, s.35). Bürokrat seçmen de bu arzu peşindedir. Buna karşın Avrupalı bilim adamları, ekonomik menfaatin tek başına açıklayıcı bir etken olmayacağı konusunda hem fikirdirler. Alesina ve

Roubini (1990, s.103)'ye göre, seçmenler partiler arası farklılıkların bilincindedir ve en çok tercih ettikleri ekonomik sonuçlara yakın olan politikaları izleyeceğini düşündükleri siyasi partiye oy vermektedirler. Bununla birlikte, seçmen davranışlarını bireysel çıkarlara indirgemek hataları beraberinde getirebilecektir. Şüphesiz ki Greenpeace ve Friends of the Earth gibi gruplar seçmenlerin şahsi çıkarlarına göre oy kullanmasını açıklamamaktadır (Saraçoğlu, 2000, s.6-7).

Seçmenlerin gelir düzeyinin artmasıyla siyasal süreçte yer alma arasında doğru orantı vardır. Geliri artan seçmen daha fazla hizmet talep etmektedir. Bu durumda seçmenler, refah düzeylerini artırabilecek ya da gelirlerini koruyacak olan siyasetçiler doğrultusunda tercihlerini belirleyip oylarını kullanacaklardır. Seçmenin gelir düzeyini belirleyen mesleği de oy kullanmayı etkileyen faktörler arasındadır. Buna göre; seçmenin mesleği doğrudan hükümet kararlarından etkileniyorsa seçmenlerin siyasi süreçte yer alma istekleri artıyor. Dolayısıyla bu da seçmenlerin oy kullanımını artırıyor. Örneğin sivil toplum kuruluşlarına, sendikalara üye olan seçmenlerin tercihi, kendi meslek gruplarının lehine karar verecek siyasi partiler ya da bağımsız adaylardır. Dolayısıyla siyasi partiler ya da bağımsız adayların bazı meslek gruplarına yönelik politikalarının, seçmenlerin siyasi tercihlerinin üzerinde etkisi olacağı açıktır (Dursun, 2006, s.238-240).

Seçmenlerin siyasi tercihlerini yaşadıkları coğrafyadaki insan topluluklarının etnik yapısı da etkileyebilmektedir. İktidarların bu gruplar için yaptıkları veya yapacakları gelecek dönemlerde alacakları oy oranlarını etkilemektedir. Örneğin, Amerika'da yaşayan Latin kökenli göçmenlere ilişkin uygulanan göçmen politikalarının kısıtlayıcı özelliklerle-

rinin azaltılmasının iktidarın göçmenlerden aldığı oy oranlarını iktidar lehine çevirmediği, aslında bu durumun Latin Amerikalı olmayan beyazların oylarını iktidarın aleyhine çevirebileceği sonucu bulunmuştur (Hawley, 2013, s.1185).

Seçmenin ekonomik durumu siyasi tercihini etkileyen bir diğer faktördür. Örneğin; İsveç'te ekonomik durumu iyi olan seçmenlerin merkezi sağ partileri 2010 genel seçimlerinde 1994 genel seçimlerinden daha fazla destekledikleri görülmüştür. Yine aynı ülkede 1994 genel seçimlerine göre 2010 genel seçimlerinde, seçmenlerin ekonomik durumunun siyasi tercihleri üzerinde daha fazla etkisi olduğu bulunmuştur. (Lindvall ve diğerleri, 2013, s.534).

Seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde etki eden faktörleri incelemeye yönelik yurt dışında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunların bazılarını aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür.

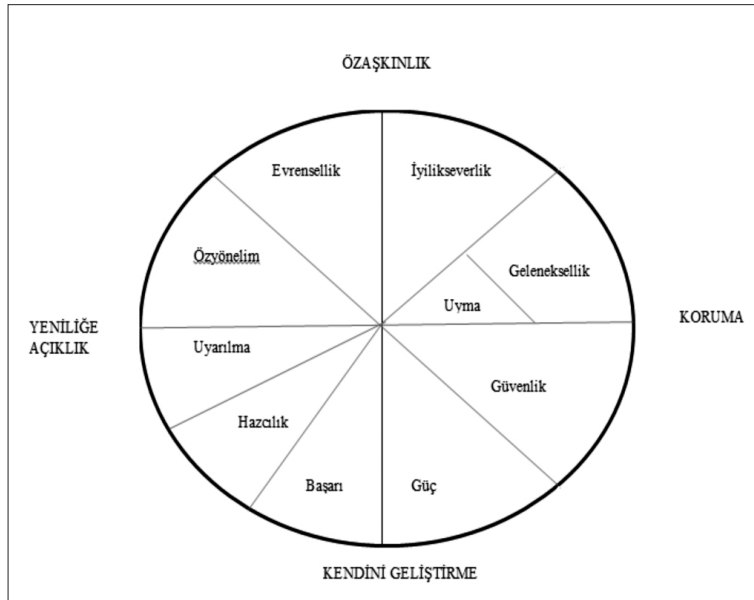
Kuzey Amerika ve Avrupa'daki politik süreçlerde "oy" ile "öz finansal çıkar" arasında yakın bir korelasyon bulunamamıştır. Gözlemlerde kullanılmak üzere seçmen yerine seçmenin bağlı kaldığı sosyal grup alınsa da sonucun değişmediği görülmüştür. Liberal muhafazakâr görüş farklarının, partiye olan sadakatın ve yabancı azınlıklara duyulan tepkinin seçmenin oyunu öz çıkarından çok daha önde etkilediği savunulmuştur. Seçmenin kamu yararını güden bir partiye oyunu kullanması halinde ek bir maliyet yüklenmediğini fakat öz çıkarına dolaylı olarak hizmet edeceğini umduğu bir tutum lehinde davranarak ahlaki bir tatmin elde ettiği savunulmuştur. Bununla birlikte seçmenin kamu yararı hakkındaki görüşü seçmenden seçmene farklılık gösterir.

ABD'deki bir seçimde seçmenlerin %40'ı kendi mülk gelirlerinin artırılması pahasına vergide adaleti savunmuşlardır. Buradan anlaşılacağı üzere, seçmenin ideolojik tutumu şahsi çıkarı kadar oyunu etkilemektedir (Saraçoğlu, 2000, s.6).

Avrupa kökenli bilimsel çalışmalarda seçmen tercihlerinde temel kişisel değerlerin rolü üzerinde durulmuştur. Temel kişisel değerler, bireylerin kendi hayatlarına yön veren prensipleridir. Aynı zamanda durağan hiyerarşik değer öncelikleri sistemine sahiptir. Birey için gücün güvenlikten sonra gelen bir değer olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Temel kişisel değerler her çeşit davranış, olay ve insanı sorgulayan standartlar olarak politik kişisel değerlere hizmet etmektedir ve insan hayatının her alanında var olan ve insanın tüm davranış ve düşüncelerinin altını çizen nedenleri oluşturmaktadır (Rokeach, 1973, s.170 ve Schwartz, 2006, s.47). Temel kişisel değerler, kişinin çekirdek politik değerlerinin yapısını anlamaya yardımcı olur. Schwartz (1992, s.14); “güç”, “başarı”, “hedonizm”, “uyarıma” (cesur, renkli ve heyecan verici yaşam), “öz-yönelim” (özgürlük, bağımsızlık, yaratıcılık, kendine saygı, meraklılık), “evrenselcilik”, “iyilikseverlik”, “geleneksellik” (alçakgönüllü, dindar, geleneğe saygı, ılımlı, ön yargısız), “uyuma” (itaat-kârlık, kibarlık, öz disiplinli), “güvenlik” olmak üzere on tane temel kişisel değer olduğunu savunmuştur.

Çekirdek politik değerler, kapsayıcı normatif prensipler ve devlet, vatandaşlık ve toplum hakkında inanç varsayımlarıdır (McCann, 1977, s.564). Diğer yandan bu değerler, birçok belirgin davranış ve inancı bir araya getirerek bir çeşit “yapıştırıcı” görevi görmektedirler (Converse, 1964, s.211). Bilim adamları çekirdek politik değerlerin tanımı konusunda bir uzlaşmaya varamamışlardır. Çekirdek politik değerleri, Feldman (2003, s.479-480); “fırsat eşitliği”, “ekonomik bireysellik” ve “serbest girişim”, McCann (1977, s.566-568); “eşitçilik” ve “ahlaki gelenekselcilik”, Goren (2005, s.883); “geleneksel aile değerleri”, “fırsat eşitliği” ve “ahlaki tolerans”, “sınırlandırılmış devlet” ve Jacoby (2006, s.708); “özgürlük”, “eşitlik”, “ekonomik güvenlik” ve “sosyal düzen” olarak tanımlamıştır.

Şekil 1: İkişerli Özetlenmiş Öğeleri İle Birlikte 10 Temel Kişisel Değer

Kaynak: Schwartz, S. H. (2006) “Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications, Revue Française de Sociologie, 47, 249–288. s.251

Şekil 1’deki daire çeşitli değerler arasındaki uyumu ya da çatışmayı yansıtmaktadır. Daire etrafındaki herhangi iki yakın değer, motivasyonları daha fazla uyumlu olduğu için benzer davranışların sergilenmesini açıklamaktadır. Dairenin sağ alt tarafındaki değerler çatışmadan sakınmak, öngöreme ve teslimle değişim ve statükoyu pasif kabul edişe vurgu yapmaktadır. Sol alt taraftakiler ise takdir veya hâkimiyet kazanarak muhtemel endişe kaynakları ile baş etmeyi vurgulamaktadır. Dairenin üst yarısındaki değerler göreceli olarak endişeden uzaklık, büyümeyi ifade etme ve kendi kendine açılımdır. Üst sağ taraftakiler diğerlerinin refahını arttırmayı vurgulamaktadır. Üst sol taraftakiler otonom kendi kendini ifade eden tecrübelerdir. Shwartz temel kişisel değerlerin güdüsel yapısının, bireyin çekirdek politik değerlerinin yapısını anlamak için bir anahtar olduğunu savunmuştur. Bu durumu 74 ülkede 220’den fazla örnekle test ederek desteklemiştir (Shwartz, 2006, s.249-288).

2001 İtalyan seçimlerinde merkez sol seçmenlerinin, evrenselciliğe ve hayırseverliğe öncelik verdikleri tespit edilmiştir. Merkez sağ seçmenlerinin ise güç, başarı, güvenlik ve uyum değerlerine öncelik verdikleri tespit edilmiştir (Caprara ve diğerleri, 2006, s.27 ve Caprara ve diğerleri, 2008, s.170). Genel olarak 2001 İtalya seçimlerinde eşitlik, dayanışma, sosyal adalet, bireysel başarı ve sosyal düzen değerleri öncelikli değerler olmuştur.

2006 Nisan İtalyan Ulusal seçimlerinden önce 1377 seçmen görüşü ile oluşturulan çalışmada İtalyan seçmenlerin siyasi tercihlerini öncelikli olarak ideoloji ve ekonomik durum faktörünün, daha sonra siyasi parti adayının özelliklerinin etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca siyasi tercihini önceden yapmış olan seçmenlerin adayın hem görevi yerine getirme kabiliyetlerini hem de adayın rakiplerinin özelliklerini göz önünde bu-

lundurduğu, siyasi tercihini son anda yapan seçmenlerin ise sadece adayın görevi yerine getirme kabiliyetini dikkate aldıkları tespit edilmiştir (Catellani ve Alberia, 2012, s.619).

2006 Nisan İtalyan ulusal seçimlerinde, Silvio Berlusconi’nin başkanlık ettiği merkez sağ koalisyon, refah yaratma yolları ile insanlara kendi güvenliklerini koruma kaynakları sağlamanın yanı sıra bireysel özgürlük, piyasa ekonomisi ve girişimciliği de vurgulamıştır. Bunlarla birlikte Berlusconi ulusal güvenlik, sınırlandırılmış hükümet ve geleneksel aile değerlerini de vurgulamıştır. Rakip Romano Prodi’nin başkanlık ettiği merkez sol koalisyon, sosyal adalet, eşitlik ve farklılık için tolerans ve refah devletini vurgulamıştır (Schwartz vd., 2010, s.11) Vergi düzenlemeleriyle ilgili açıklamalar temel esaslar arasında değil sosyal adalet ve piyasa ekonomisi başlıkları altında yer almıştır. Temel kişisel değerler, çekirdek politik değerler için referans noktası gibi hizmet etmekte ve onlar vasıtasıyla dolaylı olarak oy kullanma davranışlarını etkilemektedir. Çoğu seçmen temel kişisel değerlerinin politik görüşleriyle bağlantılı olduğundan habersizdir. Yine de sonuçlar temel kişisel değerlerin politik ideoloji için kritik bir zemin sağladığı iddiasını desteklemektedir (Feldman, 2003, s.507 ve Schwartz, 1994, s.43).

2009 yılı Alman Federal Seçimleri savaş sonrasında Almanya’daki en kötü ekonomik krizin yaşandığı dönemde gerçekleşmiştir. Finansal piyasalarda meydana gelen kriz zamanla reel ekonomiye yayılmıştır. Hükümet batan bankaları kurtarmak, finansal piyasaları istikrara kavuşturmak ve durgunluğu hafifletmek için kriz önlem paketleri uygulamıştır. Koalisyon partileri arasında önemli pragmatik farklılıklar varlıklarını korumasına rağmen hükümet bu önlem paketlerini kabul edip uygulamıştır. Ülkenin önde gelen siyasi partilerinden Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Hristiyan Demokratlar krize

çözüm olarak farklı politikaları savunmuşlardır. Seçim sonuçları, yaşanan ekonomik kriz ve siyasi partilerin krize karşı uygulanacak çözüm önerileri etrafında şekillenmiştir (Zohlhöfer, 2011, s.24-25).

2009 Alman Federal Seçimleri'nde siyasi parti liderlerinin seçmen tercihleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu şüphesizdir. Siyasi parti liderlerinin yanı sıra seçmenlerin siyasi partiler arasında yaptıkları değerlendirmelerin sonuçları seçmenlerin siyasi tercihlerini etkilemektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın gözlemlerinden biri seçmenler için siyasi parti değerlendirmelerinin lider değerlendirmelerinden daha önemli olmasıdır. Çalışma, lider değerlendirmelerinin tek başına seçmenlerin siyasi tercihlerini etkilemediğini ileri sürmüştür. Buna göre çalışmanın sonuçları, seçmenlerin siyasi tercihlerini siyasi parti liderlerinin, siyasi partinin büyüklüğünün ve siyasi parti kimliğinin sistematik olarak etkilediğini göstermektedir (Wagner ve Webels, 2012, s.81).

Güncel sorunlara karşı seçmenlerin tutumlarını inceleyen araştırmalar; Asya, Avrupa ve Amerika'da seçmenlerin siyasi tercihlerinin siyasi partilerin güncel sorunlar karşısında uyguladıkları politikalardan etkilendiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde bazı araştırmalar da, sosyal yardım harcamalarının seçmenlerin siyasi tercihlerine etki ettiğini ortaya koymaktadır (Chen, 2008, 2010; Gasper ve Reeves, 2011, s.352-353; Healy ve Malhotra, 2009, s.402 ve Cole ve diğerleri, 2012, s.179-180).

Norveç vergi kayıt verilerinin kullanıldığı bir çalışmada, seçmenlerin vergi yüklerindeki bir değişme ile seçmenlerin siyasi tercihleri arasında güçlü bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte ödül-ceza mantığı ile bağdaşmayan bir diğer durum tespit edilmiştir. Buna göre, vergi artışlarının yaşandığı dönemlerde seçmenlerin si-

yasi tercihlerinin hükümet aleyhine olduğu görülürken vergilerde azalmanın yaşandığı dönemlerde seçmenlerin siyasi tercihlerinin hükümet lehine olmadığı, değişikliğin bir etki meydana getirmediği, görülmüştür. Politikacılar, oylarını maksimize edecek, yeniden seçilmeyi garantileyecek plan ve programları yürütür. Örneğin, bir politikacı, rakibini destekleyen bir babanın oyunu almak için, işsiz oğluna iş vermeyi vaad edebilir. Baba da bu teklif karşısında fikrini değiştirip oyunu bu politikacıya verebilir (Savaşan, 2012, s.242). Bununla birlikte bu çalışmada istihdamın seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktör olduğu tespit edilmiştir. (Finseraas, 2012, s.104).

Bawn ve Topcu (2012, s.443) Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç ve İngiltere'nin 1971-2005 dönemi ulusal seçimlerini izledikleri çalışmalarında seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen en önemli faktörün ekonomi olduğu yönünde yorum yapmışlardır.

Yolsuzluğun seçmenlerin siyasi tercihleri üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmada, yolsuzluğun düşük olduğu İsviçre'de yolsuzluğun artmasının seçmenlerin siyasi tercihleri üzerindeki etkisinin negatif yönlü ve kesin olduğu ve bu durumun siyasetçileri yolsuzluğu azaltan politikalara yönelttiği bulunmuştur. Aynı çalışmada ülke genelinde yolsuzluğun yüksek olduğu Moldova'da, yolsuzluğun seçmenlerin siyasi tercihi üzerindeki etkisinin negatif olması için ekonomik durumun kötü olması gerektiği sonucu bulunmuştur (Klasnja ve Tucker, 2013, s.541-542). Dolayısıyla yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde seçmenler yolsuzluk karşısında duyarsız olabiliyor.

Seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde etki eden faktörleri incelemeye yönelik yurt içinde de bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunları aşağıdaki gibi incelemek mümkündür.

Bulutay ve Yıldırım'ın (1968, s.21) yaptığı çalışmada iktidarın seçim başarısı ekonomik değişkenlerle açıklanmıştır. Çalışmaya göre, seçmenler ekonomik değişkenlere diğer değişkenlerden daha fazla duyarlıdır.

Sitembölükbaşı (2001, s.233-235), yaptığı araştırmada ideolojinin seçmen tercihine etki eden bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir başka çalışmada ise, Türk seçmenin parti tercihinin, siyasal, ideolojik ve kültürel değerlerin etkisiyle oluştuğu ortaya konulmaktadır (Akgün, 2000, s.89).

Siyasi partiler, kuruluşlarında veya bir seçim öncesinde işbaşına geldiklerinde yapacakları konusundaki görüşlerini ve önceliklerini kuruluş veya seçim beyannameleri ile açıklamaktadır. Seçim beyannamelerinde ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne genellikle geniş yer verilir. Ekonomik sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin doğrudan seçmenlerin yaşam standardını etkileyecek olması bunun nedeni olarak görülmektedir. Buna örnek olarak, 2011 yılındaki genel seçimlerde meclise giren 3 partinin (AKP, CHP ve MHP) seçim beyannameleri gösterilebilir. Söz konusu seçim beyannamelerinde partilerin ekonomi politikalarının; “kişi başına gelir”, “büyüme”, “kalkınma”, “dünya ekonomisinde olunmak istenen yer”, “istikrar”, “enflasyon”, “cari açık” ve “şeffaflık” konuları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Siyasi partiler, vergiler konusunda ise özellikle dolaylı vergiler üzerindeki değişiklik vaatlerine yer vermişlerdir (Demirel ve diğerleri, 2011, s.33-39).

2011 Türkiye genel seçimlerinden sonra yapılan bir çalışmada Hükümetin uyguladığı dış politikaların seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde bir etkisinin olmadığı, ülkenin ekonomik durumunun ise seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Yanık, 2012, s.213, 224).

Türk siyasal yaşamında ekonomik performans ve seçim başarısı arasındaki ilişki

Çarkoğlu (1997, s.85) tarafından yapılan ve 1950-1995 arasındaki 21 seçimi kapsayan çalışmada ortaya konmuştur. Bu çalışma, seçimlerde siyasi partilere olan desteğin “tüketici fiyatları endeksindeki değişim”, “kişi başına GSMH” ve “işsizlik haddi” gibi makro düzeydeki ekonomik göstergeler ile ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

Dini inançlar ile demokratik uygulamaların çelişmesi durumunda halkın takınacağı tavırlara ilişkin yapılan bir çalışmada seçmenlerin, kendilerini temsil etmek üzere seçmiş oldukları temsilciler eliyle yapılan yasaların, kendi kabul ettikleri dini ilke ve akidelerle çelişmesi halinde yapılacak yasalara uymamaya eğilimli oldukları saptanmıştır. Çalışmada, dini ilke veya akidesi olarak gördüğü hususların meclisin yaptığı bir kanunla çelişmesi durumunda, kendi dini inancını uygulama eğiliminde olmalarının toplumun üçte ikisi düzeyinde olduğu saptanmıştır. Uluslararası alanda 43 ülkeyi kapsayan çalışma, Türkiye'nin diğer tüm ülkelerin ötesinde bir oranda dini inançları yasama meclisinin kararlarına üstün gören bir konumda olduğunu göstermiştir. Buna göre, dini ilke ve akidelere uymayan yasaların varlığı halinde, yasa yapıcıyı cezalandırmak için veya düzeltmeler yapacağına inandığı adayları seçmek üzere seçmen siyasi tercihini yapacaktır (Çarkoğlu ve diğerleri, 2009, s.34-43 ve Sitembölükbaşı, 2001, s.10).

Kalaycıoğlu (1999, s.55)'nin yaptığı çalışma, ekonomik değişimin kişisel memnuniyetle yani ego-tropik seçim anlayışı ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yapılan çalışmalar geçmiş deneyimlerin ve ekonomik performansın seçmenlerin siyasi tercihinin etkilediğini ve aynı zamanda hem kişisel hem de ulusal ekonomik koşulların göz önünde tutulduğunu ortaya koymaktadır. Kalaycıoğlu'nun ortaya koyduğu tercih modelinde, elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'deki siyasi parti terci-

hinin, yani seçmenlerin siyasi tercihlerinin sosyo-ekonomik faktörlerden çok ideolojik ve kültürel faaliyetlere bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Seçmenlerin ülkenin öncelikli sorununa bakışları ve siyasal partiden beklentileri meslekleri ile doğru orantılı bir seyir izlemektedir. Kamu sektöründe çalışan memur, kamu işçisi ve teknik elemanlar ülkenin öncelikli sorununu ekonomik problemlerin çözümü olarak görmekte ve siyasi partiden beklentisi de kamu personel ücretinin artırılması yönünde olmaktadır. Ülkenin öncelikli sorununu ekonomi olarak gören diğer meslek gruplarından çiftçi seçmenler zirai ürünlerin taban fiyatlarının artırılmasını, öğrenci ve işsiz seçmenler de istihdam alanlarının yaratılmasını siyasal partilerden beklemektedirler. Eğitim düzeyi düşük meslek gruplarında, icraatı nedeniyle siyasi partiyi tercih eğitim düzeyi yüksek meslek gruplarına oranla daha fazladır. Lideri nedeniyle siyasal partilere yönelim, eğitim düzeyi düşük meslek gruplarında eğitim düzeyi yüksek meslek gruplarına oranla daha fazladır. İdeolojik gerekçeyle siyasi parti tercihi yapan meslek grupları daha çok memurlar ve öğrencilerdir (Avşar, 2002, s.139-140).

Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörleri inceleyen bir başka çalışmaya göre, seçmen cinsiyeti ile partinin dünya görüşü ve parti lideri, seçim promosyonları ve tanıtımları değişkenleri arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Bu değişkenlere kadın seçmenlerin daha çok önem verdikleri tespit edilmiştir. Siyasi partinin dünya görüşü ve siyasi parti lideri, yenilik ve siyasi parti programı değişkenlerine eğitim seviyesi üniversite olan seçmenlerin eğitim seviyesi lise olan seçmenlerden daha çok önem verdiği saptanmıştır (Çatı ve Aslan, 2003, s.268).

Türkiye genelinde yapılan ve biri Trabzon olmak üzere yedi ili kapsayan ampirik

bir çalışmada; vergi mükelleflerinin yaklaşık %33'ünün vergi yüklerini azaltacak siyasi partilere oy vereceği ve bunun yanında ülkenin genel ekonomik durumunun, rekabetin, yolsuzluğun ve çevre baskısının seçmenlerin siyasi tercihleri üzerinde anlamlı etkiler meydana getireceği tespit edilmiştir (Demir, 2013; s.37).

3. Araştırma Yöntemi ve Verilerin Düzenlenmesi

Zaman ve ekonomik kaynak bakımından sınırlayıcı etkenlerin mevcut olması nedeniyle, araştırma Trabzon iliyle sınırlandırılmıştır. Bu durum aynı zamanda araştırmada görüşülecek örneklerin sayısında da sınırlama yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle örneklem sayısı ilk olarak; $n = Nt2pq/d2 (N-1) + t2pq$ formülü ile yaklaşık 250 olarak tespit edilmiş daha sonra $a=0.05$ için Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s.50)'ın örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılarak 100.000 ve üzeri büyüklükler için evren büyüklüğü 384 olarak tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarının daha sağlıklı olması için örneklem büyüklüğü daha fazla olan tablo değeri kullanılmış ve örneklem sayısı 384 ile sınırlandırılmıştır. Seçmenler arasından basit tesadüfi örneklem yoluyla belirlenen 384 kişi ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır.

3.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Anket formunda katılımcılara ilişkin demografik bilgiler; cinsiyet, eğitim seviyesi, yaş, medeni durum ve aylık gelir olarak yer almıştır. Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler listesi, seçim beyannameleri/bildirgelerinde yer alan vaatler ile yurt içinde ve dışında seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler göz önünde bulundurulacak oluşturulmuştur.

Verginin seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler sıralamasındaki yerinin

belirlenmesi amacıyla katılımcılardan, biri diğer olmak üzere 11 faktör arasında sıralama yapmaları istenmiştir. Bu 11 faktör şunlardır:

- “Ailemin Görüşü”
- “Dini Değerlerim”
- “Eşimin Görüşü”
- “İdeolojim (Sağ-Sol...vb.)”
- “Türkiye’nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı”
- “Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaadleri”
- “Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu”
- “Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri”

- “Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları”
- “Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim)”
- “Diğer”.

3.2. Araştırma Sonuçları

Katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin bilgilerin ve siyasi tercihlerini etkileyen faktörlerin öncelik sıralamasının belirlenmesi için frekans analizi yapılmıştır. Buna göre; katılımcıların demografik değişkenlerine göre bilgilerine Tablo 1’de, öncelik sıralaması listesine ilişkin bilgilerine Tablo 2’de ve puanlı öncelik sıralamasına ilişkin bilgilerine ise Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler		N	%	Demografik Bilgiler		N	%	
Cinsiyet	Kadın	157	40,9	Meslek	Memur	87	22,7	
	Erkek	227	59,1		İşçi	80	20,8	
Eğitim Seviyesi	İlkokul	55	14,3		Esnaf	72	18,8	
	Ortaokul	42	10,9		Öğrenci	34	8,9	
	Lise	113	29,4		İşsiz	12	3,1	
	Üniversite	140	36,5		Ev Hanımı	36	9,4	
	Master/Doktora	34	8,9		Diğer	63	16,4	
Yaş	18-29	140	36,5		Aylık Gelir	1000 ve Altı	154	40,1
	30-39	97	25,3			1000-2000	122	31,8
	40-49	82	21,4			2000-3000	82	21,4
	50-59	46	12	3000-4000		14	3,6	
	60 ve üzeri	19	4,9	4000 ve Üzeri		12	3,1	
Medeni Durum	Bekar	126	32,8					
	Evli	251	65,4					
	Boşanmış	4	1					
	Dul	3	0,8					

Tablo 2: Katılımcıların Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Öncelik Sıralaması

ÖNCELİK SIRALAMASI	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
DEĞERLER																					
Ailemin Görüşü	35	9,1	50	13	33	8,6	28	6,8	27	7	22	5,7	40	10,4	58	15,1	62	16,1	31	8,1	
Dini Değerlerim	72	18,8	56	14,6	41	10,7	38	9,9	30	7,8	37	9,6	22	5,7	35	9,1	40	10,4	13	3,4	
Eşimin Görüşü	6	1,6	18	4,7	29	7,6	19	4,9	13	3,4	19	4,9	25	6,5	56	14,6	32	8,3	34	8,9	
İdeolojim (Sağ, Sol ... vb.)	76	19,8	31	8,1	33	8,6	32	8,3	40	10,4	42	10,9	38	9,9	30	7,8	31	8,1	31	8,1	
Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı	103	26,8	66	17,2	50	13	42	10,9	35	9,1	30	7,8	19	4,9	16	4,2	18	4,7	5	1,3	
Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaadleri	17	4,4	44	11,5	45	11,7	45	11,7	40	10,4	47	12,2	59	15,4	30	7,8	39	10,2	18	4,7	
Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu	21	5,5	52	13,5	60	15,6	70	18,2	51	13,3	46	12	34	8,9	30	7,8	15	3,9	5	1,3	
Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri	8	2,1	12	3,1	24	6,2	38	9,9	67	17,4	54	14,1	59	15,4	52	13,5	52	13,5	18	4,7	
Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları	24	6,2	42	10,9	49	12,8	48	12,5	55	14,3	44	11,5	43	11,2	35	9,1	27	7	17	4,4	
Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim)	22	5,7	12	3,1	20	5,2	27	7	25	6,5	43	11,2	45	11,7	43	11,2	68	17,7	79	20,6	

Tablo 3: Katılımcıların Siyasi Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Puanlı Öncelik Sıralaması

ÖNCELİK SIRALAMASI	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.	(+)	3840	
	N	*10	N	*9	N	*8	N	*7	N	*6	N	*5	N	*4	N	*3	N	*2	N			
DEĞERLER																						
Ailem Görüşü*	35	350	50	450	33	264	28	196	27	162	22	110	40	160	58	174	62	124	31	2021	52,6	
Dini Değerlerim*	72	720	56	504	41	328	38	266	30	180	37	185	22	88	35	105	40	80	13	2469	64,2	
Eşimin Görüşü	6	60	18	162	29	232	19	133	13	78	19	95	25	100	56	168	32	64	34	1126	29,3	
İdeolojim (Sağ, Sol ... vb.)*	76	760	31	279	33	264	32	224	40	240	42	210	38	152	30	90	31	62	31	2312	60,2	
Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı	103	1030	66	594	50	400	42	294	35	210	30	150	19	76	16	48	18	36	5	2843	74	
Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaadleri*	17	170	44	396	45	405	45	315	40	240	47	235	59	236	30	90	39	78	18	2183	56,8	
Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu*	21	210	52	468	60	480	70	490	51	306	46	230	34	136	30	90	15	30	5	2445	63,6	
Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri*	8	80	12	108	24	192	38	266	67	402	54	270	59	236	52	156	52	104	18	1832	47,7	
Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları	24	240	42	378	49	392	48	336	55	330	44	220	43	172	35	105	27	54	17	2244	58,4	
Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim)*	22	220	12	108	20	160	27	189	25	150	43	215	45	180	43	129	68	136	79	1566	40,7	

(*) Öncelikli faktör ve diğer faktörlerin puanlı öncelik durumları arasında farklılık olan cümleler

4. Değerlendirme

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların; 157’si (%40,9) kadın, 227’si (%59,1) erkektir. Ankete katılanların; 55’i (%14) ilkokul mezunu, 42’si (%10,9) ortaokul mezunu, 113’ü (%29,4) lise mezunu, 140’ı (% 36,5) üniversite mezunu, 34’ü (%8,9) master/doktora mezunudur. Katılımcıların; 140’ı (%36,5) 18-29 yaş aralığında, 97’si (%25,3) 30-39 yaş aralığında, 82’si (%21,4) 40-49 yaş aralığında, 46’sı (%12) 50-59 yaş aralığında, 19’u (%4,9) 60 ve üzeri yaş aralığındadır. Ankete katılanların; 126’sı (%32,8) bekâr, 251’i (%65,4) evli, 4’ü (%1) boşanmış, 3’ü (%0,8) duldur. Katılımcıların; 154’ü (%40,1) 1000 ve altı TL, 122’si (%31,8) 1000-2000 TL, 82’si (%21,4) 2000-3000 TL, 14’ü (%3,6) 3000-4000 TL, 12’si (%3,1) 4000 ve üzeri TL gelire sahiptir. Ankete katılanların; 87’si (%22,7) memur, 80’i (%20,8) işçi, 72’si (%18,8) esnaf, 34’ü (%8,9) öğrenci, 12’si (%3,1) işsiz, 36’sı (%9,4) ev hanımı, 63’ü (%16,4) diğer meslek grubundadır.

Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörlerin öncelik sıralamasına ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

“*Şu anda genel bir seçim için oy kullanacak olsanız aşağıdaki faktörleri ne kadar dikkate alırsınız? Önem derecesine göre sıralayınız! Sizin için en önemli olan faktörü (1), daha az önemli olan faktörü ise (2,3,4...) şeklinde sıralayınız. Lütfen her rakamı bir kez yazınız!*” sorusuna verilen yanıtlar ile katılımcıların siyasi tercihlerini etkileyen faktörlerin öncelik sıralaması belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre; katılımcıların siyasi tercihlerini belirleyen en önemli faktörün, %26,8 ile “*Türkiye’nin ekonomik durumu ve istikrarı*” olduğu gör-

rülmüştür. Yapılan araştırmalarda 2011 seçimlerinde de seçmenlerin siyasi tercihlerini Türkiye’nin ekonomik durumunun daha çok etkilediği görülmüştür (Yanık, 2012, s.224). Anket sonuçlarına göre, seçmenlerin siyasi tercihlerini ikinci sırada “*ideolojim*” ve üçüncü sırada ise “*dini değerlerim*” faktörlerinin etkilediği görülmüştür. Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörlerin ilk on sıralaması şöyledir:

1. Türkiye’nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı (%26,8)
2. İdeolojim (Sağ, Sol ... vb.) (%19,8)
3. Dini Değerlerim (%18,8)
4. Ailemin Görüşü (%9,1)
5. Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları (%6,2)
6. Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim) (%5,7)
7. Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu (%5,5)
8. Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaadleri (%4,4)
9. Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri (%2,1)
10. Eşimin Görüşü (%1,6)
11. Diğer Faktörler (% 0)

Katılımcıların siyasi tercihlerini etkileyen en önemli faktörü tespit etmek için; katılımcıların öncelik sıralaması listesinde birinci sırada değer verdikleri faktör 10 katsayısı ile, diğer faktörlere verilen değerler 10’dan 1’e azalan katsayılar ile çarpılarak basit bir matematiksel işlemle puanlama yapılmıştır. Bunun sonucunda katılımcıların siyasi tercihlerini etkileyen faktörlerin puanlı öncelik sıralaması Tablo 3’te düzenlenmiştir. Buna göre, katılımcıların siyasi tercihlerini etkileyen birinci faktör sıralaması ile diğer faktörlerin toplam puanlı öncelik sıralama-

sı arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. “Türkiye’nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı”, “Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları” ve “Eşimin Görüşü” cümlelerinin birinci faktör sıralamasındaki yerleri ile diğer faktörlerin toplam puanlı öncelikli sıralamasındaki yerlerinin aynı olduğu görülmüştür. Puanlı öncelik sıralaması sonrasında; “Dini Değerlerim”, “Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu”, “Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaadleri” ve “Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri” cümlelerinin pozitif yönde yer değiştirdiği görülmüştür. Bununla birlikte; “İdeolojim”, “Ailemin Görüşü” ve “Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim)” cümlelerinin negatif yönde yer değiştirdiği görülmüştür.

Kıbrıs (2011, s.242-243) 1991-1995 dönemindeki Türkiye’nin terör sorunundan yola çıkarak yaptığı çalışmada 1999 yılından itibaren, terör örgütü liderinin yakalandığı yıl, terörün azalması ve hükümetin oy oranlarını artırması arasında pozitif yönlü bir bağlantı kurmuştur. Aynı şekilde, 2007 seçimlerinde hükümetin oy oranlarının artmasını 2007 seçimlerinden önce yaşanan barış dönemine dayandırmıştır. Araştırmacı, bir sonraki seçim dönemi için ise, terör sorununun azalması dolayısıyla bunun siyasi tercihleri etkileme üzerindeki rolünün azalacağı ve bunun sonucunda hükümetin oy oranlarının da azalacağı öngörüsünde bulunmuştur. Ancak zaman Kıbrıs’ın terör sorununun siyasi tercihler üzerindeki rolünün azalacağı öngörüsünü doğrularken bu azalma ile bağlantılı olarak hükümetin oy oranlarının azalacağı öngörüsünü doğrulamamıştır. Bu durum bu çalışmadaki seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler sıralamasının 5. faktörü, terör, ile uyumludur.

Çalışma için oluşturulan “Vergiler seçmenlerin siyasi tercihlerini öncelikli olarak etkilememektedir” şeklindeki H1 hipotezi; vergi faktörüne ilişkin oluşturulan “Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaadleri” cümlesinin, sıralanan 11 faktör arasında, gerek öncelik sıralamasındaki %2,1 ile 9. sırada kalması ve gerekse puanlı öncelik sıralamasında %47,7 ile 8. sırada yer alması dolayısıyla kabul edilmiştir.

Çalışmada verginin öncelik sıralamasındaki yeri siyasal konjonktür teorisiyle çelişmektedir. Çünkü siyasal konjonktür teorisine göre iktidar seçimlerden önce vergileri azaltarak seçmenlerin oylarını almaya çalışır. Oysa çalışmanın sonuçlarına göre iktidar vergileri azaltmayıp artırsa bile seçmenlerin siyasi tercihleri, ülkenin ekonomik durumunda negatif yönlü bir değişiklik olmadığı sürece önemli ölçüde değişiklik göstermeyecektir. Aynı zamanda seçim ekonomileri için vergi oranları veya çeşitleri artırılacak olsa bile, bu çalışmanın sonuçlarına göre seçmenlerin siyasi tercihlerinde yine önemli ölçüde bir değişiklik meydana gelmeyecektir.

Çalışmada vergilere ilişkin oluşturulan cümlelerin seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler sıralamasında 9. sırada kalması, daha önce bahsedilen Schwart (2006, s.251)’ın Temel Kişisel Değerler tablosu ile de açıklanabilir. Buna göre, bir temel kişisel değer diğer temel kişisel değer önüne geçebilmektedir. Bu durumda uyma (“Ailemin Görüşü”), geleneksellik (“Dini Değerlerim” ve “İdeolojim”) ve güç (“Türkiye’nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı”) temel kişisel değerlerinin ön plana çıkması verginin öncelik sıralamasındaki yerinin alt sıralarda kalmasını açıklamaktadır. Anayasamızda siyasi haklar ve ödevler başlığı altında yer alan vergi sorumluluğunun toplumumuzda

yerleşmemiş olması bir diğer neden olarak anılabilir. Seçmen, vergi sorumluluğunu yerine getirmedeği veya eksik yerine getirdiği için hükümetin vergi politikaları hakkında ne düşündüğünü veya vergi politikalarındaki değişikliklerin kendine ne ölçüde etki edeceğini de göz ardı edebilmektedir.

Aslında, katılımcıların oy verme tercihleri üzerinde, bir yandan ekonomik durumun etkisinin son derece önemli çıkması, bir yandan da verginin etkisinin alt sıralarda çıkması durumu önemli bir çelişkidir. Çünkü vergi seçmenlerin yaşam kalitesini ve refah düzeyini doğrudan etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Buna göre, vergi bir yandan kişinin harcanabilir gelirini azaltarak doğrudan kendi ekonomik durumuna etki eder. Öte yandan, vergi kamu harcamalarının en önemli finansman kaynağı olması yoluyla da ülke ekonomisine etki eder. Bu açıdan katılımcıların vergi ile ekonomik durum arasındaki bağlantıyı kuramamaları önemli bir sorundur. Şüphesiz ki bu sorunun yukarıda bazılarını açıklamaya çalıştığımız çok sayıda nedeni olabilir. Bu da, bu çalışma ile tespit edilen vergiye duyarlılığın düşük olmasının nedenlerini ortaya koymaya dönük daha ayrıntılı, kapsamlı çalışmaların yapılmasının önemini göstermektedir.

SONUÇ

Seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen çeşitli faktörlerin varlığı bilimsel araştırmalar ile test edilmiştir. Buna göre seçmenin bulunduğu ülke, yaşadığı coğrafya, ülkesi-

nin yapısı ve ekonomik durumu seçmenin siyasi tercihi üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan çalışmalarda seçmenlerin siyasi tercihini etkileyen en önemli faktörün seçmenin yaşadığı ülkenin ekonomik durumu olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Trabzon'daki seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler içinde verginin yerinin ne olduğunun tespiti amaçlanmıştır. Bu çerçevede, anket çalışması ile seçmenlerin oylarına etki etmesi muhtemel olan 11 faktör sıralanarak katılımcıların tercihlerine sunulmuştur.

Anket yoluyla elde edilen verilerin değerlendirme sonucunda vergi faktörüne ilişkin oluşturulan cümlenin dokuzuncu sırada yer aldığı görülmüştür. Bu sonuç ile vergi faktörüne ilişkin oluşturulmuş olan H1 hipotezi, "*Vergiler seçmenlerin siyasi tercihlerini öncelikli olarak etkilememektedir*", kabul edilmiştir. Çalışmada vergi faktörüne ilişkin oluşturulan cümlenin, seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen faktörler öncelik sıralamasında seçilen 11 faktör arasından dokuzuncu sırada yer alması beklenen fakat istenmeyen bir sonuçtur. Sonuçta vergi bireysel düzeyde harcanabilir gelirimizin bir bölümünü devlete aktarmamız anlamına gelmektedir. Öyle ki ülkenin ekonomik durumu ile siyasi tercihi şekillenen seçmenin kendi ekonomik durumunu doğrudan ilgilendiren vergiye duyarlılığının düşük kalması kendi içinde tutarsızlık barındırmaktadır. Bu tutarsızlığın nedenlerinin tespiti için kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akgün, B. (2000), *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, 1, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Aktan, C. ve Dileyici, D. (2001), Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, (1), 112-128.
- Aktan, C.C. (2013), 07 Eylül 2013 tarihinde http://www.canaktan.org/-ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-pur-maliye.htm adresinden erişildi.
- Alesina, A. ve Roubini, N. (1992), Political Cycles in OECD Economies, T. Persson ve G. Tabellini (Ed.), *Monetary and Fiscal Policy*, Cilt:2, Cambridge: The MIT Press, 663-668.
- Avşar, N. (2002), Seçmen Davranışının Sosyo- Ekonomik Boyutları ve Mesleğin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkileri: Isparta Örnek Olay Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE.
- Bartels, L. M. (2000), Partisanship and Voting Behavior, 1952 – 1996, *American Journal of Political Science*, (44), 35-50.
- Bastable, C. F. (2003), *Public Finance*, San Diego: Simon Publications.
- Bawn, K. ve Topcu Z. S. (2012), Government versus Opposition at the Polls: How Governing Status Affects the Impact of Policy Positions, *American Journal of Political Science*, 56(2), 433-446.
- Berksoy, T. ve Demir, İ. (2004), Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkiler, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Belek-Antalya, 513-532.
- Bulutay, T. ve Yıldırım, N. (1968), Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerinde Bir Deneme, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 21, 7-27.
- Caprara, G. V.; Schwartz, S.; Capanna, C.; Vecchione, M. ve Barbaranelli, C. (2006), Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice, *Political Psychology*, 27, 1–28.
- Caprara, G. V. (2008), The Personalization of Politics: Lessons from the Italian Case, *European Psychologist*, 13, 157-172.
- Catellani, P. ve Alberici, A. I. (2012), Does the Candidate Matter? Comparing the Voting Choice of Early and Late Deciders, *Political Psychology*, 33(5), 619-634.
- Chen, J. (2008), *Are Poor Voters Easier to Buy Off with Money? A Natural Experiment from the 2004 Florida Hurricane Season*, Working Paper Unpublished Manuscript, University of Michigan.
- Chen, J. (2010), *Distributive Spending, Voter Partisanship, and Political Participation: A Theory of Voter Turnout as Retrospective Evaluation*, Unpublished Manuscript, University of Michigan.
- Cole, S.; Healy, A. ve Werker, E. (2012), Do Voters Demand Responsive Governments? Evidence from Indian Disaster Relief, *Journal of Development Economics*, 97(2), 167-181.
- Converse, P. E. (1964), The Nature of Belief

- Systems in Mass Publics, D. E. Apter (Ed.), *Ideology and Discontent*, New York: Free Press, 206–261.
- Çarkoğlu, A. (1997), Macro Economic Determinants of Electoral Support for Incumbents in Turkey, 1950–1995, *New Perspectives on Turkey*, 17, 75-96.
- Çarkoğlu, A. Ve Kalaycıoğlu E. (2009), *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, Monograph, IPM (İstanbul Politikalar Merkezi), 1-43. 14 Eylül 2013 tarihinde http://research.sabanciuniv.edu/13119/1/Rapor_Kamu-dindarl%C4%B1k.pdf adresinden erişildi.
- Çatı, K. ve Aslan, S. (2003), Politik Pazarlama Açısından Seçmen Kararlarında Etkili Olan Faktörler ve Sivas Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3-4), 255-270.
- Demir, İ. C. (2013), Seçmen Tercihlerinin Oluşumunda Vergi Propagandası: Ampirik Bir Çalışma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13, 37-55.
- Demirel, T.; Beriş, H. E.; Tekin, Y. ve Yılmaz, M. (2011), *Siyasi Partilerin Seçim Beyannameleri Üzerine Bir Karşılaştırma, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, 33-40.
- Dikmen, O. (1973), *Maliye Dersleri*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*, 3(20), New York: Harper and Brothers.
- Dursun, D. (2004), *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Eren, E. ve Bildirici, M. (1999), Siyasal Konjonktür Dalgaları ve Türkiye’de Seçmen Davranışı, *İktisat İşletme Finans*, 10, 27-39.
- Feldman, S. (2003), Values, Ideology, and Structure of Political Attitudes, in D. O. Sears, L. Huddy, ve R. Jervis (Ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, 477–508.
- Finseraas, H. (2012), Do Voters Reward Incumbent Parties for Reductions in Tax Burdens? An Empirical Analysis Using Norwegian Tax Register Data, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 22(1), 95-108.
- Gasper, J. T. ve Andrew, R. (2011), Make It Rain? Retrospection and the Attentive Electorate in the Context of Natural Disasters, *American Journal of Political Science*, 55, 340–55.
- Gordon, S. B. ve Segura, G. M. (1997), Cross-national Variation in the Political Sophistication Of individuals: Capability or Choice?, *Journal of Politics*, 59(1), 126–147.
- Goren, P. (2005), Party Identification and Core Political Values, *American Journal of Political Science*, 49, 881–896.
- Gökçe, O.; Akgün, B. ve Karaçor, S. (2002), 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim, *S.Ü. İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7, 1-44.
- Grigsby, E. (2009), *Analyzing Politics, an Introduction to Political Science*, Wadsworth Cengage Learning.
- Güvel, E. A. ve Koç, A. (2011), Kamu Açıklarının Politik Ekonomisi, *Sosyo Ekonomi*, (14), 231-251.
- Hawley, G. (2013), Issue Voting and Immigration: Do Restrictionist Policies Cost Congressional Republicans Votes?, *Social Science Quarterly*, 94(5), 1185-1206.
- Healy, A. ve Neil, M. (2009), Myopic Voters and Natural Disaster Policy, *American Poli-*

- tical Science Review*, 103(3), 387–406.
- Heywood, A. (2006), *Siyaset*, Çev. B. B. Özipek ve diğerleri, Ankara: Adres Yayınları.
- Huckshorn, R. (1984), *Political Parties in America*, CA:Brooks/Cole.
- Jacoby, W. G. (2006), Value Choices and American Public Opinion, *American Journal of Political Science*, 50, 706–723.
- Kalaycıoğlu, E.M. (1999), The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era, *New Perspectives on Turkey*, 20, 47-76
- Kıbrıs, A. (2011), Funerals and Elections: The Effect of Terrorism on Voting Behavior in Turkey, *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220-247.
- Klasnja, M. ve Tucker, J. A. (2013), The Economy, Corruption, and The Vote: Evidence from Experiments in Sweden and Moldova, *Electoral Studies*, 32: 536-543.
- Kökocak, A. (2011), *Kamu Ekonomisi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Lindvall, J., Martinsson, J. ve Oscarsson, H. (2013), Party Choice in Hard Times: Group-Specific Responses to Economic Downturns in Sweden, *Electoral Studies*, 32, 529-535.
- McCann, J. A. (1997), Electoral Choices and Core Value Change: The 1992 Presidential Campaign, *American Journal of Political Science*, 41, 564–583.
- Pehlivan, O. (2012), *Kamu Maliyesi*, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Rokeach, M. (1973), *The Nature of Human Values*, New York: Free Press.
- Saraçoğlu, M. (2000), Kamusal Tercih Teorisi: Siyasetin Ekonomik Analizi, *Kamu İş*, 6(1), 1-15.
- Savaşan, F. (2012), *Kamu Ekonomisi*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Schwartz, S. H. (1992), Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances And Empirical Tests in 20 Countries, M. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, (1–65), New York: Academic Press.
- _____ (1994), Are There Universal Aspects in The Content and Structure of Values?, *Journal of Social Issues*, 50, 19–45.
- _____ (2006), Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications, *Revue Française de Sociologie*, 47, 249–288.
- Schwartz, S. H.; Caprara, G. V. ve Vecchione, M. (2010), Basic Personal Values, Core Political Values, and Voting: A Longitudinal Analysis, *Political Psychology*, 31(3), 421-452.
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (1961), T.C. *Resmi Gazete*, 10796, 02 Mayıs 1961.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001), *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*, 1, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Stiglitz, J. E. (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Çev. Ö. F. Batırel), 2, Marmara Üniversitesi Yayın No: 549, İİBF Yayın No: 396, İstanbul.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2013), 07 Eylül 2013 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Tosun, T. ve Tepeciklioğlu, A. O. (2012), Siyasal Partiler, *Siyasi Katılım ve Propaganda*, Siyaset Bilimi, H. Çetin (Ed.), Ankara: Orion Kitabevi.

Turan, İ. (1986), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları.

Turhan, S. (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Wagner, A. ve Webels, B. (2012), Parties and Their Leaders. Does It Matter How They Match? The German General Elections 2009 in Comparison, *Electoral Studies*, 31(1), 72-82.

Yanık, L. K. (2012), Foreign Policy During 2011 Parliamentary Elections in Turkey: Both on Issue and Non-Issue, *Turkish Studies Routledge Taylor & Francis Group*, 13(2), 213-227

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Zaller, J. R. (1992), *The Nature and Origins of Mass Opinion*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 18 Eylül 2013 tarihinde <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1384513.files/Zaller%20Nature%20and%20Origins%20of%20Mass%20Opinion%20ch%201-2.pdf> adresinden erişildi.

Zohlnhöfer, R. (2011), The 2009 Federal Election and the Economic Crisis, *German Politics*, 20 (1), 12-27.

ÖZET

Küresel Finansal Krizin Almanya'daki Türk Etnik Girişimler Üzerindeki Etkileri: Sosyal Sermayenin Rolü

Bu çalışmanın temel amacı, 2007 küresel finansal krizinin Almanya'daki Türk etnik girişimlerinin ekonomik faaliyetlerine yansımalarını, sosyal sermaye bakış açısıyla incelemektir. Bu çalışma kapsamında, içsel ve dışsal sosyal sermaye sınıflandırmasından hareketle geliştirilen hipotezler, ilgili literatür ışığında hazırlanan soru kağıdı aracılığıyla test edilmeye çalışılmıştır. Almanya'nın Köln ve Dusseldorf şehirlerinde faaliyette bulunan 200 Türk etnik girişimden alınan birincil veriler sonucunda elde edilen bulgular, krizin dünya genelinde yarattığı olumsuz etkiye rağmen Almanya'da faaliyette bulunan Türk etnik girişimlerinin ekonomik faaliyetlerini geliştirerek sürdürmelerinde, sahip oldukları sosyal sermayenin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle bağların gücünün, Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki faaliyetlerini etkiledikleri görülmektedir.

JEL Sınıflaması: G01, F22, M13

Anahtar Kelimeler: Küresel Finansal Kriz, Etnik Girişim, Sosyal Sermaye

ABSTRACT

The Effects of the Global Financial Crisis on Turk Ethnic Enterprises in Germany: The Role of the Social Capital

The aim of this study is to examine the effects of the 2007 global financial crisis on Turk ethnic entrepreneurs in Germany from the point of view of social capital. In this context, we used the internal and external social capital classification. We tried to test the hypotheses by questionnaire prepared in light of related literature. The sample of this study contains 200 Turk ethnic entrepreneurs in Köln and Dusseldorf. Despite the negative effects of the global crisis all over the world, the results of this study show that the social capital has an important role in the success of the Turk ethnic entrepreneurs in Germany. The strength of the ties affects the activities of the Turk ethnic entrepreneurs in Germany during the global financial crisis.

JEL Classification: G01, F22, M13

Keywords: Financial Crisis, Ethnic Entrepreneurship, Social Network Theory, Social Capital

Küresel Finansal Krizin Almanya'daki Türk Etnik Girişimler Üzerindeki Etkileri: Sosyal Sermayenin Rolü

Doç. Dr. Tülay İlhan Nas *

Öğr. Gör. Engin Tosun **

GİRİŞ

Etnik girişimler, sosyal düzeyde ülke ekonomisini geliştirmede önemli bir role sahip olduğu (Teixeira, 2001) ve modern “çok renkli” ülkelerin önemli bir bölümünü oluşturdukları (Masurel ve diğerleri, 2002) için hem akademisyenler hem de yöneticiler tarafından özellikle son dönemlerde ilgi odağı olmuştur (Köllinger ve Minniti, 2006). Girişimcilik ülkelerin refahını arttırmada önemli bir araçtır. Özellikle son dönemlerde yerel ekonominin önemli bir parçası haline gelen etnik girişimler, bulunduğu bölgelerin ekonomik ve kültürel çeşitliliğini arttırmakta, işsizlik ve sosyal dışlanmayı azaltmakta (Baycan-Levent ve Kundak, 2006; Rath, 2006; Baycan-Levent ve Nijkamp, 2009), iş yaratma potansiyelleri ile kentin canlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Avrupa'da yapılan birçok çalışmada hem göçmen nüfuslarıyla hem de girişimcilik ruhlarıyla Türklerin dikkat çektiği görül-

mektedir. Türkler özellikle Almanya'da % 30'luk bir dilime sahip olarak en büyük ve en güçlü etnik grup olarak yer almaktadırlar (Constant ve diğerleri, 2001, s. 4; OECD, 2014a). 2002 yılında Almanya'daki Türk girişimler Avrupa'daki Türk girişimlerin % 69'unu oluşturmaktadır (Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, 2003). Türk girişimler Almanya'da yerel ekonominin de önemli bir bölümünü oluşturmakta ve her geçen yıl sayıları artmaktadır (Baycan-Levent ve Kundak, 2009). Türk girişimlerin bu kadar yoğun bulunmasının yanı sıra güçlü bir göç geleneğine sahip olması Almanya'yı etnik girişimleri araştırmak için oldukça uygun bir ülke konumuna getirmektedir (Constant ve diğerleri, 2003). Bu bağlamda ilgili literatürde Almanya'daki Türk girişimleri ele alan çalışmalar mevcut olmakla birlikte bu yoğunlukları ve önemleri ile kıyaslandığında Türk girişimleri konu alan çalışmaların sayısının yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Özellikle küresel kriz döneminde Almanya'daki Türk etnik girişimlerin durumunu ele alan herhangi bir çalışmaya araştırmacılar tarafından henüz rastlanılamamıştır. Bu çalışmayla da bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
tulayilhan@yahoo.com, tulayco@ktu.edu.tr

** Cumhuriyet Üniversitesi Şuşehri Timur Karabal Meslek Yüksekokulu
engintosun8985@hotmail.com

Girişimcilik ile finansal kriz arasındaki ilişki hep göz ardı edilmiştir (Gries ve Nade, 2010). 2007 yılında başlayıp 2008 yılından itibaren etkilerinin hissedilmeye başlandığı küresel finansal krizin, genel olarak tüm ülkelerdeki ekonomik değerleri olumsuz etkilediği görülmektedir. Ancak uzun yıllar Almanya ekonomisine katkı sağlayan Türk etnik girişimlerin sayılarının ve başarılarının ise bu kriz döneminde de artmaya devam ettiği araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır (ATİAD, 2010). Burada kriz döneminde Türk etnik girişimlerin bu başarılarının altında yatan sebepler, sahip oldukları sosyal sermayeleri aracılığıyla irdelenmeye çalışılmaktadır.

Alanyazına bakıldığında etnik girişimcilik faaliyetlerini açıklamada serbest mesleğe (self-employment) (Basu, 1998; Kloosterman, 2003; Masurel ve diğerleri, 2004; Constant ve Zimmermann, 2006; Shinnar ve Young, 2008), sosyal ağlara (Basu, 1998; Salaff, 2005; Phan ve Luk, 2007), politik bağlama (Collins, 2003), Schumpeterian geleceğe (Masurel ve diğerleri, 2004), kültüre (Basu ve Altınay, 2002), insan sermayesine (Ram ve diğerleri, 2003; Valdez, 2008), cinsiyet, eğitim ve dil gibi demografik faktörlere (Evans, 1989; Janjuha-Jivraj, 2004; Mora ve Davila, 2005; Stone ve Stubbs, 2007), tarihsel süreçlere (Kyle, 1999; Makabe, 1999; Portes ve diğerleri, 2002; Stone ve Stubbs, 2007) ve sosyal, ekonomik ve kurumsal bağlardan oluşan karmaşık yerleşikliğe (mixed embeddedness) odaklanıldığı görülmektedir. Bunların arasında en çok kullanılan teorileri ise kültür ve sosyal ağ kuramları olmaktadır (İlhan-Nas ve diğerleri, 2011). Türkler gibi toplulukçu kültürlerde büyük öneme sahip olan aile kökenli sosyal sermayeleri ele alan çalışmaların ise oldukça sı-

nırlı olduğu görülmektedir (örneğin, Valdez, 2008). Oysa ki sosyal sermayenin özellikle kriz döneminde daha geçerli olacağı varsayılmaktadır (Batjargal, 2003, s. 547). Bu bağlamda sosyal sermayenin Türk etnik girişimler üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Almanya'da göçe ve Türk kökenli etnik girişimlere genel bir bakış sunulduktan sonra ilgili literatürde yer alan araştırmalar ışığında etnik girişimler ile sosyal sermaye arasındaki olası ilişkiler ortaya konulmakta ve araştırma hipotezleri geliştirilmektedir. Daha sonra, araştırma tasarımı ve bulguları sunulmakta, çalışma sonuç ve geleceğe yönelik öneriler bölümüyle sonlanmaktadır.

Almanya'da Göç ve Türk Kökenli Etnik Girişimler

1961 yılında Almanya ve Türkiye arasında yapılan Türk Alman İşçi Anlaşması ile başlayan işgücü göçü zamanla tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. 1973'lü yıllarda, % 90'ı Almanya'da istihdam edilen yarım milyondan fazla Türk çalışan Batı Avrupa'ya göç etmiştir (Özüekren ve Kempen, 1997). 1974'lü yıllarda petrol krizi paralelinde yaşanan ekonomik durgunluk dönemindeki işgücü talebindeki duraksamanın 80'li ve 90'lı yıllarda yeniden yukarı doğru yöneldiği görülmektedir. Günümüzde ise Avrupa'daki Türk popülasyonu 3 milyonu aşmış durumdadır (Tablo 1). Bu sayının yaklaşık % 60'ı Almanya'da yaşamaktadır (Crul ve Vermeulen, 2003, s. 970). Son dönemlerde yaşanan krizler doğrultusunda işçi alımlarının durdurulmasına rağmen Almanya'daki etnik Türklerin nüfusu aile birleşmeleri, evlenmeler ve kendi içindeki hızlı nüfus artışı ile halen devam etmektedir (ATİAD, 2010, s. 24).

Avrupa endüstrilerinde çalışacak kalifiye olmayan işgücü ihtiyacı 1970'li yıllarda diğer etnik gruplara göre daha eğitimsiz, daha az mesleki kalifikasyona sahip, ana ülkelerinin en düşük sosyo-ekonomik bölgelerinden göç eden Türk göçmenler tarafından karşılanmıştır. Bu nedenle ilk grup Türk işçiler düşük ücretli işlerde istihdam edilmişler ve genellikle yakın bir zamanda yeteri kadar sermaye ile Türkiye'ye dönmeyi amaçlamışlardır. Ancak zamanla çeşitli sebeplerden dolayı bu hedefleri sürekli ertelenmiş ve özellikle üçüncü hatta dördüncü nesillerde dil, eğitim, kalifikasyon gibi niteliklerde yaşanan olumlu gelişmelerle Alman nüfusunun ve ekonomisinin bir parçası

haline gelmişlerdir (ATİAD, 2011). Alman ekonomisi ile yaşanan bu entegrasyon, eğitim düzeylerindeki yükseliş, dil engelinin aşılması, girişimci ruhları, sermaye birikimi ve bağımsız çalışma isteği gibi faktörlerle birleşerek Türkleri kendi işletmelerini açma yönünde motive etmiştir. 2010 yılı itibariyle Almanya'daki Türk etnik girişimlerinin Almanya'daki toplam Türk nüfusuna oranı % 9'dur (ATİAD, 2010). Türk etnik girişimlerinde çalışanların kökenlerine gelince, TAM Vakfınca düzenlenen anket sonuçlarına göre % 80'ninin Türk kökenli, % 13'ünün Alman kökenli ve % 7'sinin Türkiye dışından gelen göçmenlerden oluştuğu ortaya çıkmıştır (Şen ve diğerleri, 2007, s. 38).

Tablo 1. Yurtdışında Yaşayan Türkler ile İlgili Bilgiler (31.12.2010 tarihi itibariyle)

	Vatandaş Sayısı	Bağımlı Çalışan S.	Bağımsız Çalışan S.	Toplam Çalışan S.	İşsiz Vat. Sayısı
1. AVRUPA					
Avrupa Birliği Ülkeleri					
F. Almanya	1.629.480	474.382	70.000	544.382	141.484
Diğer Avrupa Birliği Ülkeleri					
Toplam	2.911.284	886.924	101.198	993.722	203.660
Diğer Ülkeler					
Toplam	140.849	38.321	984	45.559	3.838
Kıta Toplamı	3.052.133	925.245	102.182	1.039.281	207.498
2. ASYA					
Türk Cumhuriyetleri	70.734	4.567		42.761	2.158
Ortadoğu Ülkeleri	162.631	41.488	240	90.484	
Diğer Ülkeler	90.266	33.582		33.486	
Kıta Toplamı	323.631	79.637	240	166.731	2.158
3. AFRİKA					
Kıta Toplamı	25.899	16.487	500	16.987	
4. AMERİKA					
Kıta Toplamı	292.512	143.325		143.325	
5. AVUSTRALYA					
Kıta Toplamı	71.000	28.090	6.000	34.090	3.500
GENEL TOPLAM	3.765.175	1.192.784	108.922	1.400.414	213.156

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatı ile Dışişleri Bakanlığı (www.csgb.gov.tr)

Almanya, buluşçuluğun yol gösterdiği ekonomiler arasında yer almaktadır (Amorós ve Bosma, 2013, s. 10). 2014 yılının ikinci çeyreğinde Almanya’da istihdam oranı % 73.4, işsizlik oranı ise % 5.1’dir (OECD, 2014). Avrupa’da 2004 ile 2007 yılları arasında üye sayısındaki artışı takiben 2011 yılında Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki göç, birlik dışındaki ülkelere Avrupa’ya gerçekleşen göçün dört katından fazladır (OECD, 2013). Küresel krizin Avrupa’daki bu hareketliliğe etkisini ele alan çalışmalar, Almanya’nın Euro bölgesinin en büyük ülkesi olmasının yanı sıra krizin başlangıcından bu yana işgücü pazar koşullarının en uygun gelişim gösteren ülke olduğunu göstermektedir (Jauer ve diğerleri, 2014, s. 8). Almanya Avrupa Birliği içindeki göç akımının yaklaşık % 60’ını almaktadır (<http://www.oecd.org/els/mig/imo2013.htm>, s. 254). 2010 yılına göre % 23 bir artış gerçekleşerek 2011 yılında Almanya’ya yabancı akışı 841.700 olmuştur.

Almanya’daki girişimcilik faaliyetlerine bakıldığında ise, yetişkin nüfusun sadece % 5.3’ünün aktif olarak girişimcilik faaliyetinde bulunduğu görülmektedir (Sternberg ve diğerleri, 2012; Amorós ve Bosma, 2013, s. 33). Constant ve Zimmerman (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ve OECD raporlarında (www.oecd.org/migration/imo, 2011, s. 5, Almanya’daki etnik girişimcilik faaliyetlerinin de, ABD ve diğer göç alan ülkelere nazaran çok daha düşük oranlarda olduğu tespit etmişlerdir. Almanlar % 84’lük bir payla serbest meslek kategorisinde en güçlü varlıkları ellerinde tutmaktadırlar (Baycan-Levent ve Nijkamp, 2009). Bununla birlikte, Almanya’da 1998-2008 yılları arasında yabancı ülke doğumlu girişimcilerde % 1.3’lük bir artış olduğu görülmektedir.

Caliendo ve Kritikos (2009) düşük de olsa görülen bu artışın işsizleri cesaretlendirecek teşviklerin sunulmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler. 2010 yılında Türk etnik girişimler, Almanya’nın gayri safi milli hasılasının % 3.6’sını oluşturmaktadır (<http://www.asymptotix.eu>).

Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Hipotezleri

Etnik Girişimcilik

Joseph Schumpeter (2012) girişimciliği “bir işletmenin kuruluşunda ya da işletme stratejisini tasarlama ve uygulamadaki sorumluluğu ve riski üstlenme” olarak tanımlamaktadır. Etnik girişimcilik kavramı ise “ortak bir ulusal geçmişi veya göç tecrübelerini paylaşan bireyler arasındaki etkileşime ait bağlantılar ve düzenli kalıplar dizisi” (Waldinger ve diğerleri, 1990, s. 33) olarak ifade edilmektedir. Etnik girişimcilik kültür olarak yaşanılmakta olunan devletin genel nüfusundan ayrılan etnik grupların, yaşamakta oldukları ülkelerin sınırları içinde ve o devletin kurallarına tabi olarak ekonomik faaliyette bulunmalarınıdır. Etnik girişimcilik kavramı ile benzerlik gösteren ve çoğu defa bu kavram yerine kullanılan *göçmen girişimci* ve *azınlık girişimci* kavramlarının tanımlanması bu alandaki belirsizliği kaldırma noktasında gerekli görülmektedir. *Göçmen girişimciler*, “bir ülkeye yakın bir zamanda gelmiş ve ekonomik olarak hayatta kalma amacıyla ticarete başlamış kişiler” olarak tanımlanmaktadır ki bu grup; ülkeye yakın bir zamanda gelen göçmenleri, daha önceki zamanlarda gelen göçmenleri ve ortak bir kökene ve varış noktasına sahip olup göçmen olmayan kişileri birbirlerine bağlayan göç ağlarını içine alabilmektedir (Butler ve Greene, 1997’den aktaran Chaganti

ve Greene, 2002, s. 128). *Azınlık girişimcileri* ise “ticari müessese sahipleri olup çoğunluğu teşkil eden gruba ait olmayanlar” olarak tanımlanabilmektedir (Chaganti ve Greene, 2002, s. 128). Bununla birlikte, ilgili literatürde göçmen girişimciler, azınlık girişimciler ve etnik girişimciler kavramları genellikle aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Baycan Levent ve Kundak, 2006, s. 406).

Bates (1997), etnik gruplara mensup kişileri kendi işyerlerini açmaya teşvik eden faktörleri, *itici ve çekici faktörler* olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Dünya genelindeki manzara; etnik grupların bir ülkede her ne ad altında yaşamakta olurlarsa olsunlar, yerel halka oranla daha olumsuz yaşama ve çalışma şartlarına sahip olduklarını göstermektedir. Bazen buldukları ülkelerin istihdam piyasasında kendilerine yer bulamayan bu kişiler yoksulluktan çıkışın bir vesilesi olarak kendi ticari teşebbüslerini açma yoluna müracaat etmektedirler (Shinnar ve Young, 2008, s. 244). Dolayısıyla bu gruba mensup kişiler kendi ticari girişimlerini kurmaya bir anlamda “*itilmektedirler.*” Literatürde bu itmenin sebepleri arasında; genel istihdam pazarından tecrit edilmeleleri, yapılması istenen iş ile teklif edilen ücret arasındaki dengesizlik, ayrımcılık, dil engeli, yerel nüfus ile mukayese edilemeyecek derecede eğitim eksikliği ve işte yükselme yollarının kapalı olması gibi sebepler sayılmaktadır.

Diğer etnik gruplar gibi Türklerin genel istihdam pazarından tecrit edilmeleri bu kişilerin kendi işyerlerini açmaları konusunda itici faktör görevi üstlenebilmektedir. Çok sayıda ülkenin, artan işsizlikle karşı karşıya olan kendi işgüçlerini koruma arayışıyla, yabancı istihdamına karşı daha kısıtlayıcı

olduğu görülmektedir. Ortalama olarak, dış ülkelerden gelmiş olanların işsizlik oranı, 2008 ve 2012 arasında yüzde 5 artarken, yerlilerde bu oran yüzde 3 artmıştır. Göçmenlerin uzun dönemdeki işsizliği birçok OECD ülkesinde ciddi bir sorun haline dönüşmektedir. 2012 yılında, yaklaşık iki göçmen işsizden biri, bir yıldan fazla süredir iş aramaktadır. Bununla birlikte, ülkeler işlerini kaybetmiş yabancı işçilerin durumunu kolaylaştırıcı önlemler de alarak, çoğunlukla kalmalarına ve iş aramalarına izin vermekte, girişimci olmalarını destekleyecek programlar sunmaktadırlar (International Migration Outlook, 2013). Örneğin, Almanya son dönemlerde etnik kökenli kişileri girişimciliğe yönlendirecek destek faaliyetlerde bulunmaktadır. Almanya’da, 2000 yılından beri Avrupa Sosyal Fonu Hamburg şehri tarafından desteklenen “Sınırsız Girişimciler” adlı eğitim programlarıyla etnik girişimcilerin yerel iş kanunları, vergi ve sosyal güvenlik gibi konulardaki bilgilerini geliştirmek için yasal ve finansal konularda eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmektedir (www.oecd.org/migration/imo, 2011). Bu program, yerel iş piyasasına ulaşma ve diğer firmalarla diyaloglarını geliştirme noktasında etnik kökenli girişimcilere yardımcı olmaktadır.

Etnik grupları ticari girişimde bulunmaya iten faktörlerin yanında, özellikle ait oldukları etnik topluluktan kaynaklanan çekici faktörler de bulunmaktadır. Çekici faktörler, etnik gruplara mensup kişilerin kendi işyerlerini açmalarının olumlu yanlarına odaklanmaktadır. Bu faktörler arasında; ekonomik getirinin fazlalığı, dil birlikteliği, bağımsızlık hissi, demografik faktörler, etnik grup içindeki güven ve sosyal sermaye gösterilebilmektedir. Kendi işyerlerini açmak, bu gruba mensup kişiler için halen is-

tihtam edildikleri işyerlerine nazaran daha cazip seçenekler sunabilmektedir. Çünkü bu yeni statü, müteşebbislerine daha yüksek kazanç, daha profesyonel bir duruş ve daha fazla özgürlük temin edebilmektedir. Kendi kendinin patronu olma yönündeki çabalar, Waldinger ve diğerlerinin (1990) ifade ettiği gibi “yukarıya doğru tırmanma” olarak tanımlanabilecek gayretlerinin bir ürünü olabilmekte ve sosyo-ekonomik adaptasyon ve gelişimin bir yolu olarak nitelendirilebilmektedir.

Lofstrom (2002) çalışmasında, etnik ve yerel çalışanlar ile etnik iş yeri sahipleri arasında gelir düzeyinde büyük farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Almanya’da ücretli işlerde çalışanlar ile kendi işletmelerini işleten kişiler arasındaki gelir farkının en düşükünün yerli Almanlar arasında, en yüksekinin ise diğer etnik kökenlilere kıyasla, Türkler arasında olduğu görülmektedir (Constant ve Zimmerman, 2006). Bu veriler, Almanya’da kendi ticari girişimleri kurmanın gelir düzeyinde özellikle Türk etnik gruplar açısından çok daha avantajlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Önemli bir çekici faktör olarak görülen sosyal sermayeyle de etnik girişimcilerin başarıya bir adım daha yaklaştıkları görülmektedir (Rath, 2002). Sosyal ağların varlığı etnik kökenli bireylerin girişimciliğe yönelmelerinde önemli rol oynamaktadır (Johnson, 2000). Sahip olunulan bu ağlar, etnik girişimcilere görece üstünlükler sağlamakta, gerek insan kaynakları istihdamı, gerek sermaye edinilmesi, gerek bilgi edinilmesi, gerekse daha güvenli pazar ortamının sağlanması konularında özel olanaklar sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal sermaye, etnik örgütlere üyelik kadar aynı etnik kökenli çalışanları, pazarları, tedarikçileri, gruba

ait sermaye kaynaklarını, tavsiye ve bilgiyi kapsamaktadır (Menziés ve diğerleri, 2007, s. 269). Sosyal yerleşiklik, resmi prosedürleri ortadan kaldırarak işlem maliyetlerini azaltma fırsatı yaratmaktadır (Rath, 2006). Sosyal sermaye bakış açısına göre, belirli bir etnik gruba ait olma ve birbiri ile iletişim halinde olan sosyal ağlardan yararlanma, etnik grupların ekonomik girişimlerde bulunmalarında ve girişimi devam ettirmelerinde azımsanmayacak bir rol oynamaktadır (Dyer ve Ross, 2000; Iyer ve Shapiro, 1999). Raijmann (2001, s. 395), etnik girişimciliğin başlaması ve gelişebilmesi için yeterli sayıda göçmenin bir araya gelmesini ve yerel siyasi ve ekonomik şartların da buna imkan vermesini şart koşmaktadır. Belirli bir etnik grubun üyeleri arasındaki bağlılık ve güven duygusu, bu kişilerin asıl ülkelerinin dışında risk almaları için önemli bir unsur olmaktadır. Etnik girişimlerde aynı etnik kökenden gelen bireylerin hedefleri, onlar için büyük önem ve anlam taşıyan örgütün hedefleri haline geldiği için bireylerin sermayesi örgütlerin sermayesi haline gelmektedir. Yaratılan bu sosyal sermaye ise örgüte taklit edilemeyen bir rekabet gücü kazandırmaktadır.

Etnik girişimler, tedarikçilerden kredi alma ya da bankalar gibi resmi kaynaklardan fon sağlama konusunda yerel halk ile kıyaslandığında genelde ayrımcılıkla yüz yüze kalabildikleri için (Ram ve Hillin, 1994), başlangıç noktasında resmi olmayan bir biçimde aile üyelerinden ya da diğer etnik gruplardan borç para almaktadırlar. Alandaki ampirik çalışmalar, geniş ailelerden elde edilen ucuz finansal kaynaklarla işletme büyümeleri arasında olumlu yönde bir etkileşim olduğunu ileri sürmektedirler (örneğin, Altınay ve Altınay, 2008; Barrett ve diğerleri, 2002; Basu, 1998). Etnik girişimler nepo-

tizmi cesaretlendirerek, aynı zamanda ucuz işgücü pazarı oluşturmaktadırlar. Waldinger ve diğerlerinin (1990) ortaya koydukları etkileşim modeline göre, etnik girişimlerin ayakta kalması ucuz işgücüne ve düşük maliyetli sermaye sunan yakın topluluk ağına bağlı olmaktadır.

Bankalardan, muhasebecilerden, işletme danışmanlarından ya da destek hizmeti veren kuruluşlardan etnik girişimlere kurumsal bilgi akışı oldukça düşüktür (Fadahunsi ve diğerleri, 2000). Bunun yerine işletmenin varlığını devam ettirebilmesi ve büyümesi için ihtiyaç duyduğu pazar ile ilgili bilgi akışında, aile üyeleri ve arkadaşlar gibi resmi olmayan sosyal ağlar daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Fadahunsi ve diğerleri, 2000). Dolayısıyla güçlü bağlara ve resmi olmayan ağlara sahip etnik işletmeler, diğer işletmeler ile kıyaslandığında daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır (Basu ve Altinay, 2002; Werbner, 1990; Waldinger ve diğerleri, 1990).

Barrett ve arkadaşları (2002), sadece kendi etnik grupları içinde faaliyette bulunan işletmelerin, etnik pazarları dışındaki müşterilerle iletişimlerinin yetersiz olmasından dolayı işletmelerinin büyümelerinin sınırlı olacağını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte etnik işletmelerin, özellikle başlangıç aşamalarında büyük ölçüde etnik ürünleri satmalarının, işletme sahipleri için hem dillerini ve kültürlerini bildikleri bir müşteri kitlesi ile karşı karşıya kalmaları açısından hem de aynı etnik kökenli müşteri potansiyeline sahip olmaları açısından avantajlı bir durum oluşturmaktadır (Ram ve Hillin, 1994; Werbner, 1990).

Diğer yandan, etnik girişimcilerin yaşadığı, 'yaşamakta oldukları ülkede konuşulan

yerel dile yeterli seviyede hâkim olmamak' olarak tanımlanabilen (Mora ve Dávila, 2007) dil engeli sosyal sermaye aracılığıyla kişiyi ticari girişimde bulunmaya çeken bir faktöre dönüşebilmektedir. Bu özellik, 'kişinin yaşamakta olduğu ülkenin ana dilini değil, ait olduğu etnik topluluğun dilini kullanmak zorunda kalması veya bunu tercih etmesi' olarak yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla, ait oldukları etnik topluluğun dilini kullanarak kendisini o topluluğun bir parçası hissetmesine ve o topluluğun kendisine sunduğu ekonomik fırsatlardan yararlanmasına olanak tanımaktadır. Burada sunulan bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, etnik girişimcilerin sahip oldukları sosyal sermayelerinin, girişimlerini oluşturma ve yaşatma noktasında olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. Sunduğu fırsatlar aracılığıyla sosyal sermaye özellikle finansal kriz dönemlerini başarılı bir biçimde geçirmeleri için etnik girişimlere daha fazla güç kazandırmaktadır (Batjargal, 2003, s. 547).

Finansal Kriz

"Birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme", "büyük sıkıntı" ve "bunalım" gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmakta olan *kriz* kelimesi esasen "önceden bilinmeyen, hesaba alınmayan ya da öngörülmeleyen bazı gelişmelerin, makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları, dolayısıyla girişimcileri ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması" anlamına gelmektedir (Aktan ve Şen, 2001, s. 1225; Oktar ve Dalyancı, 2010, s.2). Son yaşanan 2007 küresel finansal kriz ile ilgili ortaya atılan görüşler; bu krizin finansal krizin reel sektöre yansımaları olduğu ve kapitalist düzenin yarattığı bir kriz olarak ortaya çıktığı şeklindedir (Akgüç, 2009). Krizi ortaya çıkaran nedenler arasında, son dönemlerde

ABD'nin gayrimenkul piyasasında ortaya çıkan aşırı fiyat artışları, ülkedeki temel finansal kuruluşların kredibilitesi düşük olan riskli kişilere konut kredileri vermeye başlaması, bunun sonucu olarak finansal kesimin büyük risk alması, bu kredilerin geri ödenmemesi ve bunları önlemek amacıyla kullanılan finansal araçların etkin bir şekilde işletilememesi sonucu piyasaya çıkarılan milyar dolarlar sayılmaktadır (Altuntepe, 2009, s. 134).

Kazgan (2012, ss. 276-280) küresel finansal krizin çıkış nedenlerini ve dünya geneline yayılarak ekonomik krize dönüşünü üç noktadan hareketle açıklamaktadır. İlk olarak, FED'in kısa vadeli faizi % 1'e düşürüp kredi genişlemesinin ve düşük faizin yolunu açması, kamu askeri harcamalarında artışın olması, vergi indirimi ile halkın harcama artışının desteklenmesi, düşük faizli eşik altı ipotekli ev kredilerinin sunulması sonucunda genişleyen likidite kaynaklarının yaratılmasıdır. Bu bağlamda büyüyen ABD mali fonları çeşitli biçimlerde dünyaya yatırım yaparken, şirketler doğrudan yatırımlar ile dünyaya yayılmıştır. Faiz haddi düşüşü her yerde yatırımı canlandırmış ve böylece finansal çeşitlenme çeşitli yollardan dünyaya yayılmıştır. İkinci olarak, mevcut koşullar sonucunda bir grup ülke dolar rezervleri biriktirip hızla büyürken, bunun karşılığında bir grup ülke ise büyürken dış açıklarını da büyütmişlerdir. Düşük gelirli halka, FED'in düşürdüğü faiz haddi sonucunda eşik-altı ipotekli düşük ev kredisi açılıp, bu borçlar sigortalanıp tahvilleştirilerek derecelendirme kurumlarının(AAA) derecesi ile her yerde pazarlanmıştır. Ancak FED'in kısa vadeli faizleri yükseltmesiyle birlikte bu kesim borçlarını ödeyemez duruma gelmiş ve bu durum finansal dalgalanmalara neden olmuş,

birbiriyle bağımlı olan ABD piyasalarında önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. 2007'de finansal balonu ABD'de patlayınca, bunun 2008'de küreselleşmesinin bir kaynağı, dış kredi daralmasını izleyerek dış açık verenlerde bu açıkların artık karşılanamaz olmasıdır. Krizin ABD dışına yayılmasında üçüncü öge ise, serbestleşen ve neredeyse kendi kurallarını kendi koyma durumuna giren ABD finansının yarattığı toksik kâğıtların yarattığı güven bunalımıdır. Toksik kâğıtlar kurallara uymayan, değeri belirlenemeyen, geçerliliği kuşkulu tahvillerdir. Bu güven bunalımının nedeni de sahip olunulan varlık kalemlerinin değerlerinin bilinemeyişi sonucu bankaların kredi veremeyişidir (Kazgan, 2012, ss. 276-280).

2007 küresel krizi daha önceki dönemlerde yaşanan krizlerden ayıran en önemli özellik bu krizin sadece gelişmekte olan ülkeleri değil aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de ağırlıklı olarak etkisi altına almış olmasıdır. Aslında küresel kriz en çok kendisini gelişmiş ülkelerde hissettirmiştir (Altuntepe, 2009, s. 136). Krizin en şiddetli etkisi belki ABD'den de öte, Avrupa ülkelerinde olmuştur. İç krediler ve dış açıklar, kamu borçluluğu Doğu ve Güney Avrupa'da patlarken, Fransız ve İngiliz bankaları da toksik kâğıtlar ile savaşmışlardır (Kazgan, 2012, s. 280).

Küresel finansal kriz banka küresel büyüme oranlarını düşürmüş, enflasyonist etkiye yol açmış ve regülasyon taleplerinin daha yüksek sesle dillendirilmesine neden olmuştur (Alantar, 2008). Kriz sonrası ABD başta olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerin neredeyse tamamında baş gösteren durgunluk yerini hızla şiddetli bir küçülmeye bırakmıştır. AB ülkelerinde de kriz dönemde ilk defa küçülme yaşanmış, işsizlik oranlarında şiddetli artışlar yaşanmıştır. Euro Alanı 2009

yılında % 4.1 oranında küçülerek tarihindeki en büyük daralmayı yaşamıştır.

Küresel kriz, yatırımların ertelenmesine yol açarak girişimciliği olumsuz etkilemiştir. Klapper ve Love (2010) 95 ülkedeki yeni girişimci firmalarını ele alarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında 2007 finansal krizinin yeni firma açılışları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar, hemen hemen tüm ülkelerde ekonominin itici güçlerinden olan yeni girişimci oranlarında kriz boyunca keskin bir düşüş olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomilerde finansal krizin yeni girişimci firmalar üzerindeki olumsuz etkisinin diğer ekonomilerle kıyaslandığında daha büyük olduğu görülmektedir (Klapper ve Love, 2010). Avrupa ülkeleri açısından değerlendirildiğinde, 2007-2008 yılları arasında ise yeni kurulan girişim sayısı sadece Fransa'da çok düşük bir oranda artış göstermiştir. Diğer ülkelerde yeni kurulan girişim sayısında 2007 yılına oranla yüzde 30'lara varan oranlarda düşüşler yaşanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde yeni kurulan girişim sayısının krizin de etkisiyle 2008 yılında ülkelerde yaklaşık yüzde 5-30 oranlarında, 2009 yılında ise yüzde 5-25 oranlarında azalmıştır (Coşkun, 2011).

Bununla birlikte, gelişmiş şehir ekonomilerinin standart bir özelliği olarak etnik azınlık kapitalizmi durgunluğa ve ekonomik krizlere rağmen, azaltmaktan ziyade artmaktadır (Barrett, Lones ve McEvay, 1996). Almanya'nın da 2007 yılında başlayan ve 2008'den itibaren etkilerinin hissedilmeye başlandığı küresel krizden belli bir oranda dahi olsa olumsuz etkilendiği görülmektedir. Ancak bu ülkede yaşayan Türk etnik girişimciler tarafından işletilen etnik girişimlerin sayılarında, cirolarında ve bu

işletmelerde istihdam edilen çalışan sayılarında bir artış olduğu gözlemlenmektedir (ATİAD, 2010, 2011; Türkiye Araştırmalar Merkezi, 2011). Diğer bir ifadeyle, küresel finansal kriz Almanya'daki Türk etnik girişimler üzerinde olumsuz herhangi bir etki yaratmamış, aksine bu işletmelerin kriz öncesi yükselen trendleri krize rağmen devam etmiştir. Bunun bir nedeni olarak yaşanan işsizlik nedeniyle Türklerin girişimci olmaya itilmesi düşünülmektedir.

Kriz yarattığı belirsiz çevre ile firmalar için bir tehdit unsuru olmakla birlikte aslında bazı fırsatlar da yaratmaktadır (Yelkikalan ve Köse, 2012, s. 295). Krizin yarattığı işsizlik, girişimci sayısının artmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, Almanya'daki Türk etnik girişimlerindeki olumlu gelişmenin, işsizliğin itici gücü kadar sahip oldukları sosyal sermayenin etkisinin de büyük olduğu düşünülmektedir. Sosyal sermaye firmaların performansını, büyümesini ve ayakta kalmasını olumlu yönde etkilemektedir (Bates, 1999). Her firma sosyal bağlamı içine yerleşiktir ve her küçük işletme bu bağlamdaki ağlara katılımdan etkilenmektedir (Bates, 1999). Kriz tüm dünyada finansal kaynakları tedarik etme ve yönetme güçlüklerinin ortaya çıkmasına ve belirsiz ortamların yaratılmasına neden olmaktadır. Girişimciler de firmalarını kurulabilmek ya da faaliyetlerine devam edebilmek için finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. ABD, İngiltere ve çoğu Avrupa ülkesinde girişimciler bankalardan elde ettikleri finansal desteğe odaklanırken, Türklerde aile ve arkadaşlar genellikle başlıca finans kaynağını oluşturmaktadır. Bu durumda sosyal sermaye, en azından belli bir ticari işletmenin açılması aşamasında mali sermayenin eksikliğini telafi etmektedir. Diğer bir

ifadeyle, bu durum Türklerin finansal krizi yönetmede sahip oldukları sosyal sermayenin olumlu etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal Sermaye

Farklı disiplinler tarafından ele alınan bir kavram olduğu için sosyal sermayeye ilişkin farklı bakış açıları ve farklı tanımlamalar ortaya çıkmaktadır. Ancak yazında bu kavrama ilişkin üzerinde hemfikir olunan ortak nokta; aktörlerde değil, aktörlerin diğer aktörlerle kurduğu ilişkilere yerleşik olduğudur (Gulati ve Gargiulo, 1999; Gulati, Dialdin ve Wang, 2002). Aktörün sosyal ağlarda veya sosyal yapılarıdaki üyelikle-riyle elde ettikleri kaynaklar bütünü olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal sermaye *ne bildiğin değil, kimi tanıdığınla* ilgilenmekte (Luthans ve diğerleri, 2004), sosyal ilişkilerin ekonomik faaliyetleri nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Adler ve Know (2002)'a göre, iş bulma, kariyer başarısı, ürün yeniliği, örgütler arası ilişkiler gibi sosyal alandaki başarının bir açıklayıcısı olarak ele alınmaktadır. Sosyal yaşamın özsel niteliği hemşehrilik, etnik köken gibi çeşitli sosyal bağların (Krackhardt ve Hanson, 1993), iş veya işle ilgili olmayan fikir alışverişleri, işbirliği gibi farklı amaçlar için kullanılmasıyla sosyal sermaye sosyal yapının kullanılabilirliği anlamına gelmektedir.

İlgili yazın incelendiğinde sosyal sermaye kavramına özgü çeşitli sınıflandırmalar olduğu görülmektedir. Putnam (1995) sosyal sermayeyi bağlayıcı, köprü kurucu ve birleştirici olarak üç boyutta incelemektedir. Entelektüel sermayenin yaratılmasındaki rolünden hareketle Nahapiet ve Ghoshal (1998) sosyal sermayeyi yapısal, ilişkisel ve bilişsel boyutlarda ele almaktadırlar. Hetty

Van Emmerick (2006) katı ve yumuşak sosyal sermaye sınıflandırmasını ileri sürmektedirler. Leana ve Van Buren (1999), analiz düzeylerine ve sonuçlarına dayanarak kamu malı ve özel mal olarak sınıflandırmaktadır. Sosyal sermayeyi kamu malı olarak görenler, bu olguyu makro düzeyde incelemekte; sosyal sermayenin topluma doğrudan, bireye ise dolaylı yardımı olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Buna karşın sosyal sermayeyi özel mal olarak benimseyenler ise sosyal sermayeyi mikro düzeyde ele almakta, sosyal sermayenin bireye doğrudan, topluma dolaylı yardımı olduğunu ileri sürmektedirler (Leana ve Van Buren, 1999, s. 539-541). Adler ve Kwon (2002) ise yaptıkları çalışmayla sosyal sermayeyi farklı bir yaklaşımla sınıflandırarak kamu malları modelini *dışsal sosyal sermaye*, özel mallar modelini *içsel sosyal sermaye* isimleri vererek ifade etmektedirler. Daha önce de ifade edildiği üzere, çalışmanın içeriğine daha uygun olacağı ve etnik girişimci ilişkilerini daha kapsamlı yansıtacağı düşüncesiyle bu çalışma kapsamında Adler ve Know (2002)'un sosyal sermaye sınıflandırılmasından hareket edilmektedir.

Dışsal boyutta sosyal sermaye çalışmalarına Burt (1992), Bourdieu ve Wacquant (1992) ve Baker (1990) öncülük etmektedir. Bu boyut, aktörü diğer aktörlere bağlayan sosyal ağda yer alan bir sermaye olarak ele almaktadır (Adler ve Kwon, 2002). Diğer bir ifadeyle, sosyal sermayenin bir aktörün sosyal ilişkilerinden doğan ve ona çeşitli avantajlar sağlayan kaynaklar ve fırsatlar bütünü olduğunu vurgulamaktadır (Özen ve Aslan, 2006). Birey ve grupların eylemleri, sosyal ağlarda diğer aktörlerle olan doğrudan ya da dolaylı bağları sayesinde kolaylaştığını savunan bu görüş, bireyin veya

grupların başarılarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda aktörlerin sosyal sermayelerini irdeleyebilmek için, aktörün içinde bulunduğu sosyal ağın büyüklüğüne, yoğunluğuna, ağ içinde bulunma süresine, yerleşik ve mesafeli ilişkilere bakılmaktadır (Burt, 1992, 1997, 2004, 2005a, 2005b). Dışsal sosyal sermaye yaklaşımını irdeleyen çalışmalara bakıldığında, “bilişsel güven”, “sosyal ilişkiler”, “sosyal ağ yapısı”, “dış gruba güven” ve “zayıf-güçlü bağlar” gibi anahtar sözcüklere rastlanılmaktadır.

Sosyal ağlar, sosyal sermayenin vazgeçilmez kaynağıdır. Ağlar, çevredeki fırsatlar hakkında bilgi almayı ve bu fırsatları kontrol etme imkânı vermektedir. Kariyer gelişiminde başarılı olan azınlık yöneticileri incelendiğinde bu kişilerin dışsal sosyal sermayeye de önem vererek hem aynı ırktan hem de karşı ırktan bireylerle ilişkiler geliştirdiği ortaya çıkmaktadır (Ibarra, 1995). Farklı gruplarla etkileşim içinde olunması, grup üyelerinin birbirlerini anlamasını, önyargılarının ortadan kalkmasını, iç gruptaki üyelüğün önemini azaltarak dış gruba bağlılık oluşturulmasını sağlamaktadır (Labianca ve diğerleri, 1998). Birey, ne kadar farklı gruplardan insanlarla iletişime geçerse, sorunlara önerdiği çözüm yolları da farklılaşacak ve bu da yaratıcılığı arttıracaktır. Bu noktada karşımıza bağların yapısal konfigürasyonlarını diğer bir ifadeyle bağların gücünü açıklayan zayıf ve güçlü bağlar çıkmaktadır (Granovetter, 1973; Uzzi, 1996).

Granovetter (1973)'e göre, bireyler arasındaki bir bağın gücü, bağı biçimlendiren zamanın miktarının, duygusal yoğunluğunun, içtenliğinin ve karşılıklı yükümlülüklerin bir kombinasyonudur. Güçlü bağlar, sık olarak etkileşimde bulunulan ve yoğun

duygusal ilişkilerin olduğu bağlarken zayıf bağlar, daha az etkileşimde bulunulan ve daha az duygusal ilişkilerin yaşandığı bağlardır. Granovetter (1973)'e göre zayıf bağlar, bireyler arasında bir köprü görevi görerek, bilgi gibi önemli kaynakların dağılımını sağlamakta, esnek düşünme imkânı yaratarak farklı ağlara ulaşılmasını, yaratıcılık için gerekli olan becerilerin daha etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Güçlü bağları olanlar yardım etmeye daha fazla motive olmalarıyla birlikte bağların güçlenmesi, birbirine benzer özelliklere ve kaynaklara sahip kişileri bir araya getirerek, yeni kaynaklara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Güçlü bağlar köprü kuran bağlar değildir. Buna karşın Granovetter (1973)'e göre zayıf bağlar içinde olduğumuz kişiler, bizden daha farklı ortamlarda bulunacaklarından dolayı bizim ulaşabileceğimizden daha farklı bilgilere ve gruplara ulaşabilmektedirler ve yeni kaynaklara ulaşma imkânı sağlamaktadır.

Granovetter ve Coleman'ın söylemleri birbiriyle çelişmektedir. Coleman (1990), ağlarda yakınlık ve sıklığın daha fazla sosyal sermaye yarattığını belirtmektedir. Buna karşın Burt (1997), Granovetter'in düşüncelerini destekler nitelikte, örgütler ya da bireyler arası dayanışmanın zayıf bağlar sonucunda oluştuğunu belirtmektedir. Burt (2005a, 2005b), ağ düzeneğindeki örgütlerin zayıf bağlarını boşluk olarak nitelendirmekte ve bu yapısal boşlukların örgütlere rekabet avantajı sağladığını ifade etmektedir. Ağ düzeneğindeki aktörler, yapısal boşlukları doldururken yeterince bilgi sahibi olmaksızın dolayısıyla ağ iletişim kontrolünü elinde tutmaktadır. Adler ve Kwon (2002), sosyal ağlarda bulunan zayıf bağlarla oluşturulan köprüler ile örgütlerin toplumda daha güçlü konuma geldiklerine ve bu örgütlerin di-

ğerlerine oranla daha değişik bilgilere sahip olduklarına dikkat çekmektedir. Lin (1999) ise, amaca yönelik eylemlerde farklı kaynakların daha faydalı olacağını belirttiğinden, bu eylemlerde zayıf bağlar üzerinde durmakla birlikte sadece zayıf bağ veya yapısal boşlukların değil, aynı zamanda bağların hiyerarşik pozisyonundaki konumunun da ulaşılan kaynakların ne kadar değerli olacağını belirtmektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, burada gerçekleştirilen tartışmalar sonucunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmektedir;

Hipotez 1: Dışsal sosyal sermayeye sahip olmak ile Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır

Hipotez 2: Bağların gücü ile Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır.

İçsel boyutta sosyal sermaye çalışmalarına ise Putnam (1995), Fukuyama (1995) ve Coleman (1990) öncülük etmektedir. İçsel sosyal sermaye bir topluluğun işbirliği içinde ortak amaçlara ulaşabilmesini sağlayan sosyal yapı özelliklerine odaklanmaktadır (Özen ve Aslan, 2006). Diğer bir ifadeyle, bu boyutta sosyal sermaye bir kolektivitinin içsel özelliği olarak ele alınmakta ve kolektiviteye bir tutkunluk sağlayarak ortak amaçların gerçekleştirilmesini de kolaylaştırmaktadır (Gulati ve diğerleri, 2002).

Çalışmaya yön vermesi açısından Türk insanının sosyal sermaye potansiyelini inceleyen çalışmalara bakıldığında genellikle içsel sosyal sermayenin yüksek, dışsal sosyal sermayenin ise düşük olduğunun savunulduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle,

le, sosyal sermaye birincil ağlar üzerinden oluşmakta, yerleşik ilişkilere sahip olmaktadır (Buğra, 2001; Karagül ve Masca, 2005). Sargut (2003), Gökalp (2003)'in çalışmasını destekler nitelikte, Türk toplumunu sosyal sermayesi zayıf bir toplum olarak nitelendirmektedir. Buğra (2001), Türkiye'nin sosyal sermayesinin zayıf olduğunu ve bunun da insanların tanımadıkları, kendilerinden farklı insanlara pek güvenmediklerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Dünya Değerler Araştırmasında da Türk insanının birbirlerine güven düzeyleri oldukça düşük çıkmaktadır. Sargut (2003), Türk kültürü özelliklerinden hareketle, Türk insanının toplulukçu, yüksek belirsizlikten kaçınma eğilimi ve yüksek güç mesafesi gibi kültürel değerlerinin irdelendiğinde (Hofstede, 2001; House ve diğerleri, 2004), toplumdaki güven eksikliğinin açıkça görüldüğünü belirtmektedir. Özen ve Aslan (2006) çalışmalarında Sargut (2003)'tan farklı olarak ikincil ilişkiler sırasında güvenin yaratılabildiğini, dolayısıyla dışsal sosyal sermayenin yüksek olduğunu ortaya koymuş olsalar da Türk insanı aile, akraba, hemşeri gibi birincil bağlarla bağlı oldukları kişilere güvenmektedirler.

İçsel sosyal sermaye söz konusu olduğunda, toplulukçu değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Türk toplumu, çok sayıda iç grubun olduğu ve gruplar arası çatışmanın yaşandığı, düşük sinerjili ve toplulukçu bir toplum olarak değerlendirilmektedir (Sargut, 2001). İç grup ilişkileri, samimiyet, yakınlık ve güvenle açıklanmaktadır. Bireyler çevrelerinde yakın hissettikleri kişileri, ailesini ve hemşerilerini iç grup olarak nitelendirmektedirler. Kişi ve iç grubundaki üyeler arasındaki ilişkiler; bağlar, ortak arkadaşlıklar, ortak kurulan ilişkiler ve ortak hedefler

ile güçlenmektedir. Ortak özellikleri ve karşılıklı çıkarları doğrultusunda birincil ilişkilerden oluşan iç grupta, ilişkileri korumak adına adam kayırma veya hemşerilik türü davranışlar sergilenmekte, dış grubu “öteki” olarak görme eğilimi doğmaktadır (Sargut, 2001). Bütün bunların sonucunda ise toplum geneline yayılan bir güven söz konusu olamamakta ve bu düşük güven ise toplumda sosyal sermaye oluşumunu zayıflatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türk toplumu gibi toplulukçu kültürlerde görülen keskin bir iç grup – dış grup ayrımı, genele yayılan bir sosyal sermaye anlayışına zarar vermektedir. Dış gruba güvenilmemesi, onlarla ilişki kurulmaması, kendi iç gruplarına olumlu tutumlar geliştirirken, kendileri dışındakilere olumsuz tutumlar geliştirmeleri (Triandis ve Suh, 2002) sosyal ağların daha çok güçlü bağlardan oluşmasına, ağların küçük kalmasına ve homojen ağ yapılarının oluşmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla toplulukçu bireylerin farklı gruplardan bireylere ulaşmalarını ve ağlarını genişletmelerini sınırlandırabilmektedir.

Bununla birlikte, bireyin iç grupla olan ilişkilerinde, bireyler kendilerini iç gruplarıyla güvende hissetmekte ve duygularını özgürce ifade edebilmektedirler. Türk kültürü gibi toplulukçu kültürlerde bireyler, iç gruplarına karşı olumsuz duygularını bastırmakta ve iç grupla uyum içinde olmaya özen göstermektedirler. Toplulukçu değerler, örgüt içerisinde uyumlu, birbirine yardım etmeye dayalı ilişkilerin oluşmasını sağlayarak, bireylerin birbirine güvenmesini sağlamakta (Wong ve Dean Tjosvold, 2006), dolayısıyla sosyal sermaye oluşumunu olumlu yönde etkilemektedir. İçsel sosyal ağlar bireylerin ve grupların verimliliklerini

etkilemekte, iletişim ağları ile karşılıklılık ve güvenilirlik ortaya çıkmaktadır (Putnam, 2000, s. 18-19). Ayrıca bu ağlar aracılığıyla örgütün insan kaynakları tedarik maliyetleri, personel devir hızları ve işlem maliyetleri düşmektedir (Fernandez ve diğerleri, 2000). Coleman (1994), sosyal sermayenin bireyin ötesine geçerek, iletişim ağlarını kapsadığını ve sosyal sermayede karşılıklılık beklentisi olduğunu ve ilişkilerin ortak değerlerle yönetildiğini öne sürmektedir. Güven ve karşılıklı destekleyici ilişkilerden oluşan sosyal sermaye, bireylerin örgüte karşı olan tutumlarını etkileyerek, örgütsel bağlılıklarının artmasına neden olmaktadır.

Burada ifade edilen çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde aşağıdaki hipotez geliştirilmektedir;

Hipotez 3: İçsel sosyal sermayeye sahip olmak ile Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır.

Araştırmanın Metodolojisi

Örneklem ve Veri Toplama

Tesadüfi ve sistematik hataları engellemek düşüncesiyle araştırma örnekleme kasıtlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmanın örnek kümesini, Almanya'da Türk nüfusunun ve Türk etnik girişimlerinin yoğun olduğu bölgelerden Köln ve Düsseldorf şehirlerinde faaliyette bulunan ve araştırmacıların imkânları çerçevesinde ulaşabildiği 200 Türk etnik girişim oluşturmaktadır. Bu iki şehirde ticari faaliyette bulunan 200 işletmenin sahipleri ile yüz yüze iletişim kurularak önceden hazırlanan soru kağıdı aracılığıyla bilgi edinilmiştir. Örneklemi oluşturan firmaların özellikleri Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2: Çalışmanın Örnekleminin Nitelikleri

	N	%		N	%
Etnik girişimin bulunduğu şehir			Almanya'da yaşayan kaçınıcı nesil bulunduğu		
<i>Koln</i>	100	50	<i>Birinci nesil</i>	0	0
<i>Duesseldorf</i>	100	50	<i>İkinci nesil</i>	28	14
Etnik girişimin büyüklüğü (kişi sayısı)			<i>Üçüncü nesil</i>	107	53
2-4	119	59,5	<i>Dördüncü nesil</i>	65	33
5-6	63	31,5	Etnik Girişimcinin Almanya'da yaşadığı topluluk		
7 ve yukarı	18	9	<i>Türk topluluğu içerisinde</i>	125	62,5
Etnik girişimcinin Türkiye'de yaş. coğrafi bölge			<i>Kısmen Türk topluluğu içerisinde</i>	48	24
<i>Marmara</i>	48	24	<i>Türk topluluğu içerisinde değil</i>	27	13,5
<i>Ege</i>	26	13			
<i>İç Anadolu</i>	85	42,5			
<i>Karadeniz</i>	14	7			
<i>Akdeniz</i>	15	7,5			
<i>Doğu Anadolu</i>	4	2			
<i>Güneydoğu Anadolu</i>	8	4			

Bu çalışmada kullanılan soru kağıdı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, etnik girişimcilerin demografik özelliklerini belirtmeleri istenmektedir. Bunu takip eden bölümde sosyal sermaye ile ilgili 10 soru yer almaktadır. Bu bölüm ile ilgili sorular hazırlanırken benzer araştırmalarda kullanılan soru kağıtları derinlemesine incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada ele alınan sosyal sermaye boyutlarından içsel sosyal sermayeyi değerlendirmede kullanılan ifadeler Western ve diğerleri (2005)'nin çalışmalarından, dışsal sosyal sermayeye ilişkin ifadeler ise Allik ve Realo (2004), Oorschot ve Arts (2005), Western ve diğerleri (2005)'nin çalışmalarından esinlenerek hazırlanmıştır. Son bölümde ise küresel finansal krizin etkilerini değerlendirmek için iki soru bulunmaktadır. Yanıtlama hatalarını en aza indirmek için ifadelerin bir kısmı ters

kodlanmıştır (yani düşük puan alan ifadeler olumlu cümleler olarak sunulmuştur).

Araştırmanın Değişkenleri ve Analiz Yöntemi

Bağımlı değişken: Bu çalışmanın bağımlı değişkenini 2007 küresel finansal krizin etnik girişim üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Bu değişkeni değerlendirmek için iki algısal performans sorusu yöneltilmiş olup sübjektif olarak değerlendirilmiştir. Ancak aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı kategorikler birleştirilerek elde edilen 2*2'lik tablolarda, iki algısal performansın dağılımının birbiriyle çok büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen analiz sonuçları da hemen hemen birbiri ile aynı olduğu için analiz sonuçları değerlendirilirken sadece bir algısal performans sorusu üzerinden yorumlar yapılmaktadır. Aynı zamanda iki soru arasındaki bu büyük ben-

zerlik, katılımcıların verdikleri yanıtların güvenilirliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Bağımsız değişken: Bağımsız değişkenlerden içsel sosyal sermaye, etnik girişimcilerin iç gruplarını oluşturan aile, hemşehri, yakın arkadaş ve etnik topluluktan elde edilen sosyal sermayeleri referans alınarak geliştirilen üç soru ile ölçülmüştür.

Dışsal sosyal sermayeyi ölçmek için ise beş soru yer almaktadır. Bağların gücünü değerlendirmek için de iki soru bulunmaktadır.

Analiz Yöntemi: Çalışmanın değişkenlerinin yapılarına uygun bir yöntem olduğu için ki-kare analizi uygulanmıştır. Ki-kare en fazla kullanılan parametrik olmayan test olarak bilinmektedir. Ki-kare testi, veriler kategorik olduğunda, bu verilerin temsil ettiği değişkenler arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki olduğu yönündeki hipotezleri test etmek için kullanılmaktadır (Akgül, 2005, s. 195-197).

Bulgular

Çalışmanın açıklayıcı istatistikleri Tablo 3'de, soru kağıdında yer alan soruların frekans tabloları da Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 3. Çalışmanın Açıklayıcı İstatistikleri

	N	Min.	Max.	Ort.	St. Sap.
<u>Dışsal sosyal sermaye</u>					
İşyerinin Türklerin erişebileceği bir konumda olması	200	1,00	3,00	1,095	,38303
Müşteri profilinin kimlerden oluştuğu	200	1,00	4,00	1,130	,55193
Müşterinin şahsen tanınması	198	1,00	4,00	1,681	,85779
Müşteri kitlesi ile nasıl haberdar olduğu	200	1,00	4,00	1,800	,57590
Türkler'le ilişkili olmanın müşteri kitlesi açısından Almanlar'a göre avantajlı olması	200	1,00	3,00	1,080	,33789
<u>İçsel sosyal sermaye</u>					
Türklerden tavsiyeler alınması	199	1,00	3,00	1,130	,44155
Sık sık fikir alışverişinde bulunulan kişiler	200	1,00	6,00	3,135	,72067
Yardımcı olabileceği düşünülen kişiler	197	1,00	4,00	1,060	,34456
<u>Bağların gücü</u>					
Türk dernekleri vb. kuruluşlar ile bağlar	199	1,00	5,00	4,271	,66419
Türkler'le ilişkili olmanın ekonomik gelişmelerden haberdar açısından Almanlar'a göre avantajlı olması	200	1,00	3,00	1,075	,33155
<u>Küresel kriz dönemi finansal performans</u>					
Genel olarak finansal krizden nasıl etkilenildi	200	1,00	4,00	2,195	1,44479
Kriz öncesi/sonrası karşılaştırıldığında cironuzda değişme olup olmadığı	200	1,00	3,00	1,100	,41335

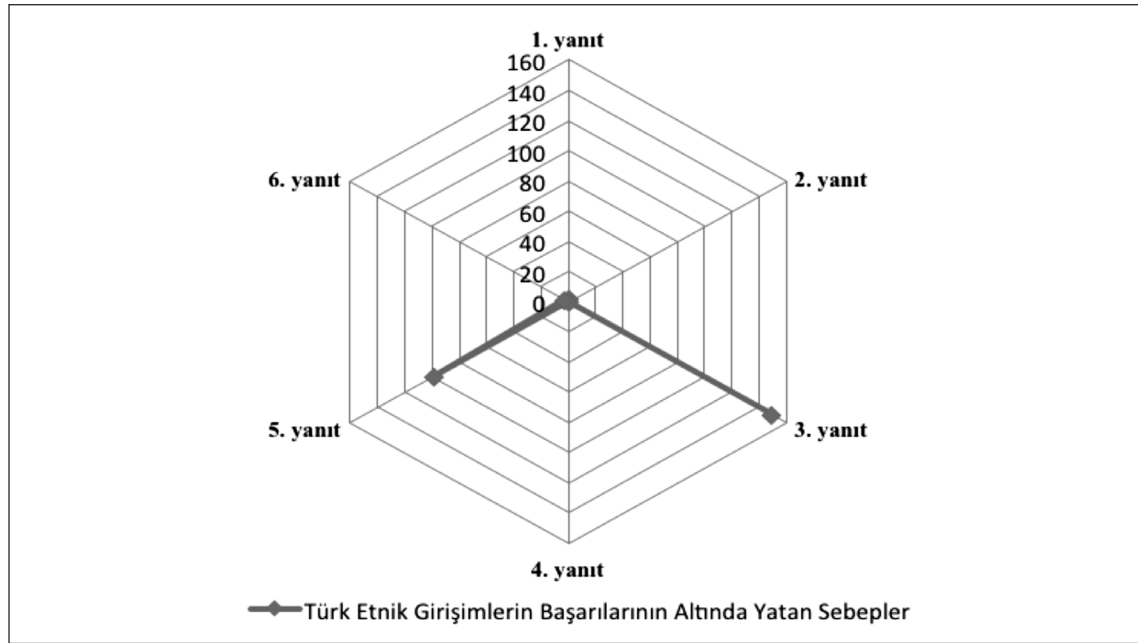
Tablo 4. Soru Kağıdında Yer Alan Soruların Frekans Tablosu

Bağımsız Değişkenler	N	%	Bağımsız Değişkenler	N	%
Dışsal Sosyal Sermaye			İçsel Sosyal Sermaye		
Soru 1. İşyeriniz Türkler'in rahatlıkla ulaşabileceği bir konumda mı?			Soru 6. Çalışma hayatına başlamadan önce çevrenizdeki Türklerden tavsiye aldınız mı?		
Evet	187	93.5	Evet	181	90.5
Kısmen	7	3.5	Kısmen	10	5
Hayır	6	3	Hayır	8	4
Soru 2. Müşteri profilinizi daha çok kimler oluşturur?			Soru 7. Çevrenizde yaşayan ve sık sık fikir alışverişinde bulunduğunuz kişileri nasıl tanımlarsınız?		
Türkler	188	94	Sadece iş arkadaşları	6	3
Almanlar	3	1.5	Sadece aile fertleri	5	2.5
Farklı etnik gruplara mensup kişiler	4	2	Aile ve akraba çevresi	158	79
Her etnik ve sosyal gruptan kişiler	5	2.5	Sadece kendi milletimden olanlar	20	10
Soru 3. Müşterilerinizi şahsen tanıyor musunuz?			Almanlar	5	2.5
Tamamını tanıyorum	104	52	Başka etnik gruplara ait kişiler	4	2
Çoğunu tanıyorum	63	31.5	Soru 8. İhtiyacınız olduğunda yanınızda yer alıp size yardımcı olacaklarını düşündüğünüz şahıslar, s.		
Yarısını tanıyorum	21	10.5	Daha çok Türkler	189	94.5
Bir kısmını tanıyorum	10	5	Daha çok Almanlar	3	1.5
Çok azını tanıyorum	-	-	Değişik milletlerden arkadaşlarım / meslektaşlarım	8	4
Soru 4. Müşteri kitleniz sizden (işyerinizden) nasıl haberdar oluyor?			Bağların Gücü		
İkili doğrudan ilişki kurduğumdan	53	26.5	Soru 9. Almanya'daki Türk topluluğunun kurduğu dernek vb. kuruluşlar ile olan bağlarınızı nasıl tanımlarsınız?		
Doğrudan ilişki kurduğum kişiler ile kurdukları ilişkiler sayesinde	138	69	Hiç yok	1	0.5
Sadece aynı çevrede oturduğumuzdan dolayı	5	2.5	Hemen hemen hiç yok	1	0.5
Tekel konumundayım, müşteri bana gelmek zorunda	4	2	Biraz kuvvetli	6	3
Soru 5. Çevrenizde bulunan ve ilişkili bulunduğunuz Türkler'i göz önünde bulundurduğunuzda, "müşteri kitlesine sahip olma ve bu kitle ile ilişkileri devam ettirme yönünden" kendinizi Almanlar'a karşı daha avantajlı hissediyor musunuz?			Oldukça kuvvetli	112	56
Evet oldukça avantajlı	188	94	Çok kuvvetli	69	34.5
Kısmen avantajlı	8	4	Soru 10. Çevrenizde bulunan ve ilişkili bulunduğunuz Türkler'i göz önünde bulundurduğunuzda, "özellikle ekonomik gelişme ve fırsatlardan haberdar olma yönünden" kendinizi Almanlar'a karşı daha avantajlı hissediyor musunuz?		
Bu konuda Almanlar ile aynı oranda avantajlıyım	4	2	Evet oldukça avantajlı	183	91.5
			Kısmen avantajlı	6	3
			Bu konuda Almanlar ile aynı oranda avantajlıyım	1	0.5
Bağımlı Değişken, s. Küresel Krizin Uluslararası Etnik Girişimler Üzerindeki Etkisi (Algısal Finansal Performans)					
Soru 11. Çalıştığımız işletme, 2007 yılında başlayan ekonomik krizden genel olarak nasıl etkilendi?			Soru 12. 2007 yılı öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında, çalıştığımız işletmenin cironuzda sayısında herhangi bir değişiklik oldu mu?		
Kriz işletmeyi kapanma noktasına getirdi	5	2.5	Arttı	141	70.5
İşletmenin kapanması noktasında olmasa da, kriz işletmeyi olumsuz olarak etkiledi	45	22.5	Azaldı	51	25.5
Krizi hissetmedim	92	46	Aynı kaldı	8	4
Krizden büyüyerek çıktık	58	29			

Katılımcıların genel eğilimini değerlendirmek amacıyla soru kağıdı formunda yer alan “küresel ekonomik krize rağmen, Almanya’da yaşayan etnik girişimlerin işyerleri, işçi sayıları ve cirolarının artmasını ne ile açıklayabilirsiniz? (birden fazla seçenek işaretlenebilir)” sorusuna katılımcılardan sadece 2 kişi “Türkler’in ekonomik alandaki çalışkanlıkları ve disiplinleri (1. yanıt)”, 149 kişi “Türkler’in daha çok Türkler’e yönelik olarak ticari faaliyet yürütmeleri (3. yanıt)”, 99 kişi “Türkler’in ticari faaliyet gösterdikleri alanların, ekonomik kriz vs.’ye bakılmaksızın zaruri ihtiyaç malları tedarikine yönelik olması (5. yanıt)” ve 3 kişi “Türk-

ler arasındaki dayanışma neticesinde etnik Türkler’in yine etnik Türkler’in işletmeleri ile ticaret yapması (6. yanıt)” seçeneklerini işaretlemişlerdir. “Türkler’in ekonomik alanda gösterdikleri cesaret (2.yanıt)” ve “Alman Hükümetinin azınlık işletmelerine gösterdiği kolaylıkların artması (4. yanıt)” katılımcılar tarafından hiç belirtilmemiştir (Grafik 1). Buradan da anlaşılacağı üzere, ilgili alan yazın ile de tutarlı olarak, aynı etnik kökene sahip ürünlerin ve pazarların bulunması diğer bir ifadeyle sosyal sermaye etnik girişimcilerin başarısının altında yatan sebepler olarak sunulmaktadır.

Grafik 1. Küresel Ekonomik Kriz Döneminde, Almanya’da Türk Etnik Girişimlerin Çalışan Sayılarının ve Cirolarının Artmasının Altında Yatan Sebepler

1. yanıt, s. Türkler’in ekonomik alandaki çalışkanlıkları ve disiplinleri; 2. yanıt, s. Türkler’in ekonomik alanda gösterdikleri cesaret; 3. yanıt, s. Türkler’in daha çok Türkler’e yönelik olarak ticari faaliyet yürütmeleri; 4. yanıt, s. Alman Hükümetinin azınlık işletmelerine gösterdiği kolaylıkların artması; 5. yanıt, s. Türkler’in ticari faaliyet gösterdikleri alanların, ekonomik kriz vs.’ye bakılmaksızın zaruri ihtiyaç malları tedarikine yönelik olması; 6. yanıt, s. Türkler arasındaki dayanışma neticesinde etnik Türkler’in yine etnik Türkler’in işletmeleri ile ticaret yapması.

Küresel finansal kriz döneminde Almanya'daki Türk etnik girişimlerin algısal finansal performansı ile sosyal sermayeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ki – kare analizi sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur. Ki-kare analizinde 2*2'den fazla göz mevcut ise, gözlerde yer alan 5'den küçük beklenen değerlerin (expected value) sayısı tablonun toplam göz sayısının % 20'sini geçmemelidir. Bu koşul sağlanmıyorsa tablo boyutunun azaltılması gerekmektedir (Özdamar, 2002, s. 489). Bu nedenle, bu çalışmada 2*2'den fazla gözlü tablolar bu koşulu sağlamadığı için kategorikler birleştirilerek 2*2'lik tablolar elde edilmiştir. 2*2'lik tablolarda ise gözlerdeki beklenen değerlerin herhangi biri 5-25 arasında ise Yates düzeltmesi (continuity correction (a)) uygulanmaktadır; eğer gözlerdeki beklenen değerlerin herhangi biri 5'den küçük ise Fisher ki-kare testi uygulanmaktadır (Özdamar, 2002, s. 488). Bu nedenle, Tablo 5'de yer alan analizlerde continuity correction (a) ya da Fisher testi kullanılarak beklenen değerler ile ilgili sorunlar çözülmeye çalışılmıştır.

Tablo 5'deki bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, etnik girişimin küresel finansal krizden genel olarak nasıl etkilendiği ile dışsal sosyal sermaye arasında kısmen anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, ki-kare analizinin varsayımları gereği çapraz tabloda yer alan beklenen değerlerden biri 5'in altında olduğu için tüm tabloda 2*2'lik düzende devamlılık düzeltmeli ki-kare istatistiği kullanılmış (Akgül, 2005, s. 196), anlamlı ilişkinin hangi gözlerden kaynaklandığını tespit etmek amacıyla adjusted residual değerleri |2|'nin üzerinde olan gözlemler yorumlanmıştır.

Bu açıklamalar ışığında, Tablo 5 *etnik girişimlerin müşteri profillerinin kimlerden oluştuğu* ile finansal krizden etkilenmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır ($x^2= 4.980$; $p<0.01$). Müşterileri Türkler'den oluşan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı (n=179) beklenenden (n=175.8) daha fazladır. Müşterileri yabancı uyruklulardan oluşanlar için ise olumlu etkilenenlerin sayısının (n=11) beklenenden (n=12.2) daha az olduğu görülmektedir.

Çevrede ilişkili bulunulan Türkler açısından “müşteri kitlesine sahip olma ve bu kitle ile ilişkileri devam ettirme yönünden” etnik girişimin Almanlar'a karşı daha avantajlı olup olmaması ile hem finansal krizden etkilenmeleri hem de kriz sonrası ciroları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır ($x^2= 12.14$; $p<0.01$). Çevrede ilişkili bulunulan Türkler açısından “müşteri kitlesine sahip olma ve bu kitle ile ilişkileri devam ettirme yönünden” etnik girişimin Almanlar'a karşı daha avantajlı olduğunu düşünen etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı (n=180) beklenenden (n=176.7) daha fazla iken avantajlı olmadığını düşünenlerden finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı (n=8) beklenenden (n=11.3) daha azdır. Diğer taraftan çevrede ilişkili bulunulan Türkler açısından “müşteri kitlesine sahip olma ve bu kitle ile ilişkileri devam ettirme yönünden” etnik girişimin Almanlar'a karşı daha avantajlı olduğunu düşünen etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumsuz olarak etkilenenlerin sayısı (n=8) beklenenden (n=11.3) daha az iken avantajlı olmadığını düşünenlerden finansal krizden olumsuz olarak etkilenenlerin sayısı (n=4) beklenenden (n=0.7) daha fazladır.

İşyerinin Türkler'in rahatlıkla ulaşabileceği bir konumda olması, müşterilerin şahsen tanınması ve müşteri kitlesinin işletmeden nasıl haberdar olduğu ile etnik girişimin finansal krizden olumlu ya da olumsuz etkilenmesi anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 5).

Buradaki bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, *dışsal sosyal sermayeye sahip olmak ile Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır* şeklinde geliştirilen Hipotez 1, kısmi olarak desteklenmiştir.

Tablo 5: Küresel Finansal Kriz Döneminde Almanya'daki Türk Etnik Girişimlerin Algısal Finansal Performansı ile Sosyal Sermayeleri Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki – Kare Analizi Sonuçları

	Etnik girişimin küresel finansal krizden genel olarak nasıl etkilendiği					
	Olumlu		Olumsuz		Toplam	
	N	%	n	%	n	%
Dışsal Sosyal Sermaye						
İşyerinin Türkler'in rahatlıkla ulaşabileceği bir konumda olması						
Evet	177 [175.8]	94.7	10 [11.2]	5.3	187	100
Hayır	11 [12.2]	84.6	2 [8]	15.4	13	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 2.171$, Continuity Correction = .756; $p > 0.10$; $df = 1$						
Müşteri profilinin daha çok kimlerden oluştuğu						
Türkler	179 [176.7]*	95.2	9 [11.3]	4.8	188	100
Yabancılar	9 [11.3]*	75	3 [0.7]	25	12	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 8.171$, Continuity Correction = 4.980; $p < 0.01$; $df = 1$						
Müşterilerin şahsen tanınması						
Önemli kısmını tanıyorum	158 [157]	94.6	9 [10]	5.4	167	100
Çok azını tanıyorum	30 [31]	90.9	3 [2]	9.1	33	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 0.669$, Continuity Correction = 0.174; $df = 1$ $p > 0.10$						
Müşteri kitlesinin işletmeden nasıl haberdar olduğu						
Doğrudan	184 [184.2]	93.9	12 [11.8]	6.1	196	100
Dolaylı	4 [3.8]	100	0 [0.2]	0	4	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 0.261$, Continuity Correction = 0.00, $p > 0.10$						
Çevrede ilişkili bulunan Türkler açısından "müşteri kitlesine sahip olma ve bu kitle ile ilişkileri devam ettirme yönünden" etnik girişiminiz Almanlar'a karşı daha avantajlıdır						
Evet	180 [176.7]*	95.7	8 [11.3]	4.3	188	100
Hayır	8 [11.3]*	66.7	4 [0.7]	33.3	12	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 16.911$, Continuity Correction = 12.14.; $p < 0.01$; $df = 1$						

İçsel Sosyal Sermaye						
Etnik girişimin kurulmadan önce Türkler'den tavsiye alınması						
Evet	170 [170.1]	93.9	11 [10.9]	6.1	181	100
Hayır	17 [16.9]	94.4	1 [1.1]	5.6	18	100
Toplam	187	94	12	6	199	100
$X^2 = 0.008$, Continuity Correction = 0.00; $p > 0.10$; $df = 1$						
Fikir alışverişinde bulunduğunuz kişiler						
Akraba ve Türkler	183 [179.5]*	95.8	8 [11.5]	4.2	191	100
Yabancılar	5 [8.5]*	55.6	4 [0.5]	44.4	9	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 24.696$, Continuity Correction = 18.074; $p < 0.01$; $df = 1$						
İhtiyaç duyulduğunda yardımcı olabilecek kişiler						
Türkler	181 [178.4]*	95.3	9 [11.6]	4.7	190	100
Yabancılar	3 [5.6]*	50	3 [0.4]	50	6	100
Toplam	184	93.9	12	6.1	196	100
$X^2 = 20.732$ Continuity Correction = 13.605; $p < 0.01$; $df = 1$						
Bağların Gücü						
Türk dernekleri vb. kuruluşlarla olan bağınız						
Kuvvetli	7 [10.3]*	63.6	4 [0.7]	36.4	11	100
Kuvvetli değil	180 [176.7]*	95.7	8 [11.3]	4.3	188	100
Toplam	187	94	12	6	199	100
$X^2 = 18.907$ Continuity Correction = 13.665; $p < 0.01$; $df = 1$						
Çevrede ilişkili bulunulan Türkler açısından						
"özellikle ekonomik gelişme ve fırsatlardan haberdar olma yönünde" etnik girişiminiz Almanlar'a karşı daha avantajlıdır						
Evet	181 [177.7]*	95.8	8 [11.3]	4.2	189	100
Hayır	7 [10.3]*	63.6	4 [0.7]	36.4	11	100
Toplam	188	94	12	6	200	100
$X^2 = 19.028$ Continuity Correction = 13.757; $p < 0.01$; $df = 1$						

* Bu göz için adjusted residual mutlak değeri 2'den büyüktür.

¹ Beklenen değerler parantez içinde yer almaktadır

Almanya'daki Türk topluluğunun kurduğu dernek vb. kuruluşlar ile olan bağların kuvvetli olması ile finansal krizden etkilenmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($\chi^2= 13.665$; $p<0.01$). Türk dernekleri ile bağlantıları kuvvetli olan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=7$) beklenenden ($n=10.3$) daha azdır. Türk dernekleri ile bağlantıları kuvvetli olmayan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=180$) beklenenden ($n=176.7$) daha fazladır. Diğer taraftan, Türk dernekleri ile bağlantıları kuvvetli olan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumsuz olarak etkilenenlerin sayısı ($n=4$) beklenenden ($n=0.7$) daha fazladır. Türk dernekleri ile bağlantıları kuvvetli olmayan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumsuz olarak etkilenenlerin sayısı ($n=8$) beklenenden ($n=11.3$) daha azdır.

Çevrede ilişkili bulunulan Türkler açısından "özellikle ekonomik gelişme ve fırsatlardan haberdar olma yönünde" etnik girişiminiz Almanlar'a karşı daha avantajlı olması ile hem finansal krizden etkilenmeleri hem de kriz sonrası ciroları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($\chi^2= 13.757$; $p<0.01$). Almanlar'a karşı daha avantajlı olan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=181$) beklenenden ($n=177.7$) daha fazla iken avantajlı olmayan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=7$) beklenenden ($n=10.3$) daha azdır.

Tablo 5'de yer alan bağların gücü ile ilgili bölüm genel olarak değerlendirildiğinde *zayıf bağlara sahip olmak ile Almanya'daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır* şeklinde geliştirilen Hipotez 2 desteklenmiştir.

Etnik girişimcilerin fikir alışverişinde bulunduğu kişilerin Türkler olup olmaması ile hem finansal krizden etkilenmeleri hem de kriz sonrası ciroları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır ($\chi^2= 24.696$; $p<0.01$). Türkler ile fikir alışverişinde bulunan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=183$) beklenenden ($n=179.5$) daha fazladır. Yabancılar ile fikir alışverişinde bulunanlar için ise olumlu etkilenenlerin sayısının ($n=8$) beklenenden ($n=11.5$) daha az olduğu görülmektedir.

İhtiyaç duyulduğunda yardımcı olabilecek kişilerin Türkler olup olmaması ile hem finansal krizden etkilenmeleri hem de kriz sonrası ciroları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya koymaktadır ($\chi^2= 20.732$; $p<0.01$). İhtiyaç duyulduğunda Türklerden yardım alan etnik girişimlerden küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısı ($n=181$) beklenenden ($n=178.4$) daha fazladır. Yabancıardan yardım alanlar için ise olumlu etkilenenlerin sayısının ($n=9$) beklenenden ($n=11.6$) daha az olduğu görülmektedir.

Etnik girişimin kurulmadan önce Türkler'den tavsiye alınması ile etnik girişimin finansal krizden olumlu ya da olumsuz etkilenmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 5’de yer alan içsel sosyal sermaye ile ilgili bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, *içsel sosyal sermayeye sahip olmak ile Almanya’daki Türk etnik girişimlerin küresel finansal kriz dönemindeki başarıları arasında bir ilişki vardır* şeklinde geliştirilen Hipotez 3, kısmi olarak desteklenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın sonucunda ulaşılan temel bulgular, sosyal sermayelerinin Türk etnik girişimlerinin kriz dönemini başarılı bir biçimde geçirmelerinde rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle içsel sosyal sermayenin dışsal sosyal sermayeye kıyasla Türk etnik girişimcileri için daha etkili olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Türk insanının içsel sosyal sermayesinin yüksek olduğunu savunan alanyazın (örneğin, Buğra, 2001; Sargut, 2003; Karagül ve Masca, 2005) ile tutarlılık göstermektedir. Türk etnik girişimler arasında sosyal sermaye birincil ağlar üzerinden oluşma ve yerleşik ilişkilere sahip olma eğilimindedir. Bununla birlikte, içsel sosyal sermaye kadar etkin olmasa da Türk etnik girişimciler arasında ikincil ilişkiler sırasında güvenin yaratılabildiği, dolayısıyla dışsal sosyal sermayenin de kriz yönetmede etkili olduğu görülmektedir.

Sunduğu fırsatlar aracılığıyla sosyal sermaye Almanya’daki Türk etnik girişimlerine daha fazla güç kazandırmaktadır. Bu işletmeler, büyük ölçüde etnik ürünleri satmaları, işletme sahipleri için hem dillerini ve kültürlerini iyi bildikleri bir müşteri kitlesi ile karşı karşıya kalmaları açısından hem de aynı etnik kökenli müşteri potansiyeline sahip olmaları açısından avantajlı bir duru-

ma sahip görünmektedirler. Sosyal sermaye, daha güvenli pazar ortamının sağlanmasında özel olanaklar sunmaktadır

Çalışma bulguları, Burt (1997), Granovetter ve Adler ve Kwon (2002)’u destekler nitelikte zayıf bağları olan Türk etnik girişimlerin, küresel finansal krizden olumlu olarak etkilenenlerin sayısının beklenenden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal ağlarda bulunan zayıf bağlarla oluşturulan ilişkiler, örgütleri toplumda daha güçlü bir konuma getirmekte, farklı kaynaklar daha faydalı olabilmektedir.

Bununla birlikte çalışmada elde edilen bulgular ile ilgili literatürün ters düştüğü bir nokta, etnik girişimlerin devamlılığını sağlayan sebeplerdir. Baycan-Levent ve Kundak (2006)’ın çalışmalarında İsviçre’deki Türk girişimlerinin sadece kendi etnik grubuna değil, aksine büyük oranda (%84) diğer gruplara hizmet etmekte olduğunu ve bu yönüyle, Türk girişimcilerin etnik ‘zincirlerini’ kırmakta olduklarını ve başarılı bir gelişme gösterdikleri ileri sürmektedir. Bu çalışmaya katılan etnik girişimciler (%74.5) ise, Almanya’da yaşayan Türk etnik girişimlerinin küresel ekonomik krize rağmen gösterdikleri başarılarının altında kendi etnik gruplarına hizmet etmelerimin yattığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte katılımcılar verdikleri bu yanıtlarla, aynı etnik kökene sahip ürünlerin ve pazarların bulunmasının diğer bir ifadeyle sosyal sermayelerinin Almanya’daki Türk etnik girişimlerinin yaşamlarına devam etmede önemli bir kriter olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar Türklerin girişimci kişilik özelliklerine ve Alman Hükümetinin verdiği teşviklere önem vermemektedirler.

Çalışma yukarıda ifade edilen katkıların yanı sıra bazı kısıtları bünyesinde barındırmaktadır. Bu kısıtlardan ilkinin, araştırmanın örnekleme oluşturmaktadır. Sadece Almanya'da iki şehirde faaliyette bulunan etnik girişimler yerine çalışmanın diğer şehirlere ya da ülkelere yönelik olarak genişletilmesinin ilginç bir araştırma konusu olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın diğer bir kısıtı ise küresel finansal kriz döneminden başarıyla çıkan etnik girişimlerin örnekleme dahil olmasıdır. Kriz dönemini başarıyla atlatamayan etnik girişimcilerin birlikte ele alındığı bir araştırmanın önemli açılımlar sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak bu durumda kıyaslama

yapabilmek için sektör, faaliyette bulunulan bölge, büyüklük gibi durumsal ve kurumsal bağlamların standardize edilmesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışmada kontrol değişkenlerinin etkilerinin ele alınmayışı da başka bir kısıtı oluşturmaktadır. Kontrol değişkenleri ile çeşitlendirilmiş bir veri seti ile çalışma bulgularının sağlamlığının artırılacağı düşünülmektedir. Özellikle kişilik özelliklerinin ve kültürün, sosyal sermaye ile objektif finansal performans arasındaki ilişki üzerindeki moderatör etkilerinin ele alınacağı çalışmaların önemli açılımlar sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, P. S. ve Kwon, S. (2002). Social Capital: Prospects for A New Concept. *Academy of Management Review*. 27 (1), 17-40.
- Akgüç, Ö. (2009). Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 42, 6-15.
- Akgül, A. (2005). *Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri «Spss Uygulamaları»*. 3.baskı. Ankara: Emek Ofset.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. 7(42), 1225-1230.
- Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye ve Finans Yazıları*. 08 Kasım 2014 tarihinde http://www.finanskulup.org.tr/maliye_finans/maliyefinans.html adresinden erişildi.
- Allik, J. ve Realo, A. (2004). Individualism-Collectivism and Social Capital. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 35 (1), 29-49.
- Altınay, L. ve Altınay, E. (2008). Factors Influencing Business Growth: the Rise of Turkish Entrepreneurship in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. 14 (1), 24-46.
- Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi. *SDÜ Vizyoner Dergisi*. 1(1), 129-145.
- Amorós, J. E. ve Bosma, N. (2013). *Global Entrepreneurship Monitor (GEM) 2013 Global Report*.
- ATİAD (2010). *Avrupa ve Almanya'daki Türk Girişimciler*. Düsseldorf (Almanya): ATİAD Yayınları.
- ATİAD (2011). *Türk-Alman Girişimci Kılavuzu*. Düsseldorf (Almanya): ATİAD Yayınları.
- Baker, W.E. (1990). Market Networks and Corporate Behavior. *American Journal of Sociology*. 96, 589-625.
- Barrett, G. A., Jones, T. P. ve McEvoy, D. (1996). Ethnic Minority Business: Theoretical Discourse in Britain and North America. *Urban Studies*. 33(4-5), 783-809.
- Barrett, G., Jones, T., McEvoy, D. ve McGoldrick, C. (2002). The Economic Embeddedness of Immigrant Enterprise in Britain. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*. 8 (1/2), 11-31.
- Basu, A. (1998). An Exploration of Entrepreneurial Activity among Asian Small Business in Britain. *Small Business and Economics*. 10, 313-326
- Basu, A. ve Altınay, E. (2002). The Interaction between Culture and Entrepreneurship in London's Immigrant Business. *International Small Business Journal*. 20 (4), 371-394.
- Bates, T. (1999). Race, Self-Employment, and Upward Mobility: An Illusive American Dream; Response to John Sibley Butler's Review Essay. *Small Business Economics*. 12, 189-190.
- Bates, T. (1997). *Race, Self-Employment and Upward Mobility: An Illusive American Dream*. Washington, D.C: The Woodrow Wilson Center Press.
- Batjargal, B. (2003). Social Capital and Entrepreneurial Performance in Russia: A lon-

- itudinal Study. *Organization Studies*. 24, 535-556.
- Baycan Levent, T. ve Kundak, S. (2006). İş-çiçre'nin Girişimci Türkleri. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, Bişkeke 25-27 Mayıs, 405-417.
- Baycan-Levent, T. ve Nijkamp, P. (2009). Characteristics of Migrant Entrepreneurship in Europe. *Entrepreneurship & Regional Development*. 21(4), 375-397.
- Baycan-Levent, ve T., Kundak, S. (2009). Motivation and Driving Forces of Turkish Entrepreneurs in Switzerland, Innovation. *The European Journal of Social Science Research*. 22(3), 283-308
- Bourdieu, P., ve Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Buğra, A. (2001). *Kriz ve Geleneksel Sosyal Refah Devleti*. İstanbul: VI. Arastırma Zirvesi.
- Burt, R. (2004). *Structural Holes versus Network Closure as Social Capital*. 04 Mayıs 2004 tarihinde <http://faculty.chicagogsb.edu/ronald.burt/research/SHNC.pdf> adresinden erişildi.
- Burt, R. (2005a). *Brokerage and closure*. New York: Oxford University Press.
- Burt, R. (2005b). Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital. *Academy of Management Review*. 31 (3), 757-772.
- Burt, R. S. (1997). The Contingent Effect of Social Capital. *Administrative Science Quarterly*. 42 (2), 339-366.
- Burt, R. S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Harvard: Harvard University Press.
- Caliendo, M. ve Kritikos, A. S. (2009). Startups by the Unemployed: Characteristics, Survival and Direct Employment Effects. *Small Business Economics An Entrepreneurship Journal*.
- Chaganti, R. ve Greene, P. (2002). Who Are Ethnic Entrepreneurs? A Study of Entrepreneurs' Ethnic Involvement and Business Characteristics. *Journal of Small Business Management*. 40(2), 126-143.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Collins, C. J. ve Clark, K. D. (2003). Strategic Human Resource Practices, Top Management Team Social Networks and Firm Performance: The Role of Human Resource Practices in Creating Organizational Competitive Advantage. *Academy of Management Journal*. 46(6),740-751.
- Constant, A. F., Shachmurove, Y., ve Zimmermann, K. F. (2003). What Makes an Entrepreneur and does it Pay? : Native Men, Turks, and Other Migrants in Germany. *IZA Discussion paper series*, No. 940.
- Constant, A., Shachmurove, Y. ve Zimmermann, K. F. (2001). The Role of Turkish Immigrants in Entrepreneurial Activities in Germany. *Penn Institute for Economic Research, PIER Working Paper* 05-029.
- Constant, A. ve Zimmerman, K. (2006). The Making of Entrepreneurs in Germany: Are Native Men and Immigrants Alike?. *Small Business Economics*. 26, 279-300.
- Coşkun, A. (2011). Küresel Krizin Girişimcilik Üzerine Etkisi: Piyasaya Yeni Giren Firmalar Açısından Ülke Karşılaştırması. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 2, 128-134.

- Crul, M. ve Vermeulen, H. (2003). The Second Generation in Europe. *International Migration Review*. 37 (4), 765-986.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatı ile Dışişleri Bakanlığı (www.csgb.gov.tr)
- Dyer, L. M. ve Ross, C. A. (2000). Ethnic Entreprises and their Clientele. *Journal of Small Business Management*. 39 (2), 48-66.
- Evans, M. (1989). Immigrant Entrepreneurship: Effect of Ethnic Market Size and Isolated Labor Pool. *American Sociological Review* 54(6), 950-962.
- Fadahunsi, A., Smallbone, D. ve Supri, S. (2000). Networking and Ethnic Minority Enterprise Development: Insights From A North London Study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 7 (3), 228-40.
- Fernandez, R. M., Castilla, E. J. ve Moore, P. (2000). Social Capital at Work: Networks and Employment at a Phone Center. *American Journal of Sociology*. 10(5), 1288-1356.
- Fukuyama, f. (1995). Global Economy and Social Capital. *Foreign Affairs*. 74 (5), 89-104.
- Gökalp, N. (2003). Ekonomide Güven Faktörü. *Yönetim ve Ekonomi*. 10 (2), 163-174.
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 78 (6), 1360-1380.
- Gries, T., ve Naudé, W. (2010). Entrepreneurship, Structural Change and A Global Economic Crisis. *Working paper // World Institute for Development Economics Research*, No. 57, ISBN 978-92-9230-294-8.
- Gulati, R., Dialdin D. A., ve Wang, L. (2002). Organizational Networks. J.A.C., Baum (Der.). *The Blackwell Companion to Organizations*: 281-303, Oxford: Blackwell.
- Gulati, R., ve Gargiulo, M. (1999). Where do Interorganizational Networks Come from? *The American Journal of Sociology*. 104 (5), 1439.
- Hetty Van Emmerick, I. J. (2006). Gender Differences in the Creation of Different Types of Social Capital: A Multilevel Study. *Social Networks*. 28 (1), 24-37.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences*. Second Edition, Newbury Park: London.
- House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., ve Gupta, V. (2004). *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*. Sage Publications: London.
- Ibarra, H. (1995). Race, Opportunity and Diversity of Social Circles in Managerial Networks. *Academy of Management Journal*. 38(3), 673-703.
- Iyer, G. R. ve Shapiro, J. M. (1999). Ethnic Entrepreneurial and Marketing Systems: Implications for the Global Economy. *Journal of International Marketing*. 7(4), 83-110.
- İlhan-Nas, T., Şahin, K. ve Çilingir, Z. (2011) International Ethnic Entrepreneurship: Antecedents, Outcomes and Environmental Context. *International Business Review*. 20, 614-626.
- Janjuha-Jivraj, S. (2004). The Impact of the Mother during Family Business Succession: Examples from the Asian Business Community. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 30(4), 781-797.
- Jauer, J., Liebig, T., Martin, J. P. ve Puhani, P. (2014). Directorate For Employment, Labour And Social Affairs Employment, La-

- bour and Social Affairs Committee OECD Social, Employment And Migration Working Papers No 155.
- Johnson, P. J. (2000). Ethnic Differences in Self-Employment among Southeast Asian Refugees in Canada. *Journal of Small Business Management*, 38 (4), 786.
- Karagül, M., ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1: 37-52.
- Kazgan, G. (2012). Finansal Köpükte Hızlı Büyüme, Dengesizlikler ve 2008 Türkiye Krizi". *Türkiye Ekonomisinde Krizler*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, 275-299.
- Klapper, L. ve Love, I. (2010). The Impact of the Financial Crisis on New Firm Registration. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team October 2010, Public Policy Research Working Paper 5444, The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team.
- Kloosterman, R. C. (2003). Creating opportunities. Policies Aimed at Increasing Openings for Immigrant Entrepreneurs in the Netherlands. *Entrepreneurship & Regional Development*. 15, 167–181.
- Köllinger, P. ve Minniti, M. (2006). Not for Lack of Trying: American Entrepreneurship in Black and White. *Small Business Economics*. 27, 59–79.
- Krackhardt, D. ve HANSON, J. R. (1993). Informal Networks: The Company Behind the Chart. *Harvard Business Review*. 71, 104-111.
- Kyle, D. (1999). The Otavalo Trade Diaspora: Social Capital and Transnational Entrepreneurship. *Ethnic and Racial Studies* 22 (2), 422–446.
- Labianca, G., Brass, D. J. ve Gray, B. (1998). Social Networks and Perceptions of Intergroup Conflict. *Academy of Management Journal*. 41 (1), 55-67.
- Leana, R. C. ve Van Buren, H. J. (1999). Organizational Social Capital and Employment Practices. *Academy of Management Review*. 24 (3), 538-546.
- Lin, N. (1999). Social Networks and Status Attainment. *Annual Review of Sociology*. 25, 467-487.
- Lofstrom, M. (2002). Labor Market Assimilation and the Self-employment Decision of Immigrant Entrepreneurs. *Journal of Population Economics*. 15, 83-114.
- Luthans, F., Luthans, K. W. ve Luthans, B. C. (2004). Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital. *Business Horizons*. 47(1), 45-50.
- Makabe, T. (1999). Ethnic Hegemony: The Japanese Brazilians in Agriculture, 1908–1968. *Ethnic and Racial Studies*. 22 (4), 702–723.
- Masurel, E., Nijkamp, P., Tastan, M., ve Vindigni, G. (2002). Motivations and Performance Conditions for Ethnic Entrepreneurship. *Growth & Change*. 33(2), 238–260.
- Masurel, E., Nijkamp, P., ve Vindigni, G. (2004). Breeding Places for Ethnic Entrepreneurs: A Comparative Marketing Approach. *Entrepreneurship & Regional Development*. 16, 77–86.
- Menzies, T.V., Fillion, L.J., Brenner, G.A. ve Elgie, S. (2007). Measuring Ethnic Community Involvement: Development and Initial Testing of an Index. *Journal of Small Business Management*. 45(2), 267–282.
- Mora, M. ve Davila, A. (2005). Ethnic

- Group Size, Linguistic Isolation, and Immigrant Entrepreneurship in the USA. *Entrepreneurship & Regional Development*. 17, 389–404.
- Mora, T. M. ve Dávila, A. (2007). Ethnic Group Size, Linguistic Isolation, and Immigrant Entrepreneurship in the USA. *Entrepreneurship and Regional Development: An International Journal*. 17 (5), 389-404.
- Nahapiet, J. ve Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage. *Academy of Management Review*. 23 (2), 242-286.
- OECD (2013, 2014). 08 Kasım 2014 tarihinde www.oecd.org/migration/imo adresinden erişildi.
- OECD (2014a), International Migration Outlook.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 29(2), 1-22.
- Oorschot, W. V., ve Atrs, W. (2005). The Social Capital of European Welfare States: The Crowding Out Hypothesis Revisited. *Journal of European Social Policy*, 15 (1): 5- 26.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi -I*. 4. Baskı. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özen, S., ve Aslan, Z. (2006). İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTM) Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*. 6 (12), 130-161.
- Özüekren, A.Ş. ve R. Van Kempen (1997). *Turks in European Cities: Housing and Urban Segregation*. Utrecht: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (eds).
- Phan, M. B., ve Luk, C. M. (2007). I don't Say I have a Business in Chinatown: Chinese sub-Ethnic Relations in Toronto's Chinatown West. *Ethnic and Racial Studies*. 31(2), 294–326.
- Portes, A., Haller, W. J., ve Guarnizo, L. E. (2002). Transnational Entrepreneurs: An Alternative from of Immigrant Economic Adaptation. *American Sociological Review*, 67(2), 278–298.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone*. New York: The Brookings Institution Press.
- Putnam, R. D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 6 (1), 65-78.
- Raijman, R. (2001). Determinants of Entrepreneurial Intentions: Mexican Immigrants in Chicago. *Journal of Socio-Economics*. 30(5), 393-41.
- Ram, M. ve Hillin, G. (1994). Achieving 'Break-out': Developing Mainstream Ethnic Minority Businesses. *Small Business and Enterprise Development*. 1 (2), 15-21.
- Ram, M., Smallbone, D., Deakins, D., ve Jones, T. (2003). Banking on "Break-out": Finance and Development of Ethnic Minority Businesses. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 29(4), 663–681.
- Rath, J. (2002). *Unraveling the Rag Trade: Immigrant Entrepreneurship in Seven World Cities*. Oxford: Berg.
- Rath, J. (2006). Entrepreneurship Among Migrants and Returnees: Creating New Opportunities. *International Symposium on International Migration and Development*. Italy, 28-30 June 2006.
- Salaff, J. W. (2005). Subethnicity in the Chinese Diaspora. *International Migration*. 43(3), 3–7.

- Sargut, A. S. (2001). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sargut, A. S. (2003). Kurumsal Alanlardaki Örgüt Yapılarının Oluşmasında ve Ekonomik İşlemlerin Yürütülmesinde Güvenin Rolü. *Sosyal Bilimlerde Güven*. Ferda Erdem (Editör), Ankara: Vadi Yayınları, 89-124.
- Schumpeter, J. A. (2012). *The Theory of Economic Development*, (translation of *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*), New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Shinnar, R. ve Young, C. (2008). Hispanic Immigrant Entrepreneurs in the Las Vegas Metropolitan Area: Motivations for Entry into Outcomes of Self-employment. *Journal of Small Business Management*. 46(2), 242-262.
- Sternberg, R., Vorderwülbecke, A. ve Brixy, U. (2012). *Global Entrepreneurship Monitor (GEM), Country Report Germany*.
- Stone, I., ve Stubbs, C. (2007). Enterprising Expatriates: Lifestyle Migration and Entrepreneurship in Rural Southern Europe. *Entrepreneurship & Regional Development*. 19, 433-450.
- Şen, F., Ulusoy, Y. ve Şentürk, C. (2007). Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü. Türkiye Araştırmalar Merkez Vakfı.
- Teixeira, C. (2001). Community Resources and Opportunities in Ethnic Economies: A Case Study of Portuguese and Black Entrepreneurs in Toronto. *Urban Studies*. 38(11), 2055-2078.
- Triandis, Harry C. ve Suh, Eunhook M. (2002). Cultural Influences on Personality. *Annual Review of Personality*. 53, 153-160.
- Uzzi, B. (1996). The Sources and Consequences of Embeddedness for the Economic Performance of Organizations: The Network Effect. *American Sociological Review*. 61, 674-698.
- Valdez, Z. (2008). The Effect of Social Capital on White, Korean, Mexican and Black Business Owners Earnings in the US. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 34(6), 955-971.
- Waldinger, R., Ward, R., Aldrich, H. E. ve Stanfield, J. H. (1990). *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Businesses in Industrial Societies*. Newbury Park: Sage Publications.
- Werbner, P. (1990). Renewing an Industrial Past: British Pakistani Entrepreneurship in Manchester. *Migration*. 8, 7-41.
- Western, J., Stimson, R., Baum, S., ve Gellecum, Y. (2005). Measuring Community Strength and Social Capital. *Regional Studies*. 39 (8), 1095-1109.
- Wong, A. ve Tjosvold, D. (2006). Collectivist Values for Learning in Organizational Relationships in China: The Role of Trust and Vertical Coordination. *Asia Pacific Journal of Management*. 23(3), 299-317.
- Yelkikalan, N. ve Köse, C. (2012). The Effects of the Financial Crisis on Corporate Social Responsibility. *International Journal of Business and Social Science*. 3(3), 292-300.

“TİSK AKADEMİ” YAYIN İLKELERİ

1. Dergiye gönderilen yazılar Türkçe veya İngilizce olmalıdır ve yayınlanması istenen makaleler dört basılı kopya ve bir CD ile birlikte posta yoluyla, **TİSK Hoşdere Cad. Reşat Nuri Sokak No: 108 06540 Çankaya-ANKARA** adresine gönderilmelidir.
2. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Dergiye gönderilen yazılar üç hakem tarafından değerlendirilecek olup, tüm raporların olumlu olması halinde Yayın Kurulu'nun kararına göre yayınlanacaktır. Hakemlerin ve yazarların isimleri gizli tutulacaktır.
4. Microsoft Word dosyası olarak hazırlanan her makale, belirlenmiş olan yazım formatları (Times New Roman-12 punto) çerçevesinde en fazla 40 sayfa olmalıdır.

Ayrıca, en fazla 150'şer kelimededen oluşacak İngilizce ve Türkçe özet, en az üç Türkçe ve üç İngilizce anahtar sözcük ile birlikte, makalenin başlığı, yazar ismi, kurumu ve yazarların adresleri ile telefon numaralarının bulunduğu üst kapak sayfası gönderilmelidir. Makale başlığı ayrıca makalenin ilk sayfasında da yer almalıdır.
5. Makalelerin uluslararası endeks kodları belirtilmelidir. (örneğin ekonomi ile ilgili yazılar için “JEL Kodu” gibi)
6. Tablolar ve şekiller metin içinde yer almalıdır. Bütün tablolar ve şemalara başlık ve sıra numarası verilmelidir. Denklemlere de ayrıca sıra numarası verilmeli ve sıra numarası parantez içinde sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.

Tablolar ve şekiller, ayrıca ‘excel’ formatında gönderilmelidir.
7. Kaynaklar makalenin sonunda ayrı bir sayfada “Kaynakça” başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

Yararlanılan ve gönderme yapılan kaynaklar, aşağıda örnekleri sunulan **APA Referanslama**

Yöntemi ile yazılmalıdır.

-Metin içindeki atıflar, yazarın adı cümle içinde geçiyorsa;

Keynes (1930, s.125)

Yazarın adı cümle içinde geçmiyorsa;

(Keynes, 1930, s.125) şeklinde yazılmalıdır.

-Metin içinde ikiden fazla yazarlı kitaplara atıfta bulunurken ilk seferinde bütün isimler kullanılmalı; aynı yayına daha sonra yapılan atıflarda sadece birinci isim yazılmalı, diğer yazarlar için “ve diğerleri” ibaresi kullanılmalıdır.

Houston ve diğerleri (1979)

Kaynakça listesinde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

-Kitaplar kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Yazar, BAŞ HARFLERİ. (Yıl). Başlık. Baskı. Basıldığı Yer: Basımevinin İsmi

Layard, R., Nickel, S. ve Jackman, R. (1991). *Unemployment, Macroeconomic Performance and the Labour Market*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press

-Makaleler kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Yazar, BAŞ HARFLERİ. (Yıl). Makalenin Başlığı. Derginin İsmi. Cilt Numarası, İlk ve Son Sayfa Numaraları

Tarling, R. ve Wilkinson, F. (1985). Mark-Up Pricing, Inflation and Distributional Shares. *Cambridge Journal of Economics*. 9, 85-179

-İnternette alınan dokümanlar kaynakça listesinde aşağıdaki şekilde yer almalıdır:

Eichengreen, B., Jeanne, O. (1998). Currency Crisis and Unemployment: Sterling in 1931. National Bureau of Economic Research Paper No.6563. 50, 750-765 21 Aralık 2009 tarihinde <http://www.nber.org/papers/html> adresinden erişildi.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Hoşdere Caddesi, Reşat Nuri Sokak No: 108 06540 Çankaya-ANKARA
www.tisk.org.tr • tisk@tisk.org.tr

